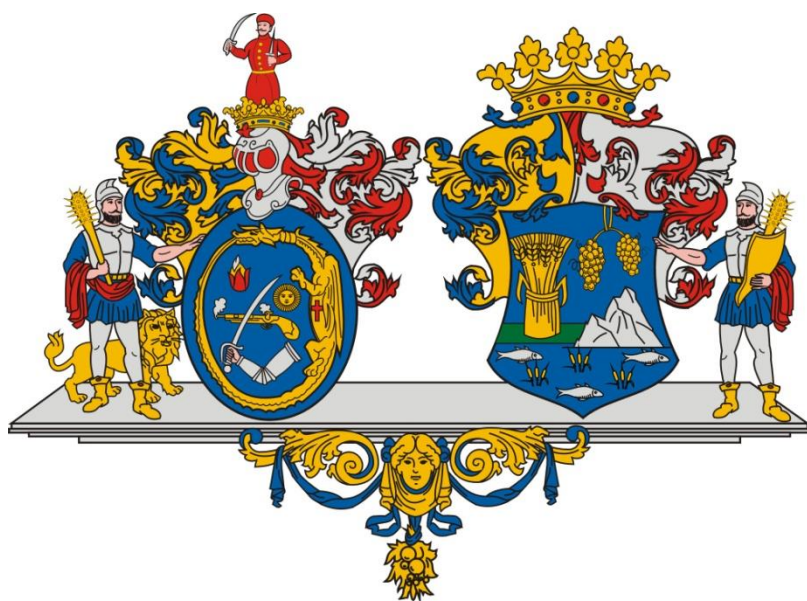

Hajdú-Bihar megye területfejlesztési koncepcióját megalapozó feltáró-értékelő vizsgálat

4. verzió

Debrecen, 2013. november 7.

A helyzetfeltárás készítésében részt vettek:

Dr. Bujdosó Zoltán
Dr. Molnár Ernő
Dr. Patkós Csaba
Dr. Péntes János
Dr. Radics Zsolt

és a Hajdú-Bihar megyei Önkormányzat munkatársai.

A 12.3. fejezetet az Észak-alföldi Regionális Fejlesztési Ügynökség készítette.

Tartalom

Bevezetés.....	8
A helyzetelemzés módszertana	8
1. Hajdú-Bihar megye külső környezetének vizsgálata.....	10
1.1 Hajdú-Bihar megye fejlődésének, társadalmi, gazdasági, környezeti helyzetének azonosítása nemzetközi és hazai szinten.....	10
1.2 Nagytérési összefüggések vizsgálata	12
2 Természeti adottságok, természeti erőforrások és a környezet állapotának elemzése.....	14
2.1 Természeti adottságok és tájvédelmi adottságok vizsgálata	14
2.2 Szennyezett területek számbavétele.....	19
2.3 Felszíni és felszín alatti vízkészletek	20
2.4 Energiaforrások.....	21
2.5 Vízkárt okozó elemek és vízkárelhárítással viszonyok.....	23
3 Épített környezet és a kulturális örökség védelme.....	27
4 Hajdú-Bihar megye belső gazdasági környezete	28
4.1 Gazdaság versenyképességét befolyásoló telepítő tényezők, termelési infrastruktúra	28
4.2 Regisztrált vállalkozások jellemzői	32
4.3 Gazdasági teljesítmény és innovációs potenciál	35
4.4 A mezőgazdaság jellemzői.....	38
4.5 Az ipar és építőipar jellemzői	42
4.6 A szolgáltatások jellemzői	46
4.6.1 A turizmus helyzete a megyében.....	49
4.7 Debrecen és a többi magyarországi régióközpont gazdasága	50
4.8 Konklúzió.....	52
5 Hajdú-Bihar megye társadalmi környezete.....	55
5.1 Kulturális adottságok, értékek.....	55
5.2 Területi identitás, civil aktivitás.....	62
5.3 Humán erőforrások helyzete	67
5.3.1 Demográfiai szerkezet és prognózis	67
5.3.2 Foglalkoztatási viszonyok	70
5.3.3 Humánkapacitások.....	72
5.3.4 Jövedelmi viszonyok	74
5.3.5 Nemzetiségek helyzete	74
5.4 Debrecen népességföldrajzi helyzete	75
6 Az infrastruktúra állapota Hajdú-Bihar megyében.....	78
6.1 Vonalas rendszerek, létesítmények	78
6.2 Egyéni és közösségi közlekedési megközelíthetőségi viszonyok, közlekedési kapcsolati hiányok	82
6.3 Vízellátás, szennyvízelvezetés, szennyvíztisztítás, szennyvíz és szennyvíziszap elhelyezés helyzete a megyében.....	84
6.4 Energiaellátás.....	86
6.5 Hulladéklerakók, hulladékgazdálkodás.....	90
6.6 A települések jellemző lakásviszonyai	91
7 Hajdú-Bihar megye településeinek intézmény-felszereltsége	94
8 Hajdú-Bihar megye településhálózati adottságai.....	101
8.1 Településhierarchia	101
8.2 A településhálózat területen belüli és kívüli kapcsolatai	102
8.3 Települések közötti feladatmegosztások, együttműködések.....	103
8.4 A településhálózatban várható változások, a települések közötti feladatmegosztások kihívásai	104
9 Hajdú-Bihar megye térszerkezeti elemeinek azonosítása.....	106
9.1 A térszerkezet időbeli alakulása.....	106

9.2	A térségi területfelhasználás vizsgálata	108
10	A táj terhelése és terhelhetősége	110
11	A Hajdú-Bihar megyét érintő ágazati koncepciók, területfejlesztési elképzelések és hatályos területi tervek áttekintése.....	112
12	A területfejlesztés eszköz- és intézményrendszerének elemzése Hajdú-Bihar megyében	119
12.1	A területfejlesztés forrásainak elemzése	119
12.2	A területfejlesztés intézményrendszere (szervezet, működés, együttműködés).....	119
12.3	A területfejlesztés hatékonysága	121
13	Partnerségi terv és megvalósítása	125
13.1	Alapvetés.....	125
13.2	A partnerség fogalma, célja, rendeltetése, alapelvek	125
13.3	A társadalmi egyeztetés szereplői, bevonandó célcsoportok	126
13.4	A megyei önkormányzat feladatai a társadalmi egyeztetés folyamatában.....	126
13.5	A partnerségi terv végrehajtása során a társadalmi egyeztetés formái, módszerei, eszközei	127
13.6	A partnerségi terv végrehajtásának időbeli ütemezése, a társadalmi egyeztetés folyamata	128
13.7	A partnerségi terv eddigi eredményei	128
14	Helyzetértékelés – összefoglalás	130
14.1	SWOT-analízis.....	130
14.2	Összefoglaló helyzetértékelés	131
14.2.1	Lehetséges fejlesztési irányok	133
15	Felhasznált irodalmak	137

Ábrák jegyzéke

1.1. ábra Egy főre jutó GDP (PPS) az Európai Unió NUTS II régióiban 2007-ben (Forrás: 5. Kohéziós jelentés – Espon 2011)	11
1.2. ábra A NUTS III régiók városi-vidéki területeinek típusai az Európai Unióban (Forrás: 5. Kohéziós jelentés – Espon 2011)	11
1.3. ábra Az egy főre jutó GDP növekedési rátái az EU 2004 után csatlakozott tagországaiban 2000-2007 között, NUTS II szinten (Forrás: 5. Kohéziós jelentés – Espon 2011)	11
1.4. ábra Európai népesség előrejelzés (2000-2030) Forrás: ESPON, 2008	12
1.5. ábra Magyarország területi integrálódásának főbb dimenziói Forrás: OTK, 2005	13
2.1. ábra: Hajdú-Bihar megye tájféldrajzi képe	14
2.2. ábra Védett területek és tájvédelmi körzetek Hajdú-Bihar megyében	17
2.3. ábra Natura 2000 védettségű területek Hajdú-Bihar megyében	19
2.4. ábra Kármentesítések 2010-ben a Tiszántúli Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség Hajdú-Bihar megyei illetékességi területén (a Környezeti Állapot 2010, 26. p. alapján)	19
2.5. ábra: Az 1000 lakosra jutó CO ² kibocsátás a vizsgált területeken (KSH, 2006.)	20
2.6. ábra Hajdú-Bihar megye fontosabb felszíni vizei	21
2.7. ábra: Az átlagos szélesség 75 méteres magasságban (Dobi I. 2006)	22
2.8. ábra: Évi átlagos szélesség 75m-en, 0.1 érdességi magasságot feltételezve – szerk.: NÉMETH, SZ - forrás: OMSZ. 2006	22
2.9. ábra: Bányászati területek hazánkban (Forrás: Magyar Bányászati és Földtani Hivatal)	23
2.10. ábra Az ártéri öblözetekbe eső települések Hajdú-Bihar megyében	24
(a TIKÖVIZIG adatai alapján)	24
2.11. ábra A Hajdú-Bihar megyei települések belvíz-veszélyeztetettségi besorolása	24
(a TIKÖVIZIG adatai alapján)	24
2.12. ábra Hajdú-Bihar megye belvíz gyakorisági térképe (a Belvíz-Infó 2008 alapján)	25
2.13. ábra Hajdú-Bihar megye belvíz-veszélyeztetettségi térképe (Körösparti-Bozán 2011.)	25
3.1. ábra Műemlékek és ábra régészeti lelőhelyek száma Hajdú-Bihar megye településein 2009. Forrás:(TeIR)KÖH	27
4.1. ábra: Gazdaságfejlesztést szolgáló infrastruktúra Hajdú-Bihar megyében	30
4.2. ábra: Regisztrált társas vállalkozások száma (db) és sűrűsége (darabszám 1000 főre, a megyei átlagérték %-ában) Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2010); forrás: KSH (TEIR)	33
4.3. ábra: Regisztrált társas vállalkozások sűrűségének megyei átlagértékhez viszonyított változása Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2000-2010); forrás: KSH (TEIR)	33
4.4. ábra: Regisztrált társas vállalkozások száma (db) és sűrűsége (darabszám 1000 főre, a megyei átlagérték %-ában) Hajdú-Bihar megye településein (2010); forrás: KSH (TEIR)	34
4.5. ábra: Regisztrált társas vállalkozások sűrűségének megyei átlagértékhez viszonyított változása Hajdú-Bihar megye településein (2000-2010); forrás: KSH (TEIR)	34
4.6. ábra: Bruttó hozzáadott érték nagysága (millió HUF) és értéke egy főre (a megyei átlagérték %-ában) Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2010); forrás: NAV (TEIR)	36
4.7. ábra: Egy főre jutó bruttó hozzáadott érték megyei átlagértékhez viszonyított változása, Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2000-2010); forrás: NAV (TEIR)	36
4.8. ábra: Bruttó hozzáadott érték nagysága (millió HUF) és értéke egy főre (a megyei átlagérték %-ában) Hajdú-Bihar megye településein (2010); forrás: NAV (TEIR)	36
4.9. ábra: Egy főre jutó bruttó hozzáadott érték megyei átlagértékhez viszonyított változása, Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2000-2010); forrás: NAV (TEIR)	36
4.10. ábra: Legalább 10 főt foglalkoztató mezőgazdasági vállalkozások Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2010); forrás: KSH (Cég-Kód-Tár 2010/4)	41
4.11. ábra: Helyben foglalkoztatottak a mezőgazdaságban, Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2001); forrás: KSH (Népszámlálás 2001)	41
4.12. ábra: Legalább 10 főt foglalkoztató mezőgazdasági vállalkozások Hajdú-Bihar megye településein (2010); forrás: KSH (Cég-Kód-Tár 2010/4)	42
4.13. ábra: Helyben foglalkoztatottak a mezőgazdaságban, Hajdú-Bihar megye településein (2001); forrás: KSH (Népszámlálás 2001)	42
4.14. ábra: Legalább 10 főt foglalkoztató ipari-építőipari vállalkozások Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2010); forrás: KSH (Cég-Kód-Tár 2010/4)	44
4.15. ábra: Helyben foglalkoztatottak az iparban-építőiparban, Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2001); forrás: KSH (Népszámlálás 2001)	44
4.16. ábra: Legalább 10 főt foglalkoztató ipari-építőipari vállalkozások Hajdú-Bihar megye településein (2010); forrás: KSH (Cég-Kód-Tár 2010/4)	44

4.17. ábra: Helyben foglalkoztatottak az iparban-építőiparban, Hajdú-Bihar megye településein (2001); forrás: KSH (Népszámlálás 2001).....	44
4.18. ábra: Legalább 10 főt foglalkoztató szolgáltató vállalkozások Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2010); forrás: KSH (Cég-Kód-Tár 2010/4).....	48
4.19. ábra: Helyben foglalkoztatottak a szolgáltatásokban, Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2001); forrás: KSH (Népszámlálás 2001).....	48
4.20. ábra: Legalább 10 főt foglalkoztató szolgáltató vállalkozások Hajdú-Bihar megye településein (2010); forrás: KSH (Cég-Kód-Tár 2010/4).....	48
4.21. ábra: Helyben foglalkoztatottak a szolgáltatásokban, Hajdú-Bihar megye településein (2001); forrás: KSH (Népszámlálás 2001).....	48
4.22. ábra: Vendégéjszakák száma Hajdú-Bihar megyében (2010) forrás: KSH.....	49
4.23. ábra: Hajdú-Bihar megye gyógyfürdőinek kategorizálása forrás: Országos Egészségturizmus fejlesztési stratégia 2010.....	50
5.1. ábra: A célterület települési könyvtárainak néhány jellemző adata, 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	55
5.2. ábra: A települési könyvtárakba beiratkozott olvasók 1000 lakosra jutó száma a magyar pólusvárosokban (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	56
5.3. ábra: A könyvtárlátogatók alakulása és egy lehetséges jövőbeli forgatókönyv lineáris trend alapján (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	56
5.4. ábra: A működő mozitermek számának változása Hajdú-Bihar megyében (db), 2001-2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	57
5.5. ábra: Az egy főre jutó mozi- és színházlátogatások száma (db), 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	57
5.6. ábra: A színházlátogatások alakulása és egy lehetséges jövőbeli forgatókönyv lineáris trend alapján (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	57
5.7. ábra: A mozilátogatások alakulása és egy lehetséges jövőbeli forgatókönyv lineáris trend alapján (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	57
5.8. ábra: Az egy mozi férőhelyre eső átlagos látogatószám a hazai pólusvárosokban (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	58
5.9. ábra: Könyvtárba beiratkozott olvasók a lakosság létszámának arányában, 2010 (KSH adatok alapján).....	58
5.10. ábra: Az egy lakosra jutó kulturális rendezvényeken való részvétel (db), 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	58
5.11. ábra: A kulturális rendezvényeken részt vevők számának alakulása (fő), 2006-2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	59
5.12. ábra: A magyar pólusvárosok múzeumainak látogatottsága (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	59
5.13. ábra: A kulturális rendezvényeken részt vevők számának egy lehetséges jövőbeli forgatókönyve lineáris trend alapján (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	60
5.14. ábra: Kulturális rendezvények száma a pólusvárosokban (db) (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	60
5.15. ábra: A pólusvárosok kulturális rendezvényein részt vevők száma (fő) (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	61
5.16. ábra: A kulturális rendezvények átlagos látogatottsága a pólusvárosokban (fő) (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	61
5.17. ábra: A múzeumok látogatottságának alakulása (fő), 2006-2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	62
5.18. ábra: A regisztrált civil szervezetek 1000 lakosra jutó száma (db) 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	63
5.19. ábra: A regisztrált non-profit szervezetek 1000 lakosra jutó száma a hazai pólusvárosokban (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	63
5.20. ábra: Az 1000 lakosra jutó regisztrált civil szervezetek száma (db), 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	64
5.21. ábra: A civil szervezetek megoszlása a szervezeti forma szerint, 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	64
5.22. ábra: A civil szervezetek megoszlása a tevékenység típusa szerint, 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	65
5.23. ábra A népességszám változása a településeken 2000-2010 között, % (a KSH adatai alapján).....	68
5.24. ábra A fiatalodási index értékei a településeken, 2001-ben (a 2001-es népszámlálás alapján).....	68
5.25. ábra Természetes szaporodás, ill. fogyás 1000 lakosra vetített éves átlagértéke 2000-2010 között (a KSH adatai alapján).....	68
5.26. ábra Vándorlási különbözet 1000 lakosra vetített éves átlagértéke 2000-2010 között (a KSH adatai alapján).....	68

5.27. ábra A 2001-es korstruktúra, valamint a várható népességszám-változás üteme 2020-ig (a KSH adatai alapján).....	69
5.28. ábra A június havi munkanélküliségi ráta alakulása Hajdú-Bihar megyében, illetve a 2012-ben legmagasabb és legalacsonyabb értékkel rendelkező megyék értéke, % (az NFSZ adatai alapján)	71
5.29. ábra A munkanélküliségi ráta Hajdú-Bihar megye településein, 2012 júniusában, %.....	71
(az NFSZ adatai alapján).....	71
5.30. ábra A munkanélküliségi ráta változása Hajdú-Bihar megye településein 2000-2012 között, százalékpont 71 (az NFSZ adatai alapján).....	71
5.31. ábra A tartós munkanélküliek aránya az álláskeresőkön belül Hajdú-Bihar megye településein, 2012 júniusában, % (az NFSZ adatai alapján)	72
5.32. ábra A legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya az álláskeresőkön belül a megye településein, 2010-ben, % (a TEIR adatai alapján)	72
5.33. ábra Az általános iskola egyetlen osztályát sem végzettek aránya a 7 éves és idősebb népesség körében Hajdú-Bihar megye településein (a 2001-es népszámlálás adatai alapján)	73
5.34. ábra A legalább érettségivel rendelkezők aránya a 18 éves és idősebb korú népesség körében Hajdú-Bihar megye településein (a 2001-es népszámlálás adatai alapján)	73
5.35. ábra A június havi munkanélküliségi ráta alakulása (az NFSZ adatai alapján).....	76
6.1. ábra: Hajdú-Bihar megye közlekedési hálózata és határátkelőhelyei.....	78
6.2. ábra: Funkcionáló és bezárt vasút-vonalak Hajdú-Bihar megyében	80
6.3. ábra: Az egyéni és közösségi közlekedés jellemző trendjei 2000 és 2010 között	83
6.4. ábra: A szennyvíztisztítás kezelés módja szerinti megoszlása Hajdú-Bihar megyében, 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)	85
6.5. ábra: Az áramellátás néhány jellemző adata Hajdú-Bihar megyében, 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	87
6.6. ábra: Az gázellátás néhány jellemző adata Hajdú-Bihar megyében, 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján).....	87
6.7. ábra: A lakossági gázfogyasztás alakulása a megyében és a referencia-területeken (m ³ /hó)	88
6.8. ábra: A lakossági áramfogyasztás alakulása a megyében és a referencia-területeken (kWh/hó)	88
6.9. ábra: Debrecen egy fogyasztóra eső lakossági villamos áram fogyasztásának összehasonlítása a többi pólusvárossal (1000 kWh).....	89
6.10. ábra: Debrecen egy fogyasztóra eső lakossági gázfogyasztásának összehasonlítása a többi pólusvárossal (1000 m ³).....	89
6.11. ábra: A távfűtéses lakások arányának alakulása Debrecenben és a többi pólusvárosban (%).....	90
6.12. ábra: Hajdú-Bihar megye lakásállománya, 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)	92
6.13. ábra Hajdú-Bihar megye lakásállományának változása (darab) Forrás: Teir	92
7.1. ábra: Hiányzó háziorvosok területi eloszlása 2011-ben (ÁSZ)	94
7.2. ábra: Az aktív kórházi ágyak számának alakulása Hajdú-Bihar megye településein (db)	95
7.3. ábra: Az 1000 főre jutó aktív kórházi ágyak számának változása a célterületen és a szomszédos megyékben (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)	95
7.4. ábra: Az 1000 lakosra jutó Internettel ellátott közoktatási feladatellátási helyek száma a vizsgált területeken (KSH).....	97
8.1. ábra: Hajdú-Bihar megye települései jogállás szerint	101
8.2. ábra: Hajdú-Bihar megye centrum-periféria viszonyai	102
8.3. ábra: A Debrecen környéki település-együttes települései	103
8.4. ábra: Hajdú-Bihar megye kistérségi rendszere 2007-2012.....	104
8.5. ábra: Hajdú-Bihar megye járási beosztása 2013. január 1-től	104
9.1. ábra: Hajdú-Bihar megye térszerkezete	106
9.2. ábra Hajdú-Bihar megye településeinek területi típusai az Észak-alföldi Régió területi kategóriái szerint ..	107
9.3. ábra Hajdú-Bihar megye települései és kistérségei kedvezményezettség szempontjából	107
9.4. ábra Hajdú-Bihar megye kistérségeinek területhasználati típusai (Forrás: Corine 2006 adatbázis).....	108
9.5. ábra Hajdú-Bihar megye területhasználati típusai (Forrás: Corine 2006 adatbázis)	109
12.1. ábra Az Észak-alföldi Operatív Program főbb eredményei Hajdú-Bihar megyében Forrás: ÉARFÜ Nonprofit Kft. saját szerkesztése.....	121
12.2. ábra Az Észak-alföldi Operatív Program főbb eredményei kistérségenként Hajdú-Bihar megyében Forrás: ÉARFÜ Nonprofit Kft. saját szerkesztése.....	122
12.3. ábra Az Észak-alföldi Operatív Program főbb eredményei kistérségenként népességarányosan Hajdú-Bihar megyében Forrás: ÉARFÜ Nonprofit Kft.	122
12.4. ábra Az Észak-alföldi Régió megyéinek szereplői számára megítélt források az II. NFT-ből (2007-2012 közötti) Forrás: ÉARFÜ Nonprofit Kft.	123

Táblázatok jegyzéke

4.1. táblázat: „Ipari park” címmel rendelkező objektumok Hajdú-Bihar megyében; forrás: NGM.....	29
4.2 táblázat: Nemzetgazdasági beruházások egy lakosra jutó értéke az országos átlag százalékában; forrás: KSH adatai (TEIR).....	31
4.3 táblázat: Regisztrált vállalkozások 1000 lakosra jutó száma – az országos átlagérték százalékában – Hajdú-Bihar, Kelet-Magyarország és a vidéki megyék esetében; forrás: KSH (TEIR).....	32
4.4. táblázat: GDP egy lakosra és egy foglalkoztatottra, az országos átlagérték %-ában, Hajdú-Bihar, Kelet-Magyarország és a vidéki megyék esetében; forrás: KSH (TEIR).....	35
4.5. táblázat: Kutatás-fejlesztés jelentőségének indikátorai, az országos átlagérték %-ában, Hajdú-Bihar, Kelet-Magyarország és a vidéki megyék esetében; forrás: KSH (TEIR);.....	37
4.6. táblázat: Mezőgazdasági bruttó hozzáadott érték egy lakosra és egy foglalkoztatottra, az országos átlagérték %-ában, Hajdú-Bihar, az alföldi megyék és a vidéki megyék esetében; forrás: KSH (TEIR)	39
4.7. táblázat: Ipari-építőipari bruttó hozzáadott érték egy lakosra és egy foglalkoztatottra, az országos átlagérték %-ában, Hajdú-Bihar, Kelet-Magyarország és a vidéki megyék esetében; forrás: KSH (TEIR)	43
4.8. táblázat: Bruttó hozzáadott érték a szolgáltatásokban egy lakosra és egy foglalkoztatottra, az országos átlagérték %-ában; forrás: KSH (TEIR).....	46
4.9. táblázat: Regisztrált társas vállalkozások 1000 lakosra jutó száma a régióközpontokban (db); forrás: KSH (TEIR).....	50
4.10. táblázat: Bruttó hozzáadott érték egy lakosra a régióközpontokban (1000 HUF); forrás: NAV (TEIR)	51
4.11. táblázat: Legalább 10 főt foglalkoztató vállalkozások megoszlása nemzetgazdasági áganként; forrás: KSH Cég-Kód-Tár 2010/4	51
4.12. táblázat: Helyben foglalkoztatottak megoszlása nemzetgazdasági áganként; forrás: KSH, népszámlálás 2001	51
4.13. táblázat: Legalább 500 főt foglalkoztató, helyi székhelyű nagyvállalatok a régióközpontokban; forrás: KSH Cég-Kód-Tár 2010/4	52
6.1. táblázat: Közműves szennyvíztisztító berendezések tervezett kapacitása Hajdú-Bihar megyében.....	86
6.2. táblázat: Fontosabb villamos-átviteli és elosztó hálózati elemek Hajdú-Bihar megyében.....	87
6.3. táblázat: Szénhidrogén szállítóvezetékek Hajdú-Bihar megyében.....	87
6.4. táblázat: Szilárd hulladéklerakók kapacitása Hajdú-Bihar megyében.....	91
6.5 táblázat: Hajdú-Bihar megye lakásállományának kor szerinti megoszlása	92
6.6. táblázat: Hajdú-Bihar megye lakásállományának változása 2006-2010 között	93
7.1. táblázat: Egnél több gyógyszerterárral rendelkező települések a megyében, 2010.....	96
7.2. táblázat: Általános és középiskolák Hajdú-Bihar megyében hazai összehasonlításban, 2008	97
7.3. táblázat: Néhány, a szabadidő eltöltésére alkalmas intézmény jelenléte a megyében és országosan, 2008 ...	98
7.4. táblázat: Néhány kereskedelmi intézmény jelenléte a megyében és országosan, 2008.....	99
7.5. táblázat: Közlekedési-kommunikációs mutatók jelenléte a megyében és országosan, 2008	99
7.6. táblázat: Közlekedési-kommunikációs mutatók jelenléte a megyében és országosan, 2008	99
7.7. táblázat: Igazgatási intézményekkel kapcsolatos mutatók alakulása a megyében és országosan, 2008.....	100
14.1 táblázat Az egyes fejlesztési javaslatcsoportok és a sajátos kezelést igénylő területi típusok vázlatos összefüggésrendszere	135

Bevezetés

Jelen dokumentum Hajdú-Bihar megye területfejlesztési koncepciójának helyzetfeltárása, amely készítésének általános célja a Hajdú-Bihar megye hosszú távú fejlődéséhez szükséges stratégiai irányvonalak és célrendszer kialakítása, a térség felzárkózásának és fejlődésének elősegítése az elkövetkezendő években. Konkrét célja pedig komplex fejlesztési program kidolgozása a megye részére. A Megbízó által elvárt konkrét eredmény egy olyan területfejlesztési dokumentum, mely a megye jelenlegi helyzetére építve meghatározza a fejlesztés reális prioritásait a megyében. A készülő koncepció és program a megye teljes területére, mind a 82 településre kiterjed.

Jelen dokumentum egy többlépcsős tervezés első szakaszának eredménye, a területfejlesztési alapú helyzetfeltárás. A kidolgozás jelenlegi állapotában a rendelkezésre álló primer és szekunder információk elemzésével történik Hajdú-Bihar megye helyzetének vizsgálata. A dokumentum elkészítése során tekintettel voltunk a jogszabályi környezet, mindenekelőtt a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény és a területfejlesztési koncepció, a területfejlesztési program és a területrendezési terv tartalmi követelményeiről, valamint illeszkedésük, kidolgozásuk, egyeztetésük, elfogadásuk és közzétételük részletes szabályairól szóló 218/2009. (X. 6.) Korm. rendelet előírásaira.

A későbbi koncepcióhoz a program megalapozottsága érdekében szükséges egy részletes stratégiai helyzetelemzés készítése. A helyzetelemzésben a legfontosabb erőforrások, gazdasági és társadalmi jellemzők bemutatása mellett elemzésre kerülnek a megyére ható külső környezeti tényezők is. Az összegyűjtött primer és szekunder információk alapján kerülnek feltárássra a szükségletek, problémák, és a kitorési lehetőségek. A helyzetelemzés elkészítésének következő szakasza során kiemelt szempont annak meghatározása, hogy mely ágazatok és földrajzi területek jelentenek kitorési lehetőséget a megye települései számára.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a lentebb található elemzések a helyzetfeltárás célját szolgálják a majdani koncepcióban megfogalmazandó célok alátámasztását, amelyek részletes kibontása majd azon, következő tervezési munkafázis feladata lesz.

A helyzetelemzés módszertana

Az alkalmazott módszertan középpontjában egyrészt a megyénél és a potenciális projektgazdánál felmerülő igények és szükségletek komplex kezelése, másrészt a közép- és hosszú távú fejlesztési célkitűzések, valamint a rövidtávon megvalósítandó konkrét fejlesztési projektek közötti összhang megteremtése áll. Megyei szinten a programozás, a fejlesztési tervezés jelentősége elsősorban abban áll, hogy az elkészülő fejlesztési dokumentumok megfelelő keretet biztosítanak a konkrét projektek számára, csatornázzák, megfelelő irányba terelik azokat, továbbá elősegítik a szűkös források koncentrációját.

Ennek megfelelően a fejlesztési koncepció készítése során a fejlesztési tervek készítésének széles körben ismert és elfogadott módszertanát követtük, mely a hatékonyság és a szinergiahatások érdekében kiegészítésre került projektfejlesztési módszerekkel.

Hajdú-Bihar megye fejlesztési koncepcióját megalapozó helyzetfeltárás készítése során az alábbi konkrét módszertani alapelveket alkalmaztuk:

- Reális időtáv meghatározása
- Gazdasági megközelítés
- Primer és szekunder információk összhangja
- Építés hatályos tervdokumentumokra
- Meglévő megyei koncepciók, programok figyelembe vétele

- Építés projektekre, fejlesztési elképzelésekre
- Gyakorlatorientált megközelítés
- Az érintettek bevonása

Az elemzések során felhasználtuk a rendelkezésre álló legfrissebb adatforrásokat és a megye korábban elkészített anyagait, koncepcióit, terveit, s ahol lehetett támaszkodtunk a korábbi fejlesztési dokumentumok helyzetfeltárásaira is.

Ezek alapján térképi ábrázolással, szöveges elemzéssel és számításokkal támasztottuk alá a megye helyzetének bemutatását.

Jelen anyag ezen elemző munka első eredménye, amelyhez kapcsolódóan a megye szereplőinek véleményét, illetve esetleges szolgáltatott adatait is kikértük, s ezek beépítése után válik reményeinek szerint a koncepciót megalapozó hiteles munkarésszé.

1. Hajdú-Bihar megye külső környezetének vizsgálata

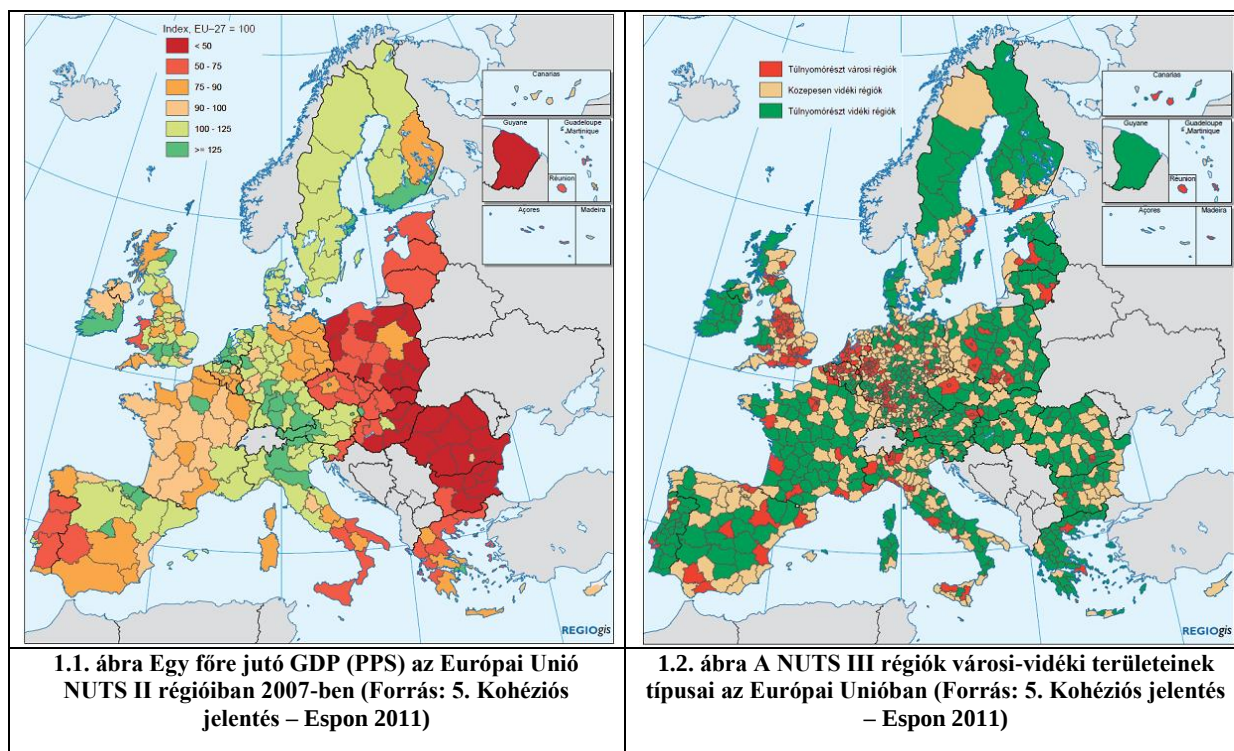
Hajdú-Bihar megye 6 210,88 km² területével az ország nagy területű megyéi közé tartozik. Hazánk területéből a nagyságra nézve negyedik megye (csak Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén és Pest megyék előzik meg) csaknem 6,7%-kal részesedik, a lakónépességből azonban mindössze 5,3%-kal. Budapestet nem számítva, a megyék rangsorában a lakosságszám alapján is a negyedik helyet foglalja el Pest, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék után. A nyolcvanas években Hajdú-Bihar megye - a lakosságszám alapján - előbbre lépett, mivel megelőzte Bács-Kiskun megyét. Ez a megye - s különösen Debrecen megyei jogú város - kedvezőbb demográfiai helyzetét bizonyítja. Hajdú-Bihar megye népsűrűsége - 88,3 fő/km² - lényegesen kisebb az országos átlagnál, különösen akkor szembeötlő ez, ha a megyei lakónépesség egészéből levonjuk Debrecen lakosságát. 1990-ben a megyeszékhelyen - az ország második legnépesebb településén - élt a lakosság 39%-a, a városokban együttesen pedig már a népesség döntő része: 69,2%-a. Hajdú-Bihar megye tehát az ország urbanizáltabb térségei közé tartozik. A magas városi arány (Nyíradony, Polgár, Tiszacsege, Vámospércs várossá nyilvánításával ez jóval 70% fölé emelkedett) Debrecen mellett a nagyhatárú hajdúvárosok jelentős népességével magyarázható (Süli-Zakar 1994.)

Hajdúhadház és Téglás szétválása, valamint Bocskai kert és Folyás önállósodása után 82 település található a megyében (Süli-Zakar I.-Béres Cs. 1993.) A hajdú-bihari települések jelentős hányada nagyhatárú és nagy népességszámú, s ezért igen alacsony itt a településsűrűség. A 100 km²-re jutó települések száma mindössze 1,29. (Az országban csak Bács-Kiskun megyében alacsonyabb ez az érték.) Az átlagos településterület csaknem 80 km², ami két és félszerese az országos átlagnak. A települések átlagos népességszáma is magas: 6 641 fő, ami az országos (vidéki) átlagnak ugyancsak két és félszerese, s a megyék sorrendjében csak Csongrád megye értéke nagyobb. Hajdú-Bihar megye viszonylag fiatal közigazgatási egységnek számít hazánkban, hiszen létezését 1950. március 16-ától számíthatjuk. (A megye területe 1950. június 1. óta - a jelentéktelen határmódosításokat leszámítva - gyakorlatilag változatlan.)

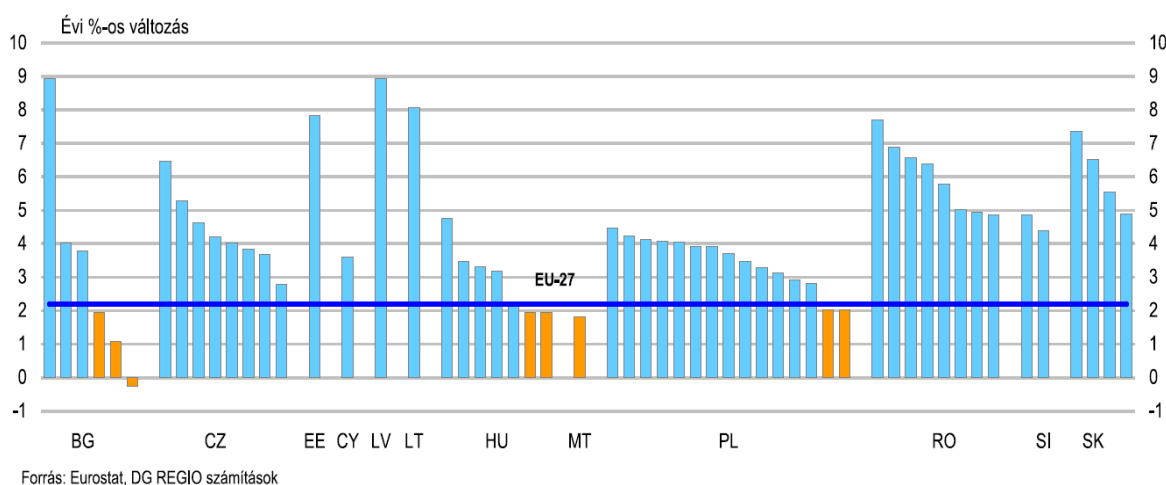
Egy terület fejlődésének kereteit elsősorban a külső környezete határozza meg. Az ezredforduló óta egyértelmű mindenki számára, hogy ez a külső környezet az egyes terület egységek számára egyértelműen globális és kontinentális kereteket jelent. Ez a külső környezet adja meg az előrelépés formáit, a versenytársak pályáit, azokat a lehetőségeket, amelyeken keresztül a területi egységünk a saját fejlődési útját is meghatározhatja. Ezek a keretek jórészt a hazai régiók és megyék számára azonosak, s elsősorban az Európai Unió vetületében értelmezhetőek. Ennek megfelelően röviden áttekintjük Hajdú-Bihar megye elmúlt néhány évben jellemző helyzetét az Európai Unió keretében és hazai léptékben.

1.1 Hajdú-Bihar megye fejlődésének, társadalmi, gazdasági, környezeti helyzetének azonosítása nemzetközi és hazai szinten

Hajdú-Bihar megye az Észak-alföldi Régió része, s mint ilyen az EU elmaradottabb térségei közé tartozik. Az elmúlt 15 év mindegyikében a leginkább elmaradott 20 NUTS II régió között szerepelt az Észak-Alföld. A legutóbbi adatok szerint is bőven az EU átlag alatti az egy főre jutó bruttó hazai jövedelem nagysága (39,4%). Ahogy az 1.1 ábrán is látszik ezzel az értékkel az EU keleti periferiájának átlagos szereplője. Ezek a régiók (a térképen vörössel jelölve) elsősorban a mezőgazdaság és a feldolgozóipar által uralt térségek, amelyek elmaradottsága történelmi-földrajzi okokra egyaránt visszavezethető. A XVII. század óta ez a térség a nyugat-európai fejlődési úttól jelentős mértékben különböző utat járt be, amelynek részben oka a tengertől való nagyobb távolság és a sajátosan kevert társadalomszerkezet. A XX. század végére ez az elmaradás jelentőssé vált, amelyet azonban tetézett a globálissá váló verseny, melynek következtében ezen térségeknek már nemcsak az európai térségek szereplőivel, hanem a világ bármely részén elhelyezkedő, hasonló tevékenységet folytató szereplők tevékenységével is fel kell vennie a versenyt.

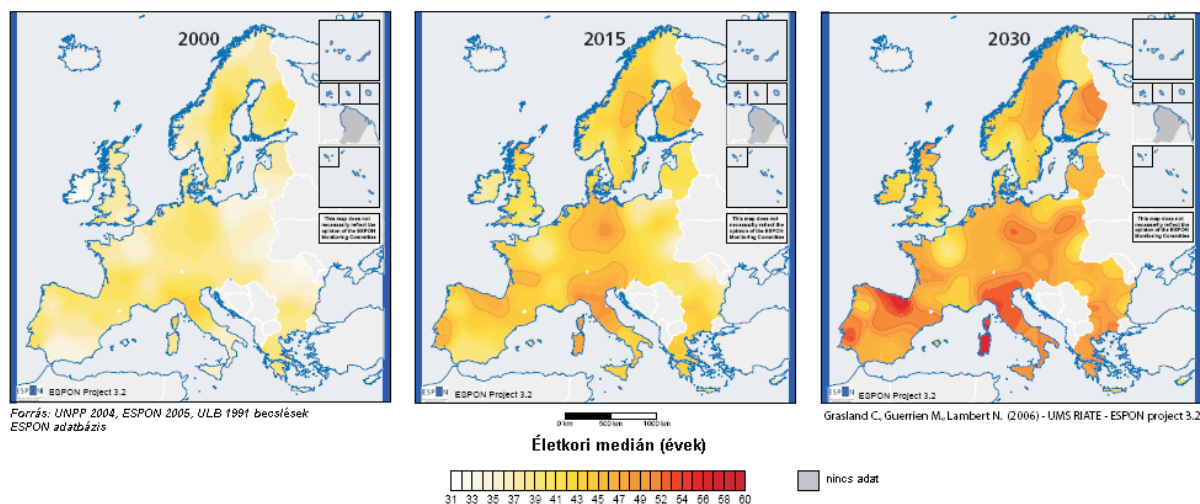
Ha az újonnan csatlakozó EU tagállamok között próbáljuk elhelyezni Magyarországot és az Észak-Alföldet, akkor egyértelműnek látszik (1.3. ábra), hogy a növekedés elmaradása elsősorban még ezen térségekhez képest is jelentős. Az ábrán hazánknál jelzett két átlag alatti növekedésű régió egyike az Észak-Alföld (a másik Észak-Magyarország régiója). Ez arra mutat rá, hogy az EU csatlakozásra való felkészülés és a csatlakozást követő első évek anyagi és információs transferei sem változtatták meg jelentős mértékben a régió, s benne Hajdú-Bihar megye szerepét. Ez annak is köszönhető, hogy a nagyhatárú mezővárosok miatt nem mondható – a régió összehasonlításában sem – vidékies térségnek a megye (1.2. ábra), ugyanakkor magas a funkcióhiányos, gyenge gazdasági és térszervező erejű város, amely a vidéki térségek problémáihoz hasonló jelenségeket vett fel.

1.3. ábra Az egy főre jutó GDP növekedési rátái az EU 2004 után csatlakozott tagországaiban 2000-2007 között, NUTS II szinten (Forrás: 5. Kohéziós jelentés – Espon 2011)

Ezen negatív jelenségek jó bizonyítéka, hogy Hajdú-Bihar megye népesedési viszonyai a kilencvenes években az országos trendnél némileg kedvezőtlenebbül alakultak. Nemzetközi kitekintésben a születéskor várható átlagos élettartam tekintetében a kelet-közép európai országok a kilencvenes évek elején 5–6 évvel voltak elmaradva a korábbi uniós tagországoktól. Ugyanakkor 1990-től kezdődően mindkét térségben elég jelentősen és lényegében azonos mértékben emelkedett a várható élettartam, a

különbség globálisan alig változott. Szembetűnő, hogy térségünkben ez a mutató országonként sokkal jobban szóródik, mint a nyugati országokban. Ráadásul másfél évtized alatt az országok közti eltérés Kelet-Közép-Európában nagyobb lett (az 1990. évi 4,6 évről 7,4 évre nőtt), miközben a régi tagországokban a kiegyenlítődés felé haladt, 3,5 évről 2,7 évre csökkent a legmagasabb és a legalacsonyabb mutatójú országok közti különbség. A kelet-közép-európai tíz ország közül egyikben sem éri el a várható élettartam a 15 régi uniós ország átlagát, de még az azok közötti legalacsonyabb mutatójú országét sem. 2006-ban az új tagok közül Szlovéniában volt a legmagasabb a születéskor várható átlagos élettartam, 78,3 év, ezzel erősen megközelítette a régi tagországok között legalacsonyabb dán mutatót (78,4 év). A tíz ország közül a legalacsonyabb értéket Lettország 70,9 éves adata képviselte. A magyar mutató 73,2 év volt (Jász-Nagykun-Szolnok megye: 72,9 év!), amely a szlovén, cseh, lengyel és szlovák várható élettartam után az ötödik helyet jelentette a térségben belül.

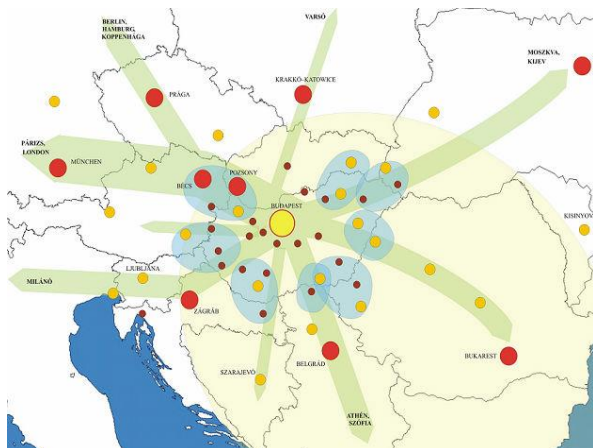
1.4 ábra Európai népesség előrejelzés (2000-2030) Forrás: ESPON, 2008

Az Európai Unió 27 tagországában 2011. január 1-jén félmilliárd ember élt, 4,3 millió km²-nyi területen. Ebből a 10 kelet-közép-európai új tagállam területe 1 millió km², ahol valamivel több, mint 102 millió ember, az unió állampolgárainak ötöde lakott. Ebben a tíz országban egy km²-nyi területen 95 fő élt, ami jelentősen elmarad a többi 17 uniós ország 122 fős átlagától. A tíz országon belül számottevő különbségek vannak, mivel a legkisebb és legnagyobb népsűrűségű két államban – Észtországban és Csehországban – egy km²-nyi területre átlagosan 30, illetve 133 fő jutott. Magyarország a sűrűbben lakott államok közé tartozik, hazánkban 2009. január 1-jén 108 ember élt egy km²-nyi területen. Az elmúlt tíz évben a népességszám ezekben az államokban összesen közel két és fél millió fővel (2,4%) lett kevesebb. Arányaiban Bulgáriában, Lettországban és Litvániában csökkent leginkább a népesség. Magyarországon 10 millió 31 ezren éltek 2009. január 1-jén, 2,2%-kal, 220 ezerrel kevesebben, mint tíz évvel korábban. Ezzel szemben három államban: Csehországban, Szlovákiában és Szlovéniában emelkedett a lakosságszám 1999 óta, összességében 280 ezerrel. A többi uniós tagországban – Németország kivételével – növekedés következett be, 17 országban összesen közel 21 millióval, 5,4%-kal emelkedett a lakosság száma ebben az időszakban. A térség társadalmi-gazdasági elmaradottságát részben növelik a természeti erőforrások kockázata, amelyek az EU átlagos szintjét meghaladóan érvényesülnek, – elsősorban az ár- és belvív-veszélyeztetettség kérdését illetően. (M1.1. melléklet)

1.2 Nagytérési összefüggések vizsgálata

Az ezredforduló, s különösképpen 2007 óta Hajdú-Bihar megye országos és nemzetközi kapcsolatrendszere alapvetően megváltozott. Hazánk EU csatlakozásával az EU külső határává vált a megye keleti határa, majd Románia EU tagságával ugyan megszűnt az áruforgalom korlátozása, ugyanakkor keleti szomszédunk nem vált a schengeni övezet tagjává, ami a személyek mozgását tekintve újszerű ellenőrzési rendszer kiépítését jelentette. 2007 óta ugyan a magyar-román határ EU

belső határnak számít, mégis tényleges átalakulása – eltűnése – Románia Schengen tagsága után várható. A belső térszerkezeti kapcsolatok szempontjából az M3-as és M35-ös autópálya kiépülése Nyíregyházáig, illetve Debrecenig jelentős mértékben javította – elsősorban a megye északi területeinek a központokhoz való kötődését. Meg kell jegyezni azonban, hogy a megye déli és dél-nyugati területeinek nemzetközi és hazai kötődését biztosító hálózatok (M4, M47, M42) fejlesztésében még csak a kezdeti lépések kerültek megtételre – még a megye tényleges É-D-i nagytérégi rendszerekbe való bekapcsolását hivatott intézkedések váratnak magukra. Ezen észak-déli (Kassa-Miskolc-Debrecen-Nagyvárad) vonal erősítése az EU keleti peremének stratégiai kérdéseként fogható fel.

1.5 ábra Magyarország területi integrálódásának főbb dimenziói Forrás: OTK, 2005

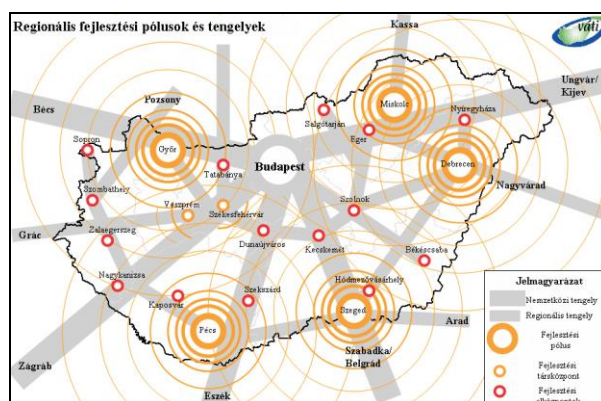
ráadásul a bihari történelmi gyökerek miatt erős kapcsolatokkal rendelkezik, még elsősorban az M35-ös autópálya miatt a Borsod-Abaúj-Zemplén megye irányába erősödő kapcsolatok is jelentősen érvényesülnek az elmúlt fél évtizedben.

A nagytérégi összefüggésben mindenképpen meg kell említeni a Tisza és a Tisza-tó szerepét. A folyó összeköttetési lehetőséget biztosít, s ismét csak a korábban már erősítésre javasolt észak-déli dimenziót jelzi a hagyományos kelet-nyugati mellett. Emellett azonban a turisztikai hasznosítás lehetősége miatt egy kohéziós pontot jelent a szomszédos megyék irányába is. A Tisza, mint nagytérégi kapcsolat tehát a jövőben nem elsősorban, mint közlekedési tengely, hanem mint növekvő gazdasági szerepű turisztikai tengely játszhat szerepet. Húzó szerepet tölthetnek be ebben a Tisza menti kisvárosok. A turizmus mellett a vízgazdálkodási szempontú értéket is említeni kell, mert a Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése keretében a Tisza menti térség komplex térségfejlesztési szempontú kezelése indokolt. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a megye folyóvizeinek jelentős része ismét csak a határon átnyúló kapcsolatok erősítését szolgálja és vetíti előre.

A megye sajátosságaként említhető, hogy a megyeszékhely szerepe hegemon mind az oktatási, egészségügyi, mind a közlekedési és gazdasági tekintetben, ugyanakkor Debrecen megyén belüli fekvéséből adódóan jelentős olyan területek találhatóak a megyében, amelyre a szomszédos megyék központjainak (elsősorban Nyíregyháza), szub-centrumainak (pl.: Tiszaújváros, Szeghalom, Karcag). Új jelenségként megemlíthető, hogy a határmenti fekvésből adódó sajátosságok miatt a megye déli részén erősen jelenik meg Nagyvárad hatása, ami már a mindennapi kapcsolatokban (lakhatás, kereskedelmi szolgáltatások, munkahelyek) is megnyilvánul.

A közlekedési kapcsolatokon belül öröndetes tény, hogy a korábbiaknál nagyobb beruházások fordítódnak a vasút személy- és áruszállítás feltételeinek javítására – akár a Szajol-Püspökladány vasúti fővonal korszerűsítésén keresztül is.

A nagytérégi kapcsolatrendszer meghatározó tényezője, a korábban említett határmenti fekvés mellett, hogy Hajdú-Bihar megye az Észak-alföldi régió tengelyében helyezkedik el. Amelyen belül kohéziós szerepet kellene játszani, mintegy hídként Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék közt. Ugyanakkor nem feledhetjük, hogy a megye délen határos Békés megyével, amelyhez

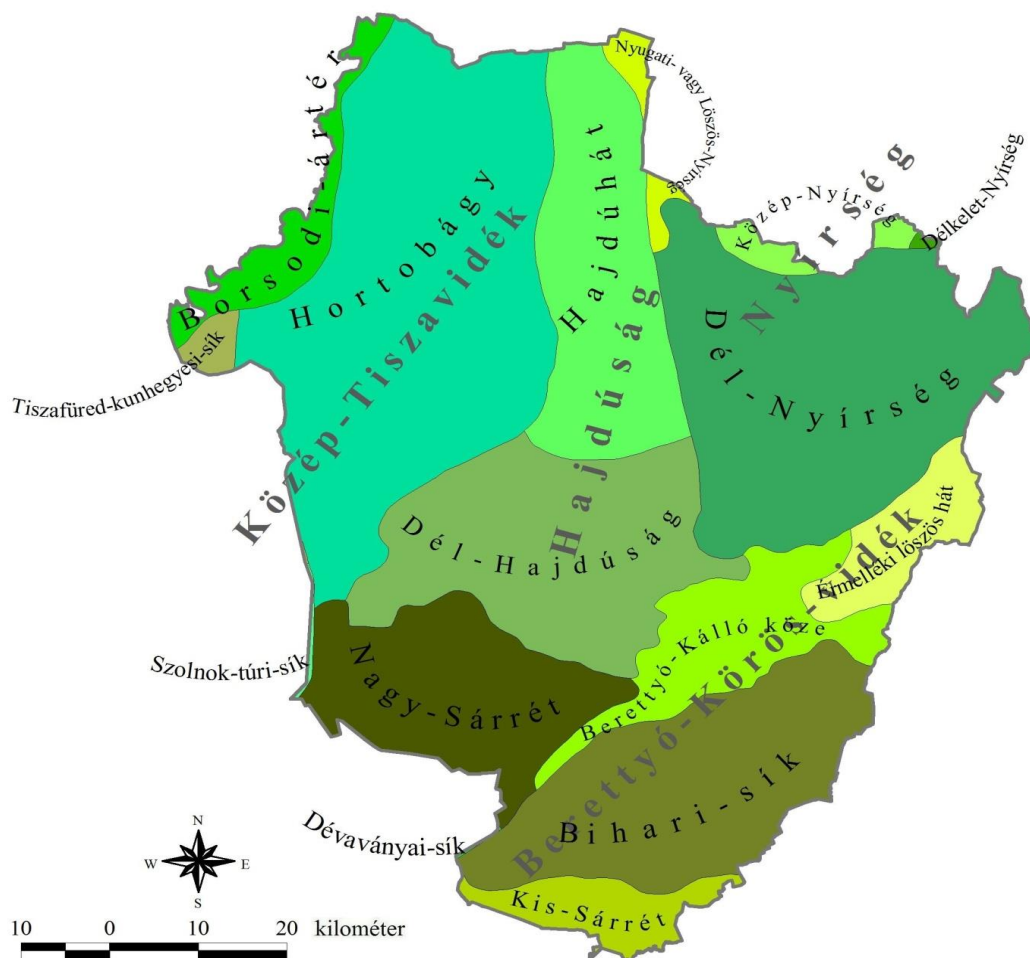

1.6 ábra Regionális fejlesztési pólusok és tengelyek Forrás: OTK, 2005

2 Természeti adottságok, természeti erőforrások és a környezet állapotának elemzése

2.1 Természeti adottságok és tájvédelmi adottságok vizsgálata

Hajdú-Bihar megye természetföldrajzi képe, domborzati egyhangúsága ellenére igen mozaikos. A megye területét 11 kistáj érinti részben vagy egészben, amelyet a 2.1. ábrán tüntettünk fel. Az alábbiakban a megyére jellemző természetföldrajzi tényezők általános végezzük el.

2.1. ábra: Hajdú-Bihar megye tájföldrajzi képe

Domborzat

Hajdú-Bihar megye északkeleti részén 100-162 m közötti tszf-i magasságú szélhordta homokkal fedett hordalékkúp síkság, a Dél-Nyírség helyezkedik el, melynek északi részén széles sávban alakultak ki szélbarázdák, deflációs mélyedések, parabola és szegélybuckák. Itt a közepes defláció korlátozza a mezőgazdaságot. A megye közepén elterülő Hajdúság 93 és 162 m közötti tszf-i magasságú lösszel, lösz-iszappal fedett egykori hordalékkúp-síkság, melynek peremi részén a Hajdúhát helyezkedik el. Északon kis relatív relief jellemző, futóhomok lerakódásokkal. A Hajdúhát déli részeit 2-10 m vastag lösz, illetve ártéri infúziós lösz fedi, melyhez jelentős agyag-előfordulások kapcsolódnak. A Dél-Hajdúság felszíne vertikálisan gyengén szabdalt. Az 1-3 m magas folyóhátak és 2-3-m magas kunhalmok, lösszel fedett homokbuckák, különböző feltöltődési stádiumban lévő folyómedrek törik meg az egyhangúságot. A megye ezen, dél-hajdúsági részén a jelentős vastagságú, a magyarországi földgázvagyron 1/8-á rejtő pliocén rétegsorokra helyenként 200 m-es pleisztocén folyóvízi üledék

települt. A würmtől kezdve ezekre a rétegekre finomszemű üledék rakódott, a periglaciális területeken lösz alakult ki. Gazdasági szempontból a Hajdúszoboszló-Ebes-Nagyhegyes környéki földgázvagyon, valamint a hajdúszoboszlói és derecskei agyag-előfordulás fontos. Délen a Sebes-Körös nyugati hordalékkúpján kialakult, zárt, rossz lefolyású terület található, melyet É és D felől folyókárok fognak közre. A Nagy-Sárréten típusos felszíni formák folyóvízi (folyókák, elhagyott medrek, morotvák) és fluvioeolikus (parti dűne) eredetűek. A felszín nagyrészt ártéri iszap és agyag borítja. Az iszapos, homokos rétegek között vízzáró agyag keletkezett, ezzel kapcsolatos az elmocsarasodás. Hajdú-Bihar megye keleti területeit morotvakkal, mederroncsokkal sűrűn borított, löszös homokkal fedett hordalékkúp síkság foglalja el. A táj domborzati jellegének kialakításában a Berettyó mellett az Ős-Szamos, Ős-Tisza, Ős-Ér is részt vett. A vízszabályozás előtt mocsaras, vizenyős területek voltak a Berettyó-Kálló között. A megye legkeletibb táján, az Érmelléki löszös háton a felszíni formák főként eolikus, fluviális, fluvioeolikus eredetűek. Hajdú-Bihar megye délkeleti területe a Sebes-Körös hordalékkúpja. Az országhatár felé eső rész az alacsony ármentes síkság, a NY-i részek az ártéri szintű síkságok orográfiai domborzattípusba sorolhatók. A jellemző felszíni formák a fattyúágak, morotvaroncsok és a hozzájuk kapcsolódó parti dűnesorok. Kavics csak Ártándnál és Biharkeresztesnél található. A felszín döntő részét folyóvízi homok, homokliszt fedi, a Sebes-Körös hordalékkúpjának anyaga. Nyugaton terpeszkedik az Alföld egyik legegységesebb területe, leggyakoribb felszínformái az elhagyott Tisza medrek, morotvák, folyókák, övzátonyok, erősen letarolt futóhomokformák. Ez a 87-110 m közötti tszf-i magasságú, jellemzően ártéri szintű tökéletes síkság, a Hortobágy. Rendkívül kis relatív reliefű felszíne enyhén D-i irányba és közép vonala felé lejt. Jellemző magassága 82-92 m, e szint felé csak néhány Tisza menti buckavonulat és kunhalom emelkedik (pl. Bűrök halom). Ezt a területet a pleisztocén végén három hordalékkúp fogta közre, É-on az Ős-Tapoly-Ondava, NY-on a Sajó-Hernád, K-ről az alföldi hordalékkúp sorozat. E sajátos helyzet miatt főként finomszemű üledékek rakódtak le (agyag, iszap), durva homok vagy kavics csak ÉNY-on fordul elő. Jelentős futóhomok képződésre a mély fekvés és a magas talajvíz miatt nem volt lehetőség. A lösziszapos felszín jórészt elszikesedett, kivéve a keleti területet. A holocénban a Tisza a Hortobágy legnagyobb részét bejárta és a domborzatot homogenizálta.

Éghajlat

Hajdú-Bihar megye mérsékelt meleg-száraz éghajlatú, csak ÉK-i terület éghajlata mérsékelt hűvös, mérsékelt meleg. Az évi középhőmérséklet értéke 9,6-10, 2 °C közé esik, északról dél felé haladva növekszik. A júliusi hónap átlaghőmérséklete a legmagasabb. Az évi napsütéses órák száma Hortobágy és a Hajdúság északi részeitől eltekintve, ahol 1950 óra, a megye egész területén közel 2000 óra. A legmelegebb hőmérséklet többnyire 34 °C, csak a megye déli területein emelkedik pár tizeddel 34 °C fölé és a 35 °C-ot csak a Hortobágyon éri el. A tél pedig legtöbbször jelentős fagyokat hoz. A januári középhőmérséklet -2, -2,5 °C, amely ÉK felé haladva meghaladja a -3 °C-ot, a téli minimum 17-17, 5 °C közé tehető. Míg a Dél-Nyírségben és az Érmelléki löszös háton a hótakarós napok száma 40-42 és vastagsága 18 cm, addig délen és nyugaton, a Nagy-Sárréten és Hortobágyon átlagosan 35 hótakarós nap van és a hótakaró is 17 cm vastag. A fagymentes időszak hossza 187-190 nap. A megyében az évi csapadékösszeg többnyire 530-570 mm, kelet és északkelet felé haladva növekszik és elérheti a 600 mm-t is. A Hortobágy területén azonban 520-550 mm hull, déli része pedig Magyarország egyik legszárazabb területe, hiszen itt a csapadék évi mennyisége nem éri el az 500 mm-t. A legcsapadékosabb hónap a június (55-75 mm), legszárazabb a január (25-35 mm). Az uralkodó szélirány ÉK-i, illetve É-i és D-i, az átlagos szélsősebesség 2,5-3 m/s. Az Érmelléki löszös háton, Bihari-síkon és a Hortobágyon az uralkodó irányú szelek mellett gyakran DNY-i légmozgás is megfigyelhető.

Élővilág

Hajdú-Bihar megye északkeleti területéhez tartozó Dél-Nyírség a Nyírségi flórajárás része, jellegzetes társulásai a tölgy-köris-szil ligeterdők, a pusztai tölgyesek és a gyöngyvirágos tölgyesek. Nagy területet borítanak a homokpusztagyepek és homokpusztarétek, jellegzetes fajok a magyar kökörccsin, a debreceni csomolya és a réti angelica. Az erdők elsősorban lágy lombú erdők. Legfontosabb mezőgazdasági kultúrák: rozs, őszi árpa, burgonya, dohány. A megye többi területe az Alföldi

flóravidék Tiszántúli flórajárásának része. A legjellegzetesebb erdőtársulások közé a tölgy-köris-szil ligeterdők, a sziki tölgyesek, pusztai tölgyesek és a Hajdúság területére jellemző tatárjuharos lösztölgyesek tartoznak. A Dél-Hajdúság tipikus mezősegi táj, így területén minimális kiterjedésű erdőtársulásokra bukkanhatunk, a kevés erdő főleg keménylombú, néhol fenyő jellemző.

A Hajdúság északi részén, a Hajdúháton jelentős területeken vannak homokpuszta-gyepek. Fontos fajok a piros kígyószisz, a szakállas csomolya és az alföldi aszat, míg délebbre gyakoribb fajok a bajuszpázsit, a magyar polka vagy az ágas sóballa. Hajdú-Bihar megye középső része mezőgazdaságilag hasznosított területeinek haszonnövényei a búza, a kukorica, a cukorrépa és északabbra az őszi árpa. A Nagy-Sárrét és a Berettyó-Kálló közének fő erdőtársulásai a fent említetteken túl a fűz-nyár-égerligetek. Ezeken a déli és délkeleti területeken nyílt társulások között ecsetpázsitos sziki rétek és szikes mocsarak is megfigyelhetők, a legjellemzőbb fajok a mocsári aszat, nyári tőzike, a bánáti borgyökér és az orvosi nadálytő. A művelés alatt álló erdők főként keménylombúak. Hajdú-Bihar megye délkeleti területein helyenként sziki rétekkel és sziki erdei rétekkel találkozhatunk. A Bihari-sík nevezetesebb fajai a ragadós müge és az óriás csenkesz. A megye déli részén a mezőgazdaságilag hasznosított területek fő kultúrái a búza, a lucerna és a napraforgó, vöröshere. A Hortobágyon a mezőgazdaságilag hasznosított területek fő kultúrái a búza és a burgonya. A nyílt társulások között ecsetpázsitos és ecsetkákás sziki rétek is megfigyelhetők. A táj legjellemzőbb fajai a mézpázsit, az egérfarkfű és a sziki kocsord. A megye nyugati területén erdészetileg kezelt erdőterület gyakorlatilag nincs.

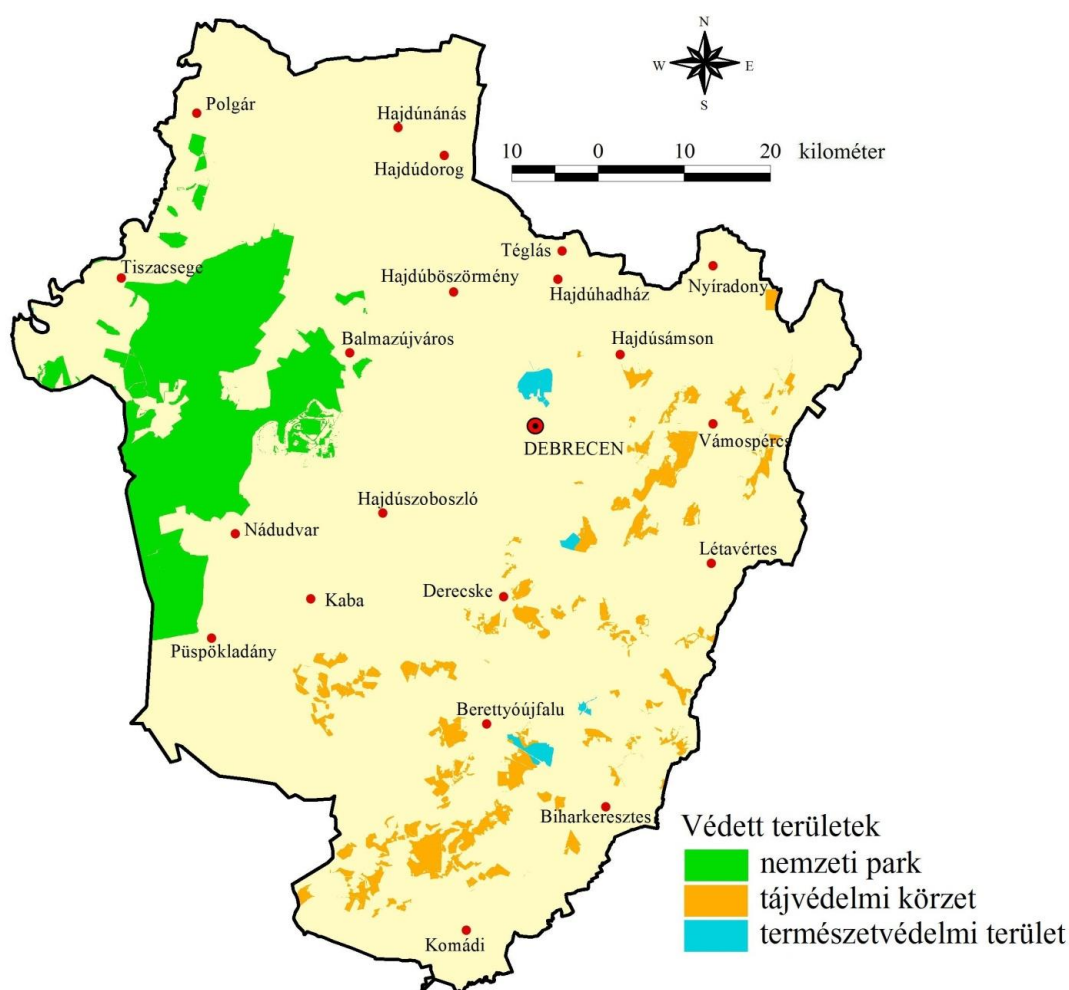
A megye állatvilága nagy változatosságot mutat: jórészt a sztyeppére jellemző állat- és növényvilág jellemzi a megye nyugati területeit. Ennek e területnek jelentős része mezőgazdasági művelés alatt áll az ehhez jól alkalmazkodó faunával. Külön kategóriát képez Hortobágy területe, a Hortobágyi Nemzeti Park a kulturális táj kategóriában az UNESCO Világörökség része. A park növény és állatvilága egyedülálló természeti érték. A természetes eredetű hatalmas szikes pusztán egykor ősi magyar háziállatfajtaikat (szürke marha, racka juh) tenyésztettek, melyek elsősorban a génmegőrzésben játszanak szerepet. A terület vízi világa igen gazdag, számos költöző madárnak – köztük védett fajoknak - nyújt fészkelő, áttelelő helyet. A nyírség erdeiben előfordul a vaddisznó, az erdőperemeken őz, valamint a szántóföldeken - az újratelepítés hatására - a fácán. A bihari puszták legjelentősebb természeti értéke és nevezetessége a tűzok.

Talaj

Hajdú-Bihar megye ÉK-i területeit döntően homoktalajok uralják, futóhomok, humuszos homoktalaj és kovárványos barna erdőtalaj. Lössös felszíneken réti csernozjomok és szolonyecok, így a megye idetartozó területeinek mezőgazdasági potenciálja kicsi. A megye középső területén, a Hajdúságban a talajtakaró döntő része löszön képződött, túlnyomó része jó mezőgazdasági hasznosítást tesz lehetővé, leginkább az alföldi mészlepedékes csernozjom, ÉNY-on mészlepedékes csernozjomokat találunk. Emellett réti csernozjomok, szolonyeces réti csernozjomok, mélyfekvésű részeken réti szolonyecok találhatók. A Hajdúság északi részén csernozjom barna erdőtalajok és kovárványos barna erdőtalajok is előfordulnak. A keleti területeken a talajok zömmel löszös üledéken képződtek, főként öntés rétitalajok és szikesek keletkeztek. Mezőgazdasági szempontból a réti csernozjomok és a mészlepedékes alföldi csernozjomok meghatározóak. Gyengébbek a szikes szolonyecok, réti szolonyecok, illetve a Nyírségből áthúzódó homoktalajok. Hajdú-Bihar megye déli területén elhelyezkedő Nagy-Sárréten és a Bihari-síkon szinte valamennyi talajtípus talajvízhatás alatt képződött, a réti csernozjom kivételével. Vályogos, agyagos vályogos talajok, kémhatásuk enyhén savanyú. A szikes talajok kiterjedtek, a mezőgazdaságra alkalmatlan réti szolonyecok, szikes sztyeppesedő réti szolonyecok jellemzőek. Emellett réti öntéstalajok és lápos rétitalajok vannak. Mezőgazdasági jelentőségük gyenge. A megye nyugati oldalán, a Hortobágyon a terület döntő részét mélyben sós és szikes talajok fedik. A löszös üledékeken a szikes talajvíz hatására réti szolonyecok, szolonyeces réti talajok képződtek. Ezek legelőként, kaszálóként vagy gyenge szántóként hasznosíthatók. A magasabb térszínek talajai kedvező termékenységű csernozjomok, értékes sztyeppnövényzetnek adnak helyet. A legmélyebb fekvésű részeken nem szikes réti talaj jellemző.

Természet- és tájvédelem

A Hajdúsági Tájvédelmi Körzet terület egységei, melyek a Dél-Nyírségben találhatók: Nyíracsádi Gúti-erdő, a Debreceni Dombos-tanyai legelő, a Hajdúsámsoni Martinkai-legelő, Nagycserei Kőrises arborétum, Halápi Hármashegy alja és Rachbauer erdő, Nyírábrányi Káposztás lapos és Keszler tag, Nyírábrányi Teleki-legelő és Mogorós-erdő, Halápi-, és Bodzás-víztározó, Haláp és Bánk közötti erdők, Bánki láprétek és erdők, Monostorpályi-legelő Újléti Kis-erdő és környéke Hajdúbagosi és Hosszúpályi erdők Hosszúpályi szikesek Debreceni Nagyerdő TT Hajdúbagosi földikútya-rezervátum TT Hencidai Csere-erdő TT. Az Érmelléki löszös hát Hajdúsági Tájvédelmi Körzetbe tartozó védett területei a Bagaméri Kék-Kálló-völgy és Álmosdi Daru-láp. A Bihari-sík Tájvédelmi Körzetbe tartozó Berettyó-Kálló köze, Érmelléki löszös hát területe, Kiskalota vagy Bihari-sík. Hortobágy védett területei a Hortobágyi Nemzeti park területéhez tartozó területek.

2.2 ábra Védett természeti területek Hajdú-Bihar megyében

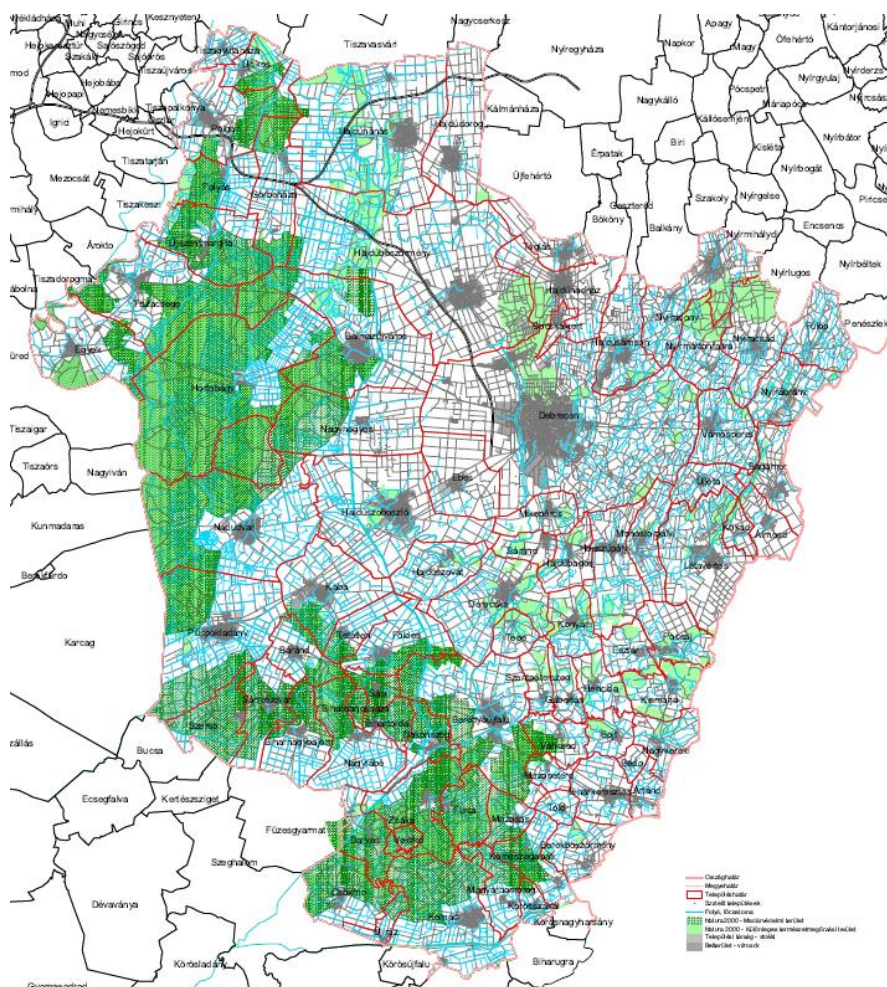
Natura 2000

A megyében jelentős területek esnek a Natura 2000-es hálózatba, melyeknek egy része különleges madárvédelmi területnek minősül, másik része különleges és kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területnek.

Különleges madárvédelmi területek: Hortobágy (HUHN10002), Bihar (HUHN10003)

Különleges természetmegőrzési és kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területek:

Bánki-erdő (HUHN20019), Berekböszörmény körmösdpusztai-legelők (HUHN20103), Bihari-legelő (HUHN20101), Bökönyi Közös-legelő (HUHN20072), Czakó-tó (HUHN20121), Csohos-tó (HUHN20028), Csökmői-gyepek (HUHN20105), Darvasi Csiff-puszt (HUHN20070), Debrecen-hajdúböszörményi tölgyesek (HUHN20033), Dél-ásványi gyepek (HUHN20098), Derecske-konyári gyepek (HUHN20009), Felső-Sebes-Körös (HUHN20004), Fülöpi láprétek (HUHN20030), Gátály (HUHN20100), Gúti-erdő (HUHN20032), Hajdúbagosi-legelő (HUHN20017), Hajdúszoboszlói szikes gyepek (HUHN20069), Hajdúszováti gyepek (HUHN20092), Halápi Álló-hegy (HUHN20021), Hanelek (HUHN20031), Hármashegy-tölgyesek (HUHN20023), Hencidai Csere-erdő (HUHN20011), Hortobágy (HUHN20002), Kaba-földesi gyepek (HUHN20093), Kék-Kálló-völgye (HUHN20016), Kismarjai Nagy-szik (HUHN20016), Kismarja-pocsaj-esztári gyepek (HUHN20008), Köröses-Jónás-rész (HUHN20025), Közép-Bihar (HUHN20013), Lányi-legelő (HUHN20095), Létavértesi Falu-rét (HUHN20029), Liget-legelő (HUHN21164), Martinkai-legelő (HUHN20024), Mikepércsi Nyárfáshegyi-legelő (HUHN20018), Monostorpályi-legelő (HUHN20020), Nagy-széksős Rakottyás (HUHN20005), Nyírábrányi Káposztás-lapos (HUHN20026), Nyírábrányi Kis-mogyorós (HUHN20027), Pocsaji csordalegő (HUHN20006), Pocsaji-kapu (HUHN20010), Rauchbauer-erdő (HUHN20022), Sámsoni-úti bellegelő (HUHN20161), Sándorosi-tavak (HUHN20012), Szentpéterszeg-hencidai gyepek (HUHN20007), Tisza-tó (HUHN20003), Tóció-völgy (HUHN20122)

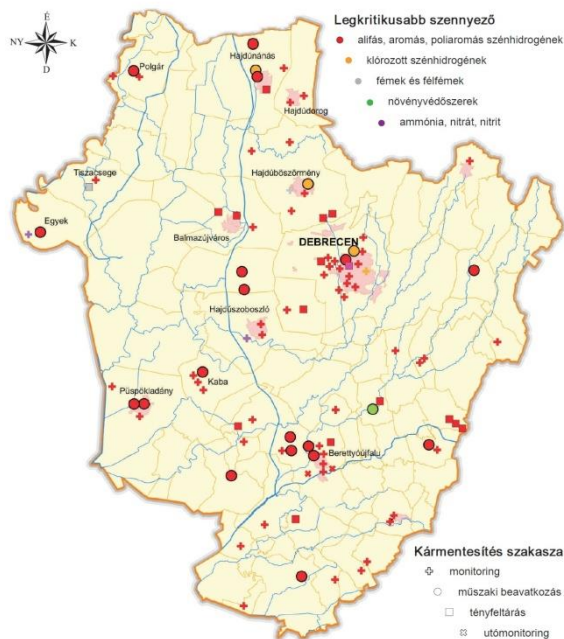

2.3. ábra Natura 2000 védettségű területek Hajdú-Bihar megyében
(forrás: Hajdú-Bihar Megyei Területrendezési Terv, 2010.)

2.2 Szennyezett területek számbavétele

A környezetszennyezés különböző forrásokból, különböző halmazállapotban kerülhet a levegőbe, a talajba, a felszíni vagy felszín alatti vizekbe.

A levegőszennyezést – többek között – az antropogén légszennyező anyagok kibocsátásával (emissziójával) lehet mérni. Hajdú-Bihar megyében a légszennyező pontforrások tekintetében kiemelkedik Debrecen, ahol a megye 300 darab feletti, normával rendelkező légszennyező telephelyének több mint harmada található. A megyében a legjellegzetesebb problémát a kevésbé szabályozott mezőgazdasági eredetű légszennyezés okozza – az állattartás/komposztálás bűz kibocsátása, növényvédőszer/műtrágya kiszórás, betakarítás, terményszárítás és –tárolás, valamint a szabadtéri avar- és hulladékégetés. (Környezeti Állapot, 2010)

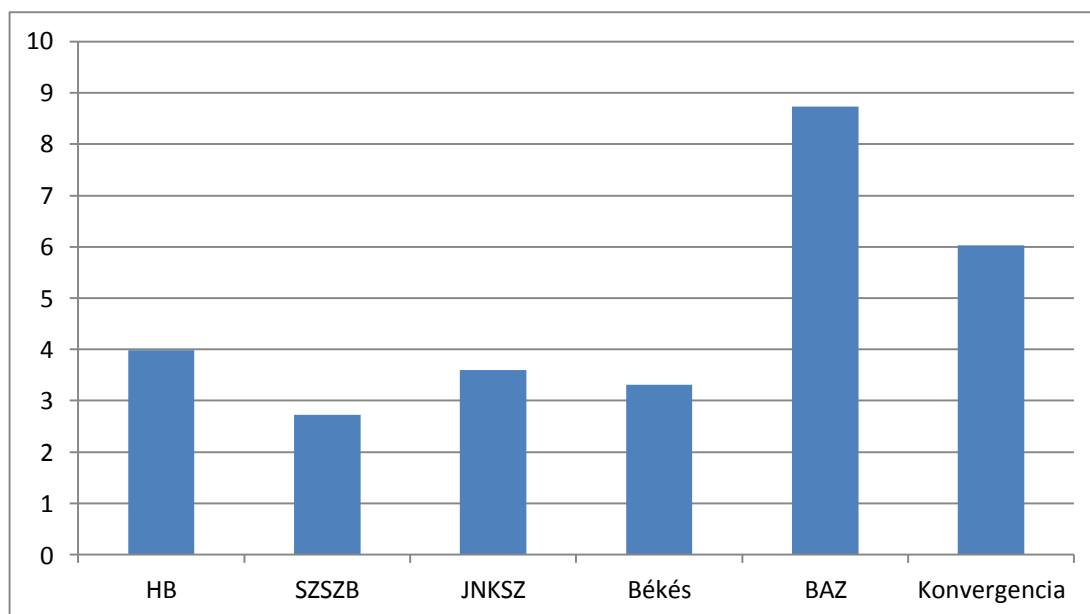

2.4. ábra Kármentesítések 2010-ben a Tiszántúli Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség Hajdú-Bihar megyei illetékességi területén (a Környezeti Állapot 2010, 26. p. alapján)

fogyasztás, mivel a bejelentett felszín alatti vízkitermelés (összesen mintegy 30 millió m³) kb. 80%-át a települési vízművek hajtották végre. Valamivel kevesebb, mint 10%-ot jelentett az állattartás, 5%-ot meghaladó volt a gazdasági célú vízkitermelés részesedése (a fennmaradó részt a fürdők hidegvíz-kitermelése és a mezőgazdasági öntözés adta). A közütemi ivóvízellátás egy része nem felel meg a minőségi normáknak – pl. bór, arzén, nitrit, ammónium esetében, emellett több helyen határérték feletti a víz vas-, mangán- és nitrát-tartalma is (jelenleg is zajlanak regionális ivóvízminőség-javító programok). Környezeti kockázatot jelentenek mind a felszíni, mind a felszín alatti vizekre – nem csak a kitermelés miatt, hanem a magasabb sótartalmú víz felszínre hozásával is – a strand- és termálfürdők. Az Alföldön kiemelten fontos környezeti kockázatot jelentenek a sertés- és szarvasmarhatartó telepek, ahol nagy mennyiségű hígtrágya keletkezik. Az elhagyott TSZ telepek is potenciális környezeti veszélyt jelentenek. Hajdúnánás, Hajdúböszörmény és Balmazújváros közigazgatási területén igen nagy arányban találhatók állattartó telepek.

A jelentéskötelezett szennyező források 2009-es kibocsátása alapján Debrecenben több mint 374 t/év emissziót regisztráltak, melyet Nagyhegyes értéke követett (közel 90 t/év kibocsátással), majd Hajdúszoboszló, Hajdúböszörmény, Nyíradony és Püspökladány következett (20-40 t/év értékekkel). A földgáz kitermelése és továbbítása, valamint az ipari üzemek okozzák a legnagyobb mennyiségű pontszerű kibocsátást. A megyeszékhelyen – illetve a nagyobb forgalmú utak mentén fekvő településeken – magas a közlekedéshez kapcsolódó NO_x- és porszennyezés (utóbbi részben a nagyobb útépítések miatt is). A CO₂ kibocsátásról rendelkezésre álló 2002-ben mért adatok szerint Hajdú-Bihar megye Borsod-Abaúj-Zemplén értékénél kisebb, de a többi szomszédos megyénél nagyobb fajlagos értékkel rendelkezik, de így is a vidéki átlag alatti a kibocsátás. (2.5. ábra)

A felszíni és felszín alatti vizek védelme igen fontos környezetvédelmi feladat. A vízbázisok használatában kiemelkedik a lakossági

2.5. ábra: Az 1000 lakosra jutó CO² kibocsátás a vizsgált területeken (KSH,2006.)

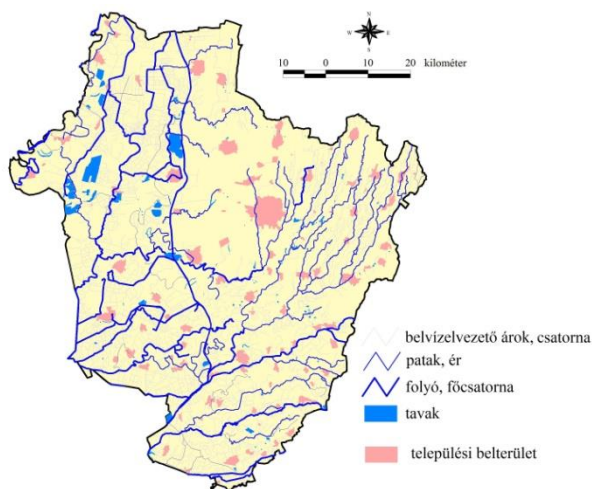
Talajszennyezések a megye területén elsősorban az alifás és aromás szénhidrogénekhez kapcsolódóan jelentkeznek (tartályok, illetve kapcsolódó szerelvények nem megfelelő működése során fordulnak elő). Az ilyen típusú szennyezések általában kisebb területre terjednek ki és többnyire vertikálisan nem jelentősek. Néhány esetben előfordult nehézfém, ammónia, nitrát vagy növényvédő szerek okozta szennyezés is. A kis számban előforduló klórozott szénhidrogén szennyezések felszámolása komoly kihívást jelent. Az egykori katonai – elsősorban felhagyott szovjet – laktanyák területén, illetve vasúti és ipari barnamezős objektumok környezetében fordulnak elő szennyezések. Ezek előfordulása főleg Debrecen és Berettyóújfalu közigazgatási területén mutat sűrűsödést. (2.4. ábra) A barnamezős területek jelentős részének kármentesítése, rekultivációja és újbóli hasznosítása sok helyen még várat magára, a folyamat azonban elindult megyei és regionális szervezetek részvételével (M 2.1. ábra). A mezőgazdaság okozta talaj- és vízterhelés csökkent a nagyüzemi mezőgazdaság leépülésével, mert csökkent a műtrágyák, valamint a növényvédő-szerek használata. Ugyanakkor az intenzíven művelt területeken nem elhanyagolható a mezőgazdaság okozta környezetterhelés.

2.3 Felszíni és felszín alatti vízkészletek

Hajdú-Bihar felszíni vizekben szegénynek mondható, legjelentősebb vízfolyása a megye nyugati részét 53 km hosszan érintő Tisza, mely közvetlenül, vagy a térségen keresztül folyó Berettyó, illetve a Sebes-Körös közvetítésével levezeti a terület vízfolyásait. (2.6. ábra) Meghatározó, bár szerény vízhozamú vízfolyásnak tekinthető a Hortobágy, a Kösely, illetve a Kállók a megye dél-nyírségi részén. A megye vízgazdálkodásában, lakossági-, mezőgazdasági- és ökológiai vízellátásában, illetve rekreációs funkcióiban is nagy jelentőségű a Keleti-, valamint Nyugati-főcsatorna. (M2.3 ábra)

A megye természetes állóvizei különböző eredetűek, elhagyott folyómedrek, levágott kanyarulatok és laposok egyaránt megtalálhatóak a növekvő számú mesterségesen kialakított tó mellett (Hortobágyi-halastavak, Erdőpusztai tavak).

A megye gazdag felszín alatti vizekben. A talajvíz mélysége a Hajdúháton a legnagyobb, mely a Nyírség, a Hortobágy és a Berettyó-Körös vidék irányába is csökken. A Berettyó-Körös vidékén igen magas a talajvíz (átlagosan 1 m mélységben), mely csapadékosabb időszakokban felszínre is emelkedik belvíz formájában. A hortobágyi talajvíz magas sótartalma idézi elő a szikesedést, mely sajátos élőhelyet hozott létre.

2.6 ábra Hajdú-Bihar megye fontosabb felszíni vizei

melyben 40-70 °C-os a víz hőfoka. A megye északi és dél-hortobágyi területén átlagosnál magasabb a termálvíz hőfoka. (Hajdú-Bihar Megye Területrendezési Terv – előkészítő vizsgálatok, 2007)

A termálvizek szinte mindegyike alkalikus (nátrium-hidrogénkarbonátos), emellett klóros-konyhasós (Cl, NaCl), illetve jódos-brómos ásványi anyag-összetételű.

A lakossági és részben ipari célú vízkitermelés Debrecenben okozza a rétegvíz szintjének csökkenését. Fennáll a veszélye annak, hogy a jelenleg jó hévízadó rétegek hozama a fokozott kitermelés hatására csökkenni fog. Bizonyos szigorúan ellenőrzött körülmények között a kitermelt víz tisztítás utáni visszasajtolása megoldást jelenthet. Emellett, egyes esetekben a termálvíz turisztikai kiaknázásán kívül a hőenergiát is lehetne – elsősorban – mezőgazdasági céllal hasznosítani (kertészetek, üvegházak, állattartó telepek fűtésére). A termálvizek magas gáztartalma – megfelelő technológiai fejlesztésekkel – akár energetikailag is hasznosítható lenne.

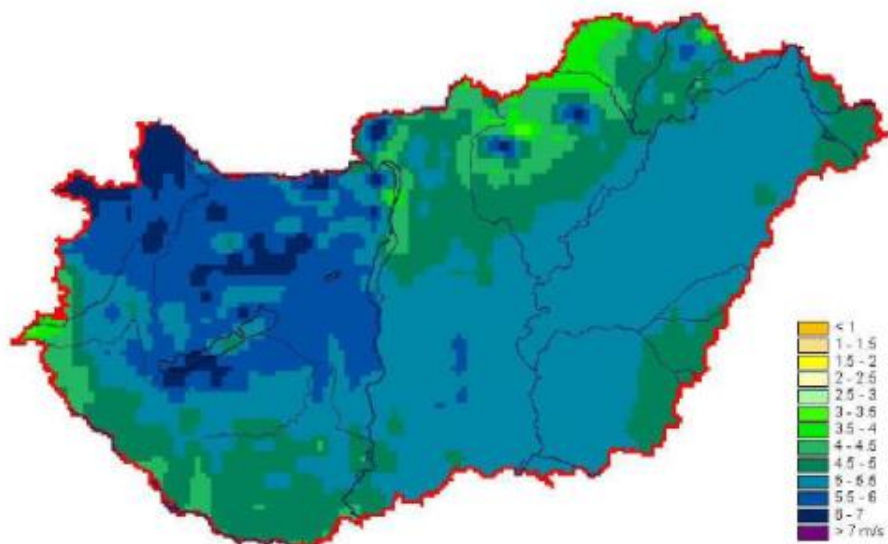
2.4 Energiaforrások

A megye területén hazai viszonylatban gazdag szénhidrogén lelőhelyek húzódnak az ún. alföldi flis öv részeként. A 2012-es adatok szerint Hajdú-Bihar megyében számos bányatelek található, ahonnan kőolaj és hagyományos típusú földgáz kitermelése folyik.

A megújuló energiaforrások korszerű hasznosítására számos projekt elindult, de a folyamat még a kezdetén tart. A Hajdú-Bihar megyét is érintő RUBIRES nemzetközi projekt tapasztalatai szerint a megújuló energiák potenciáljának viszonylag pontos megbecslése külön alapkutatásokat igényel. Szélerőből a természeti adottságok nem nevezhetők eszményinek, a megye területének nagy része a viszonylag szélcsendes kategóriába tartozik, 25 méteres magasságban mindössze 4 m/s az átlagos szélsősebesség. Még 75 méteres magasságban is csak 5-5,5 m/s szélsősebesség jellemző a megye területének legnagyobb részére (2.7.-2.8. ábra) Jelenleg a megyében Hajdúnánáson 2 MW és Nyíradonyban 20 MW kapacitású szélörvényre adtak ki engedélyt. A további telepítéseknél az elvi potenciál megléte mellett figyelembe kell venni a következő tényezőrendszereket is:

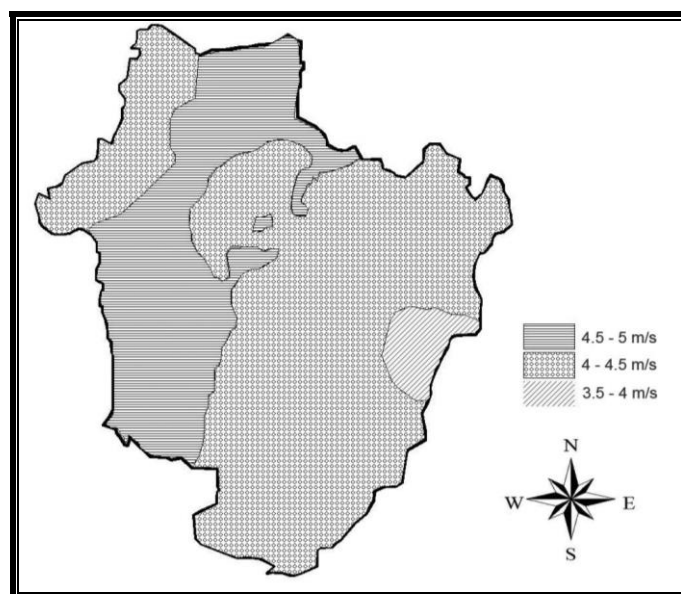
Tiltott a telepítés az ökológiai hálózat területein (védett természeti területek, ezek védőövezete, természeti területek és ökológiai folyosók), a vadon élő védett állatfajok élő-, táplálkozó- és fészkelő helyein és vonulási útvonalain, védett növényfajok, növénytársulások élőhelyein, tájképvédelmi övezetekben, egyedi tájértékhez tartozó területeken, illetve nemzetközi egyezmények és jogszabályok alá tartozó területeken (pl. Ramsar, Natura 2000, Bioszféra Rezervátum).

Ezen kívül kizárhatók még a szélörvények letelepítésének lehetőségéből a települési belterületek, a vízfelületek, általában a kertek, szőlők és gyümölcsösök, illetve erdők, a vasútvonalak, közutak, valamint a nagy- és középnyomású távvezetékek is.

2.7. ábra: Az átlagos széleseesség 75 méteres magasságban (Dobi I. 2006)

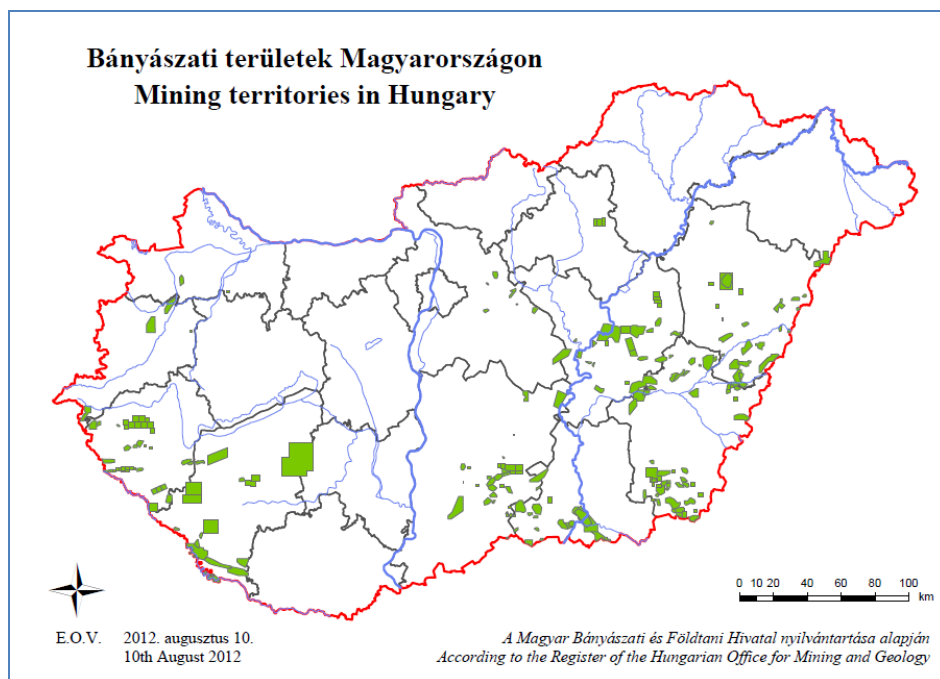
A napenergia tekintetében Hajdú-Bihar megye délnyugati része a leginkább kedvező adottságú terület, ahol a globális sugárzás mértéke elérheti az 1300 kWh/m^2 éves értéket is. Észak és kelet felé ez az érték némileg csökken, de még a legrosszabb adottságú térségekben is eléri az 1250 kWh/m^2 -es szintet. Biomasszából optimális lehetőségek állnak rendelkezésre a területen, javarészt a mezőgazdasági melléktermékek ésszerű hasznosításával, illetve kisebb részben a lágyszárú energiaültetvényeken keresztül.

2.8. ábra: Évi átlagos széleseesség 75m-en, 0.1 érdességi magasságot feltételezve – szerk.: NÉMETH, SZ - forrás: OMSZ. 2006

A megye geotermikus adottságai kiválóak, hiszen a hévizek hasznosítása már számos településen balneológiai céllal régóta zajlik. A fűtésre történő alkalmazás is növekedőben van, Hajdúszoboszlón például geotermikus erőmű építését tervezik.

A vízenergiában rejlő potenciál nem jelentős, a legnagyobb a megyét is érintő vízfolyás a Tisza, amelyen a közeli folyószakaszon van a két legnagyobb vízerőműve.

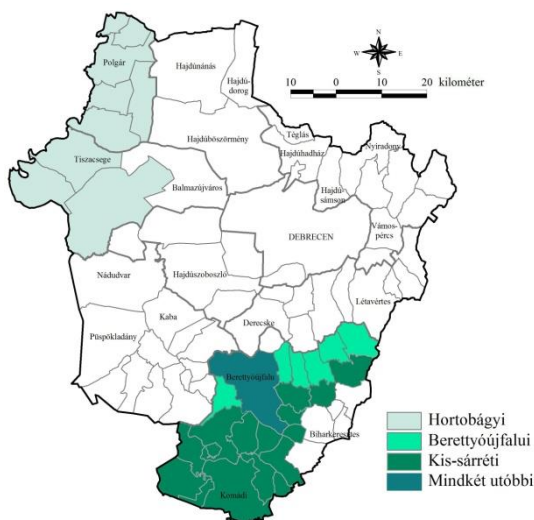
2.9. ábra: Bányászati területek hazánkban (Forrás: Magyar Bányászati és Földtani Hivatal)

Energiaforrások tekintetében megállapítható, hogy a megye jelentős szénhidrogén készletekkel rendelkezik, melyek kitermelése a jövőben is fontos feladat (2.9. ábra). A megújuló energiaforrások készleteinek és potenciális hasznosítási lehetőségeinek részletes feltárása és feltérképezése még a jövő feladata, hogy konkrét projektek valósulhassanak meg. A 2014-2020-as fejlesztési periódus kiemelt fontosságú célja kell, hogy legyen egy pontos alapkutatásra épülő megújuló energia stratégia és program kidolgozása a megyére. Lehetőség szerint legalább járási szinten részletezett kutatásokat és fejlesztési javaslatokat kell kidolgozni. Különösen jelentős és elérhető források állnak rendelkezésre a geotermikus energia és a biomassa hasznosítására.

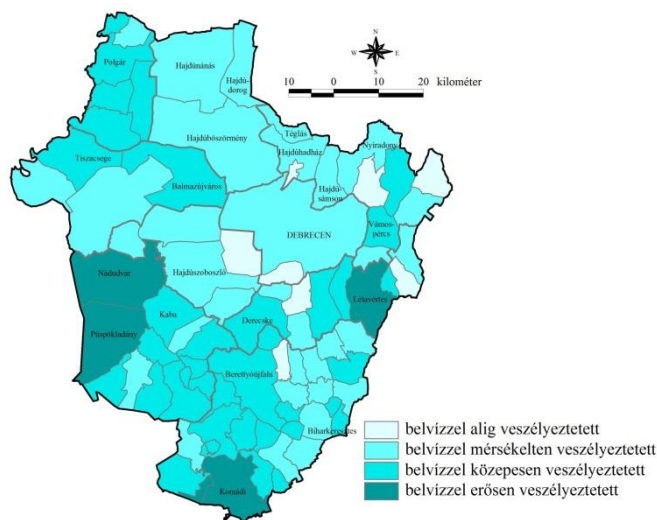
2.5 Vízkárt okozó elemek és vízkárelhárítással viszonyok

Hajdú-Bihar megye hidrológiai adottságaiból következik, hogy az ár- és belvizek komoly veszélyt jelentenek a területre.

Árvizek esetében az okozhatja a legkomolyabb problémát, ha a különböző vízgyűjtőkről érkező folyók árvizei összetorlódnak. A síkvidéki jelleg miatt az igen gyorsan kialakuló ún. villámárvizek esélye szerényebb, azonban a Sebes-Körösön és a Berettyón kialakulhatnak hirtelen vízszint-emelkedések. (Hajdú-Bihar Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság, 2012) Az árvizek gyakorisága kapcsán megemlíthető, hogy III. fokú árvízvédelmi készültség (fokozott védekezést jelent az érintett folyószakaszon) elrendelésére a Tiszán átlagosan 5,5-6 évenként, a Körösökön 4-5 évente kerül sor. Ugyanakkor a komoly árvizek bekövetkezése időben nem egyenletes – a Tiszán 1919, 1932, 1940, 1947/48, 1970, 1979, 1998, 1999, 2000, 2001, 2006, 2010; a Körösökön és a Berettyón 1919, 1925, 1932, 1939, 1940., 1962, 1966, 1970, 1974, 1980, 1981, 1995, 2000, 2006 volt a legjelentősebb árvízi események ideje. (Tisza-vidék kutatás-fejlesztési program 2000)

**2.10. ábra Az ártéri öblözetekbe eső települések
Hajdú-Bihar megyében
(a TIKÖVIZIG adatai alapján)**

**2.11. ábra A Hajdú-Bihar megyei települések belvíz-
veszélyeztetettségi besorolása
(a TIKÖVIZIG adatai alapján)**

A megye domborzati viszonyai okán a terület több mint 40%-a, mintegy 2600 km² ártéri öblözetekbe esik – ezekben 32 település mintegy 77.000 lakosára jelenthet veszélyt egy esetleges gátszakadás. (2.10. ábra) A következő öblözetek esnek részben, vagy egészben a megye területére: Hortobágyi ártéri öblözet, Nagy-sárréti ártéri öblözet (nem érint belterületet), Berettyóújfalui ártéri öblözet, Érmelléki ártéri öblözet (nem érint belterületet), Kis-sárréti ártéri öblözet. Berettyóújfalui közigazgatási területe sajátos módon beleesik a róla elnevezett öblözetbe és a Kis-sárréti ártéri öblözetbe is. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az öblözetekbe eső települések teljes területe víz alá kerülne, mivel a települések túlnyomórésze az ármentes magasabb térszínre települt. Azonban a később beépített – és sokszor hátrányos helyzetű családok által lakott – települési peremterületek sokszor válnak az ár-, vagy belvízzel sújtott területek közé.

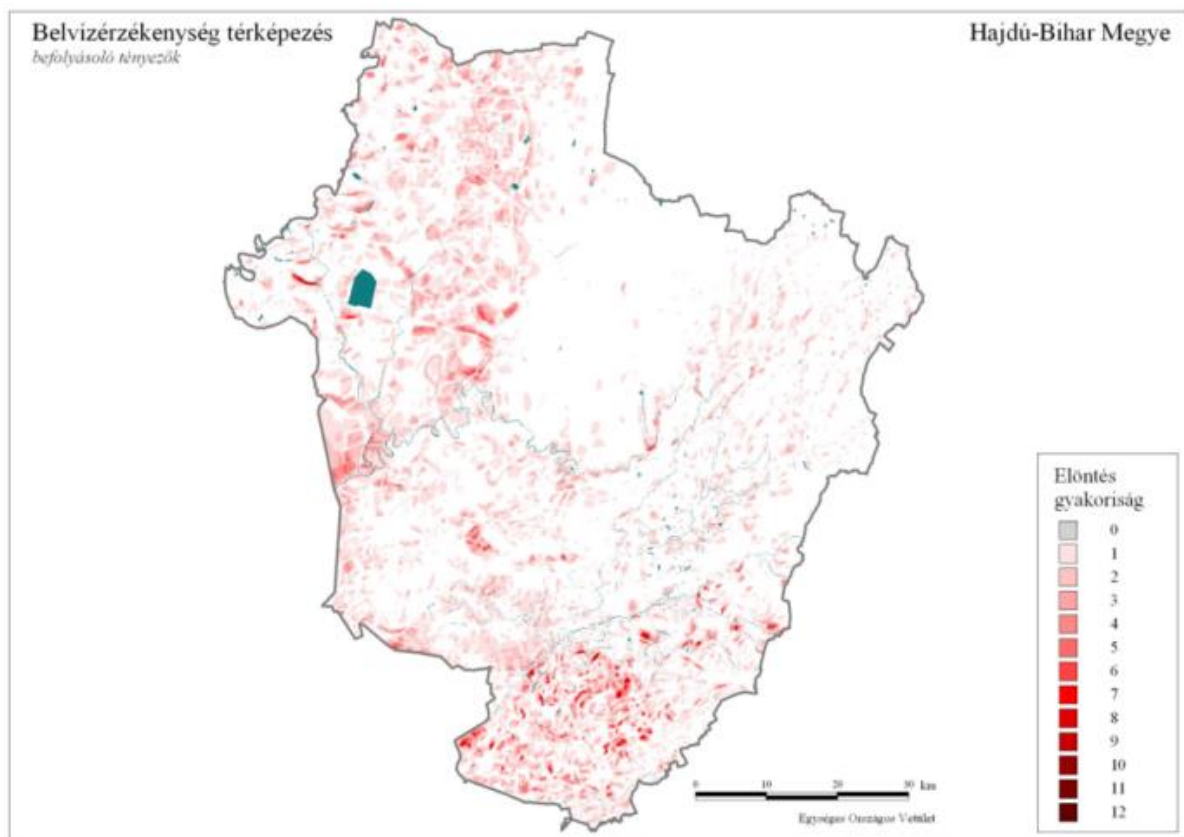
Árvízi szükségtározókat alakítottak ki Csökmő térségében (Kutas szükségtározó), valamint Pocsaj térségében (Ér szükségtározó), melyek meghatározott mennyiségű víz – jelentős károk nélküli – befogadására képesek. Az elmúlt években pályázati pénzeket fordítottak a Berettyó, illetve a Tisza bal parti töltéseinek megerősítésére.

A belvizek kialakulását számos tényező befolyásolja. A domborzati-, talaj-, hidrogeológiai viszonyok és természetesen a meteorológiai helyzet mellett a mezőgazdasági művelés és a növényzet szerepét is meg lehet említeni. Belvizek elsősorban azokon a területeken fordulnak elő, ahol az átlagos talajvíz-szint közel van a felszínhez. (2.12. és 2.13. ábra) A belvizek kialakulását a jól karbantartott és irányított belvíz elvezető csatorna-rendszerrel jelentősen csökkenteni lehet. A megyében 63 millió m³ belvíz tárolását lehet megoldani különböző tározókban.

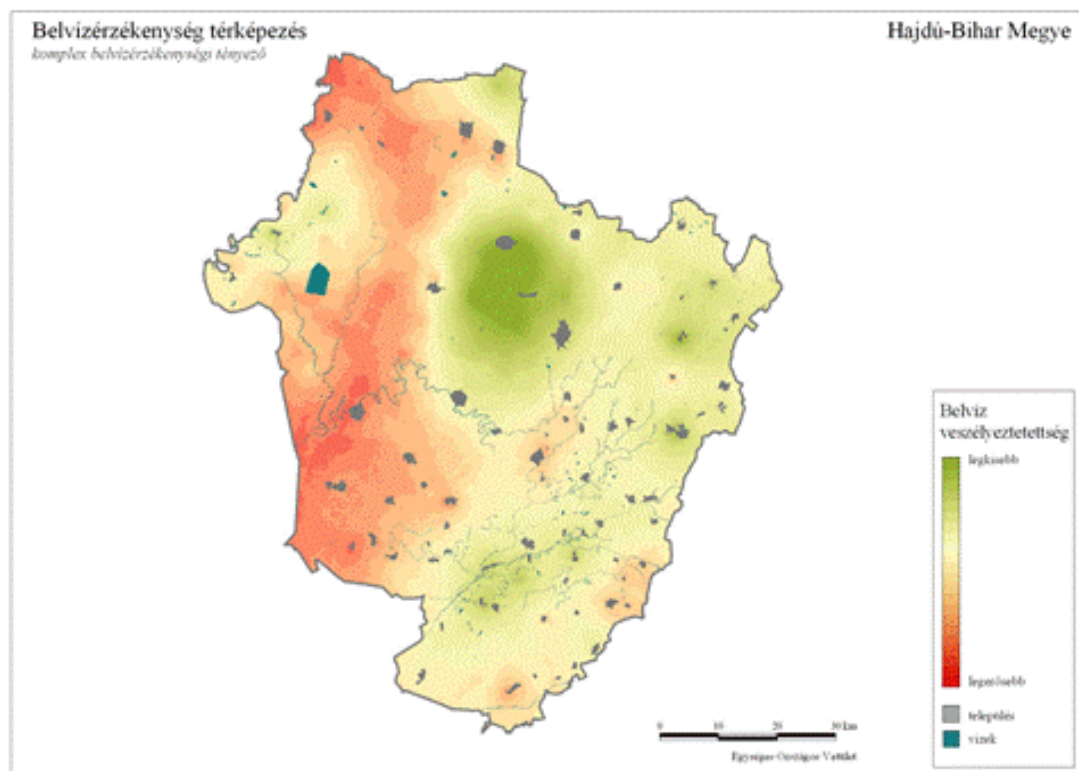
A települések belterületein az önkormányzatok feladata a csapadékvíz elvezetésének biztosítása, míg telekszinten az ingatlantulajdonosnak kellene minimalizálni a víz által okozható károkat. Sajnos azonban a nem megfelelő karbantartás, az előrelátás hiánya, illetve az extrém időjárási körülmények miatt – az elmúlt évek pályázati forrásokból finanszírozott számos projektje ellenére – időről-időre kialakulnak épített környezetet is veszélyeztető belvizek.

Komádi, Létavértes, Nádudvar, Püspökladány és Újiráz egyes részei belvízzel erősen veszélyeztetettnek minősülnek. Álmosd, Bocskai kert, Ebes, Fülöp, Hajdúbagos, Mikepércs, Nyírmártonfalva és Szentpéterszeg azonban belvízzel alig veszélyeztetettnek tekinthető. (2.10. ábra)

A szélsőséges csapadékeloszlás másik komoly károkat eredményező jelensége az aszály, melynek előfordulása nem csak a csapadék mennyiségétől és időbeli eloszlásától függ, hanem a talaj vízgazdálkodási jellemzői, nem utolsósorban a vegetáció, illetve az emberi tevékenységek is komoly mértékben befolyásolhatják megjelenését. Mezőgazdasági öntözéssel jelentősen mérsékelhetőek a növénytermesztés aszálykárjai. A komplex vízgazdálkodási rendszer kialakítása egyszerre szolgálhatja az öntözés, a belvízmentesítés-tárolás, a halgazdálkodás, a rekreáció és a természetvédelem céljait. A megye dél-nyírségi területeitől eltekintve nagyrészt az erősen aszályos, a Hortobágy térsége pedig a nagyon erősen aszályos kategóriába tartozik. (M2.2)

2.12. ábra Hajdú-Bihar megye belvíz gyakorisági térképe (a Belvíz-Infó 2008 alapján)

2.13. ábra Hajdú-Bihar megye belvíz-veszélyeztetettségi térképe (Körösparti-Bozán 2011.)

A természeti adottságok, természeti erőforrások és a környezet állapotának elemzését oly módon kell elvégezni, hogy az elemzés folyamata, megállapításai szervesen illeszkedjenek a hatályos hazai, európai uniós és nemzetközi jogi környezetbe. Ennek megfelelően a fejezet kimunkálását az alábbi jogszabályok határozták meg:

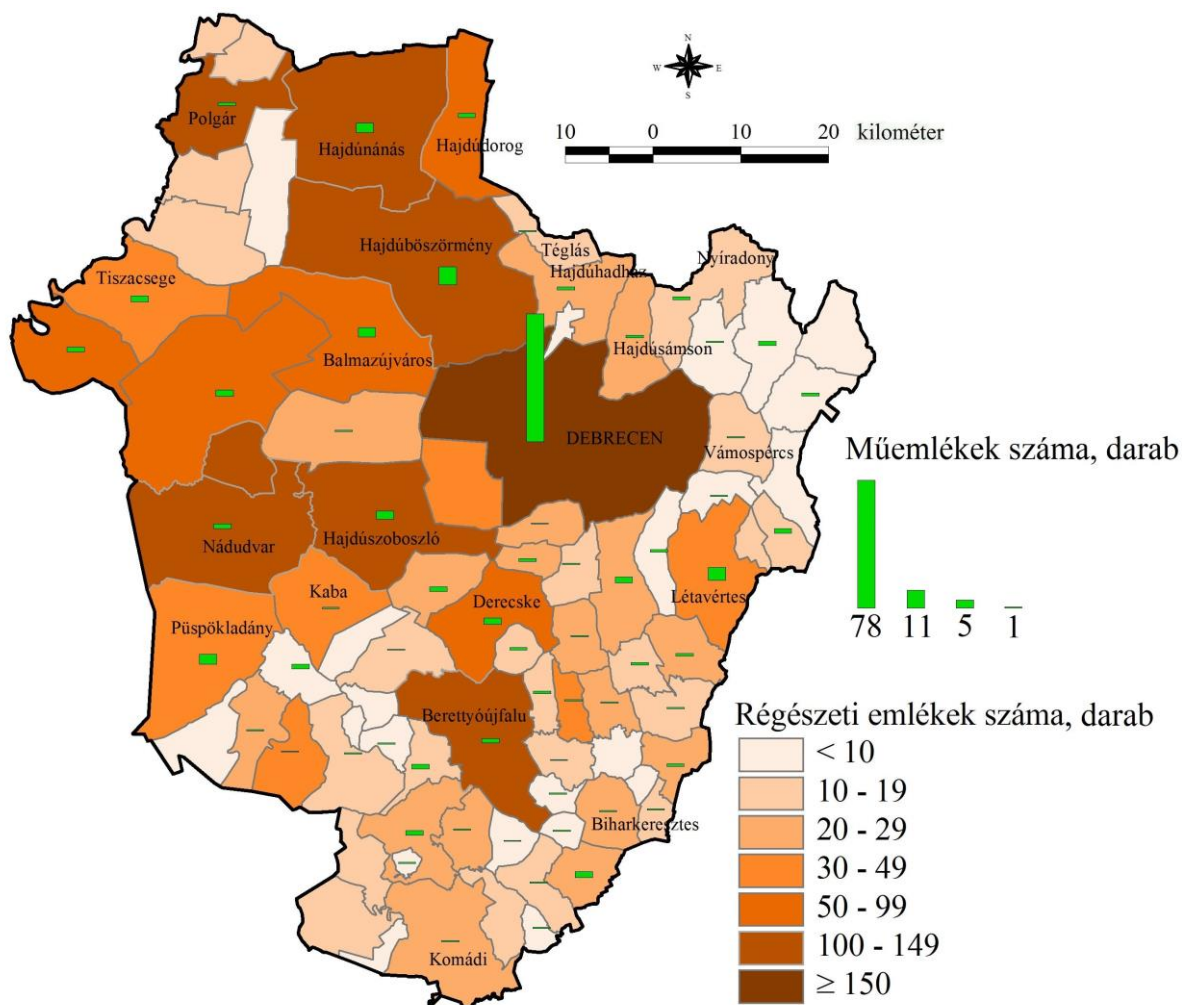
- 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól
- 2/2005. (I. 11.) Korm. rendelet egyes tervek, illetve programok környezeti vizsgálatáról
- 132/2010. (IV. 21.) Korm. rendelet az országhatáron áttérjedő környezeti hatások vizsgálatáról szóló, Espoóban, 1991. február 26. napján elfogadott egyezményhez kapcsolódó, a stratégiai környezeti vizsgálatról szóló, Kijevben, 2003. május 21-én elfogadott jegyzőkönyv kihirdetéséről
- 2001/42/EK irányelv bizonyos tervek és programok környezetre gyakorolt hatásainak vizsgálatáról

3 Épített környezet és a kulturális örökség védelme

Hajdú-Bihar megyét szokásos úgy jellemezni, hogy műemlékekben viszonylag szegény. Kétségtelen, hogy a megye területét tekintve szerényebb számmal találhatók műemlékileg védett értékek, de hozzá kell tennünk, hogy ugyanakkor számos országos jelentőségű, sőt nemzetközi viszonylatban is elismert műemléket mondhat magáénak. Felülvizsgálatra szorul az a korábban hangoztatott nézet, amely szerint az Alföld igazán értékes műemlékei a nemes kőanyag hiánya, részben a háborúk pusztításai miatt semmisültek meg.

A megye számos műemlékkel rendelkezik (203 országosan védett műemlék, amelyből 72 Debrecenben található), melyek a történeti értékük mellett fontos részei a térség turisztikai vonzerejének (3.1., illetve M3.1.-M3.3. ábra). A műértők és a laikusok számára egyaránt érdekesek és értékesek a kurgánok, a régi temetkezési helyek, az Árpádkori templomromok (herpályi, zeleméri, guti). Országos és külföldi ismertségű Létavértesen a Vízi-vágóhíd, Monostorpályiban a Tubusmagtárak, Nagykerekiben a Bocskai vár, Nyíraczádon a református templom, Püspökladányban a Szent Ágota híd, a Nagyhortobágyi csárda, a Kilenclyukú köhíd, a Pásztor-múzeum, Debrecenben a Református Nagytemplom, a Református Kollégium, a Református Kistemplom és egyéb egyházi épületek, a Megyeháza, a Városháza, a Ravatalozó, az Aranybika Szálloda, a Debreceni Egyetem központi épülete, a Déri Múzeum.

A műemlékek védelme, megóvása, azok bemutatása hozzájárul történelmünk, identitástudatunk megőrzéséhez, az Európai Unió csatlakozásunk után tovább gazdagítja a keresztény-európai épített értékek számát, egyúttal egyfajta hungarikumként is szolgálva képviseli a magyar építőművészetet.

3.1. ábra Műemlékek és ábra régészeti lelőhelyek száma Hajdú-Bihar megye településein 2009. Forrás:(TeIR)|KÖH

4 Hajdú-Bihar megye belső gazdasági környezete

4.1 Gazdaság versenyképességét befolyásoló telepítő tényezők, termelési infrastruktúra

Hajdú-Bihar megye több gazdasági ágának fejlődését jelentős mértékben befolyásolják a megye *természeti erőforrásai*. Gazdaság szempontjából fontos természeti adottságai közül első helyen a *termőföld* emelendő ki. A Hajdúhát területének 72%-át alföldi mészlepedékes csernozjom, a Dél-Hajdúság területének 63%-át réti csernozjom fedi, amelyek a szántóföldi gazdálkodás optimális terepei. A Hortobágy területének több mint 60%-át ugyanakkor réti szolonyec és sztyeppesedő réti szolonyec borítja, amelyet főként legelőként hasznosítanak. Országos jelentőségű, de a megye gazdaságában ma már csekély szerepet játszó *földgáz* Hajdúszoboszló és Nagyhegyes térségében koncentrálódik. Kiemelendő a *termálvíz-készlet* is, amelynek feltárása nyomán a megye jelentősebb településein (Balmazújváros, Berettyóújfalú, Debrecen, Földes, Hajdúböszörmény, Hajdúdorog, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Kaba, Nádudvar, Polgár Püspökladány) általában működnek fürdők, Hajdúszoboszló pedig országos viszonylatban is az egyik leglátogatottabb gyógyturisztikai célponttá vált. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a termálvíz hasznosítása elsősorban gyógyászati, illetve turisztikai céllal történik, a geotermikus energiahasznosítás kevésbé jellemző Hajdú-Bihar megyére. Fontos megemlíteni a *védett természeti értékek* jelentőségét: a Hortobágyi Nemzeti Park – túl a terület nem lebecsülendő agrárfunkcióján – már ma is Hajdú-Bihar megye nemzetközi idegenforgalmának egyik névjegye. A kedvező természeti adottságokra épülő *mezőgazdaság termékei* – telepítő tényezőként – *meghatározó szerepet játszottak a megye élelmiszer- és könnyűiparának kialakulásában*, és napjainkban is *jó feltételeket teremtenek az élelmiszer- és a megújuló energiahasznosítás helyi gazdaságban játszott szerepének megőrzéséhez*.

Hajdú-Bihar megye *humán erőforrásainak* helyzete felemás: viszonylag nagy népességet koncentrált, országos átlagtól elmaradó mértékű természetes fogyást, de *számottevő migrációs veszteséget* mutat (jelentős probléma a képzett munkaerő elvándorlása), népességének korszerkezete fiatalos. Kedvező halandósági mutatóiban a népesség strukturális jellemzői mellett a megyeszékhely regionális szerepkörű egészségügyi intézményei (klinikák, megyei kórház) is szerepet játszhatnak.

A megye *népességének iskolázottsági mutatói az országos átlagnál kedvezőtlenebb képet mutatnak*. Kiemelkedő adottsága a humán erőforrás-utánpótlás biztosítása terén az ország egyik legnagyobb és legszélesebb képzési spektrumot (agrár, bölcsész, informatikai, jogi, közgazdasági, műszaki, orvosi-egészségügyi, pedagógiai, természettudományi, zeneművészeti) felvonultató felsőoktatási intézménye, a *Debreceni Egyetem*. (Hasonló képzési kínálatot a határ túloldalán fekvő Nagyváradon lehet legközelebb találni.) Az *egyetem és a gazdasági szereplők közti kooperációra a humán erőforrás képzés területén* jó példát kínálnak a kihelyezett tanszékek: a TEVA gyógyszergyárában 2007 óta Gyógyszeripari Kihelyezett Tanszéket működtet a Természettudományi és Technológiai Kar és 2011 óta Ipari Gyógyszergyártás Kihelyezett Tanszéket a Gyógyszerésztudományi Kar. Az IT Services telephelye ugyanakkor 2010-től a Természettudományi és Technológiai Kar Infokommunikációs Rendszerek Üzemeltetése Kihelyezett Tanszékének ad otthont. Mind több példa akad a megye középfokú oktatási-képzési intézményei, illetve a gazdasági szereplők között formálódó kapcsolatokra is. A Brassai Sámuel Gimnázium és Műszaki Szakközépiskola például a National Instruments számára mechatronikai műszerészeket, az IT Services számára telekommunikációs informatikusokat képez, az FAG gépi forgácsolók és géplakatosok képzése terén a Baross Gábor Szakképző Intézettel, villanyszerelők képzése terén a Beregszászi Pál Szakközépiskolával és Szakiskolával kötött megállapodást. A szakképzés intézményrendszerében jelentős szerepet játszik a Debrecen, Balmazújváros, valamint Hajdúböszörmény önkormányzatainak összefogásával létesült *Debrecen TISZK Térségi Integrált Szakképző Központ*. Általános probléma ugyanakkor, hogy miközben a nagyvállalatok – különböző együttműködések keretében – gondoskodnak saját munkaerőigényeik kielégítéséről, nem jut elegendő képzett szakember a kis- és középvállalkozásoknak.

A megye foglalkoztatási adatai (országos átlag alatti aktivitási ráta, nagyarányú munkanélküliség, pályakezdő és tartósan munkanélküliek országos összehasonlításban kedvezőtlen mutatói) alapján kijelenthető, hogy a rendelkezésre álló *munkaerő-tartalékok bőségesek*, a megye fejlett oktatási-képzési intézményrendszere pedig lehetőséget teremt a *munkaerő minőségi jellemzőinek javításához*. Figyelemre méltó adottsága a megyének, hogy népesség-megtartó képessége szilárdabb, mint Kelet-Magyarország vagy Nyugat-Románia legtöbb megyéjéé. Jellemző továbbá, hogy a *hazai munkaerő-költségek és munkatermelékenység viszonya nemzetközi összevetésben kedvező*. Összességében a *munkaerő a megye gazdasági fejlődését meghatározó egyik legfontosabb telepítő tényező*.

Hajdú-Bihar megye alpinfrastruktúrájának valamennyi szegmense jelentős – bár eltérő mértékű – fejlődésen ment keresztül az elmúlt években. A gazdaságfejlesztés kérdéséhez szorosabban kapcsolódó *közlekedési és kommunikációs infrastruktúra* fejlesztése terén az M3-as és M35-ös autópályák kiépülése, több főút (4-es, 33-as, 35-ös, 42-es) közelmúltban végrehajtott, valamint a 100. számú vasútvonal jelenleg is zajló rekonstrukciója, továbbá a debreceni repülőtér fejlesztése a legfontosabb lépés. Mindezen beruházások nemcsak a megye külső kapcsolódását, de belső nexusainak minőségét is hatékonyabbá hivatottak tenni. A nemzetközi jelentőségű nyugat-keleti és észak-déli útvonalak találkozási pontjában fekvő megye *gazdaságának épülésében – telepítő tényezőként – a közlekedési adottságok is fontos szerepet játszhatnak*. A logisztikai központ szerepkörre már a korábbi területi tervezési dokumentumokban is alkalmasnak tartott Debrecen mellett elsősorban az M3-as és M35-ös autópályák csomópontjához közel fekvő Polgár logisztikai funkciói erősödhetnek, de – összhangban a közép- és hosszú távú gyorsforgalmi út-építési tervekkel, valamint a romániai kapcsolatok jelentőségének növekedésével – Berettyóújfalusi szerepe is felértékelődhet. Kelet-Magyarországon elsősorban regionális repülőtere miatt rendelkezik Hajdú-Bihar megye az átlagosnál kedvezőbb közlekedés-földrajzi adottságokkal, míg a szomszédos romániai megyék adottságai főlé közúti és vasúti infrastruktúrájának színvonalával emelkedik (a határ túloldalán fekvő romániai Nagyvárad és Szatmárnémeti repülőtere is számottevő forgalmat bonyolít le).

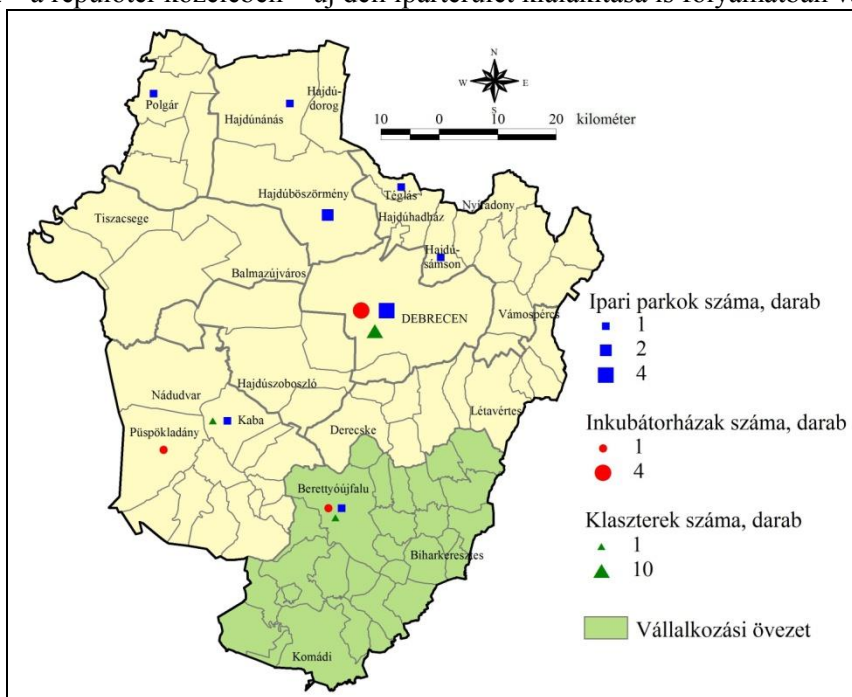
A gazdaságfejlesztést közvetlenül szolgáló infrastruktúra elemei közül kiemelkednek a megye *ipari parkjai* (4.1. táblázat / 4.1. ábra), melyeket két nagyobb hullámban, 1997-2000, illetve 2005-2012 között alapítottak. Jellemző ugyanakkor, hogy a megye ipari parkjainak sűrűsége elmarad mind a vidéki megyék, mind Kelet-Magyarország átlagától. A létesítmények célja – mint mindenütt az országban – új befektetők vonzása és a gazdasági szerkezetváltás felgyorsítása. A megyében található *ipari parkok infrastruktúrájának kiépítettségében és szolgáltatás-kínálatában jelentősek a különbségek*: részben az elmúlt évek infrastruktúra-fejlesztéseinek köszönhetően is, Debrecen nagyvárosi környezet előnyeit élvező ipari parkjai (a megye ipari parkjainak egyharmada), valamint Polgár kedvező közlekedés-földrajzi helyzetű ipari parkja legvonzóbb a betelepülők számára. A megye 12 ipari parkja összesen közel 700 ha – mintegy 50%-ban betelepített – hasznosítható területet, több mint 280 db betelepült vállalkozást és megközelítőleg 10 ezer foglalkoztatottat jelent. Miután azonban az ipari parkokban működő cégek jelentős része a cím elnyerése előtt is helyben működött, az *ipari parkok* telepítő tényezőként játszott szerepe, illetve *gazdaság térszerkezetét befolyásoló hatása – összevetve az ország e tekintetben sikeresebb területeivel – egyelőre mérsékelt*.

4.1. táblázat: „Ipari park” címmel rendelkező objektumok Hajdú-Bihar megyében; forrás: NGM

Település	Ipari park neve	Cím elnyerésének éve
Berettyóújfalusi	Bihari Regionális Ipari Park	1998
Debrecen	Debreceni Agrár Park	1999
Debrecen	Debreceni Nyugati Ipari Park	2000
Debrecen	Debreceni Regionális Innovációs és Ipari Park	1997
Debrecen	Logisztikai Szolgáltató Központ és Ipari Park	1999
Hajdúböszörmény	Hajdúböszörményi Keleti Ipari Park	2007
Hajdúböszörmény	Hajdúböszörményi Nyugati Ipari Park	2008
Hajdúnánás	Észak-hajdúsági Agrár-Iparipark	2009
Hajdúsámson	Hajdúsámsoni Ipari Park	2005
Kaba	Kabapark Ipari Park	2007
Polgár	Polgári Ipari Park	1999
Téglás	HAJDU Ipari Park	2012

Hajdú-Bihar megye eddig legnagyobb sikereket elért ipari parkja a *Debreceni Regionális Innovációs és Ipari Park*, amelynek közel 100 hektáros területén – 2011. évi előzetes adatok alapján – 46 db

vállalkozás települt meg és összesen mintegy 4670 főt foglalkoztatnak. Zöldmezős beruházások keretében – egyéb szereplők mellett – az elektronikai ipar (National Instruments), a gépipar és fémfeldolgozás (FAG), a gyógyszeripar (Richter Gedeon), valamint a nyomdaipar (RR Donnelley) is megvetette lábát. Debrecenen kívül a korábban is ipari területként funkcionáló hajdúböszörményi Keleti Ipari Park, illetve a téglási Hajdu Ipari Park számít nagyobb foglalkoztatónak. Bár az ipari parkok befektetőkért folytatott versenyének területi dimenziói erősen függenek célcsoportjaiktól, a nemzetközi iparágak – például elektronikai ipar – esetében *kelet-közép-európai léptékű küzdelemről* beszélhetünk, ahol – EU-n belüli elhelyezkedésük és földrajzi közelségük folytán – a kelet-szlovákiai és a nyugat-romániai ipari parkok konkurenciája a legerősebb. Hajdú-Bihar megye esetében külön figyelmet érdemel a nemzetközi főútvonal mellett fekvő Nagyvárad-környéki ipari parkok fejlődése. A hivatalos „ipari park” címmel rendelkező objektumokon túl, korábbi iparforgalmi területek, valamint egykori laktanyák kínálnak *barnamezős tartalékterületeket* a gazdasági szereplők számára. A legtöbb ilyen terület (közel 170 hektárnyi) Debrecenben található, de számottevő kiterjedésű Berettyóújfalu (120 hektár), Derecske, továbbá Hajdúböszörmény barnamezős területe is (VÁTI, 2003). A megyeszékhelyen a megújításra váró régi iparforgalmi területek, valamint a működő ipari parkok mellett – a repülőtér közelében – új déli iparterület kialakítása is folyamatban van.

4.1 ábra: Gazdaságfejlesztést szolgáló infrastruktúra Hajdú-Bihar megyében

Elsősorban helyi vállalkozások megerősödését, esetleg kívülről érkező kis- és középvállalkozások megtelepülését szolgálják az elmúlt években létesített, Debrecenben, Berettyóújfaluban és Püspökladányban működő *inkubátorházak*. Fontos probléma ugyanakkor, hogy *hiányoznak* az induló, illetve kis- és középvállalkozások *technológiai háttérének erősítését szolgáló inkubátorok*, amelyek pedig egy olyan gazdasági környezetben, ahol a technológiai kompetenciák felértékelődnek, komoly támogatói lehetnek a KKV szektor versenyképesség-növelését célzó erőfeszítéseknek. Az elmúlt évek gazdaságfejlesztési szemléletváltása nyomán Hajdú-Bihar megyében is megjelentek a gazdasági szereplőket összefogó, fejlesztő szervezetekként funkcionáló *klaszterek*. Legtöbbjük célja tagjaik összefogása, koordinálása, továbbá kritikus tömeg létrehozása az érintett ágazatokban az innovációs képesség növelése érdekében. Sajnos megállapítható ugyanakkor, hogy – összhangban az országos tapasztalatokkal – a *Hajdú-Bihar megyei klaszterfejlesztési projektek sem tudnak mind önfenntartó, a résztvevők közti kapcsolatokra épülő szinergia-hatásokból táplálkozó fejlődést generálni*. A klaszterek az egymás mellé településből származó agglomerációs előnyök és kooperációs lehetőségek – végső soron a *felhalmozott tudás – telepítő tényezőként történő felértékelődésére utalnak*. A megye gazdaságának hagyományaiból és adottságaiból fakadóan, elsősorban az élelmiszer- és energiagazdaságban, a gépiparban, a gyógyszeriparban, a műszergyártásban, a nyomdaiparban, egyes

egészségügyi szolgáltatások, valamint a turizmus területén kínálkozik esély komolyabb gazdasági tömörülések kialakulására. A megye területén *vállalkozási övezet* is kijelölésre került (4.1. ábra): a Berettyóújfalui kistérség településeit integráló Bihari Vállalkozási Övezet gazdaságfejlesztő hatása azonban – a területén érvényesített kedvezmények ellenére, hasonlóan az ország más vállalkozási övezeteihez – mindeddig marginálisnak bizonyult.

4.2 táblázat: Nemzetgazdasági beruházások egy lakosra jutó értéke az országos átlag százalékában; forrás: KSH adatai (TEIR)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
HB	63	69	68	73	80	83	128	120	71	87	77
KMO	67	67	72	75	74	70	77	73	72	76	75
VMO	83	82	86	87	89	88	87	89	88	88	84

HB: Hajdú-Bihar; KMO: Bács-Kiskun, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg; VMO: Magyarország Budapest és Pest megye nélkül;

A megye – mint gazdasági telephely – adottságainak külső megítélése, illetve a helyi szereplők csekély tökeereje tükröződik vissza a *nemzetgazdasági beruházások aránylag alacsony népességszámra vetített értékeiben*. Hajdú-Bihar megye a vizsgált évtized folyamán többnyire nemcsak Magyarország egészétől, hanem a vidéki megyék összességétől is jelentős elmaradást mutatott, évtized második felében – átmenetileg – megugró fajlagos beruházási mutatói az akkor megvalósított állami autópálya-építésekkel magyarázhatóak (4.2. táblázat).

Pozitívként megállapítható tehát, hogy (1) a megye természeti erőforrásai több területen kedvezőek. (2) Humán erőforrás-ellátottságának mennyiségi oldala erős (magyarországi átlaghoz képest kedvezőbb demográfiai helyzet és régiós átlagnál jobb népességmegtartó képesség). (3) Fejlett oktatási-képzési intézményrendszere kedvező feltételeket kínál a minőségi fejlődés generálására. (4) Közlekedési-kommunikációs infrastruktúrája sokat fejlődött: Kelet-Magyarországon repülőtérnek, a határ romániai oldalával összevetve pedig jobb minőségű közút- és vasúthálózatának köszönhetően van előnyben. (5) A gazdaságfejlesztést szolgáló infrastruktúra komoly mértékben bővült az elmúlt években, komoly ipari parki és inkubációs kapacitások születtek, klaszterszervezetek alakultak. Gazdaságfejlesztésre alkalmas, jelentős barnamezős tartalékterületek vannak a megyében.

Negatívként emelendő ki, hogy (1) a természeti erőforrásokkal történő gazdálkodás nem minden esetben fenntartható, illetve egyoldalú (termálvíz főként balneológiai-turisztikai célokra). (2) A megyét vándorlási veszteség jellemzi, ráadásul az elvándorlás jelentős a képzettebb rétegek körében. (3) A humán erőforrás minőségi fejlesztésre szorul, illetve a gazdasági szereplők igényeihez igazítandó. (4) A megyét átszelő közúti és vasúti tranzitútvonalak nagyobb átbocsátó-képességűre történő átépítése hiányos, a mellékutak és vasúti mellékvonalak minősége sokfelé rossz. (5) Az ipari parki infrastruktúra és szolgáltatás-kínálat terén nagyok a különbségek, hiányoznak a technológiai típusú inkubátorok, a klaszterek egy része nem működik a fejlesztési program célkitűzéseinek megfelelően, a vállalkozói övezet pedig – gazdaságfejlesztési eszközként – hatástalan maradt.

A Magyarországon belül és határokon átnyúlóan mind intenzívebbé váló területi verseny hatására a gazdaság versenyképességét befolyásoló tényezők *hosszabb távon a humán erőforrások felértékelődése várható*. Ez egyrészt a gazdasági szereplők növekvő igényeivel, másrészt a megye komoly versenyelőnyt képviselő humán potenciáljával magyarázható. A hatékonyság javításán alapuló, perifériák tényleges felzárkózását jelentő ún. „high-road” fejlődési pálya lényege a *magasabb hozzáadott értéket produkáló tevékenységek irányába történő elmozdulás*, aminek feltétele elsősorban a megfelelő kompetenciák helyi jelenléte. Az infrastrukturális körülmények (gazdaságfejlesztés, közlekedés) általános javulása a *speciális adottságok – ipari parkok minőségi szolgáltatás-kínálata, debreceni repülőtér – felértékelődését* hozhatja magával. E trendek figyelembe vétele a fejlesztési stratégia elkészítése során feltétlenül szükséges a megye tökevonzásának növelése érdekében.

4.2 Regisztrált vállalkozások jellemzői

Hajdú-Bihar megye az ország regisztrált társas vállalkozásainak 3,6-3,8%-át, egyéni vállalkozásainak 4,2-6,5%-át jegyezte az ezredforduló követő évtizedben (2010-ben mind az egyéni, mind a társas vállalkozások száma tekintetében ötödik helyen állt). A vállalkozás-állomány komoly mértékben – a társas vállalkozások száma 15173 db-ról 22130 db-ra, az egyéni vállalkozásainak száma 28752 db-ról 67953 db-ra – növekedett a vizsgált időszakban, ami az évtized végén beköszöntő gazdasági válság hatására sem változott. E gyarapodás ellenére – különösen társas vállalkozások tekintetében – a megye országos átlagtól tartósan elmaradó vállalkozási aktivitása jellemző a vizsgált évtized nagy részében. A társas vállalkozások sűrűsége nagyobb ugyan Kelet-Magyarország – vagy a keleti határ túloldalán fekvő, szomszédos romániai Bihar megye – átlagánál, de az évtized folyamán egyáltalán nem csökkent hátránya az országos átlagértékhez képest. Az évtized elején és végén is a megyék középmezőnyében foglalt helyet, miközben Kelet-Magyarországon csak Bács-Kiskun és Csongrád megyék előzték meg. Az egyéni vállalkozások sűrűsége nemcsak az országos átlagtól, hanem a vidéki megyék átlagától is elmaradt: évtized végi nagyarányú növekedése háttérben adminisztrációs intézkedés – a mezőgazdasági őstermelők regisztrációs kötelezettségének bevezetése – áll. A jelentős súlyú mezőgazdasággal rendelkező Hajdú-Bihar megye egyéni vállalkozásainak sűrűsége így kerekedhetett egyszerűen az országos és vidéki átlagérték fölé (4.3. táblázat, M4.1. melléklet). A mezőgazdaságot érintő egyéni vállalkozás-gyarapodás nyomán Hajdú-Bihar az országos ranglista utolsó negyedéből a másodikba lépett előre, de jellemző módon a két alföldi régió öt további megyéjéből négy megelőzte.

4.3 táblázat: Regisztrált vállalkozások 1000 lakosra jutó száma – az országos átlagérték százalékában – Hajdú-Bihar, Kelet-Magyarország és a vidéki megyék esetében; forrás: KSH (TEIR)

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Egyéni	HB	78	78	80	82	83	84	86	85	118	120	121
	KMO	79	79	80	81	82	85	85	91	116	117	117
	VMO	91	92	93	93	94	95	95	98	109	110	110
Társas	HB	68	69	69	70	69	68	67	67	67	68	68
	KMO	60	60	61	61	60	60	60	60	60	59	59
	VMO	66	66	67	67	67	66	66	66	66	66	65
Összes	HB	74	75	76	77	77	78	78	77	100	101	102
	KMO	72	72	73	73	73	74	74	78	96	96	96
	VMO	82	82	83	83	83	83	83	84	93	94	94

HB: Hajdú-Bihar; KMO: Bács-Kiskun, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg; VMO: Magyarország Budapest és Pest megye nélkül;

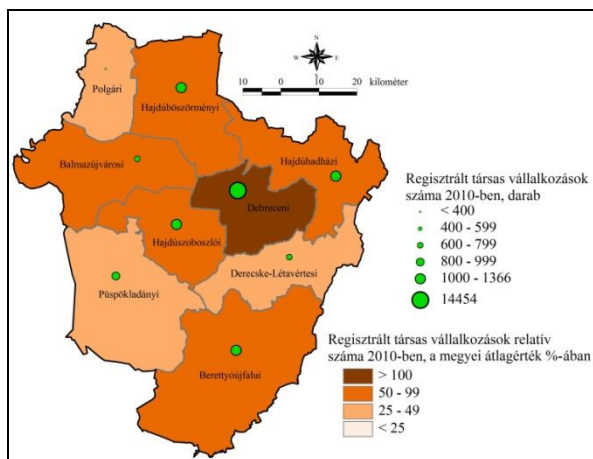
Kedvező adottság a megyében működő vállalkozások viszonylag kismértékű fluktuációja: a megszűnt vállalkozások teljes vállalkozás-állományhoz viszonyított száma az évtized folyamán inkább kisebb, az új vállalkozások aránya nagyobb volt Hajdú-Bihar megyében mind a kelet-magyarországi, mind a magyarországi átlagnál. Időbeliségében vizsgálva a kérdést, megállapítható, hogy a megszűnt vállalkozások aránya érdemben nem változott az évtized folyamán, míg az új alapítású vállalkozások aránya az évtized második felében számottevően csökkent, de ez a tendencia nemcsak Hajdú-Bihar megyéről, hanem Kelet-Magyarországról és az ország egészéről is elmondható. A 2008 végén jelentkező gazdasági válság hatásai érdemben sem a megszűnő vállalkozások számának markáns növekedésében, sem az új vállalkozások számának nagyarányú csökkenésében nem mutathatóak ki.

A Hajdú-Bihar megyében regisztrált vállalkozások túlnyomó többsége legfeljebb 9 főt foglalkoztató mikrovállalkozás: a társas vállalkozások több mint 90%-a, illetve az egyéni vállalkozások közel 100%-a ebbe a kategóriába esik. A nagyobb gazdasági súlyt képviselő, legalább 50 főt foglalkoztató közép- és nagyvállalkozások aránya a társas vállalkozások körén belül 1-2% között alakult. Bár Hajdú-Bihar vállalkozói szektorának elaprózottsága elmaradt némiképp az országos átlagtól, a vállalkozások számának évtized folyamán megfigyelhető növekedése együtt járt a társas és egyéni vállalkozások átlagos méretének csökkenésével (M4.2. melléklet). A regisztrált vállalkozások gazdasági ágazatok

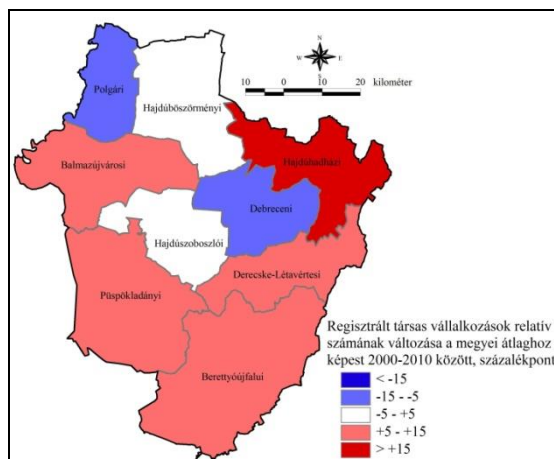
szerinti megoszlásában szintén markáns tendenciák rajzolódtak ki az elmúlt évtizedben. Egyrészt az egyéni vállalkozások körében – az adminisztrációs változások nyomán – nagyarányú eltolódás történt a mezőgazdaság irányába: ennek a változásnak a mértéke (a megye gazdasági szerkezetéből adódóan) nagyobb volt, mint országosan. A társas vállalkozások körében ugyanakkor a *mezőgazdaság és az ipar szerepének mérséklődése*, illetve – a kereskedelem kivételével – a *szolgáltató ágazatok expanziója* volt jellemző. Az évtized végén az egyéni vállalkozások 55%-át a mezőgazdaságban regisztrálták, míg a társas vállalkozások 55%-a a pénzügyi szolgáltatások, ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások, illetve a kereskedelem területén működött. Az egyéni vállalkozások körében a mezőgazdaság, a társas vállalkozások esetében pedig a mezőgazdaság, illetve az oktatás, egészségügy, szociális ellátás területe mutatott látványos felülreprezentáltságot az országos viszonyokhoz képest (M4.3. melléklet).

A megye vállalkozói szektorának jellemzője a *külföldi tőke országos összehasonlításban kevésbé domináns jelenléte*: az elemző rendelkezésére állt legfrissebb (2009. évi) területi adatok azt mutatják, hogy a külföldi tőkeállomány lakosságszámra vetített értéke alapján Hajdú-Bihar megye nemcsak az országos és vidéki átlagtól maradt el jelentős mértékben az évtized második felében, de több kelet-magyarországi megye is megelőzte. (Utóbbi megállapítás kizárja annak lehetőségét, hogy a kedvezőtlen adatok miatt kizárólag a vállalati székhelyeket koncentráló területi egységek javára torzító statisztikai nyilvántartást okoljuk.) A külföldi tőkeállomány országos átlagot jócskán meghaladó része (88%-a) 2008-ban a feldolgozóiparban összpontosult, de nagy részesedése volt az „ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások” és a „kereskedelem, javítás” nemzetgazdasági ágaknak is.

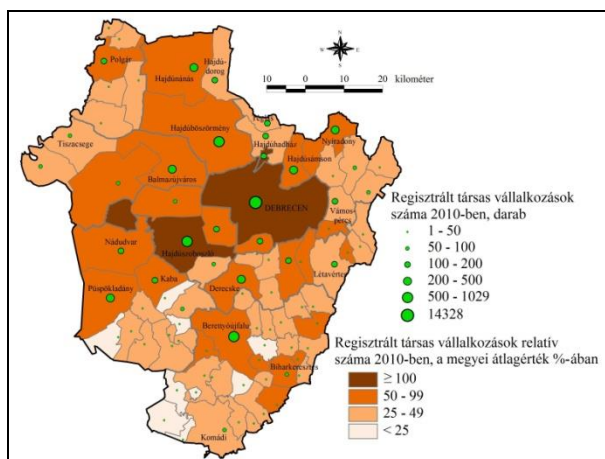
A *vállalkozások megyén belüli megoszlása klasszikus centrum-periféria képet mutat*, amit csak az egyéni vállalkozások regisztrációját érintő változtatások módosítottak: az östermelők vállalkozóként történt regisztrációjával a vidéki térségek egyéni vállalkozásainak sűrűsége a megyei átlag fölé nőtt, s ezzel jelentős mértékben csökkentek a vállalkozás-sűrűség területi különbségei (M4.4-M4.5. melléklet). A gazdasági teljesítmény szempontjából inkább mérvadó társas vállalkozások földrajzában ugyanakkor csak kisebb mértékű változások történtek: a kiemelkedő mutatókkal rendelkező Debreceni kistérség relatív pozícióvesztése – Polgár kivételével – itt is a többi kistérség helyzetének megyei átlaghoz viszonyított mérsékelt javulásával párosult. A legnagyobb arányú növekedést a Debrecen agglomerálódó térségéhez tartozó, de korábban legfejletlenebb Hajdúhadházi kistérség érte el. Figyelemre méltó, hogy alig van különbség a vidéki területek megyei átlag 50-60%-át elérő társas vállalkozás-sűrűségében: csak a Hajdúszoboszlói kistérség emelkedik ki a mezőnyből (4.2.-4.3. ábra).

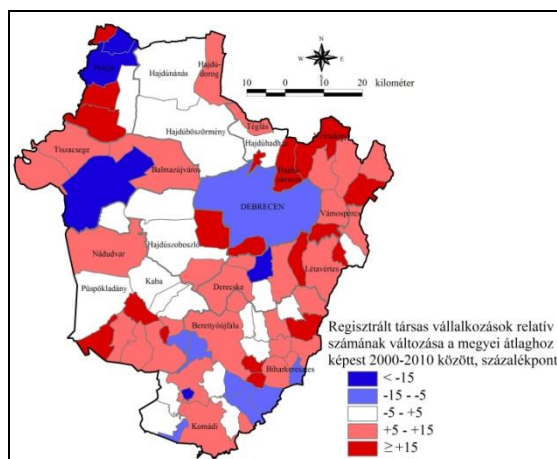
4.2. ábra: Regisztrált társas vállalkozások száma (db) és sűrűsége (darabszám 1000 főre, a megyei átlagérték %-ában) Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2010); forrás: KSH (TEIR)

4.3. ábra: Regisztrált társas vállalkozások sűrűségének megyei átlagértékhez viszonyított változása Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2000-2010); forrás: KSH (TEIR)

4.4. ábra: Regisztrált társas vállalkozások száma (db) és sűrűsége (darabszám 1000 főre, a megyei átlagérték %-ában) Hajdú-Bihar megye településein (2010); forrás: KSH (TEIR)

4.5. ábra: Regisztrált társas vállalkozások sűrűségének megyei átlagértékhez viszonyított változása Hajdú-Bihar megye településein (2000-2010); forrás: KSH (TEIR)

A regisztrált társas vállalkozások települési szintű egyenlőtlenségei némiképp csökkentek az évtized folyamán. A társas vállalkozások mintegy kétharmada Debrecenben működött, míg a vidéki települések közül Hajdúszoboszló, Hajdúböszörmény, Berettyóújfalu, Balmazújváros, Hajdúnánás és Püspökladány emelkedett ki. A társas vállalkozások sűrűsége Debrecenben, Hajdúszoboszlón, a környezetükben fekvő frekvenciáltabb helyzetű településeken, illetve a nagyobb vidéki településeken (főként a Hajdúság területén) volt magasabb. Látványos ugyanakkor a bihari térség, a határ menti terület, illetve a Tisza-menti belső periferia településeinek alacsonyabb vállalkozás-sűrűsége, ami a vizsgált évtizedben – területi kiegyenlítődés irányába mutató folyamatok keretében – többségük megyei átlaghoz viszonyított pozíciójának javulásával párosult (4.4.-4.5. ábra).

A gazdasági szereplők rendszerváltás utáni privatizációja, illetve az újonnan megvalósított zöldmezős beruházások nyomán a külföldi működő tőkeállomány erős debreceni, illetve hajdúszoboszlói koncentrációja feltételezhető. Jellemző, hogy a megyében működő ipari parkok esetében komolyabb külföldi befektetői érdeklődés elsősorban Debrecenben és Polgáron figyelhető meg.

A vállalkozói szektor – ország egészére is jellemző – duális szerkezete Hajdú-Bihar megyében ugyancsak probléma: a multinacionális vállalatok megyében megtelepült egységei saját hálózataikon belül is magas szintű termelékenységet mutatnak, míg a kis- és középvállalkozások produktivitására nagyarányú leszakadás jellemző. Probléma, hogy kevés az olyan megyébe települt multinacionális vállalat, amely köré – külföldi tőkének tulajdonított technológiai és szervezeti modernizációs hatások közvetítésére is alkalmas – KKV-szektor fejlődését generáló beszállítói hálózat épülhetne. És bár több pozitív példa is akad a helyi kis- és középvállalkozások sikeres beszállítóná válására, inkább egyedi, mintsem a vállalkozások széles körére jellemző e jelenség. Miután a nagyvállalatok erős területi koncentrációt mutatnak, a beszállítói hálózatok fejletlensége, illetve a kis- és középvállalkozások versenyképtelensége területi különbségeket generáló probléma is.

Pozitív elemként megemlíthető (1) a megye vállalkozói szektorának országos átlagtól elmaradó mértékű fluktuációja, illetve a gazdasági válság vállalkozások fluktuációjában kimutathatatlan hatása. (2) A vállalkozások ágazati megoszlásának – szerkezetváltás előrehaladását jelző – változása (eltolódás a hagyományos termelő tevékenységek felől a szolgáltatások irányába) ugyancsak előnyös, miként (3) a területi különbségek mérsékelt csökkenése is említést érdemlő fejlemény.

Negatív adottság, hogy (1) Hajdú-Bihar megyét országos átlagtól tartósan elmaradó vállalkozási aktivitás, és a külföldi tőkebefektetések aránylag szerény jelenléte jellemzi. (2) A vállalkozások körében a mezőgazdaság, valamint az oktatás, egészségügy és szociális ellátás felülreprezentáltsága nem feltétlenül a dinamika jele, továbbá (3) problémát jelent a vállalkozási aktivitás és külföldi működő tőkebefektetések erős területi differenciáltsága, a perifériák számottevő elmaradottsága is. (4) Hajdú-Bihar megye gazdaságában is jelen van a hatékony multinacionális nagyvállalatok, illetve a gyenge versenyképességű hazai kis- és középvállalkozások kettőssége.

A vizsgált évtized tendenciáinak ismeretében, megállapítható, hogy a (társas) vállalkozások sűrűsége, valamint a külföldi tőkeállomány nagysága várhatóan hosszabb távon is elmarad az országos átlagtól.

Miután a regisztrált egyéni vállalkozások sűrűségének nagyarányú növekedését adminisztratív változtatás okozta, előretekintésünkben messze menő következtetéseket az amúgy is fajsúlyosabb szereplőnek számító társas vállalkozások adataiból vonhatunk le. A *társas vállalkozások sűrűségének alakulását jelző trendvonal távolodott az országos átlagértéktől* a vizsgált évtized folyamán, s – feltételezve a trendek változatlanságát – 2020-ig a megye pozíciójának további gyengülése várható (a trendvonal 2000. évi 69%-os értéke 2020-ra 66% közelébe csökken). Mind az ágazati szerkezetváltás további előrehaladása (a szolgáltató szektor szerepének növekedése), mind a vállalkozás-sűrűség megyén belüli területi differenciáinak mérsékelt csökkenése reális scenáriónak tűnik. Utóbbi esetben a *koncentrációs index határozott csökkenése figyelhető meg*, amely – a trendek változatlansága esetén – a 2000. évi 0,48 körüli értékről 2020-ig várhatóan 0,38 közelébe kerülhet.

4.3 Gazdasági teljesítmény és innovációs potenciál

Hajdú-Bihar megye súlya Magyarország bruttó hazai termékében 3,8-4,2% között változott az ezredfordulót követő évtized folyamán. Budapestet és Pest megyét is figyelembe véve az ötödik legnagyobb GDP-vel rendelkező megye, Fejér megye megelőzésével egy helyet lépett előre. A *bruttó hazai termék egy lakosra jutó értéke* ugyanakkor számottevő mértékben *elmaradt az országos átlagértéktől*. Figyelembe véve azonban a vidéki Magyarország évtized elején még magasabb értéket képviselő összesített mutatójának jelentős romlását, az is eredménynek tekinthető, hogy Hajdú-Bihar megye országos átlaghoz viszonyított *pozíciója nem változott nagyon negatívan az évtized folyamán*. Kelet-Magyarországon Hajdú-Bihar egy főre jutó GDP adata a legmagasabbak között van (4.4. táblázat, M4.6. melléklet). A bruttó hazai termék egy lakosra jutó értéke alapján, kilencedik helyen állt 2010-ben, az évtized folyamán három helyet lépett előre. 2009.évi, vásárlóerő-paritáson számolt GDP adatok szerint Hajdú-Bihar megye mutatója az EU-átlag 48%-át érte el, míg a szomszédos romániai megyék közül Bihar 43%-os, Szatmár 34%-os teljesítményt mutatott (hozzátartozik a teljes képhez, hogy a romániai Északnyugati régió központjának otthont adó Kolozs megye értéke ugyanekkor 59% volt). A GDP-adatok alakulása arra enged következtetni, hogy *Hajdú-Bihar megye gazdaságát kevésbé érintette a 2008 végén kibontakozó gazdasági válság*: a megyében előállított bruttó hazai termék 2008-ról 2009-re alig csökkent, így a megye a 2008 és 2010 közötti GDP-változás tekintetében – Budapest és Tolna megye után – a harmadik legjobb helyen állt országos viszonylatban.

4.4. táblázat: GDP egy lakosra és egy foglalkoztatottra, az országos átlagérték %-ában, Hajdú-Bihar, Kelet-Magyarország és a vidéki megyék esetében; forrás: KSH (TEIR)

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
GDP/fő	HB	72	74	74	76	76	74	72	71	71	73	73
	KMO	67	67	66	67	67	66	64	64	64	64	63
	VMO	79	78	76	77	77	75	74	74	74	72	72
GDP/fo	HB	80	81	81	83	81	82	78	79	79	84	81
	KMO	75	74	74	74	75	74	72	71	71	72	69
	VMO	82	80	79	80	80	79	77	77	77	75	75

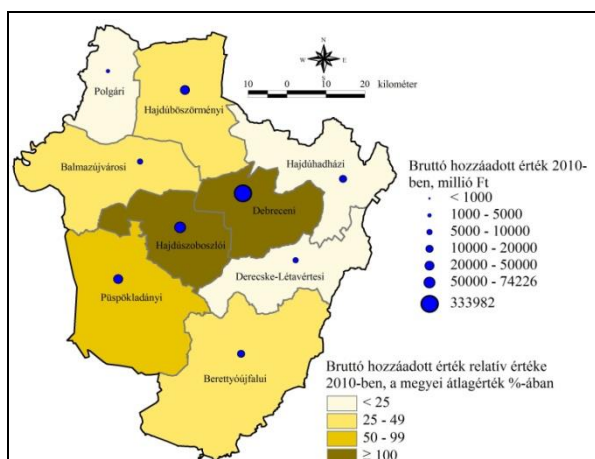
HB: Hajdú-Bihar; KMO: Bács-Kiskun, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg; VMO: Magyarország Budapest és Pest megye nélkül;

A versenyképesség fontos elemét képező – helyi jövedelmek nagyságára is hatást gyakorló – *munkatermelékenység* (egy foglalkoztatottra jutó bruttó hazai termék) tekintetében szintén jellemző a megye elmaradása az ország egészéhez képest. Hajdú-Bihar helyzete ugyanakkor ezúttal is jobb, mint Kelet-Magyarorszáé, és az évtized folyamán általában a vidéki Magyarország mutatóit is meghaladta. A megyék rangsorában számottevő előrelépést produkált, melynek eredményeként 2010-ben Budapest, illetve a külföldi működő tőke fokozott jelenlétéből fakadó modernizációs hatást élvező megyék (Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Fejér) után következett a rangsorban. A pozíció háttérében a megye gazdasági szerkezetének élőlátás-igényes szegmensektől történő elfordulása sejthető. Bár a megye mutatói minden területen elmaradnak az országos átlagtól, egy főre jutó bruttó hazai termék tekintetében elfoglalt pozíciója a megyék rangsorában inkább magyarázható az *országos*

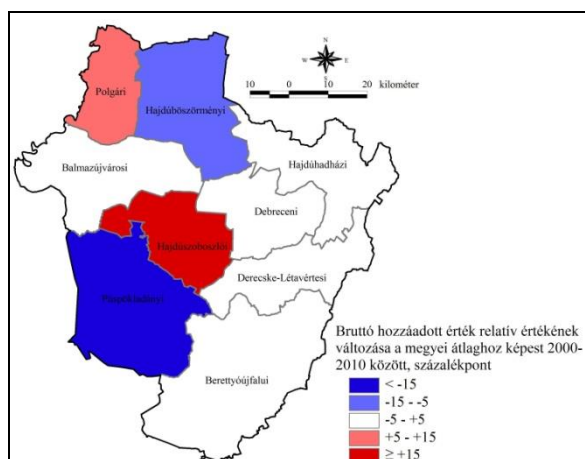
átlagtól elmaradó gazdasági aktivitással / foglalkoztatással (ld. a foglalkoztatási viszonyokat taglaló fejezetben), mint az országos átlagtól elmaradó munkatermelékenységgel (4.4. táblázat).

Az alföldi megyékre általában jellemző módon, a bruttó hazai termék (hozzáadott érték) országos (és vidéki) átlagot meghaladó, bár mindinkább csökkenő része származik a mezőgazdaságból. Iparának és építőiparának súlya ugyanakkor nemcsak országos vagy vidéki összevetésben, hanem Kelet-Magyarország megyéi között is alacsonynak számít, ráadásul az évtized folyamán inkább veszített szerepéből. A *szolgáltató szektor jelentősége növekvő*, súlya a megye gazdaságában – meghaladva a vidéki Magyarország vagy Kelet-Magyarország átlagát – közelít az országos átlaghoz (M4.7. melléklet). A gazdasági szerkezet hátterében a megye mezőgazdasági termeléshez kapcsolódó tradíciói, hagyományosan alacsonyabb szintű – rendszerváltás után sem erősödő – iparosodottsága, illetve a regionális központként funkcionáló Debrecen szolgáltatás-kínálata, fejlett intézményrendszere áll. A gazdasági szerkezetváltás tercierizáció irányába mutató folyamata Hajdú-Bihar megyében (és általában Magyarországon) jóval előrehaladottabb, mint a szomszédos romániai területeken.

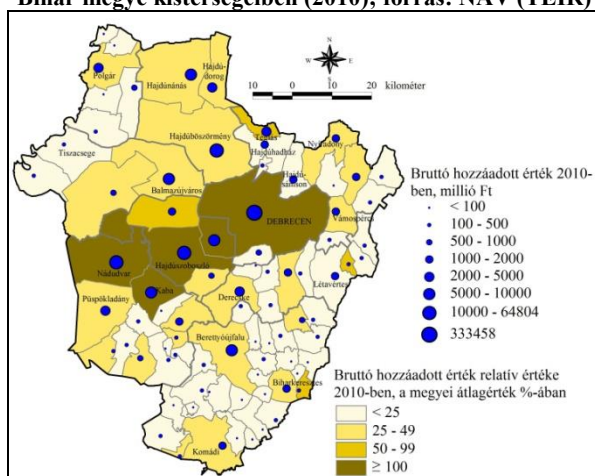
A társasági adózás kiemelt vállalkozásai által előállított – megyén belüli gazdasági teljesítménykülönbségek vizsgálatához jobb mutató híján használt – bruttó hozzáadott érték egy lakosra jutó értéke is a kedvezőbb helyzetű kistérségek (Debrecen, Hajdúszoboszló) kiemelkedő pozícióját mutatja. E mutató tekintetében ugyanakkor jóval *nagyobb területi különbségek jellemzőek, mint a vállalkozás-sűrűség esetében*: a vidéki kistérségek többnyire a megyei átlag 25-50%-át érték el az évtized folyamán. Több vidéki kistérség – elsősorban Hajdúhadház és Polgár – esetében mutatkozik némi pozíció-javulás, azonban akadnak egyúttal romló relatív helyzetű vidéki területek (Püspökladány, Hajdúböszörmény) is (4.6.-4.7. ábra).

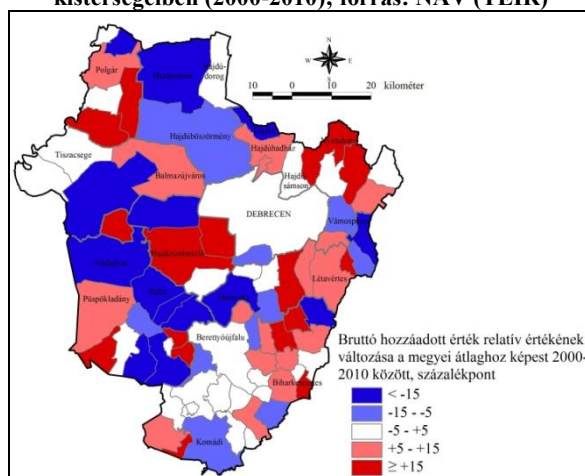
4.6. ábra: Bruttó hozzáadott érték nagysága (millió HUF) és értéke egy főre (a megyei átlagérték %-ában) Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2010); forrás: NAV (TEIR)

4.7. ábra: Egy főre jutó bruttó hozzáadott érték megyei átlagértékhez viszonyított változása, Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2000-2010); forrás: NAV (TEIR)

4.8. ábra: Bruttó hozzáadott érték nagysága (millió HUF) és értéke egy főre (a megyei átlagérték %-ában) Hajdú-Bihar megye településein (2010); forrás: NAV (TEIR)

4.9. ábra: Egy főre jutó bruttó hozzáadott érték megyei átlagértékhez viszonyított változása, Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2000-2010); forrás: NAV (TEIR)

A bruttó hozzáadott érték települési szintű megoszlása jelentős, az évtized folyamán előbb növekvő, majd valamelyest visszaeső koncentrációt mutat. Debrecen – 62-72% közötti értékekkel – egyértelműen dominált a megyében: a megyeszékhelyet Hajdúszoboszló, Hajdúböszörmény, illetve a vállalkozások kapcsán említett városokon (Balmazújváros, Berettyóújfalú, Hajdúnánás és Püspökladány) kívül 2010-ben Ebes, Kaba és Nádudvar követte a rangsorban. Utóbbi települések előkelő pozíciója egy-két viszonylag nagyméretű vállalkozással magyarázható, melyeknek köszönhetően – Debrecen és Hajdúszoboszló mellett – egy főre jutó bruttó hozzáadott érték tekintetében is az élbolyban helyezkedtek el. A bruttó hozzáadott érték fajlagos mutatói is jól kirajzolják a megye fejlettebb hajdúsági, illetve számottevő lemaradással jellemezhető bihari, államhatár- és Tisza-menti periferiáit. A periférikus települések hátrányának csökkenése nem oly meggyőző, mint a regisztrált társas vállalkozások esetében: az évtized folyamán jelentős mértékben előrelépett – és már korábban is számottevő súlyú helyi gazdasággal rendelkező – települések köre a Debrecen körüli agglomerálódó térség növekvő jelentőségére utal. (4.8-4.9. ábra). Figyelemre méltó, hogy az ÉAOP-ban külön kategóriaként nyilvántartott „dinamikus és dinamizálható térségi központok” egy főre jutó bruttó hozzáadott értéke általában elmarad a megyei átlagtól, de a megye vidéki térségeiből markánsan kiemelkedik (M4.8-M4.9. melléklet).

Miután a bruttó hozzáadott érték nyilvántartása a vállalkozások székhelye szerint történik, ez az adatbázis nem képes visszaadni a cégek központján kívül eső telephelyek gazdasági teljesítményét. Hogy a fenti képet némiképp árnyaljuk, érdemes megvizsgálni közelebbről a telephelyek után is fizetett, és általában minden településen kivetett *iparűzési adó területi megoszlását*. A kapott kép 2010 vonatkozásában meglepő egybeesést mutat a bruttó hozzáadott érték településenkénti eltéréseivel: megyei átlag feletti egy főre jutó mutatót a bruttó hozzáadott érték terén is vezető pozícióban lévő Debrecen, Ebes, Nagyhegyes, Hajdúszoboszló, Kaba és Nádudvar, valamint a jelentős nem helyi székhelyű gazdasági (főként ipari) szereplőkkel bíró Hajdúböszörmény és Hajdúnánás produkált.

A tudás alapú társadalom korában a gazdasági teljesítmény egyfajta minőségi mutatójaként értelmezhető *innovációs képesség* fontos eleme egy adott terület versenyképességének. Hajdú-Bihar megye e tekintetben – köszönhetően múltból megörökölt felsőoktatási-kutatási intézményrendszerének – igen előkelő helyen áll országos összehasonlításban. *Kutatási-fejlesztési tevékenysége* – a kutatóhelyek és foglalkoztatottak lakónépességre vetített száma, illetve a ráfordítások fajlagos értéke alapján – nemcsak a vidéki Magyarország átlagát haladta meg, de felülmúlta az országos átlagértéket is (4.5. táblázat). Abszolút teljesítmény tekintetében Budapest után – Csongrád megyével vetélkedve – a második-harmadik helyen következett. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy bár országos átlagot meghaladó mértékű a vállalati kutatóhelyek számának gyarapodása az évtized folyamán, e szegmens súlya így is elmarad az országos, vidéki és kelet-magyarországi átlagtól. *Hajdú-Bihar megye K+F terén megfigyelhető előkelő pozíciója a szabadalmi bejelentések viszonylag nagy számában is visszatükröződik*: 2009-ben Budapest és Pest megye, 2010-ben Budapest után következett. A kutatás-fejlesztési tevékenységek meghatározó intézménye a Debreceni Egyetem, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Atommagkutató Intézete, illetve a körük csoportosuló kisebb-nagyobb spin-off vállalkozások. Több Debrecenben működő nagyvállalat – köztük a gyógyszeripari izraeli TEVA és magyar Richter Gedeon, illetve az elektronikai iparban érdekelt amerikai National Instruments – is működtet jelentős kutató-fejlesztő részleget.

4.5. táblázat: Kutatás-fejlesztés jelentőségének indikátorai, az országos átlagérték %-ában, Hajdú-Bihar, Kelet-Magyarország és a vidéki megyék esetében; forrás: KSH (TEIR);

	K+F helyek 1000 lakosra (országos érték %-ában)			K+F foglalkoztatottak 1000 lakosra (országos érték %-ában)			K+F ráfordítások 1000 lakosra (országos érték %-ában)		
	2000	2005	2010	2000	2005	2010	2000	2005	2010
HB	152	155	135	132	134	131	110	136	133
KMO	70	73	71	55	63	63	44	47	51
VMO	70	73	72	55	62	60	42	43	48

HB: Hajdú-Bihar; KMO: Bács-Kiskun, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg; VMO: Magyarország Budapest és Pest megye nélkül;

Pozitívként emelhető ki tehát, hogy (1) Hajdú-Bihar megye egy főre jutó bruttó hazai terméke Kelet-Magyarországon (és közvetlen romániai szomszédjaival összevetve is) magasnak számít, illetve (2) a növekvő főváros–vidék különbségek ellenére, országos átlaghoz viszonyított pozíciója nem nagyon romlott az elmúlt évtized folyamán. (3) Gazdasági struktúraváltásának előrehaladását mutatja munkatermelékenység terén javuló relatív pozíciója, illetve a helyi bruttó hozzáadott érték szerkezetében, a szolgáltatások irányába megfigyelhető átrétegződés. (4) Figyelemre méltó – elsősorban állami intézményrendszer bázisán nyugvó – kiemelkedő kutatási-fejlesztési tevékenysége, amely jó alapot kínál gazdaságában a tudásalapú, innovatív tevékenységek szerepének erősítéséhez.

Negatívum, hogy (1) – főként országos átlagtól elmaradó gazdasági és foglalkoztatási aktivitása nyomán – az egy főre jutó bruttó hazai termék komoly mértékű elmaradást mutat az országos (és az európai uniós) átlagértéktől. (2) Vidéki megyék között jelentős súlyúnak számító szolgáltató szektora relatív pozíciójának háttérében nem annyira a megye gazdasági fejlettségéből fakadó erős terciarizációja, mint inkább külföldi tőkebefektetések elmaradásából adódó aluliparosodottsága áll. (3) A bruttó hozzáadott érték a vállalkezési aktivitásnál is nagyobb megyén belüli területi különbségeket mutat, és az évtized folyamán határozottabb felzárkózási tendenciákat produkáló – általában Debrecen-környéki – települések a nagyváros gazdasági térszervező szerepének fontosságára hívják fel a figyelmet, csekély reményt adva a távolabbi perifériák felzárkózására. (4) A megye K+F szektorának komoly strukturális gyengesége a vállalkozói szektor alulreprezentáltsága.

Hosszabb távon – az eddigi tendenciák ismeretében – a helyzet megváltoztatása nélkül *nemigen mutatkozik esély az egy főre jutó bruttó hazai termék országos átlaghoz történő közelítéséhez*. A vizsgált évtized folyamán Hajdú-Bihar megye egy főre jutó értéke viszonylag stabilnak bizonyult az országos átlagértékhez képest, így – a trendek változatlanságát feltételezve – a 2000. évi 72% után, 2020-ra is az országos átlagérték 70%-a feletti érték prognosztizálható. Bár az adat a vidéki Magyarország és – főként – Kelet-Magyarország kedvezőtlenebb kilátásainak ismeretében figyelemre méltó. A hagyományos termelő ágazatokkal szemben a *szolgáltatások további relatív jelentőség-növekedése* várható (2020-ra 70% feletti súllyal, a 2000. évi 59%-hoz képest), miközben – feltételezve a bruttó hozzáadott érték további mérsékelt megyén belüli koncentráció-növekedését – a *Debrecen központtal formálódó nagyvárosi erőter szerepének erősödése várható a megye gazdaságában*. A megye számottevő K+F szektora *felértékeli a magasabb hozzáadott érték előállítására fókuszáló helyi gazdaságfejlesztési stratégiák jelentőségét*: az innovációs tevékenységek és a gazdasági szereplők alkotó módon történő intenzívebb összekapcsolása teremtheti meg egy, a bruttó hozzáadott értékkel is mérhető gazdasági felzárkózási folyamat lehetőségét. Az európai integrációs folyamat során átjárhatóbbá váló határok pozitív gazdasági hatásai – feltételezéseink szerint – egyenletlenül jelennek meg Hajdú-Bihar megye gazdaságában, elsősorban a Nagyváradhoz közel eső településeket juttatva hosszabb távon előnyökhöz (M4.10-M4.11. melléklet).

4.4 A mezőgazdaság jellemzői

Hajdú-Bihar megye a *mezőgazdaságban előállított bruttó hozzáadott érték* abszolút nagysága alapján – Bács-Kiskun megyét követve – többnyire *második helyen* áll a megyék rangsorában. Hajdú-Bihar megye gazdaságában – az alföldi megyékre általában jellemző módon – *országos és vidéki átlagot meghaladó, de csökkenő súlya van a mezőgazdaságnak*. Az ágazat részesedése a bruttó hozzáadott értékből 12%-ról 8%-ra esett, foglalkoztatásban betöltött szerepe 10%-ról 7,5%-ra csökkent az évtized folyamán. Részben a mezőgazdaság gazdasági szerkezetben megfigyelhető felülreprezentáltságával magyarázható, hogy az *egy lakosra jutó mezőgazdasági bruttó hozzáadott érték* messze meghaladja az országos átlagot, és magasabb a vidéki megyék átlagánál is. Másrészt, Hajdú-Biharban az ágazat termelékenysége (egy agrárfoglalkoztatottra jutó mezőgazdasági bruttó hozzáadott érték) meghaladja az országos átlagot, illetve felülmúlja az alföldi megyék összesített értékét is (4.6. táblázat). A mezőgazdaság kiemelkedő termelékenységi adataiban a kedvező természeti adottságok, illetve a gazdálkodás viszonylag magas technikai színvonala egyaránt fontos szerepet játszik.

4.6. táblázat: Mezőgazdasági bruttó hozzáadott érték egy lakosra és egy foglalkoztatottra, az országos átlagérték %-ában, Hajdú-Bihar, az alföldi megyék és a vidéki megyék esetében; forrás: KSH (TEIR)

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
GDP/fő	HB	160	165	142	142	134	154	143	155	156	152	159
	ALF	160	154	151	149	147	152	157	158	160	158	157
	VMO	125	125	124	126	126	128	129	129	129	130	131
GDP/fo	HB	120	128	106	92	100	130	107	105	103	115	107
	ALF	99	95	94	93	91	97	97	97	92	96	97
	VMO	98	99	99	100	99	100	99	99	98	99	100

HB: Hajdú-Bihar; ALF: Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg; VMO: Magyarország Budapest és Pest megye nélkül;

Természeti adottságokhoz is igazodó *mezőgazdaságának szerkezete tükröződik vissza a területhasználat struktúrájában*. Hajdú-Bihar megye területének 89%-a termőterület, 76%-a mezőgazdasági terület volt a vizsgált évtized végén, amellyel nemcsak a magyarországi átlagot (84%; 62%), hanem az alföldi megyék átlagát (84%; 70%) is jelentős mértékben meghaladta. Az alföldi megyékhez hasonlóan, Hajdú-Bihar megye területhasználatára is a szántók felül-, illetve az erdőterületek alulreprezentáltsága jellemző. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a megye – kiterjedt gyepterületeivel, nádasaival és halastavaival, valamint csekély jelentőségű gyümölcsöseivel és szőlőivel – jelentősen különbözik az Alföld egészétől. Az elmúlt évtizedben az erdőterületek aránya megduplázódott, míg az egyéb területhasználati formák általában veszítettek súlyukból (M4.12. melléklet). A megye viszonylag *változatos táji adottságaihoz alkalmazkodik területhasználatának szerkezete*: a legjobb talajadottságokkal rendelkező Hajdúhát és Dél-Hajdúság területén kiemelkedő a szántóterületek részaránya (75% felett), míg a Hortobágy gyepterületeivel (40% felett), illetve nádasaival és halastavaival (10% felett), a Dél-Nyírség pedig erdőivel (40% felett) tűnik ki.

Az elmúlt két évtized *szervezeti átalakulásának* eredményeként az 1990-ben működő 41 állami gazdaság és gazdasági társulás, valamint 82 mezőgazdasági termelőszövetkezet helyén 2005-ben 3297 db, 2010-ben 38507 db regisztrált vállalkozás (ebből 884, illetve 858 db társas vállalkozás) létezett (az egyéni vállalkozások számának nagyarányú megugrása az östermelők regisztrációs kötelezettségének 2008. évi bevezetésével magyarázható). 2005-ben a szántók kétharmada, a gyepterület közel 60%-a, a gyümölcsösök háromnegyede, a szőlőterületek és konyhakertek túlnyomó többsége egyéni gazdálkodók tulajdonában volt. Az erdők közel fele, a nádasok 63%-a, a halastavak 80%-a gazdálkodó szervezetekhez tartozott. Napjainkban 22 db elismert termelői csoport működik a megyében, túlnyomó többségük – a megye mezőgazdasági jellemzőinek megfelelően – a gabona-, juh-, sertés- és tejágazatban működött. A zöldség-gyümölcs ágazatban tevékenykedő termelői csoportok és szervezetek száma 5 db. Új típusú, az agrárgazdaság (juhtartás) fejlesztését célzó – szervezetében nemcsak Hajdú-Bihar megyei szereplőket integráló – kezdeményezés a RÓNA-JUH Klaszter.

Hajdú-Bihar – nagy területű alföldi megyeként – az *ország egyik vezető agrártermelője*. Mezőgazdaságában meghatározó szerepe van a *gabona- és iparinövény-termelésnek*, illetve a *természetes és szántóföldi takarmánybázisra épülő állattenyésztésnek*. Az elmúlt évtizedben növénytermesztése számottevő strukturális változásokat mutat: az éves termésmennyiségek ugyan – az időjárási feltételek változásával – jelentős ingadozásokat produkálnak, gabonaféléi közül a rozs visszaszorulása, és a kukorica expanziója néhány év adata alapján is egyértelműnek látszik. Ipari növényei közül a cukorrépa a legnagyobb vesztese az évtized változásainak: a kabai cukorgyár leállásával a – 2000-ben még országos termelés több mint egynegyedét adó – hajdúsági cukorrépa-termesztő körzet leépült. Az országos tendenciáknak megfelelően, dinamikus a bioüzemanyag-termelésben is jelentős szerepet játszó napraforgó és repce előretörése. (A bioüzemanyag szektor legnagyobb fejlesztési projektje a kabai cukorgyár helyén kialakítandó kukorica-alapú bioetanolgyár lenne, ennek megvalósítása azonban egyelőre késik.) Az évtized folyamán a gyümölcs- és szőlőtermesztés inkább negatív, a zöldségtermesztés pozitív tendenciákat mutatott. Figyelemre méltó stabilitás jellemzi a megye állattartását: a szarvasmarha- és sertésállomány gyakorlatilag nem változott az ezredforduló óta (2010-ben a 2000. évi szarvasmarha-állomány 85%-át, a 2000. évi sertésállomány 65%-át jegyezték Magyarországon), a juh- és a baromfiállomány gyarapodott (M4.13. melléklet).

Hajdú-Bihar megye *súlya elsősorban az állatállomány, és az állattenyésztéshez kapcsolódó agrártermékek* (takarmánynövények, állati termékek) *előállításában kiemelkedő* (M4.13. melléklet). Hajdú-Bihar megye volt 2010-ben a takarmánynövények legnagyobb termelője, illetve – az állatállomány relatíve nagy sűrűségének köszönhetően is – a legnagyobb szarvasmarha-, sertés- és juhállománnyal, a harmadik legnagyobb baromfiállománnyal rendelkező megye (tyúkfélék állománya alapján a második, libaállomány tekintetében a harmadik helyen állt). Tej-, vágójuh- és vágósertés-termelésben élvonalos pozícióban volt, de tyúktojás-, vágómarha- és vágóbaromfi-termelésben is dobogós helyet foglalt el. *Hagyományosan jelentős tartósítóiiparát kiszolgáló zöldségtermelése szintén kiemelkedő pozíciót foglalt el: 2010-ben összesítésben Csongrád megyével vetélkedett az első helyért, de csemegekukorica- és zöldborsó-termelése – az országos termés mintegy 40%-ával – első helyen állt.* Hajdú-Bihar megye hungarikumnak számító terméke a *hajdúsági torma*, melynek fő termőterülete a Vámospércs és Létavértes közti terület, feldolgozó központja Bagamér.

Megállapítható, hogy Hajdú-Bihar mezőgazdaságában – szemben a hazai mezőgazdaság szántóföldi növénytermesztés irányába tolódó szerkezetével – ma is jelentős szerepe van a *növénytermesztés és állattartás integrációjának*. Ez a szerkezeti adottság, illetve az élömunka-igényes kertészeti ágazatok alulreprezentáltsága is oka annak, hogy a *megye mezőgazdasága országos átlagot meghaladó termelékenységűt mutat*. A cukor- és a baromfiágazat ugyanakkor jó példái annak, hogy a *korábban jelentős élelmiszer-feldolgozó kapacitások leépülése a mezőgazdasági termelés diverzifikáltságának csökkenését eredményezte*. A folyamat kitermelte a megye agrárgazdaságának mai legfontosabb problémáját: helyi feldolgozóipari kapacitások hiányában a *mezőgazdasági termékek jelentős részben nyersanyagként kerülnek kiszállításra*, ami az ágazat jövedelmezőségét korlátozza.

Hajdú-Bihar megye – a Hortobágyi Nemzeti Park területéhez, illetve védőzónájához kapcsolódóan – a *hazai biogazdálkodás fellegvára*. Az állami tulajdonú *Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Nonprofit Kft.* mind nagyobb területeket művel ökológiai gazdálkodás keretében, napjainkban (17 000 ha területtel és 3000 állategységgel) a gazdálkodási mód legnagyobb magyarországi képviselője (ugyanakkor a hortobágyi székhellyel létrehozott Kelet-Magyarországi Biokultúra Egyesület 320 tagja a nemzeti park érdekeltségi területén mintegy 40 000 hektáron gazdálkodik, így a terület a hazai ökológiai gazdálkodás területének több mint egyharmadát képviseli). A térség biotermékei között növények (köles, árpa, őszi búza, tönkölybúza, zab, kukorica, borsó, olajrepece, olajtök, olajnapraforgó, mustár, olajlen, lucerna), illetve állati termékek (bivaly, szürkemarha, mangalica, rackajuh húsa, illetve belőlük gyártott húskészítmények) egyaránt találhatóak. 1999-ben épült meg a kizárólag biotermékek elsődleges feldolgozását és tárolását szolgáló Ohati Biocentrum. A cég kezelésében álló Máta Ménes 250 lovával ma *Magyarország egyik legjelentősebb lótenyésztő központja*. Fő feladata a nóniusz fajta fenntartása, valamint a magyar sportló fajta tenyésztése.

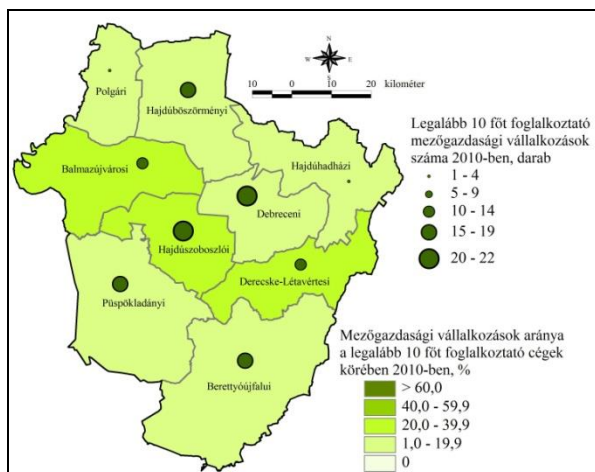
A biogazdálkodók körét gyarapítja a *Hortobágyi Halgazdaság* közel 6000 hektárnyi területe is, ahol a halkeltetéstől – a haltermelésen át – a halfeldolgozásig a teljes értékláncot egyetlen szervezetbe integrálták. Európa egyik legnagyobb pontytermelő halgazdasága nemcsak Hortobágy-Halastó területét foglalja magába, hanem Balmazújváros-Nagylapos, Folyás, illetve Nagyhegyes-Elep tavait is integrálja, utóbbi helyen halfeldolgozó üzem működik. Ponty-, busa-, amur-, compó-, harcsa-, süllő- és csukatermelése nemcsak fogyasztási céllal történik, hanem a horgászvizek halellátásában is szerepet játszik. Köszönhetően a *hortobágyi haltenyésztés* jelentőségének, a hazai gazdálkodó szervezetek áruhal-termelésének mintegy 20%-a Hajdú-Biharból származott az évtized derekán.

Az erdők földrajzi elhelyezkedésének megfelelően, az *erdőgazdaság* meghatározó szereplője a nyírségi területek állami erdeinek jelentős részét kezelő Nyírerdő Zrt., mely négy erdészetet működtet Hajdú-Biharban. Gúthi erdészetének (7818 ha) díszje az 5175 hektárnyi kiterjedésű Gúthi erdőtümb, mely az Alföld legnagyobb összefüggő, zárt gyöngyvirágos tölgyesét és a Nyírség egyik legszebb akácállományát foglalja magába. A cég debreceni (8600 ha) és halápi (7100 ha) erdészete mellett a hajdúhadházi érdemel említést: utóbbi 5200 hektárnyi területe Nyírségen kívüli tájakra is kiterjed.

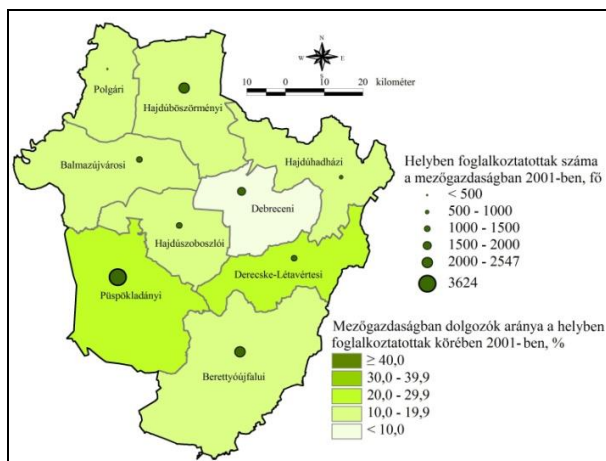
A mezőgazdaság térszerkezetére jellemző, hogy az *egyéni és társas vállalkozások sűrűsége látványosan nagyobb a periférián*, mint a kedvezőbb társadalmi-gazdasági helyzetű térségekben és a nagyobb településeken. Debrecen és Hajdúszoboszló kistérségén, a jobb társadalmi-gazdasági helyzetű településeken, valamint Debrecen agglomerálódó térségén kívül mindenütt a mezőgazdasági vállalkozások megyei átlag feletti sűrűségi értékei voltak jellemzőek az évtized folyamán (M4.14.

melléklet). A megye településeinek több mint felén (44 db) regisztráltak legalább 10 főt foglalkoztató agrárvállalkozást (összesen több mint 120 db volt a megyében). A *legtöbb vállalkozás Debrecenben* (mezőgazdasági vállalkozások hatoda), valamint a *különösen kedvező termőhelyi adottságokkal rendelkező Hajdúság településein* működött, kistérségi szinten a mezőgazdasági vállalkozások összes vállalkozáson belüli arányát tekintve Balmazújváros, Derecske-Létavértes és Hajdúszoboszló vezetett (4.10-4.13. ábra). Az egykori nagyüzemi struktúra maradványaként, 2010-ben összesen három mezőgazdasági vállalkozás foglalkoztatottjainak létszáma haladta meg a nagyvállalatok alsó határát jelentő 250 főt. A komoly agrárinnovációs hagyományokat felmutató egykori Vörös Csillag Termelőszövetkezet utódjaként született, napjainkban mintegy 7000 hektáron gazdálkodó és – főként Nádudvaron és Püspökladányban – több mint 2100 főt foglalkoztató NAGISZ Zrt. mellett a hajdúböszörményi BÉKE Agrárszövetkezet, és a debreceni Baromfi-Coop érdemel említést. A legnagyobb mezőgazdasági termelők és foglalkoztatók között megemlíthető a debreceni Agrárgazdaság Kft., az ebesi Kurucz Farm Mezőgazdasági Kft., a földesi Rákóczi Mezőgazdasági Kft., a Hajdúböszörményi Mezőgazdasági Zrt., a hajdúnánási Tedej Zrt., a hajdúszoboszlói Kösely Mezőgazdasági Zrt., illetve a nádudvari HAGE Hajdúsági Agráripari Zrt. is.

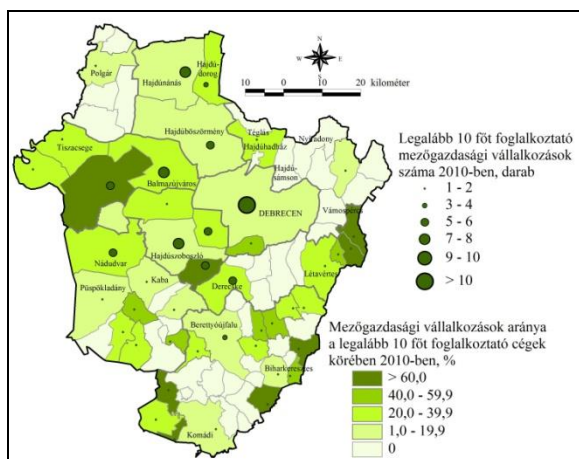
A primer szektor utolsó, kistérségi és települési szinten rendelkezésre álló, *teljes körű foglalkoztatási adatai a 2001. évi népszámlálás időszakából* származnak. Akkoriban a megyében több mint 15 ezer mezőgazdasági foglalkoztatottat regisztráltak. Abszolút értékben Püspökladány, Hajdúböszörmény és Berettyóújfalu kistérsége vezetett, miközben a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya a Püspökladányi és a Derecske-Létavértesi kistérségben is meghaladta a 20%-ot. Települési szinten Debrecenben, Hajdúböszörményben és Nádudvaron dolgozott a legtöbb mezőgazdasági foglalkoztatott (egyenként mintegy 1400 fő), de az agrártermelési hagyományok Balmazújváros, Berettyóújfalu, Hajdúnánás és Hajdúszoboszló nagy volumenű mezőgazdasági foglalkoztatásában is visszatükröződtek. A kisebb települések foglalkozási szerkezetében jellemzően nagyobb szerepe volt az ágazatnak: 2001-ben a nagyobb hajdúsági városok munkahelyeinek 10-20%-a kötődött a mezőgazdasághoz. A városi rangú települések körében Nádudvar képezett kivételt, ahol 2001-ben a helyben foglalkoztatottak közel fele a mezőgazdaságban dolgozott (4.10-4.13. ábra).

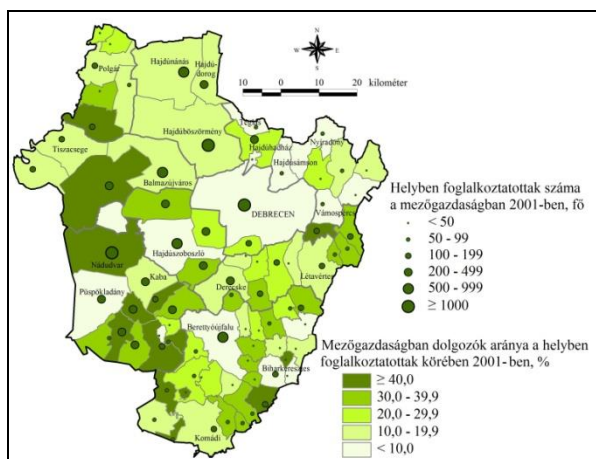
4.10. ábra: Legalább 10 főt foglalkoztató mezőgazdasági vállalkozások Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2010); forrás: KSH (Cég-Kód-Tár 2010/4)

4.11. ábra: Helyben foglalkoztatottak a mezőgazdaságban, Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2001); forrás: KSH (Népszámlálás 2001)

4.12. ábra: Legalább 10 főt foglalkoztató mezőgazdasági vállalkozások Hajdú-Bihar megye településein (2010); forrás: KSH (Cég-Kód-Tár 2010/4)

4.13. ábra: Helyben foglalkoztatottak a mezőgazdaságban, Hajdú-Bihar megye településein (2001); forrás: KSH (Népszámlálás 2001)

Pozitívumként emelhető ki (1) Hajdú-Bihar megye ma is jelentős agrárpotenciálja, (2) szántóföldi növénytermesztés és állattartás szimbiózisára épülő mezőgazdasága, mely az ágazat országos átlagot meghaladó termelékenységi mutatóiban is visszatükröződik. (3) Az ágazat – területi struktúrájából következően – fontos szerepet játszik a vidéki térségek gazdaságában, (4) mind a tömegtermelés, mind a speciális termékek tekintetében fejlesztési stratégiába beépíthető adottságokkal rendelkezik.

Negatívum (1) a korábbi feldolgozóipari kapacitások leépülése, mely alacsonyabb helyi hozzáadott érték előállítását eredményezi, illetve hozzájárul az ágazat diverzifikáltságának csökkenéséhez.

A megye természeti adottságaiból és gazdálkodási hagyományaiból adódóan a *mezőgazdaság hosszabb távon is a helyi gazdaság kulcsszereplője* marad. Az ágazat jövedelem-termelő képességének növelése érdekében a *nagyobb hozzáadott értéket képviselő tevékenységek erősítése*, valamint az *agrártermékek előállításához, feldolgozásához, logisztikájához és értékesítéséhez kötődő értéktérítési lépések mind teljesebb mértékű megyében tartása* jelenhet meg követendő célként.

4.5 Az ipar és építőipar jellemzői

Hajdú-Bihar megye az *ipari-építőipari bruttó hozzáadott érték abszolút értéke alapján*, 7-8. helyen állt az évtized folyamán. *Magyarország hagyományosan kevésbé iparosodott területe*: az ágazat évtized folyamán megfigyelhető 27-32%-os részesedése a bruttó hozzáadott értékben és a foglalkoztatásban inkább elmarad az országos átlagértéktől. Hátránya még nagyobb a vidéki Magyarországhoz képest, sőt – a középhegységi tengely megyéinek, valamint egy-két iparosodottabb alföldi megyének köszönhetően – Kelet-Magyarország mutatói is magasabbak. Az ipar és építőipar ráadásul számottevő mértékben veszített szerepéből az évtized második felében. Részben a szerkezeti hatás, részben az ipar Hajdú-Biharban megfigyelhető, országos átlagtól elmaradó termelékenysége is oka annak, hogy az egy főre jutó ipari bruttó hozzáadott érték elmarad az országos és vidéki átlagtól (4.7. táblázat). A megye iparára a *2008-ban begyűrűző gazdasági válság kevésbé volt negatív hatással*, mint az ország egészére: 2009-re kisebb mértékű visszaesés történt a bruttó hozzáadott értékben, 2010-ben Hajdú-Bihar megye – 2008-hoz képest elért eredménye alapján – a megyék első harmadában foglalt helyet.

Hajdú-Bihar megye *iparának szerkezete* – a rendszerváltás előtti időszakból örökölt szerkezet, valamint az elmúlt két évtized fejlődési tendenciái nyomán – *jellegzetes eltéréseket mutat az ország egészéhez képest*. Hagyományosan felülreprezentált foglalkoztató az élelmiszeripar és a könnyűipar, de – különösen a vizsgált évtized második felében – nagy súlya van a vegyi termékek és gyógyszerek gyártásának, valamint a villamos energia-, gáz-, gőz- és vízellátás, hulladékkezelés ágazatának is. Feltűnő, hogy a hazai ipar rendszerváltás utáni megújulásában meghatározó szerepet játszó elektronikai ipar és járműgyártás – összhangban a megye külföldi tőkebefektetések szempontjából megfigyelhető viszonylagos mellőzöttségével – szerényebb szerepet játszik (M4.15. melléklet).

4.7. táblázat: Ipari-építőipari bruttó hozzáadott érték egy lakosra és egy foglalkoztatottra, az országos átlagérték %-ában, Hajdú-Bihar, Kelet-Magyarország és a vidéki megyék esetében; forrás: KSH (TEIR)

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
GDP/fő	HB	66	73	75	83	78	73	72	64	65	68	67
	KMO	68	72	72	70	68	69	71	70	69	71	68
	VMO	94	92	90	92	89	89	91	91	91	90	87
GDP/fo	HB	77	83	88	94	84	85	84	75	78	83	83
	KMO	74	77	78	75	73	74	76	73	73	77	72
	VMO	90	87	86	87	84	84	85	85	84	84	80

HB: Hajdú-Bihar; KMO: Bács-Kiskun, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg; VMO: Magyarország Budapest és Pest megye nélkül;

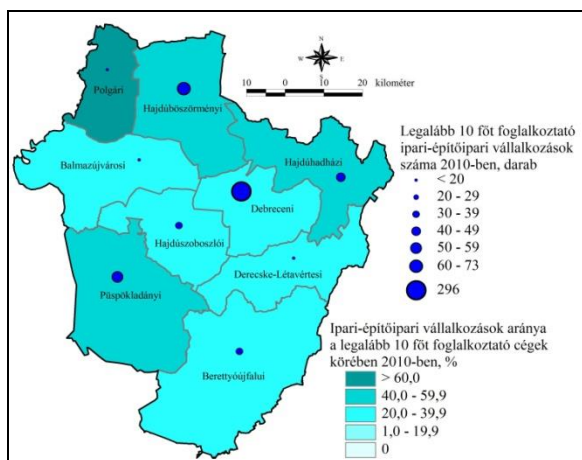
Az elmúlt évtizedben megfigyelhető iparon belüli szerkezeti változások vesztese Hajdú-Biharban a textil-, ruházati-, bőrtérkép- és cipőgyártás, illetve az élelmiszeripar, nyertese a fa-, papír- és nyomdaipar, a vegyi termékek és gyógyszerek gyártása, továbbá – kisebb mértékben – a fémfeldolgozás és az elektronikai ipar voltak. Míg azonban a könnyűipar egy részének háttérbe szorulása az országos tendenciákkal nagyjából összhangban következett be, a többi ágazat pozíciójának változása vagy jelentős időbeli késéssel követte az országos trendeket, vagy csak Hajdú-Bihar megyére jellemző helyi specialitás. Az évtized végén az élelmiszeripar, a villamos energia-, gáz-, gőz- és vízellátás, a fa-, papír- és nyomdaipar, a vegyi termék- és gyógyszeripar, a gépgyártás, illetve a fémfeldolgozás voltak a legjelentősebb iparon belüli foglalkoztatók Hajdú-Bihar megyében (M4.15. melléklet). A termelési adatok – összefüggésben az egyes iparágak különböző szintű termelékenységével – némiképp eltérő ipari struktúrát mutatnak: a helyi székhelyű, legalább 50 főt foglalkoztató ipari vállalkozások termelési értékének 25%-a a gyógyszeriparhoz, egyenként 18-20%-a az élelmiszeriparhoz, illetve a villamos energia-termeléshez volt köthető, de az elektronikai ipar részesedése is megközelítette a 12%-ot. (Az élelmiszeripar kivételével, valamennyi kiemelt iparág súlya lényegesen nagyobb volt a termelésben, mint a foglalkoztatásban.)

Összhangban a külföldi tőkebefektetések szerényebb Hajdú-Bihar megyei jelenlétével, a megye feldolgozóiparának exportorientációja – az évtized folyamán megfigyelhető jelentős felzárkózás ellenére – elmarad az országos viszonyoktól: 2008-ban az ország feldolgozóipari értékesítésének kétharmada, Hajdú-Bihar megye feldolgozóipari értékesítésének több mint fele kötődött külföldi piacokhoz. A legnagyobb arányú exportorientációt 2008-ban – az ország egészéhez hasonlóan – a textil-, ruházati-, bőr- és cipőipar (75%), valamint a gépipar (78%) mutatta fel, de mindkét iparág esetében az évtized folyamán figyelhető meg a megye közelebb kerülése az országos átlagértékekhez. Párhuzamba állítható az országos trendekkel a fémipar exportorientációjának jelentős növekedése is. Helyi sajátosság a vegyipar országos átlagot meghaladó exportorientáltsága, ami elsősorban Debrecen gyógyszeriparának számlájára írható (M4.16. melléklet). Eltérően a gépipari export által dominált országos feldolgozóipari kiviteltől, 2008-ban Hajdú-Bihar megye feldolgozóipari exportjának 37-37%-át a vegyipar és a gépipar, 15%-át az élelmiszeripar adta.

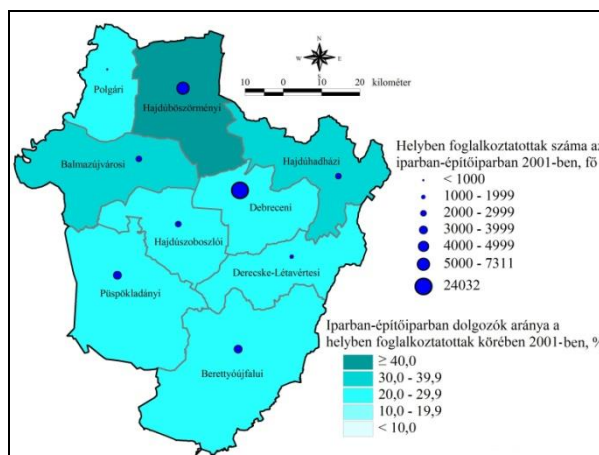
Számottevő az építőipar szerepe a megye gazdaságában: foglalkoztatásának nagyságrendje az élelmiszeriparéhoz hasonlítható (2010-ben is több mint 5000 alkalmazottal működött), pozíciója ráadásul stabil volt az évtized folyamán. A megyei székhelyű építőipari szervezetek közel fele részben termeltek a megyei piacon: a gazdasági válság kibontakozása óta inkább jellemző befelé fordulásuk. Legfontosabb piacuk a megyén kívül Budapest és Pest megye volt az utóbbi években, de a szomszédsági hatás is érvényesült (főként Szabolcs-Szatmár-Bereg, kisebb részben Békés és Borsod-Abaúj-Zemplén esetében). Figyelemre méltó, hogy a külföldi piacok jelentősége is felértékelődött az elmúlt években: 2010-ben Hajdú-Bihar után második helyen álltak a megyei székhelyű szervezetek piaci sorában (Hajdú-Bihar megyei építőipari cégek az elmúlt években például a szomszédos romániai Bihar megyében kaptak jelentős megrendeléseket).

Az ipari-építőipari vállalkozások – szemben az agrárszektor korábban ismertetett földrajzával – a megyén belül elsősorban a centrum térségekhez köthetőek. Az ipari társas vállalkozások sűrűsége csak a kedvező társadalmi-gazdasági helyzetű kistérségekben és településeken, illetve a Debrecen körüli agglomerálódó térségben haladta meg a megyei átlagértéket az évtized folyamán, míg az egyéni vállalkozások sűrűsége a jobb helyzetű vidéki kistérségekben és nagyobb településeken is megyei

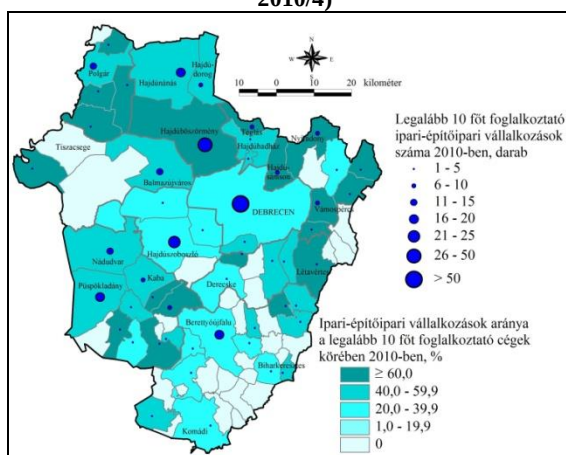
átlag felett alakult. A vállalalkozási adatok *Debrecen relatív deindusztrializációját* mutatják, amennyiben a megyeszékhely által meghatározott területi kategóriák relatív pozíciója mindenütt romlik az évtized folyamán, míg vidéken mind az egyéni, mind a társas vállalkozások expanziója jellemző (M.17. melléklet).

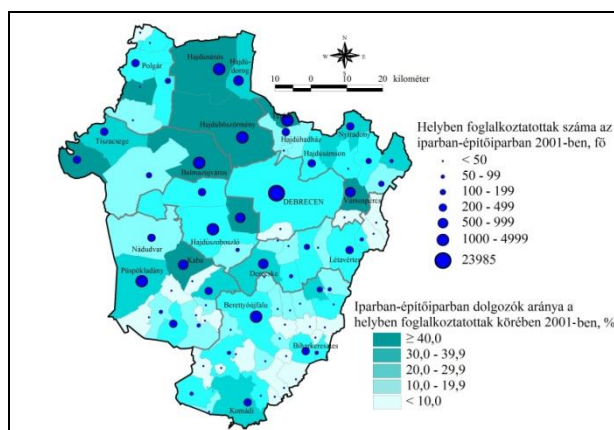
4.14. ábra: Legalább 10 főt foglalkoztató ipari-építőipari vállalkozások Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2010); forrás: KSH (Cég-Kód-Tár 2010/4)

4.15. ábra: Helyben foglalkoztatottak az iparban-építőiparban, Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2001); forrás: KSH (Népszámlálás 2001)

4.16. ábra: Legalább 10 főt foglalkoztató ipari-építőipari vállalkozások Hajdú-Bihar megye településeiben (2010); forrás: KSH (Cég-Kód-Tár 2010/4)

4.17. ábra: Helyben foglalkoztatottak az iparban-építőiparban, Hajdú-Bihar megye településeiben (2001); forrás: KSH (Népszámlálás 2001)

2010-ben a megye 52 településén regisztráltak legalább 10 főt foglalkoztató ipari-építőipari vállalkozást (több településen volt tehát ipari, mint mezőgazdasági vállalkozás ebben a nagyságrendi kategóriában). Több kistérségben (Polgár, Hajdúhadház, Hajdúböszörmény) a legalább 10 főt foglalkoztató vállalkozások több mint fele a szekunder szektorban működött. Az 580 db vállalkozás fele Debrecenhez volt köthető, s a megyeszékhelyet Hajdúböszörmény, illetve Balmazújváros, Berettyóújfalú, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló és Püspökladány – tehát a legnagyobb vidéki települések – követték a sorban (5.1-5.3. ábra). A 250 főt meghaladó méretű *ipari nagyvállalatok szélsőséges debreceni koncentrációja* jellemző az évtized végén. A megye és a város iparszerkezetének megfelelően jelentős súlya van köztük az élelmiszeripari vállalkozásoknak (Frieslandcampina, Hajdúsági Gabonaipari Zrt., Pentafröst), a gépiparnak (FAG, Grampet Debreceni Vagongyár, National Instruments), a gyógyszeriparnak (TEVA), illetve a nyomdaiparnak (Alföldi Nyomda) és a közszolgáltató vállalatoknak (AKSD, Debreceni Vízmű, E.ON). A megyeszékhelyen kívül csak a hajdúszoboszlói székhellyel bejegyzett TIGÁZ vállalatai, az időközben felszámolt hajdúdorogi OKIN (gépipar), a hajdúnánási MODE 3H (ruházati ipar), illetve a téglási HAJDU (gépipar) említhetők meg. 2010-ben a jelentősebb vidéki ipari foglalkoztatók közé tartozott a berettyóújfalui BERIV Ruhaipari Zrt., a hajdúböszörményi Gloria 86 Kft. (textil- és ruházati ipar), M + Z 2000 Bőr- és

Textilkonfekcionáló Kft., illetve NAGÉV Kft. (fémipar), a hajdúnánási Ventifilt Zrt. (gépgyártás), a komádi Eurotex Kft. (textil- és ruházati ipar), a Nádudvari Élelmiszer-feldolgozó Kft., továbbá a vámospércsi Vámosgép Kft. (gépgyártás) és Prima Enten Kft. (élelmiszeripar).

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint több mint 48 ezer ipari-építőipari foglalkoztatott volt a megyében. A *megyeszékhelyen és a nagyobb városokban koncentrálódott a legtöbb ipari-építőipari munkahely*: Debrecen – közel 24 000 foglalkoztatottal – a vidéki Magyarország harmadik legjelentősebb ipari központja volt, de a megye településeinek sorából – több mint 4500 foglalkoztatottal – Hajdúböszörmény is kiemelkedett (legnagyobb foglalkoztatója mindmáig a GE Hungary / Tungsram 1800 főt foglalkoztató üzeme). Az 1950-es években alapított Hajdúsági Iparművek városa – Téglás – volt a legiparosodottabb település, ahol 2001-ben a foglalkoztatottak több mint 60%-a a szekunder szektorban dolgozott. De Balmazújvárost, Hajdúböszörményt, Hajdúnánást, a kisebb települések közül pedig Ebest (műanyagipar), Kabát (cukoripar és takarmánygyártás) és Vámospércset (élelmiszeripar és fémfeldolgozás) is 40%-ot meghaladó ipari-építőipari munkahely-arány jellemezte. Ezt a magas küszöbértéket Hajdúböszörmény kistérsége – köszönhetően a három város iparának – egészében is elérte (4.14.-4.17. ábra).

A *megye iparának egyik legperspektivikusabb eleme a gyógyszeripar*, amit az izraeli érdekeltségű TEVA fejlődésén túl a Richter Gedeon debreceni biotechnológiai üzemének megnyitása is jelez. Az ágazat fejlődésének előmozdítása érdekében született a *Pharmapolis Debrecen Innovatív Gyógyszeripari Klaszter*. E szervezet szakmai bázisán alapították meg – a Debreceni Vagyonkezelő Zrt., a Hajdú-Bihar Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, illetve a Richter Gedeon Nyrt. együttműködésében – a *Pharmapolis Gyógyszeripari Tudományos Parkot*. Olyan kutatás-fejlesztési, illetve inkubációs szolgáltatásokat is kínáló központot építettek a Debreceni Regionális Innovációs és Ipari Park területén, amely támogatja a gyógyszeripari ágazatban tevékenykedő kis- és középvállalkozások működését. Több nagy hagyományú élelmiszeripari üzem (debreceni dohánygyár és húszem, kabai cukorgyár) közelmúltbeli bezárása ellenére – építkezve a megye agrártermelési hagyományaira – az élelmiszeripar is fontos szereplője maradhat a megye gazdaságának. A gyógyszeripari klaszter célrendszeréhez illeszkedve alapították meg a szintén debreceni székhelyű, de más régiókból is tagokat integráló *Pharmapolis Innovatív Élelmiszeripari Klasztert*. A szervezet célja „Food, Health and Wellness” ágazati kutatások és fejlesztések megvalósítása, mind a kutatáshoz kapcsolódó műszer és diagnosztikum, mind az egészséges élelmiszerek fejlesztése terén. A megye műszeripari hagyományainak folytatója az MTA Atommagkutató Központjának aktív szerepvállalásával alapított *Prizmatech Debreceni Műszergyártó és Fejlesztő Klaszter*, amelynek célja egészségügyi és környezetipari műszerek fejlesztése és gyártása. Az informatikai ipar Hajdú-Bihar megyei erősödését kívánja elősegíteni a Debreceni Egyetem közreműködésével alapított *Szilícium Mező Regionális Informatikai Klaszter*, illetve az *Észak-alföldi Informatikai Klaszter*. Végül, a korszerű energiagazdálkodás és a környezetvédelmi ipar fejlesztésének szándékát mutatja a debreceni *Létesítményenergetikai Klaszter*, a *Termálenergia Hasznosító és Innovációs Klaszter*, a *Zöld Technológia Klaszter*, valamint a leállított cukorgyár helyére tervezett *Kabai Zöldipari Klaszter*. A megye néhány gazdasági szereplője nem helyi székhelyű iparági klaszterekben is részt vesz.

Pozitívum, hogy (1) Hajdú-Bihar megye ipara kiegyensúlyozottabb szerkezetet mutat, mint a gépipar erős dominanciájával jellemezhető magyarországi ipar, továbbá külön pozitívum a magas hozzáadott értéket produkáló iparágak markáns helyi jelenléte. (2) Az elmúlt évek szerkezeti változásainak nyertesei a dinamikus iparágak voltak, a megye iparának exportteljesítménye jelentős mértékben növekedett. (3) Több dinamikus iparág (elektronika, gyógyszeripar) külföldi tőke által meghatározott nemzetközi értékláncaiban Hajdú-Bihar megye nemcsak a termelő, hanem a közvetlen termelésen kívüli funkciók (például K+F, logisztika) telephelyeként is megjelenik. (4) Részben az ágazati sokoldalúság, részben a Hajdú-Bihar megyében domináns iparágak kisebb válság-érintettsége az oka annak, hogy az elmúlt évek recessziója országos átlagtól elmaradó mértékben érintette a megye iparát. (5) Részben a szocialista iparosítás örökségeként, számottevő ipari-építőipari vállalkozások működnek a megye több városában, ami segíti a vidéki térségek gazdasági diverzifikációját, illetve a Debrecen és a nagyobb városok gazdasági teljesítőképességében mutatkozó különbségek csökkentését.

A tömeges munkahelyteremtés szempontjából *negatívan* értékelendő (1) Hajdú-Bihar megye országos és (főként) vidéki átlagtól elmaradó iparosodottsága, mely részben örökölt adottságokra, részben pedig arra a körülményre vezethető vissza, hogy a rendszerváltás után megszűnt ipari munkahelyeket kevésbé pótolták az új ipari beruházások. (2) Iparában hagyományosan felülreprezentáltak az ágazat

nem túl dinamikus szegmensei, illetve (3) – összefüggésben a külföldi működő tőke szerényebb jelenlétével – a megye iparának exportorientáltsága ma is elmarad az országos átlagtól. (4) Az ágazat dinamikus szegmensei elsősorban a megyeszékhelyen működnek, s ezzel hosszabb távon földrajzi elhelyezkedése hozzájárul a megyén belüli területi különbségek növekedéséhez.

Bár az ipar fejlődését – közvetlen exportpiacain, illetve a több ágazatban meghatározó transznacionális vállalatok stratégiáin keresztül – kiemelkedő mértékben befolyásolja a nemzetközi gazdasági környezet, Hajdú-Bihar megyében – az elmúlt évtized tendenciáinak ismeretében – *aligha várható a nagyarányú újraiparosodáson alapuló növekedési pálya kibontakozása*. Iparának szerkezete továbbra is sajátos marad, néhány iparág (élelmiszeripar, gyógyszeripar) magyarországi átlagot erősen meghaladó felülreprezentáltságával, a gépípar országos átlagtól elmaradó szerepével. Óriási kihívást jelent az ipar helyi hozzáadott értékének növelése, amely a helyi oktatási-képzési intézmények és a gazdasági szereplőkkel mind szorosabb kapcsolatok kialakítására törekvő K+F szektor bázisán valósulhat meg. Másrészt, a megye ipari szereplői számára a szomszédos területeken megvalósuló ipari beruházásokhoz, beszállítóként történő kapcsolódás kínálhat továbblépési lehetőséget.

4.6 A szolgáltatások jellemzői

A szolgáltató szektor súlya Hajdú-Bihar gazdaságában – mind GDP, mind foglalkoztatás tekintetében – elmarad valamelyest a hazai átlagtól, de a vidéki megyék összteljesítményét meghaladja. Az évtized folyamán (58-59%-ról 65-66%-ra) növekedett a szektor jelentősége, melynek nyomán a megye mindinkább távolodik a vidéki átlagtól és zárkózik az országos átlagértékhez (foglalkoztatás tekintetében több évben az országos átlag fölé került). A szolgáltató szektor által előállított bruttó hozzáadott érték abszolút nagysága alapján Hajdú-Bihar – miután megelőzte Győr-Moson-Sopron és Borsod-Abaúj-Zemplén megyéket – harmadik helyezett volt az évtized végén (Budapest és Pest megye után). A szolgáltató szektorban előállított bruttó hozzáadott érték egy lakosra és egy foglalkoztatottra jutó értéke is elmarad az országos átlagtól, de meghaladja a vidéki megyék átlagát, miközben mindkét mutató esetében tapasztalható némi közeledés az országos átlaghoz (4.8. táblázat). 2010-re – évtized során megfigyelhető jelentős előrelépésének köszönhetően – a szolgáltató szektor egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott értékének nagysága alapján Hajdú-Bihar harmadik helyen szerepelt országos összehasonlításban, csak Budapest, illetve Győr-Moson-Sopron megye előzte meg. Mindez a magas hozzáadott értéket képviselő szolgáltatások viszonylag magas arányára hívja fel a figyelmet.

4.8. táblázat: Bruttó hozzáadott érték a szolgáltatásokban egy lakosra és egy foglalkoztatottra, az országos átlagérték %-ában; forrás: KSH (TEIR)

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
GDP/fő	HB	68	67	68	69	70	69	68	69	68	72	71
	KMO	61	60	60	62	62	60	58	57	57	58	57
	VMO	67	67	65	68	67	65	63	62	62	61	61
GDP/fo	HB	77	75	76	78	78	77	73	79	77	83	79
	KMO	73	71	71	73	73	72	68	68	68	68	65
	VMO	76	76	75	76	77	75	72	71	71	70	69

HB: Hajdú-Bihar; KMO: Bács-Kiskun, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg; VMO: Magyarország Budapest és Pest megye nélkül;

A szolgáltató szektor elmúlt évtizedben megfigyelhető belső strukturális átalakulásának nyertesei a gazdasági válságot megelőző időszakban a kereskedelem, a szállítási és kommunikációs szektor, a pénzügyi tevékenységek, valamint az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások, vesztesei az állami szereplők által dominált ágazatok (közigazgatás, védelem, oktatás, egészségügy, szociális ellátás) voltak. Az évtized végén az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások mellett az egészségügyi és szociális ellátás területe növekedett. Hajdú-Bihar szolgáltató szektorán belül – összhangban Debrecen felsőoktatásban játszott kiemelkedő szerepével – az oktatás jelentős mértékben felülreprezentált az országos átlagértékhez képest, de erős az egészségügy, szociális ellátás, valamint (a Debrecen - Hajdúszoboszló - Hortobágy idegenforgalmi háromszögnek köszönhetően) a szálláshely-szolgáltatás,

vendéglátás pozíciója is. A szállítási és kommunikációs szektor, a pénzügyi tevékenységek, valamint az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások súlya elmarad a hazai átlagtól (M4.18. melléklet).

Az iparhoz hasonlóan – és az országos tendenciáknak megfelelően – Hajdú-Bihar megye *szolgáltató szektorának számos ágazata* (kereskedelem, pénzügyi szolgáltatások, szállítási és kommunikációs szektor) *jelentős külföldi tőkebefektetések* színterévé vált az elmúlt két évtizedben. Viszonylag újabb keletű jelenségnek számít a regionális szolgáltató központok (shared service centers) megjelenése. A jelentős számú, egyetemi végzettséggel rendelkező, idegen nyelven kommunikálni képes fiatal munkaerő több transznacionális vállalat (British Telecom, IT Services) Debrecenbe települését segítette, így a hajdúsági megyeszékhely az ilyen típusú beruházások egyik legjelentősebb vidéki telephelyévé vált. Az amerikai National Instruments debreceni telephelye az ipari termelő funkciók mellett több szolgáltató funkciót (IT Fejlesztő Központ, Customer Service Center, Pénzügyi Szolgáltató Központ, Európai Jogi Osztály) is integrált a transznacionális vállalat szervezetén belül.

Az ipar-építőipar cégeihez hasonlóan, a *szolgáltató szektor vállalkozásai is a centrum térségeket preferálják*: megyei átlagot meghaladó vállalkozássűrűség csak a Debrecen városát tartalmazó településkategóriákban (kedvezőbb társadalmi-gazdasági helyzetű kistérségek és települések, Debrecen agglomerálódó térsége) figyelhető meg, illetve – különösen egyéni vállalkozások tekintetében – viszonylag magas értékeket értek el a nagyobb vidéki városok („dinamikus és dinamizálható térségi központok”). Centrum és periféria vállalkozás-sűrűségében nagyobb különbségek voltak, mint a szekunder szektor esetében, és az utóbbi terület évtized folyamán megfigyelhető felzárkózása is kevésbé meggyőző (M4.19. melléklet).

Közel 700 db, legalább 10 főt foglalkoztató szolgáltató vállalkozást regisztráltak a megyében 2010-ben, melyek a megye 43 településén működtek (a három fő nemzetgazdasági ág közül a szolgáltató szektor vállalkozásai mutatták a legnagyobb területi koncentrációt). *Debrecen a vizsgált vállalkozáskör kétharmadát tömörítette*, vidéken ugyanakkor a legfontosabb idegenforgalmi célpontnak számító Hajdúszoboszló vezetett, melyet a legnagyobb vidéki városok (Balmazújváros, Berettyóújfalú, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás és Püspökladány) követték. Debrecen kistérségében a legalább 10 főt foglalkoztató cégek közel 60%-a, Hajdúszoboszló és Berettyóújfalú kistérségében 45-50%-a kötődött a terciér szektorhoz (6.1-6.3. ábra). A 250 főnél több alkalmazottal bíró szolgáltató nagyvállalatok 70%-a debreceni székhelyű volt, a megyeszékhelyen kívül ebesi, hajdúszoboszlói és nádudvari székhellyel regisztráltak szolgáltató nagyvállalatokat. E cégek főként a szállítás-logisztika (DKV, Hajdú Volán, Trans-Sped), az idegenforgalom (Debreceni Gyógyfürdő, Hungarospa Hajdúszoboszlói Gyógyfürdő), valamint a kereskedelem (Héliker, KITE) területén működtek.

Különösen a szolgáltató szektor elemzésénél figyelembe kell ugyanakkor venni azt a körülményt, hogy *több ágazat* (kereskedelem, pénzügyi-gazdasági szolgáltatások, szállítás) *teljesítményének meghatározó része nem helyi székhelyű vállalkozásokhoz kötődik*: a nagyobb városokban is jelen lévő kiskereskedelmi láncok, bankok, biztosító társaságok, a MÁV, vagy a Debrecen gazdaságában jelentős szegmenst képviselő regionális szolgáltató központok székhelyei a megyén kívül esnek. A vállalkozói szférán kívül *jelentős foglalkoztatás kötődik a közigazgatás-védelem, oktatás és az egészségügy-szociális ellátás állami-önkormányzati szféra által dominált területeihez* (ld. intézményrendszer bemutatató fejezet). Debrecen regionális központként az egyik legfejlettebb intézményrendszerrel bíró vidéki város Magyarországon, a Debreceni Egyetem pedig – több mint 32 ezer hallgatóval (köztük 3300 külföldivel), és 6 ezer foglalkoztatottal – egész Hajdú-Bihar megye legnagyobb munkaadója. Nemcsak foglalkoztatási szerepköre és szellemi termékei miatt fontos az egyetem a város és a megye életében: a nem debreceni diákok éves helyi költségét közel 9 milliárd forintba becsülik. A vidéki városok közül Hajdúböszörmény felsőoktatási, Berettyóújfalú egészségügyi központ.

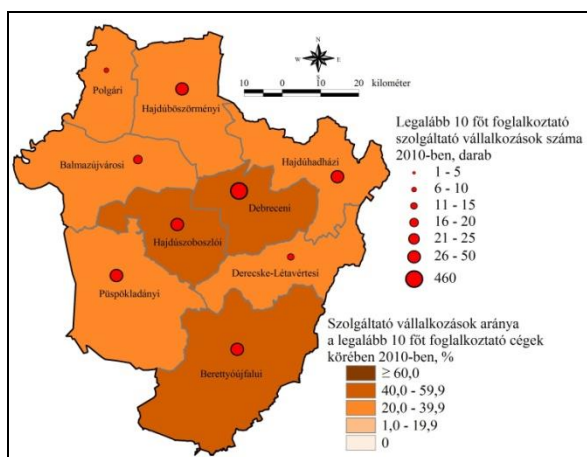
A 2001. évi népszámlálás adatai szerint Hajdú-Bihar megyében több mint 100 ezer helyben foglalkoztatott kötődött a szolgáltató szektorhoz. Debrecen mintegy 61 ezer szolgáltató munkahelyét Hajdúszoboszló közel 5200 munkahelye követte. A helyben foglalkoztatottak száma alapján a nagyobb vidéki városok képezték még az élbolyt, a szolgáltatások helyi foglalkozási szerkezetben elfoglalt pozíciója – a helyi munkalehetőségek korlátozottságának, a hagyományos termelő ágazatok rendszerváltás utáni nagyarányú leépülésének köszönhetően – ugyanakkor inkább kisebb településeken volt kiemelkedő. A városok között Debrecen 70%-ot felülmúló szolgáltatás-arányát csak az alvótelepülésének számító, így aránylag kevés munkahelyet felmutató Hajdúsámson haladta meg

minimális mértékben. A kistérségek sorában Debrecen és Polgár bírt legalább 60%-os súlyú szolgáltató szektorral (4.18.-4.21. ábra).

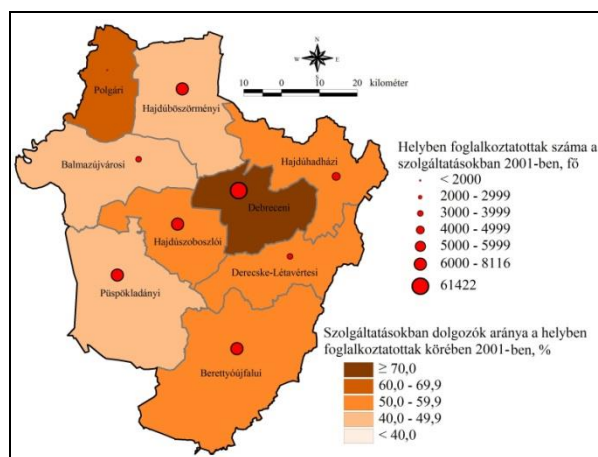
Pozitívum (1) a szolgáltató szektor belső strukturális átalakulása, a nem állami szegmensek jelentőségének növekedése, és a külföldi működő tőke-befektetések szektorban történő megjelenése. (2) Fontos adottság az oktatás (az egész régió legnagyobb munkaadójának számító Debreceni Egyetemmel), illetve a turizmushoz kötődő tevékenységek viszonylagos felülreprezentáltsága.

Negatívum (1) a szolgáltatások dinamikus elemeinek (ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások, pénzügyi szektor) aránylag kisebb szerepe, továbbá (2) a szolgáltató vállalkozások nagyon erős és minimális súlypont-eltolódást sem igen mutató területi koncentrációja, mely a centrum és a perifériák közti differenciák növelésében komoly szerepet játszik. Látszólagos ellentmondás számos kistéleptől arányaiban jelentős foglalkoztatónak számító (jelentős részben állami) tercier szektora, mely elsősorban a helyi gazdaság hiányzó mezőgazdasági és ipari szereplőire hívja fel a figyelmet.

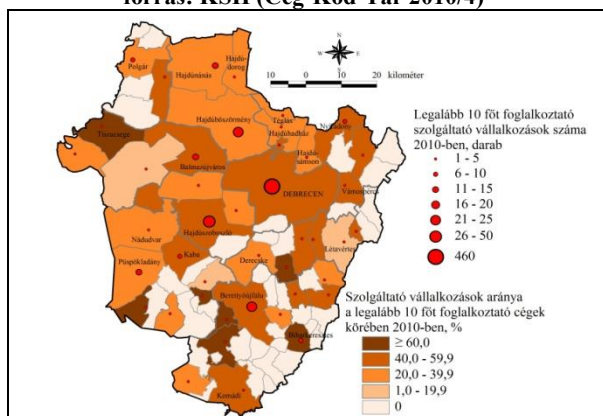
Hosszabb távon a szolgáltató szektor jelentőségének további növekedése, illetve belső szerkezeti átalakulásának folytatódása várható, mely ugyanakkor – különösen a nem állami tevékenységek esetében – térben továbbra is koncentráltan jelenik meg. Az állami szereplők nem elhanyagolható jelentősége folytán, a közigazgatás, oktatás, egészségügy és szociális ellátás terén várható átalakítások komoly hatással lehetnek az ágazat területi megjelenésére. Egyes településeken / térségeken speciális szolgáltatási szerkezet határozott továbbfejlődésére is jó esély mutatkozik (Debrecen regionális szolgáltató központjai, Hajdúszoboszló és Hortobágy turizmusa, Polgár logisztikai funkciója).

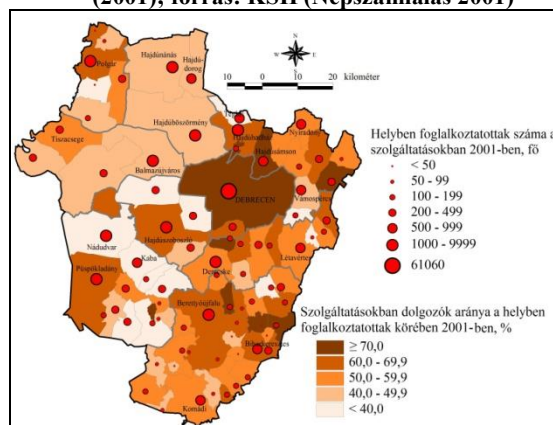
4.18. ábra: Legalább 10 főt foglalkoztató szolgáltató vállalkozások Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2010); forrás: KSH (Cég-Kód-Tár 2010/4)

4.19. ábra: Helyben foglalkoztatottak a szolgáltatásokban, Hajdú-Bihar megye kistérségeiben (2001); forrás: KSH (Népszámlálás 2001)

4.20. ábra: Legalább 10 főt foglalkoztató szolgáltató vállalkozások Hajdú-Bihar megye településeiben (2010); forrás: KSH (Cég-Kód-Tár 2010/4)

4.21. ábra: Helyben foglalkoztatottak a szolgáltatásokban, Hajdú-Bihar megye településeiben (2001); forrás: KSH (Népszámlálás 2001)

4.6.1 A turizmus helyzete a megyében

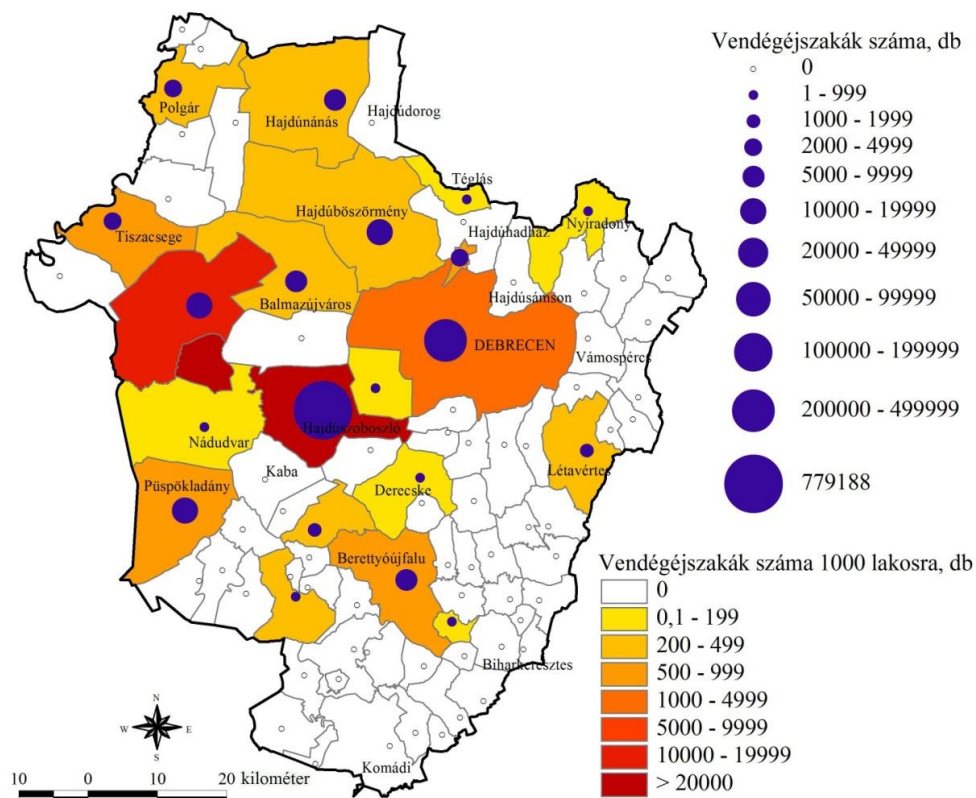
A megyében található az ország összes kereskedelmi szállásférőhelyeinek mintegy 5%-a, amely alacsonynak mondható mind a megye országon belüli lakosságárányához (5,4%), mind területarányához (6,7%) viszonyítva. A megyén belül található szállásférőhelyek tekintetében kiemelkedően magas a szállodák (44,3%), közepes a panziók (14 %) és a kempingek (18%) aránya. A megye szállásférőhelyeinek térbeli eloszlása azonban rendkívül koncentrált, Hajdúszoboszló és Debreceni adja az összes szállásférőhely 85%-át.

A megye vendég száma a kereskedelmi szállásférőhelyeken 2007-ig emelkedett, azóta csökken, az elmúlt években 350 ezer fő körül mozog. A területi koncentráció szintén érvényesül a Debrecen-Hajdúszoboszló-Hortobágy háromszögben (4.22. ábra).

A kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma 1 013 145 volt 2011-ben, amelynek 39,2%-át a külföldi vendégéjszakák adták. Ez az előző évinek a 97%-a.

A 2012 első féléves adatait vizsgálva elmondhatjuk, hogy a mutató tekintetében Hajdú-Bihar megye 6. a megyék rangsorában, a 2011 hasonló időszakához képest 2 százalékponttal magasabb. A vendégéjszakák 65%-a Hajdúszoboszlón realizálódott, ami jelzi az egészségturizmus, azon belül is a gyógyturizmus kiemelkedő jelentőségét. Ezt jelzi a gyógyszállodák számának duplázódása is (2009-7db, 2010-14db). A megyében több nemzetközi és helyi jelentőségű gyógyfürdő, hozzájuk kapcsolódóan gyógyszálloda üzemel (4.23. ábra). Említést érdemel a megyében a vallási turizmus erős szerepe a református és a görög katolikus vallásra alapozva és a történelmi hagyományokon alapuló kulturális és örökségturizmus.

A kereskedelmi szálláshelyek adatai alapján 2010-ben Hajdú-Bihar megyében az országos átlagnál (4,7 nap) kicsit alacsonyabb, 4,5 éjszaka volt a turisták átlagos tartózkodási ideje, ugyanakkor ebben is növekedés tapasztalható (2005-ben 4,2 éjszaka volt). Ezen belül a külföldi vendégek tartózkodási ideje kedvezőbb, különösen a szállodákban, ahol 5,3 vendégéjszakát töltenek. A külföldi vendégek közül 2011-ben a régióba Ukrajna küldte a legtöbb turistát (39,2%), ezzel átvéve a vezetést Romániától (26,3%) és Lengyelországtól (19,5%). Ugyanakkor Hajdú-Bihar megyében a kereskedelmi szálláshelyeken a külföldiek által eltöltött vendégéjszakákat vizsgálva elmondható, hogy a megye szálláshelyein legnagyobb arányban a németek, a lengyelek, a románok és a szlovákok részesednek.

4.22. ábra: Vendégéjszakák száma Hajdú-Bihar megyében (2010) forrás: KSH

4.23. ábra: Hajdú-Bihar megye gyógyfürdőinek kategorizálása forrás: Országos Egészségturizmus fejlesztési stratégia 2010

települések. Ezzel az értékkel a megye 6. volt az országos rangsorban. Épület után mindössze 5 település szed be adót. A beszedett idegenforgalmi adó 72%-a Hajdúszoboszlón, további 16% pedig Debrecenben realizálódott.

Összefoglalva: Hajdú-Bihar megye turizmusának egyik legfőbb kitörési pontja az egészségturizmus, ezen belül a gyógyturizmus. Az elmúlt évtized jelentős fejlesztései mellett a jövőben is várható az ágazat növekedése. Emellett az ágazat joggal alapozhat a természeti adottságok (pl. vízfolyások, erdők) illetve kulturális örökségek hasznosítására.

4.7 Debrecen és a többi magyarországi régióközpont gazdasága

Bár Debrecen mutatói általában kiemelkednek a megyei átlagból, a város gazdasági teljesítményének tárgyilagossá megítéléséhez *érdemes a többi régióközpont gazdaság fejlődését tükröző adatait is figyelembe vennünk. A regisztrált társas vállalkozások sűrűsége* tekintetében – egy jelentős felzárkózási folyamat után – kijelenthető, hogy *Debrecen napjainkban a régióközpontok középmezőnyében* helyezkedik el: mutatója elmarad ugyan a dunántúli versenytársakétól, de Kelet-Magyarországon az évtized végén már a legmagasabbnak számított (4.9. táblázat).

4.9. táblázat: Regisztrált társas vállalkozások 1000 lakosra jutó száma a régióközpontokban (db); forrás: KSH (TEIR)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
DB	50	53	55	58	59	60	61	62	65	67	69
GY	53	56	59	61	63	65	67	69	72	73	74
MI	52	52	54	55	56	57	57	58	58	57	63
PÉ	60	61	63	64	66	67	68	69	71	71	74
SZE	53	52	52	53	54	55	56	58	61	62	63
SZK	59	60	62	65	66	68	69	70	71	72	76

Jóval nagyobb különbségek rajzolódnak ki a vállalkozások *egy lakosra jutó bruttó hozzáadott értéke* tekintetében: Debrecen pozíciója – különösen, ha Pécshez és Szegedhez viszonyítjuk – itt is javult valamelyest, de *Győrtől és Székesfehérvártól ma is igen jelentős a lemaradása* (4.10. táblázat). Még látványosabb a régióközpontok körének differenciálódása az egy lakosra vetített exportteljesítmények alapján: bár Debrecen ebben az esetben is stabil harmadik helyezett, lemaradása a Közép- és Nyugat-Dunántúl vezető városaitól csaknem nagyságrendnyi. Hasonló erőssorrendet tükröznek vissza a vizsgált nagyvárosok egy lakosra jutó, 2010. évi iparüzési adóbevételei is: Debrecen – Szegedhez hasonló értékkel – Győr és Székesfehérvár után, de stabilan megelőzve Miskolcot és Pécsét következett.

4.10. táblázat: Bruttó hozzáadott érték egy lakosra a régióközpontokban (1000 HUF); forrás: NAV (TEIR)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
DB	543	848	962	970	1 121	1 166	1 339	1 235	1 634	1 477	1 603
GY	2 110	2 130	2 267	2 534	2 578	2 653	3 253	3 697	4 993	4 435	5 139
MI	391	473	497	549	656	689	755	812	1 065	947	1 101
PÉ	576	966	1 162	1 387	1 369	878	819	855	1 242	1 127	1 156
SZE	525	613	674	722	754	787	828	917	1 165	1 153	1 235
SZK	1 803	1 549	1 444	1 715	1 656	1 597	2 318	2 250	2 670	2 334	2 376

A sikeresebb dunántúli nagyvárosokkal szembeni nagyarányú elmaradás elsősorban a *külföldi működő tőke - befektetések szerényebb helyi jelenlétével* hozható összefüggésbe. Győr és Székesfehérvár a fővárosi agglomeráción kívüli térben az elmúlt két évtizedben a legjelentősebb beruházási tereppé vált: mindkét város gyors gazdasági szerkezetváltása az autó- és elektronikai ipar felé történő fordulással járt együtt. Debrecen esetében a szocialista időszak iparának leépülését kevésbé kompenzálták új beruházások: a kevésbé dinamikus régióközpontokkal szemben szerencsés körülményként jelent meg a város sokoldalú iparszerkezete, illetve az a körülmény, hogy *több hagyományos iparága* – egyes élelmiszeripari ágak, a nyomdaipar, a gyógyszeripar, a gördülőcsapágygyártás, illetve az orvosi műszergyártás – részben külföldi tőkebefektetések nyomán, *stabil szereplője tudott maradni a város gazdasági életének*. Ipára az ezredfordulón új elemmel, az elektronikai iparral gazdagodott. Az elmúlt két évtizedben – más nagyvárosokhoz hasonlóan – Debrecen gazdaságának szerkezete is a szolgáltatások irányába tolódott, s ebben – a kereskedelem, logisztika, távközlés, turizmus területén megfigyelhető számottevő fejlődésen túl – a külföldi tőkebefektetések nyomán megjelent, korábban már tárgyalt szolgáltató központok is fontos szerepet játszottak.

A legalább 10 főt foglalkoztató, helyi székhelyű vállalkozások nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlása leginkább Szeged adataival mutat rokonságot: felülreprezentált mezőgazdaság, kisebb arányú ipar, illetve átlagos súlyú szolgáltatások jellemzik (4.11. táblázat). Debrecen több lábon álló gazdaságára jó példa a legalább 500 főt foglalkoztató helyi székhelyű nagyvállalatok ágazati megoszlása. Míg az általában minden nagyvárosban jelen lévő közszolgáltató, illetve kereskedelmi vállalatok mellett Győr és Székesfehérvár esetében egyértelmű a járműgyártáshoz és elektronikai iparhoz kötődő nagyvállalatok dominanciája, Miskolc és Pécs gazdaságában szintén ezen iparágak képviselőinek megjelenése, végül Szegeden a hagyományos élelmiszer- és könnyűipar meghatározó szerepe, addig Debrecen nagyvállalatai között élelmiszeripari, elektronikai, járműipari-gépgyártó, illetve gyógyszergyártó cégeket is találunk (4.13. táblázat).

4.11. táblázat: Legalább 10 főt foglalkoztató vállalkozások megoszlása nemzetgazdasági áganként; forrás: KSH Cég-Kód-Tár 2010/4

	Vállalkozások száma (db)				Vállalkozások aránya (%)			
	MG	IP	SZ	SUM	MG	IP	SZ	SUM
Debrecen	21	295	460	776	2,7	38,0	59,3	100,0
Győr	6	215	338	559	1,1	38,5	60,5	100,0
Miskolc	5	203	303	511	1,0	39,7	59,3	100,0
Pécs	9	231	305	545	1,7	42,4	56,0	100,0
Szeged	11	217	332	560	2,0	38,8	59,3	100,0
Székesfehérvár	6	231	250	487	1,2	47,4	51,3	100,0

4.12. táblázat: Helyben foglalkoztatottak megoszlása nemzetgazdasági áganként; forrás: KSH, népszámlálás 2001

	Helyben foglalkoztatottak (fő)				Helyben foglalkoztatottak (%)			
	MG	IP	SZ	SUM	MG	IP	SZ	SUM
Debrecen	1 447	23 985	61 060	86 492	1,7	27,7	70,6	100,0
Győr	678	33 399	44 080	78 157	0,9	42,7	56,4	100,0
Miskolc	517	19 662	56 955	77 134	0,7	25,5	73,8	100,0
Pécs	759	21 115	49 311	71 185	1,1	29,7	69,3	100,0
Szeged	1 271	19 183	50 026	70 480	1,8	27,2	71,0	100,0
Székesfehérvár	748	34 802	35 998	71 548	1,0	48,6	50,3	100,0

4.13. táblázat: Legalább 500 főt foglalkoztató, helyi székhelyű nagyvállalatok a régióközpontokban; forrás: KSH Cég-Kód-Tár 2010/4

Régióközpontok	Nagyvállalatok
Debrecen	DKV ZRT., FAG MAGYARORSZÁG KFT., FRIESLANDCAMPINA HUNGÁRIA ZRT., HAJDÚ VOLÁN ZRT., HÉLIKER ZRT., NATIONAL INSTRUMENTS HUNGARY KFT., PENSUM DIÁKMUNKA SZOLGÁLTATÓ ISKOLASZÖVETKEZET, PENTAFROST KFT., TEVA GYÓGYSZERGYÁR ZRT.
Győr	AUDI HUNGARIA MOTOR KFT., AUTOMOTIVE PLAYBACK MODULES KFT., CERES SÜTŐIPARI ZRT., COOP GYŐR ZRT., E.ON ÉSZAK-DUNÁNTÚLI ÁRAMHÁLÓZATI ZRT., ÉGÁZ-DÉGÁZ FÖLDGÁZELOSZTÓ ZRT., GRABOPLAST PADLÓGYÁRTÓ ZRT., GYŐR-SZOL ZRT., KISALFÖLD VOLÁN ZRT., LEIER HUNGÁRIA KFT., MARKLIN-HUNGARIA KFT., NEMAK GYŐR ALUMÍNIUMÖNTÖDE KFT., PANNON-VÍZ ZRT., RÁBA FUTÓMŰ KFT., RÁBA JÁRMŰIPARI ALKATRÉSZGYÁRTÓ KFT.
Miskolc	BORSOD VOLÁN ZRT., MVK ZRT., ROBERT BOSCH ENERGY AND BODY SYSTEMS KFT., ROBERT BOSCH POWER TOOL ELEKTROMOS SZERSZÁMGYÁRTÓ KFT., SZEMEREY TRANSPORT ZRT., UNIÓ COOP ZRT.
Pécs	E.ON HÁLÓZATI SZOLGÁLTATÓ KFT., ELCOTEQ MAGYARORSZÁGI ELEKTRONIKAI KFT., HAUNI HUNGÁRIA GÉPGYÁRTÓ KFT., MECSEK ZRT., PANNON VOLÁN ZRT.
Szeged	EDF DÉMÁSZ ZRT., PICK SZEGED SZALÁMIGYÁR ÉS HÚSÜZEM ZRT., SOLE-MIZO ZRT., SULI-HOST KFT., SZEGEDI KÖZLEKEDÉSI KFT., SZEGEDI SZEFO FONALFELDOLGOZÓ ZRT., TISZA VOLÁN ZRT.
Székesfehérvár	ALBA VOLÁN ZRT., ALCOA-KÖFÉM SZÉKESFEHÉRVÁRI KÖNNYŰFÉMŰ KFT., DENSO KFT., FEJÉRVÍZ ZRT., HARMAN BECKER GÉPKOCSIRENDSZER GYÁRTÓ KFT., PANNONJOB KFT., PHILIPS INDUSTRIES MAGYARORSZÁG KFT., SAPA PROFILES KFT., VIDEOTON AUTÓELEKTRONIKA KFT., VISTEON HUNGARY KFT.

Az ipar – külföldi tőkeberuházások viszonylagos hiányában mutatkozó – kisebb mértékű dinamikájának, és a fejlett közigazgatási, oktatási és egészségügyi intézményrendszernek (Debrecen, Pécs és Szeged számít központi funkcióinak fejlettsége alapján teljes értékű regionális központnak a magyarországi városhierarchiában) is köszönhető, hogy Debrecen foglalkozási szerkezetében már az ezredfordulón is régióközpontok átlagát alulmúló volt az ipar és azt meghaladó volt a szolgáltató szektor szerepe (4.12. táblázat).

Pozitívumnak tekinthető (1) Debrecen kelet-magyarországi nagyvárosok körében kimutatható vezető pozíciója, illetve mind a regisztrált társas vállalkozások sűrűségi adataiban, mind az egy lakosra jutó bruttó hozzáadott érték esetében jelentkező (2) viszonylagos dinamikája. (3) Gazdasága az egyik leginkább terciarizálódott nagyvárosi gazdaság, amely – különösen a még mindig jelentős helyi munkaadónak számító ipar – napjainkban is több lábon áll.

Negatívumként értékelendő (1) Debrecen észak-dunántúli nagyvárosokkal szemben mutatkozó hátránya, mely – összefüggésben a külföldi működő tőke-befektetések kisebb volumenével – alacsonyabb egy főre jutó bruttó hozzáadott értékben, kisebb exportban, és – köszönhetően a helyi gazdaság mérsékeltebb teljesítő-képességének – kisebb iparüzési adóbevételekben nyilvánul meg.

Hosszabb távon – az elmúlt évtized tendenciáinak ismeretében – nem tűnik reménytelennek Debrecen kelet-magyarországi nagyvárosokhoz képest elért pozíciójának további javítása, illetve a hajdúsági megyeszékhely Győr és Székesfehérvár mutatóihoz történő közelebb kerülése.

4.8 Konklúzió

Gazdaság versenyképességét befolyásoló telepítő tényezők, termelési infrastruktúra

Pozitívumként megállapítható tehát, hogy (1) a megye természeti erőforrásai több területen kedvezőek. (2) Humán erőforrás-ellátottságának mennyiségi oldala erős (magyarországi átlaghoz képest kedvezőbb demográfiai helyzet és régiós átlagnál jobb népességmegtartó képesség). (3) Fejlett oktatási-képzési intézményrendszere kedvező feltételeket kínál a minőségi fejlődés generálására. (4) Közlekedési-kommunikációs infrastruktúrája sokat fejlődött: Kelet-Magyarországon repülőterének, a

határ romániai oldalával összevetve pedig jobb minőségű közút- és vasúthálózatának köszönhetően van előnyben. (5) A gazdaságfejlesztést szolgáló infrastruktúra komoly mértékben bővült az elmúlt években, komoly ipari parki és inkubációs kapacitások születtek, klaszterszervezetek alakultak. Gazdaságfejlesztésre alkalmas, jelentős barnamezős tartalékterületek vannak a megyében.

Negatívumként emelendő ki, hogy (1) a természeti erőforrásokkal történő gazdálkodás nem minden esetben fenntartható, illetve egyoldalú (termálvíz főként balneológiai-turisztikai célokra). (2) A megyét vándorlási veszteség jellemzi, ráadásul az elvándorlás jelentős a képzettebb rétegek körében. (3) A humán erőforrás minőségi fejlesztésre szorul, illetve a gazdasági szereplők igényeihez igazítandó. (4) A megyét átszelő közúti és vasúti tranzitútvonalak nagyobb átbocsátó-képességűre történő átépítése hiányos, a mellékutak és vasúti mellékvonalak minősége sokfelé rossz. (5) Az ipari parki infrastruktúra és szolgáltatás-kínálat terén nagyok a különbségek, hiányoznak a technológiai típusú inkubátorok, a klaszterek egy része nem működik a fejlesztési program célkitűzéseinek megfelelően, a vállalkozói övezet pedig – gazdaságfejlesztési eszközként – hatástalan maradt.

Regisztrált vállalkozások jellemzői

Pozitív elemként megemlíthető (1) a megye vállalkozói szektorának országos átlagtól elmaradó mértékű fluktuációja, illetve a gazdasági válság vállalkozások fluktuációjában kimutathatatlan hatása. (2) A vállalkozások ágazati megoszlásának – szerkezetváltás előrehaladását jelző – változása (eltolódás a hagyományos termelő tevékenységek felől a szolgáltatások irányába) ugyancsak előnyös, miként (3) a területi különbségek mérsékelt csökkenése is említést érdemlő fejlemény.

Negatív adottság, hogy (1) Hajdú-Bihar megyét országos átlagtól tartósan elmaradó vállalkozási aktivitás, és a külföldi tőkebefektetések aránylag szerény jelenléte jellemzi. (2) A vállalkozások körében a mezőgazdaság, valamint az oktatás, egészségügy és szociális ellátás felülreprezentáltsága nem feltétlenül a dinamika jele, továbbá (3) problémát jelent a vállalkozási aktivitás és külföldi működő tőkebefektetések erős területi differenciáltsága, a perifériák számottevő elmaradottsága is. (4) Hajdú-Bihar megye gazdaságában is jelen van a hatékony multinacionális nagyvállalatok, illetve a gyenge versenyképességű hazai kis- és középvállalkozások kettőssége.

Gazdasági teljesítmény és innovációs potenciál

Pozitívumként emelhető ki tehát, hogy (1) Hajdú-Bihar megye egy főre jutó bruttó hazai terméke Kelet-Magyarországon (és közvetlen romániai szomszédjaival összevetve is) magasnak számít, illetve (2) a növekvő főváros – vidék különbségek ellenére, országos átlaghoz viszonyított pozíciója nem nagyon romlott az elmúlt évtized folyamán. (3) Gazdasági struktúraváltásának előrehaladását mutatja munkatermelékenység terén javuló relatív pozíciója, illetve a helyi bruttó hozzáadott érték szerkezetében, a szolgáltatások irányába megfigyelhető átrétegződés. (4) Figyelemre méltó – elsősorban állami intézményrendszer bázisán nyugvó – kiemelkedő kutatási-fejlesztési tevékenysége, amely jó alapot kínál gazdaságában a tudásalapú, innovatív tevékenységek szerepének erősítéséhez.

Negatívum, hogy (1) – főként országos átlagtól elmaradó gazdasági és foglalkoztatási aktivitása nyomán – az egy főre jutó bruttó hazai termék komoly mértékű elmaradást mutat az országos (és az európai uniós) átlagértéktől. (2) Vidéki megyék között jelentős súlyúnak számító szolgáltató szektora relatív pozíciójának hátterében nem annyira a megye gazdasági fejlettségéből fakadó erős terciarizációja, mint inkább külföldi tőkebefektetések elmaradásából adódó aluliparosodottsága áll. (3) A bruttó hozzáadott érték a vállalkozási aktivitásnál is nagyobb megyén belüli területi különbségeket mutat, és az évtized folyamán határozottabb felzárkózási tendenciákat produkáló – általában Debrecen-környéki – települések a nagyváros gazdasági térszervező szerepének fontosságára hívják fel a figyelmet, csekély reményt adva a távolabbi perifériák felzárkózására. (4) A megye K+F szektorának komoly strukturális gyengesége a vállalkozói szektor alulreprezentáltsága.

A mezőgazdaság jellemzői

Pozitívumként emelhető ki (1) Hajdú-Bihar megye ma is jelentős agrárpotenciálja, (2) szántóföldi növénytermesztés és állattartás szimbiózisára épülő mezőgazdasága, mely az ágazat országos átlagot meghaladó termelékenységi mutatóiban is visszatükröződik. (3) Az ágazat – területi struktúrájából

következően – fontos szerepet játszik a vidéki térségek gazdaságában, (4) mind a tömegtermelés, mind a speciális termékek tekintetében fejlesztési stratégiába beépíthető adottságokkal rendelkezik.

Negatívum (1) a korábbi feldolgozóipari kapacitások leépülése, mely alacsonyabb helyi hozzáadott érték előállítását eredményezi, illetve hozzájárul az ágazat diverzifikáltságának csökkenéséhez.

Az ipar-építőipar jellemzői

Pozitívum, hogy (1) Hajdú-Bihar megye ipara kiegyensúlyozottabb szerkezetet mutat, mint a gép- és az élelmiszeripar erős dominanciájával jellemezhető magyarországi ipar, továbbá külön pozitívum a magas hozzáadott értéket produkáló iparágak markáns helyi jelenléte. (2) Az elmúlt évek szerkezeti változásainak nyertesei a dinamikus iparágak voltak, a megye iparának exportteljesítménye jelentős mértékben növekedett. (3) Több dinamikus iparág (elektronika, gyógyszeripar) külföldi tőke által meghatározott nemzetközi értékláncaiban Hajdú-Bihar megye nemcsak a termelő, hanem a közvetlen termelésen kívüli funkciók (például K+F, logisztika) telephelyeként is megjelenik. (4) Részben az ágazati sokoldalúság, részben a Hajdú-Bihar megyében domináns iparágak kisebb válság-érzékenysége az oka annak, hogy az elmúlt évek recessziója országos átlagtól elmaradó mértékben érintette a megye iparát. (5) Részben a szocialista iparosítás örökségeként, számottevő ipar-építőipari vállalkozások működnek a megye több városában, ami segíti a vidéki térségek gazdasági diverzifikációját, illetve a Debrecen és a nagyobb városok gazdasági teljesítőképességében mutatkozó különbségek csökkentését.

A tömeges munkahelyteremtés szempontjából *negatívum* értékelendő (1) Hajdú-Bihar megye országos és (főként) vidéki átlagtól elmaradó iparosodottsága, mely részben örökölt adottságokra, részben pedig arra a körülményre vezethető vissza, hogy a rendszerváltás után megszűnt ipari munkahelyeket kevésbé pótolták az új ipari beruházások. (2) Iparában hagyományosan felülreprezentáltak az ágazat nem túl dinamikus szegmensei, illetve (3) – összefüggésben a külföldi működő tőke szerényebb jelenlétével – a megye iparának exportorientáltsága ma is elmarad az országos átlagtól. (4) Az ágazat dinamikus szegmensei elsősorban a megyeszékhelyen működnek, s ezzel hosszabb távon földrajzi elhelyezkedése hozzájárul a megyén belüli területi különbségek növekedéséhez.

A szolgáltatások jellemzői

Pozitívum (1) a szolgáltató szektor belső strukturális átalakulása, a nem állami szegmensek jelentőségének növekedése, és a külföldi működő tőke-befektetések szektorban történő megjelenése. (2) Fontos adottság az oktatás (az egész régió legnagyobb munkaadójának számító Debreceni Egyetemmel), illetve a turizmushoz kötődő tevékenységek viszonylagos felülreprezentáltsága.

Negatívum (1) a szolgáltatások dinamikus elemeinek (ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások, pénzügyi szektor) aránylag kisebb szerepe, továbbá (2) a szolgáltató vállalkozások nagyon erős és minimális súlypont-eltolódást sem igen mutató területi koncentrációja, mely a centrum és a perifériák közti differenciák növelésében komoly szerepet játszik. Látszólagos ellentmondás számos kistérség arányaiban jelentős foglalkoztatónak számító (jelentős részben állami) tercier szektora, mely elsősorban a helyi gazdaság hiányzó mezőgazdasági és ipari szereplőire hívja fel a figyelmet.

Debrecen és a többi magyarországi régióközpont gazdasága

Pozitívumnak tekinthető (1) Debrecen kelet-magyarországi nagyvárosok körében kimutatható vezető pozíciója, illetve mind a regisztrált társas vállalkozások sűrűségi adataiban, mind az egy lakosra jutó bruttó hozzáadott érték esetében mutatkozó (2) viszonylagos dinamikája. (3) Gazdasága az egyik leginkább terciarizálódott nagyvárosi gazdaság, amely – különösen a még mindig jelentős helyi munkaadónak számító ipar – napjainkban is több lábon áll.

Negatívumként értékelendő (1) Debrecen észak-dunántúli nagyvárosokkal szemben mutatkozó hátránya, mely – összefüggésben a külföldi működő tőke-befektetések kisebb volumenével – alacsonyabb egy főre jutó bruttó hozzáadott értékben, kisebb exportban, és – köszönhetően a helyi gazdaság mérsékeltbb teljesítő-képességének – kisebb iparüzési adóbevételekben nyilvánul meg.

5 Hajdú-Bihar megye társadalmi környezete

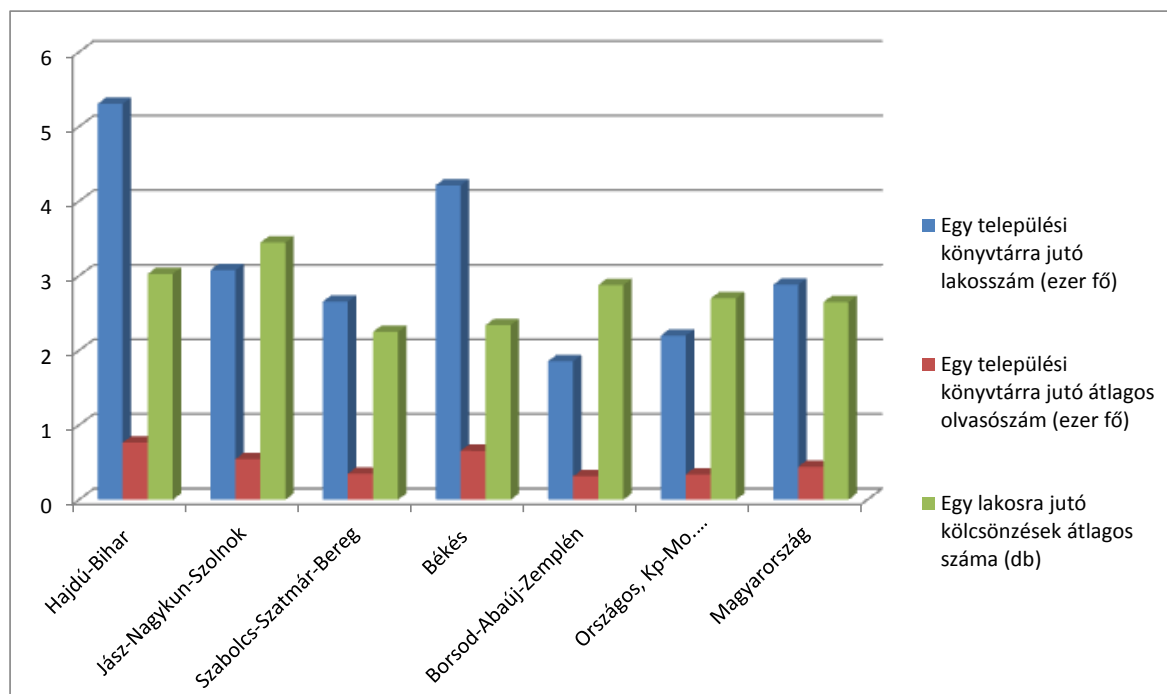
5.1 Kulturális adottságok, értékek

A magas szintű társadalmi élet fenntartásához nagyban hozzájárulnak az adott térségben elérhető kulturális szolgáltatások is.

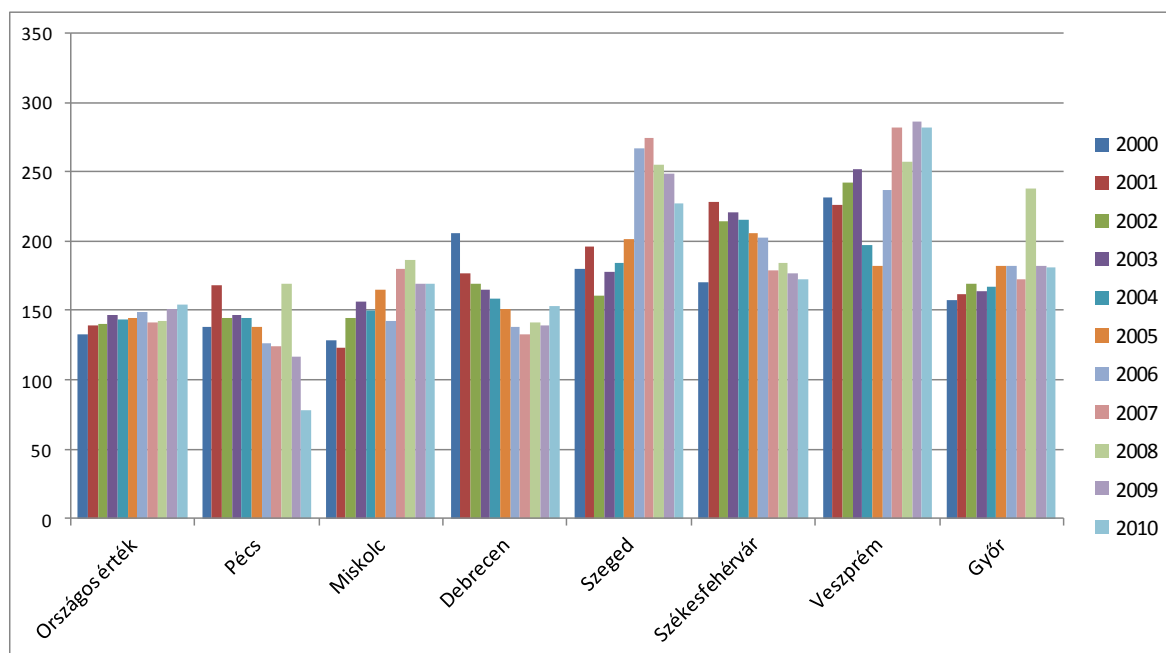
Az Európa 2020 terv szerint legalább 20 millióval kell csökkenni azok számának, akik nyomorban és társadalmi kirekesztettségben élnek, illetve akik esetében a szegénység és a kirekesztődés reális veszélyt jelent. Ennek elérésében fontos szerepet kell vállaljon az oktatási rendszer és a kultúra egésze. A kulturális élet fontos színterét jelentik a települési könyvtárak. A megyében 2010-ben összesen 102 db ilyen intézmény működött, ezeken kívül még számos munkahelyi, felsőoktatási, illetve nemzeti bibliotéka működött. A könyvtárak működését tekintve megállapítható, hogy a megyében az egy települési könyvtárra jutó lakosság szám messze az országos átlag felett van, a szomszédos megyék közül még Békés megyére jellemző hasonlóan magas érték. Az egy lakosra jutó átlagos kölcsönzések száma az országos és Jász-Nagykun-Szolnok megye kivételével a szomszédos megyei átlagokat is meghaladja (5.1. ábra).

Időben a könyvtári beiratkozottak száma meglehetősen rapszodikusán alakult az elmúlt 10 esztendőben. Valószínűleg ez a tendencia fog folytatódni a jövőben is, így egy fluktuálóan változó sokaságot kapunk. Hogy teljesüljenek 2020-ra a kirekesztődés és a szegénység elleni küzdelem céljai, figyelmet kell fordítani, hogy ne csak a nagyobb településeken élők, hanem a periférián lakók is hozzájussanak a könyvtárhasználat lehetőségeihez.

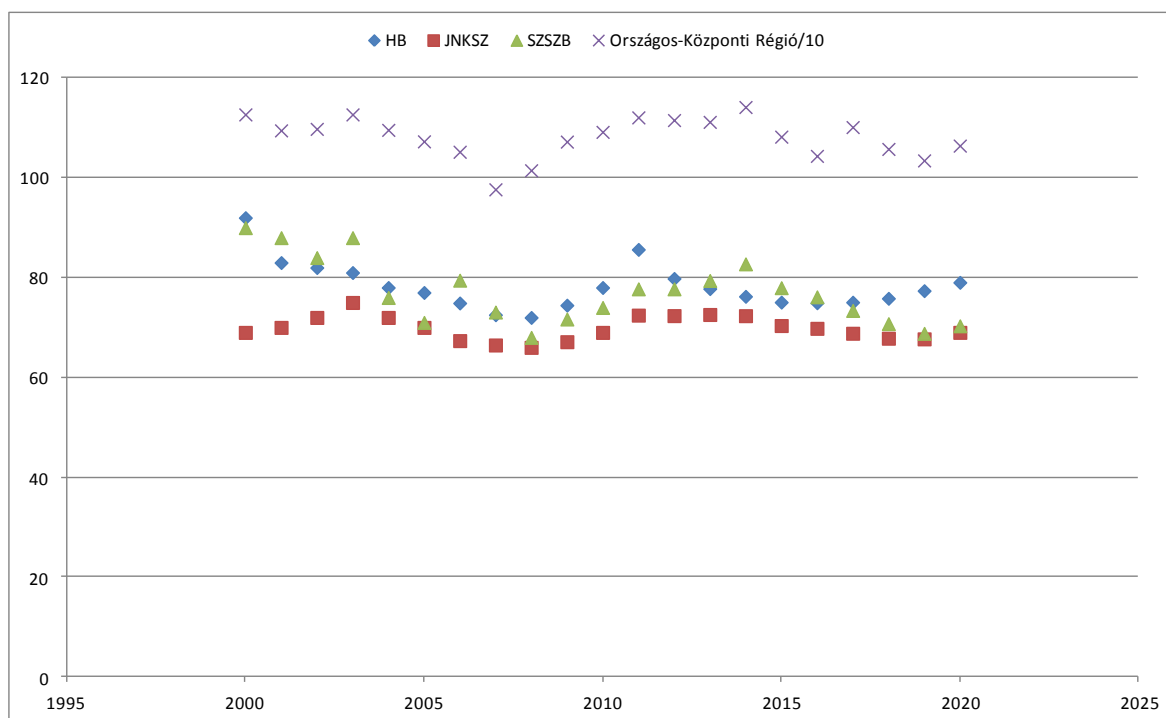
A pólusvárosok között Debrecen kedvezőtlen pozíciót foglal el a beiratkozott könyvtár olvasók száma tekintetében, leginkább a sok esztendő óta csökkenő trend riasztó, melytől eltérő tendencia csak az utóbbi években indult el (5.2.-5.3. ábra).

5.1. ábra: A célterület települési könyvtárainak néhány jellemző adata, 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

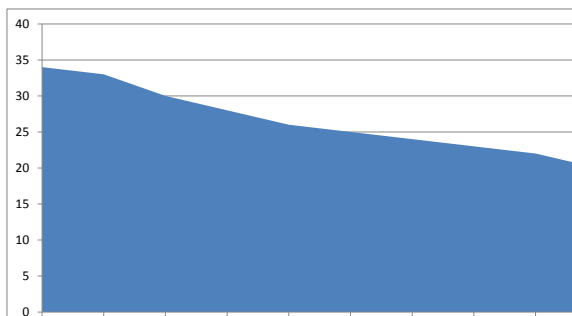

5.2. ábra: A települési könyvtárakba beiratkozott olvasók 1000 lakosra jutó száma a magyar pólusvárosokban (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

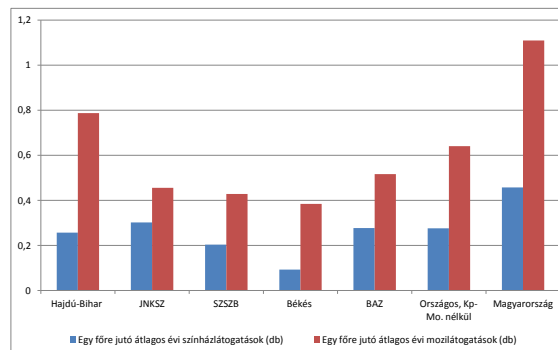

5.3. ábra: A könyvtárlátogatók alakulása és egy lehetséges jövőbeli forgatókönyv lineáris trend alapján (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

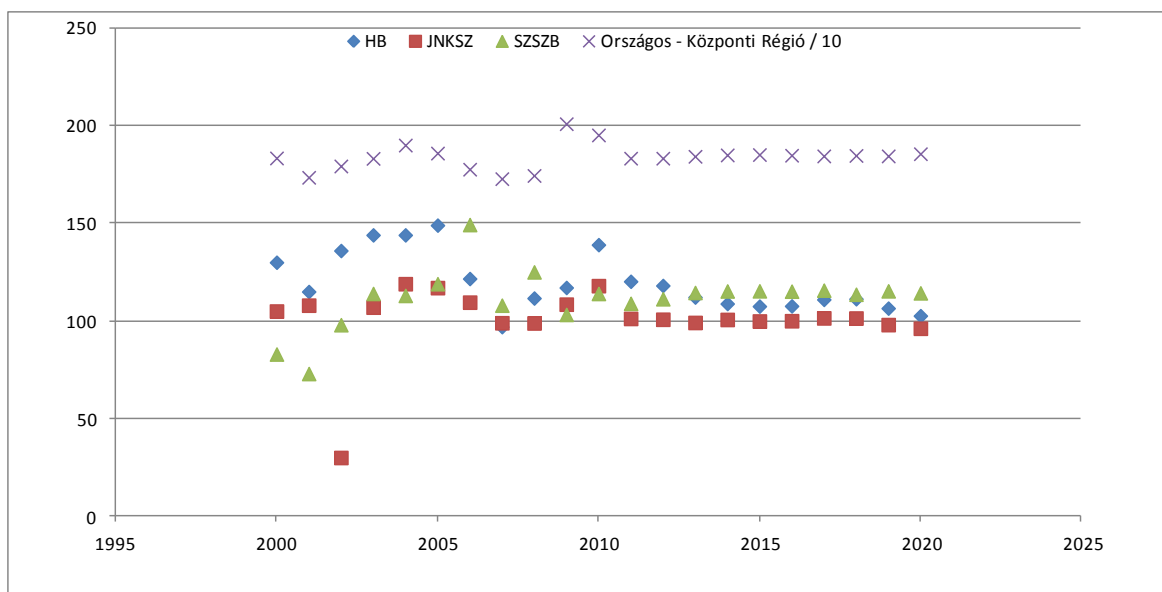
A kultúra másik fontos szegmense a színházak és mozik működése. A színházlátogatók egy főre vetített fajlagos száma Hajdú-Biharban valamivel az országos átlag alatti, de jóval megelőzi Békés és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék értékeit, míg Jász-Nagykun-Szolnok és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékben ez magasabb. A mozik népszerűbbek, annak ellenére, hogy megyeszerte 2010-ben csak 20 moziterem működött, szemben az egy évtizeddel korábbi 34-es értékkel. A viszonylag magas mozilátogató aktivitás nagyrészt a megyeszékhelyen működő korszerűsített filmszínházak vonzerejének köszönhető. Ennek révén Hajdú-Bihar értéke meghaladja valamennyi szomszédos megye szintjét, illetve a Központi Régió kivételével számított országos átlagot is (5.4.-5.5. ábra).

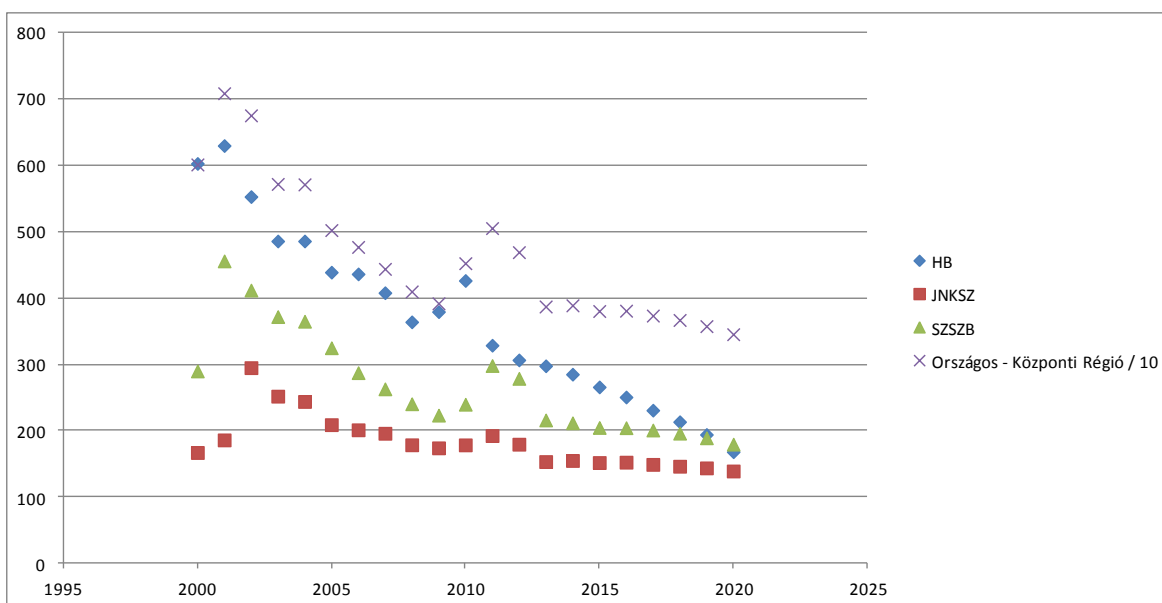
5.4. ábra: A működő mozitermek számának változása Hajdú-Bihar megyében (db), 2001-2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

5.5. ábra: Az egy főre jutó mozi- és színházlátogatások száma (db), 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

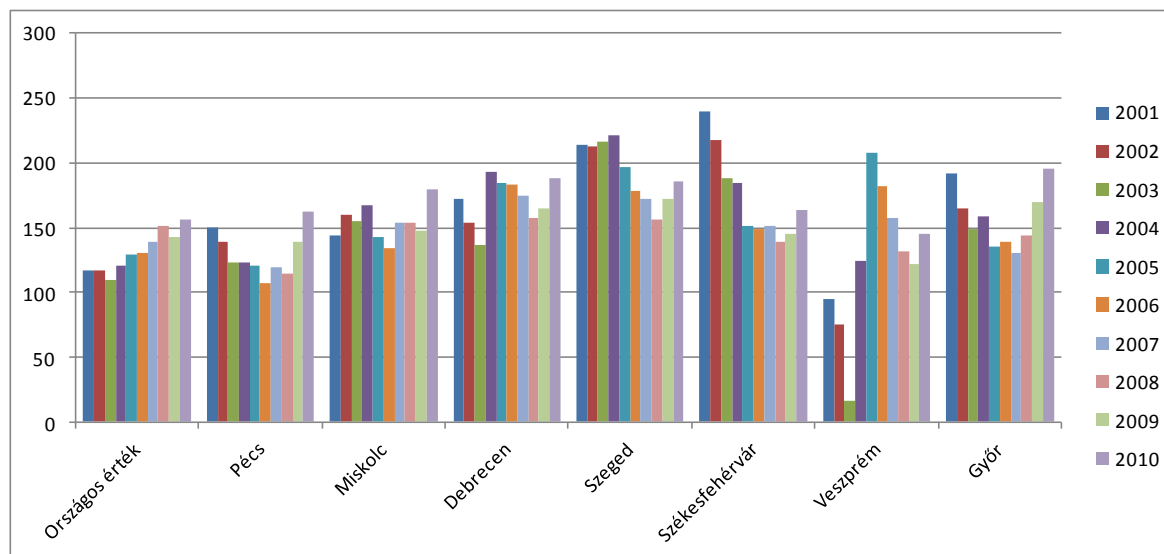

5.6. ábra: A színházlátogatások alakulása és egy lehetséges jövőbeli forgatókönyv lineáris trend alapján (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

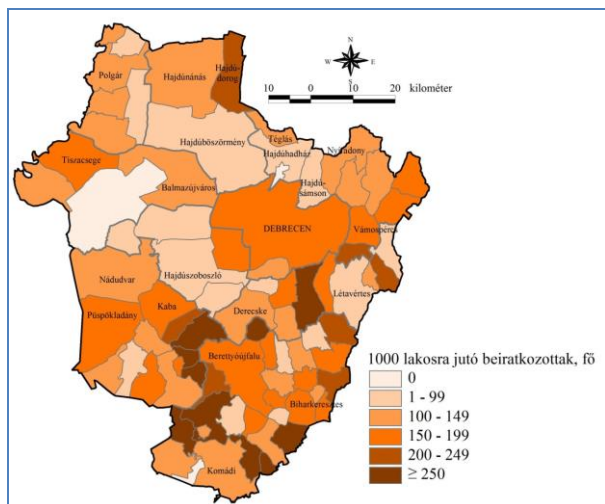
5.7. ábra: A mozilátogatások alakulása és egy lehetséges jövőbeli forgatókönyv lineáris trend alapján (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

A színházak és mozik látogatottsága 2005 után csökkenésnek indult, majd 2010-re némiképp emelkedett. A lineáris trendszámítás alapján a jövőben a lassú csökkenés állandósulni fog (5.6.-5.8. ábra). A megyeszékhelyen a mozi férőhelyek kihasználtsága a többi magyar pólusvároshoz képest jónak mondható, bár hullámzó tendenciát mutat.

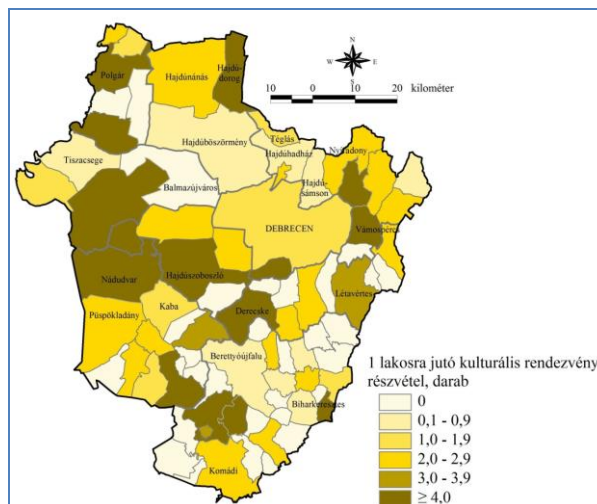

5.8. ábra: Az egy mozi férőhelyre eső átlagos látogatószám a hazai pólusvárosokban (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

A kulturális szolgáltatások megyén belüli eloszlására jellemző a megyeszékhely centrikusság, Debrecen a megye egyértelmű kulturális központja. Fajlagos adatok tekintetében ugyanakkor látható, hogy például a lakosságszámhoz képest könyvtárba beiratkozott olvasók, vagy a kulturális rendezvényeken részt vevők száma kisebb településeken is kiemelkedő lehet. Ez utóbbi kategóriában kiemelkedik a térség két turisztikai központja, (Hajdúszoboszló és Hortobágy) illetve néhány hajdúváros (5.9.-5.10. ábra).

5.9. ábra: Könyvtárba beiratkozott olvasók a lakosság létszámának arányában, 2010 (KSH adatok alapján)

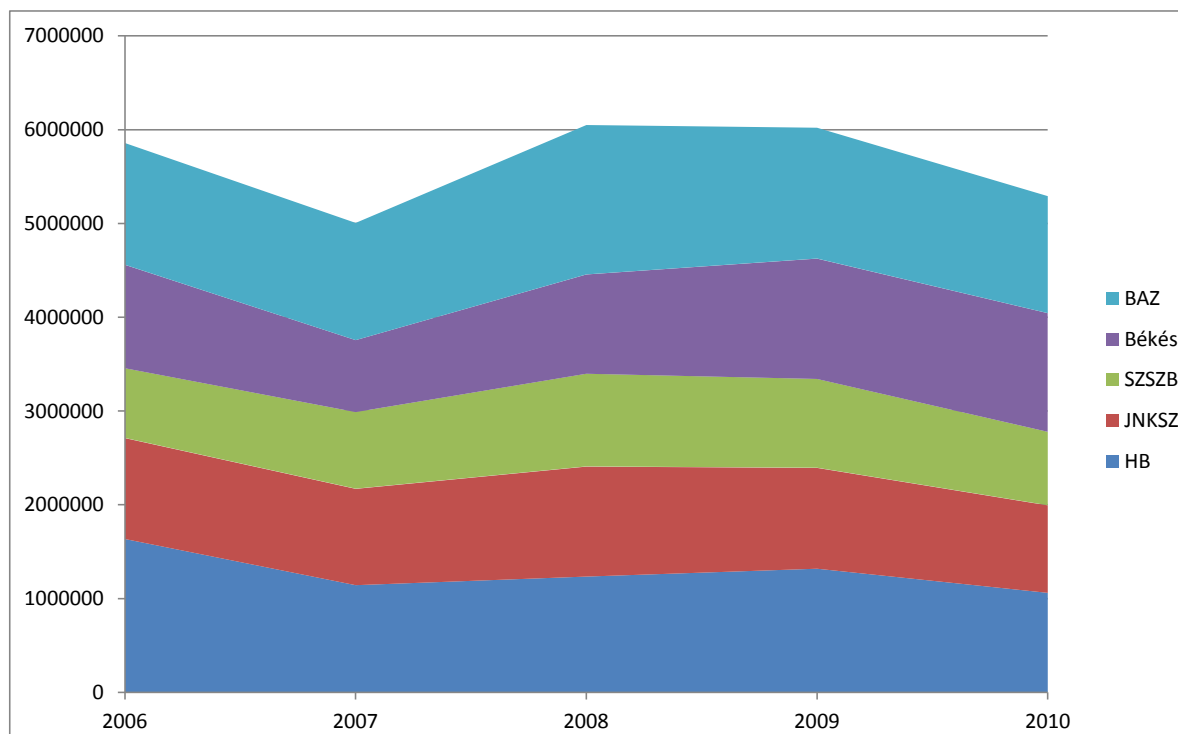

5.10. ábra: Az egy lakosra jutó kulturális rendezvényeken való részvétel (db), 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

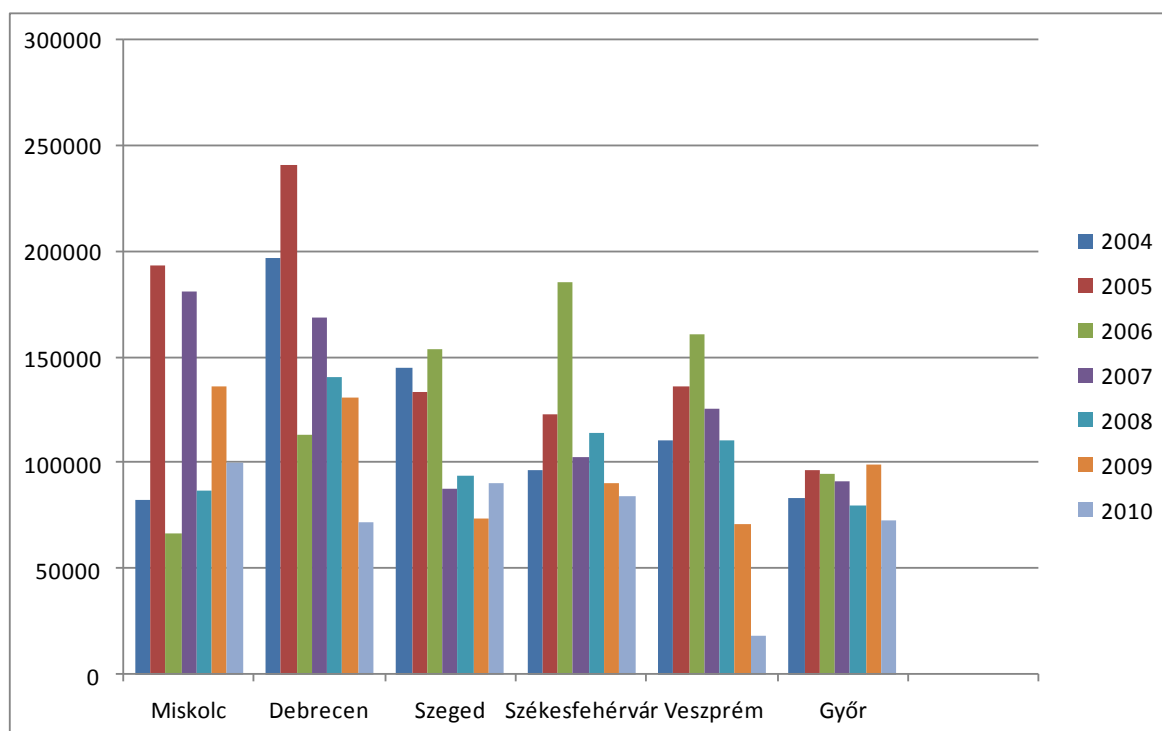
A kulturális rendezvényeken részt vevők száma az elmúlt esztendőben változó tendencia szerint alakult. A megyei trend nagyjából követi a szomszéd megyékét, azaz 1-2 anomáliás év kivételével lassú csökkenés tapasztalható. A pólusvárosok között Debrecen viszonylag kevés éves

rendezvényszámmal jellemezhető, ezek látogatottsága ugyanakkor közepesnek mondható (5.11.-5.15. ábra).

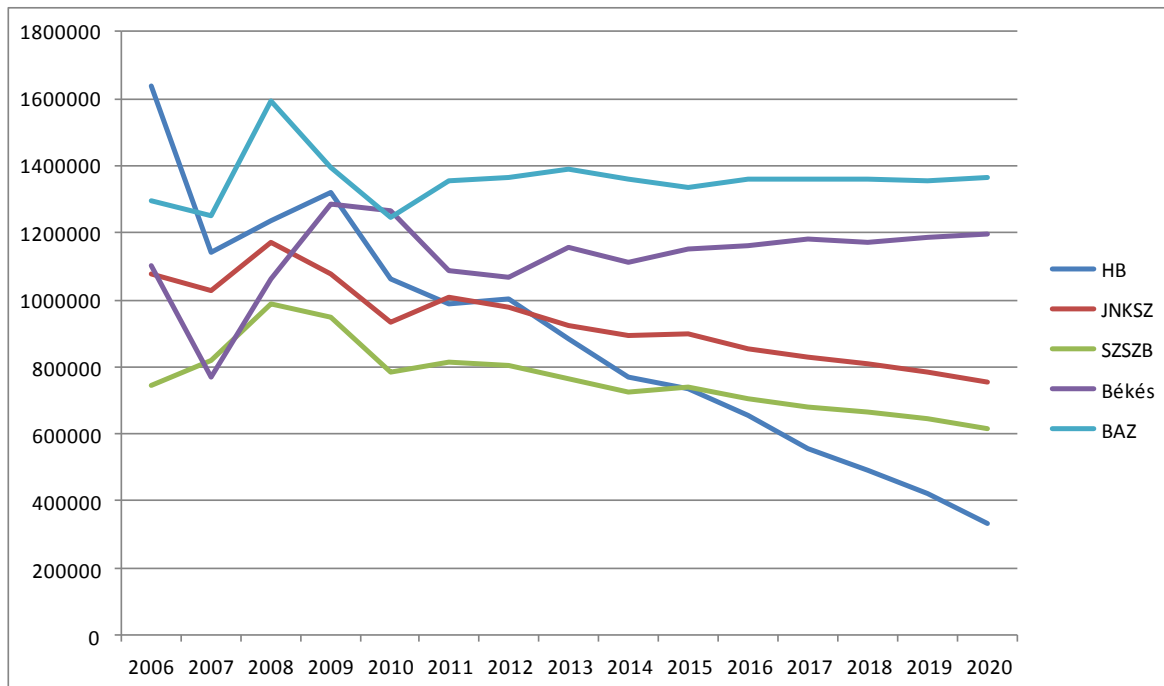
A múzeumok látogatottságát hasonló tendenciák írják le, a csökkenés talán még nyilvánvalóbb, mint a rendezvények esetében. A mérleg másik oldalán ugyanakkor azt tapasztalhatjuk, hogy a múzeumi kiállítások száma folyamatosan növekedett a vizsgált időszakban. Ez ugyanakkor országos tendencia is: az egyre több kiállítást egyre kevesebb látogató keresi fel. A többi pólusvároshoz hasonló a múzeumok látogatottságának csökkenése.

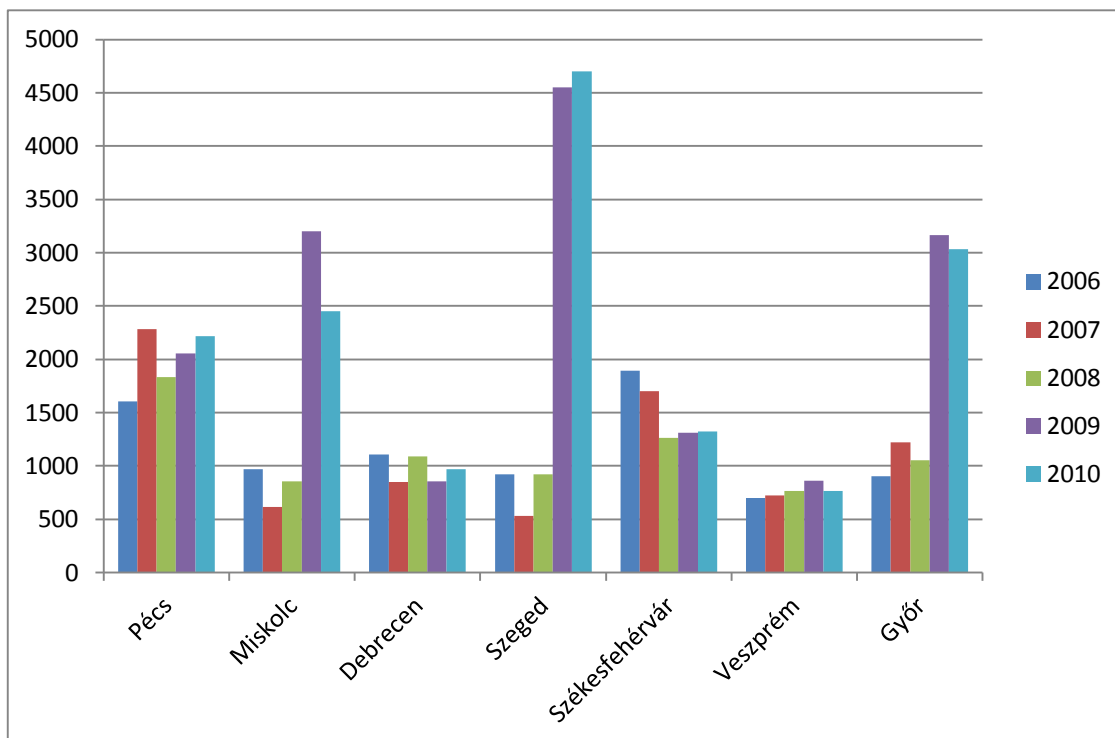
5.11. ábra: A kulturális rendezvényeken részt vevők számának alakulása (fő), 2006-2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

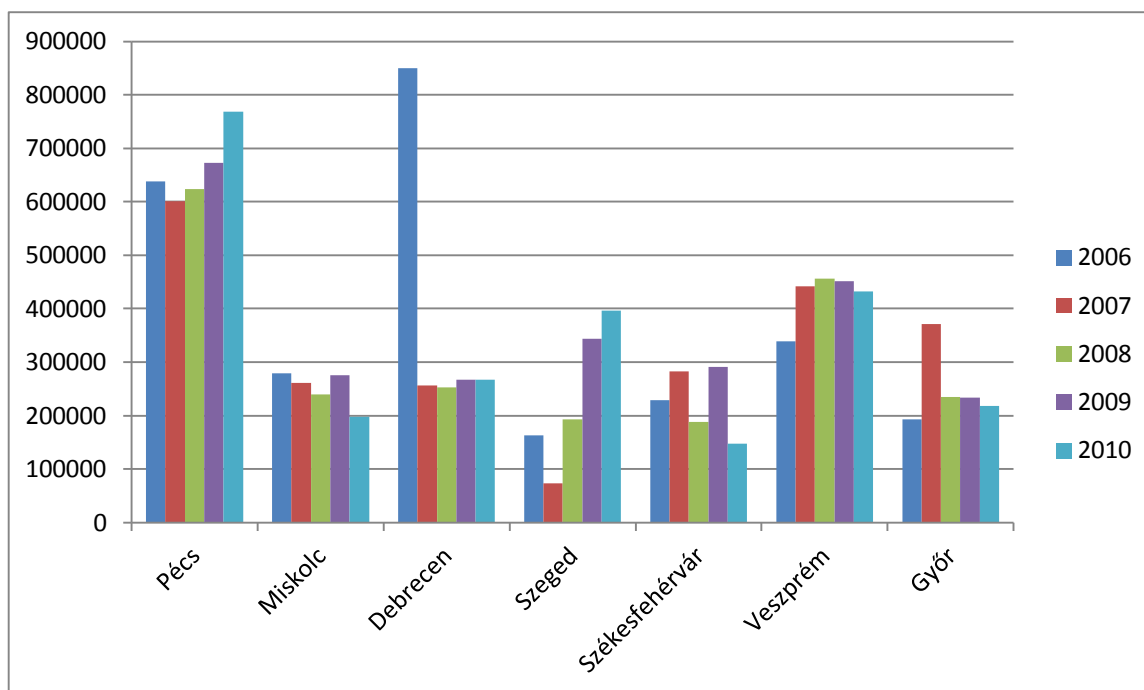
5.12. ábra: A magyar pólusvárosok múzeumainak látogatottsága (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

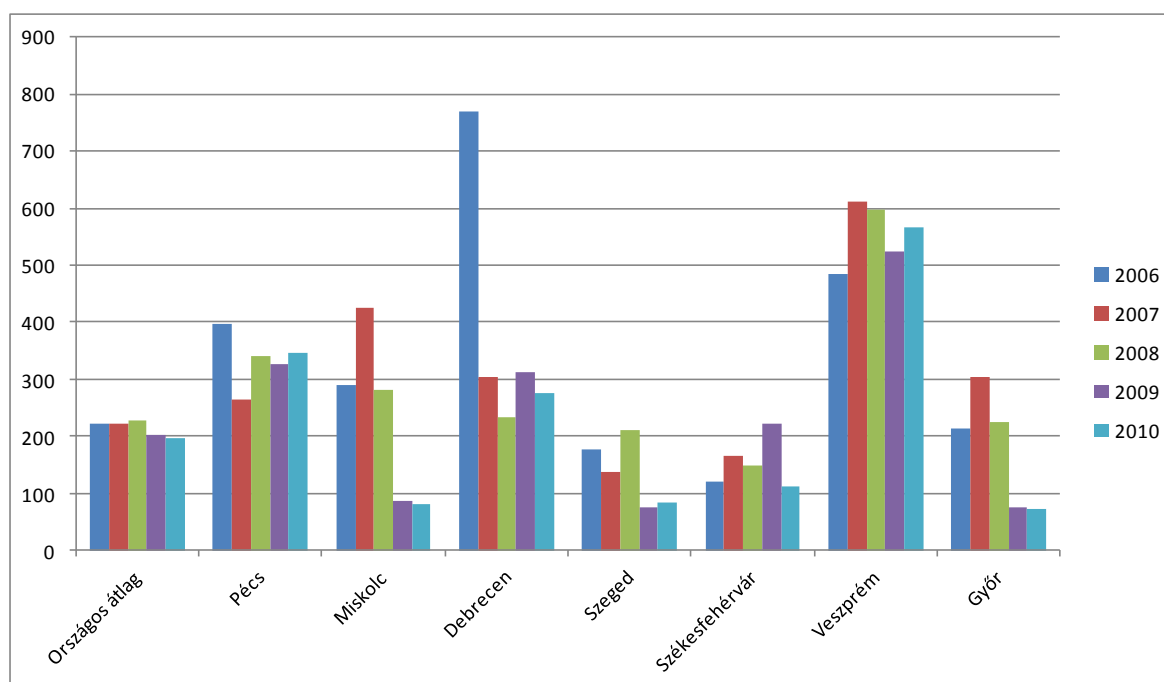
5.13. ábra: A kulturális rendezvényeken részt vevők számának egy lehetséges jövőbeli forgatókönyve lineáris trend alapján (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

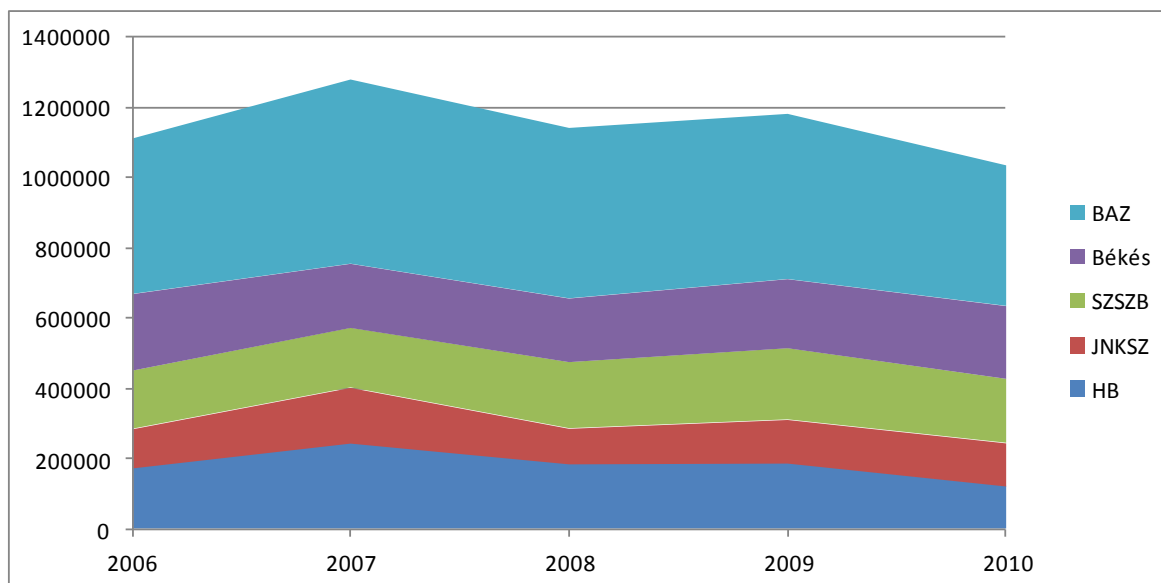
5.14. ábra: Kulturális rendezvények száma a pólusvárosokban (db) (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

5.15. ábra: A pólusvárosok kulturális rendezvényein részt vevők száma (fő) (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

5.16. ábra: A kulturális rendezvények átlagos látogatottsága a pólusvárosokban (fő) (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

5.17. ábra: A múzeumok látogatottságának alakulása (fő), 2006-2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

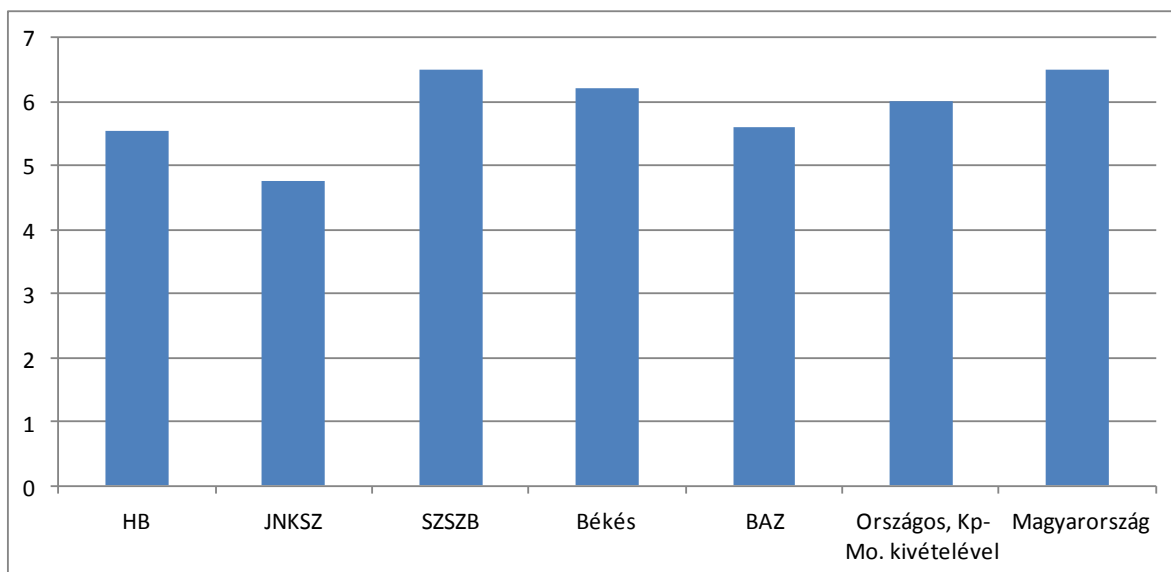
A kultúra elemei közül a könyvtárak szerepe az országos átlagnál jelentősebb, ugyanakkor a könyvtárak számának további csökkenése nem megengedhető. A színházak és a mozik viszonylag magas látogatottsága Debrecen kiemelkedő kulturális szerepének köszönhető. Ennek ellenére valószínűleg a jövőben – további fejlesztések nélkül – csökkenni fog a látogatások száma (különösen a mozik esetében). A múzeumok és kulturális események látogatottságára is a lassan csökkenő trend jellemző, ami a kedvezőtlen gazdasági helyzettel magyarázható.

5.2 Területi identitás, civil aktivitás

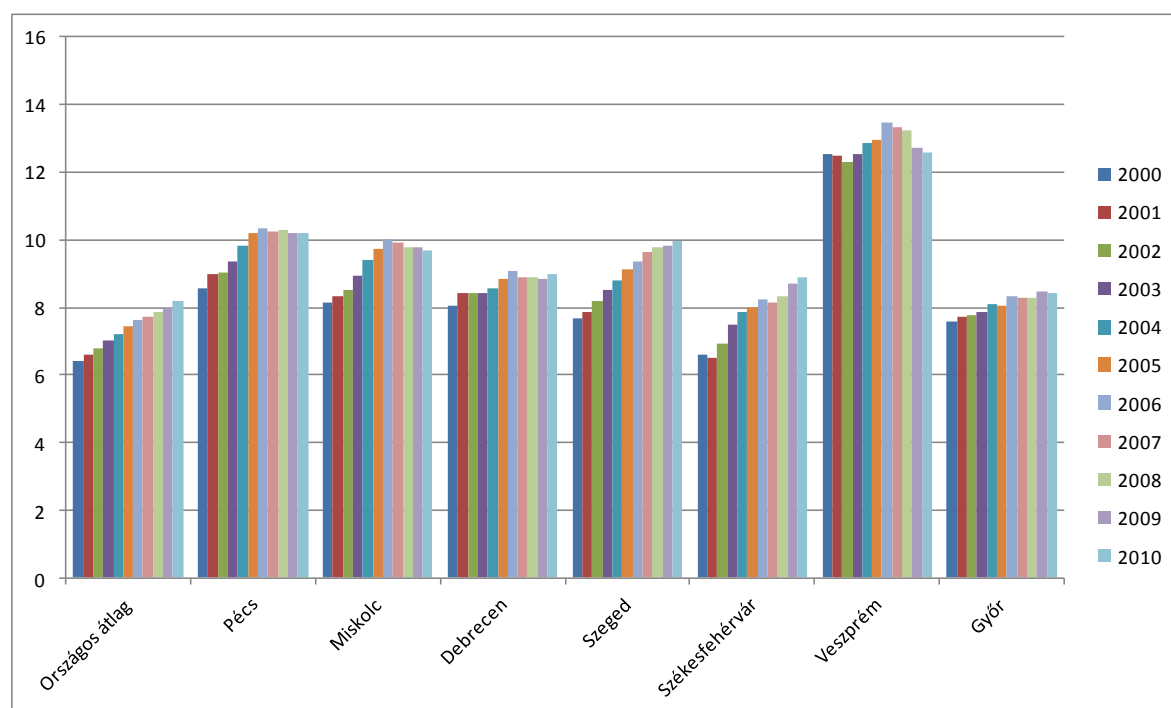
Egy térség öntudatának, önszerveződő képességének fontos értékmérője az ott működő vagy oda regisztrált nonprofit szervezetek száma.

Az elmúlt éveket tekintve megállapítható, hogy a nonprofit szervezetek száma Hajdú-Biharban 2009-ig folyamatosan növekedett, utána azonban csökkenni kezdett. Ez megfelel az országos tendenciáknak. A megye helyzete az országos átlaghoz és még a konvergencia térségekhöz viszonyítva sem jó. A vizsgált szomszédos megyékhez képest is kifejezetten alacsony a Hajdú-Biharban működő nonprofit szervezetek fajlagos száma.

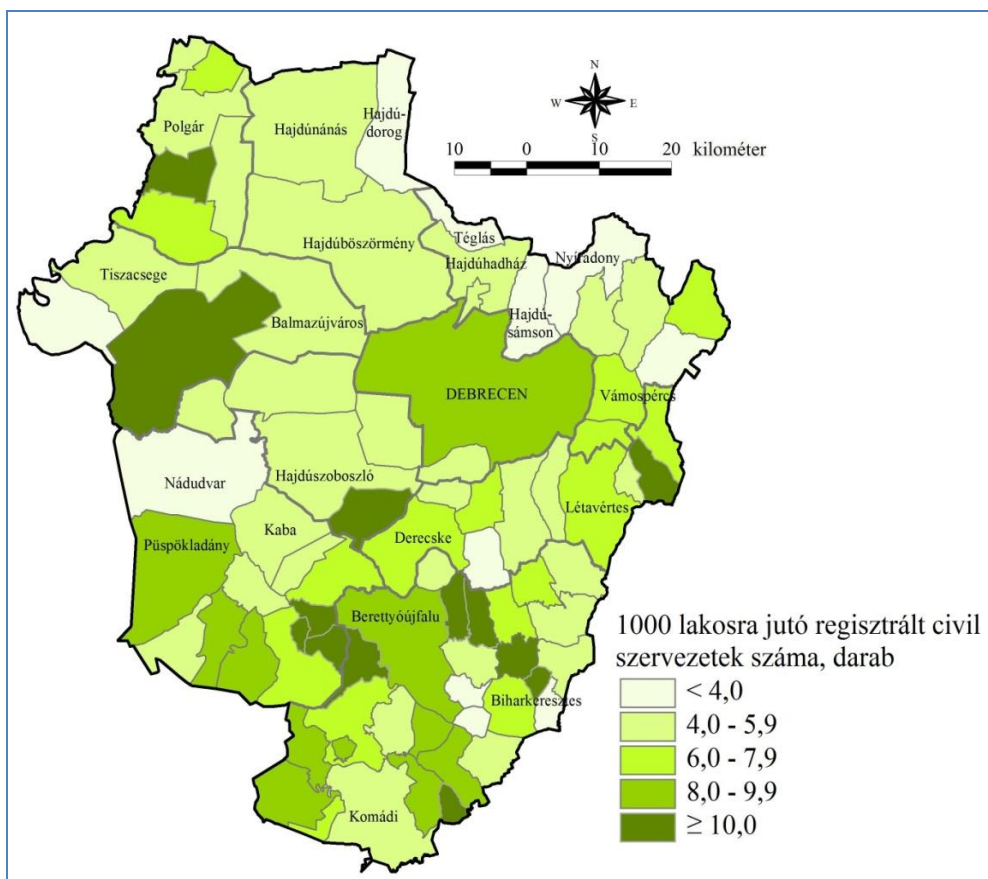
Debrecen és a többi pólusváros összehasonlítva megállapítható, hogy 2006-ig minden városban emelkedett ez a szám – Debrecen esetében ez az emelkedés a legalacsonyabb mértékű volt – innentől pedig stagnálás és lassú csökkenés tapasztalható.

5.18. ábra: A regisztrált civil szervezetek 1000 lakosra jutó száma (db) 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

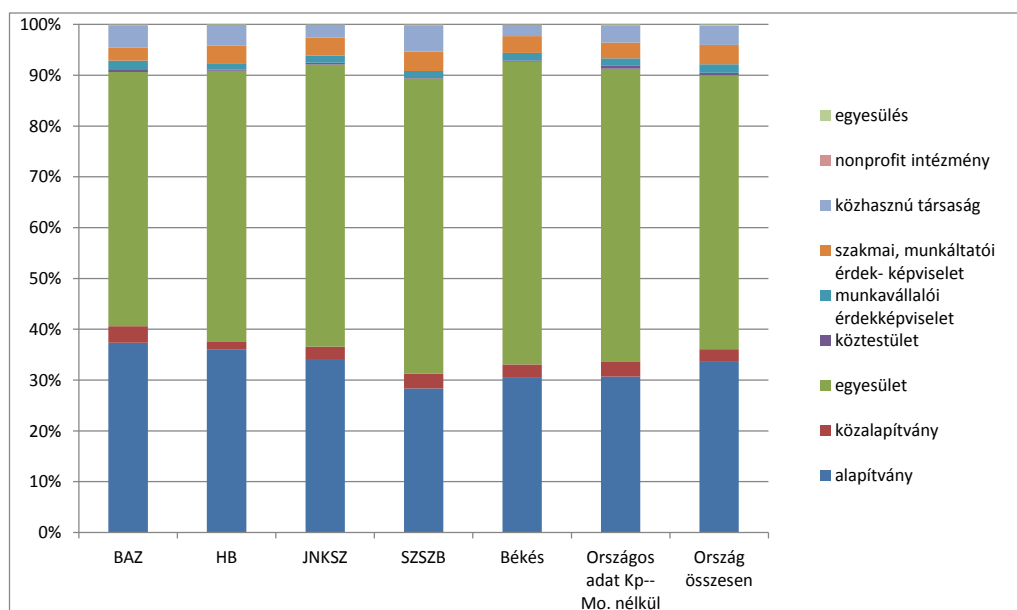

5.19. ábra: A regisztrált non-profit szervezetek 1000 lakosra jutó száma a hazai pólusvárosokban (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

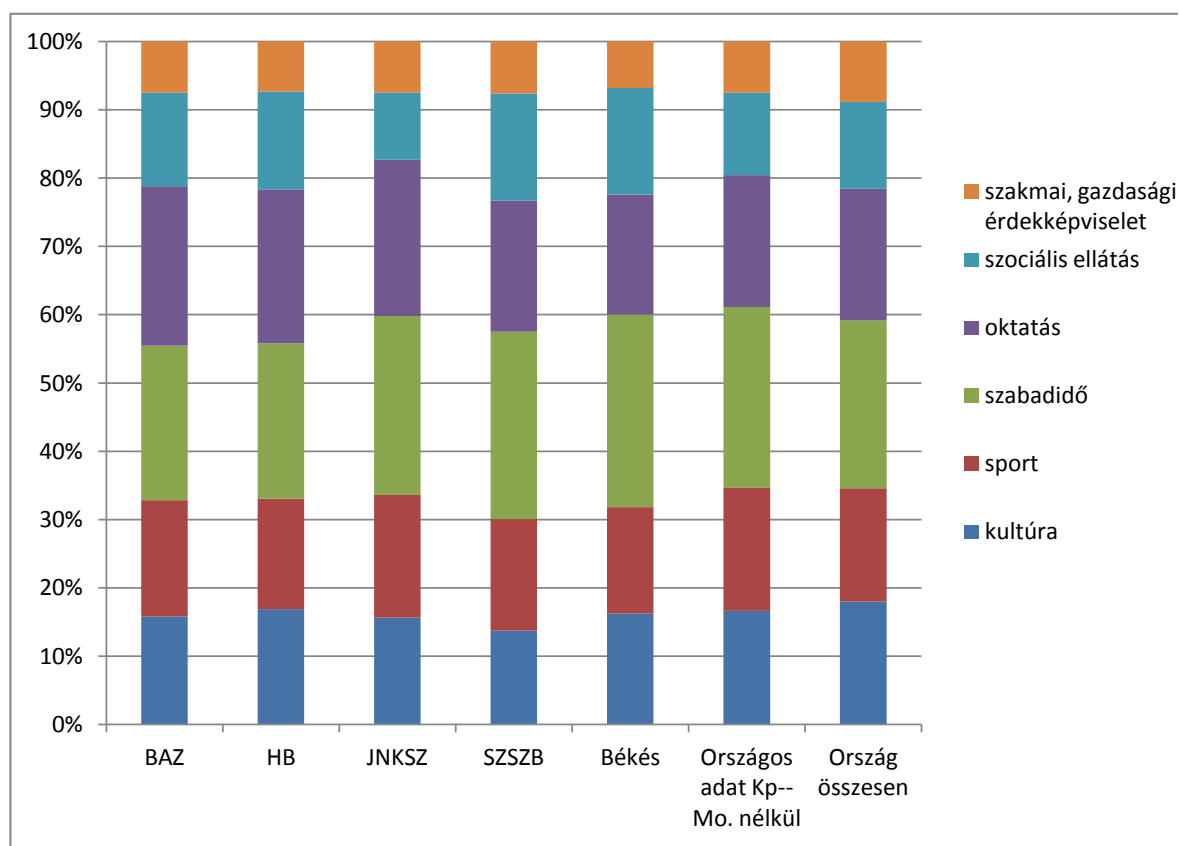

5.20. ábra: Az 1000 lakosra jutó regisztrált civil szervezetek száma (db), 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

A megyén belül, ha csak a településenként regisztrált civil szervezetek számát vizsgáljuk, természetesen Debrecen áll az élen, mint legnépesebb város. Ha azonban a lakosság nagyságához arányítjuk ezeknek a szervezeteknek a számát, akkor akár a kisebb méretű falvak között is találunk olyat, ahol relatíve magas a nonprofit aktivitás (5.20.-5.21. ábra).

5.21. ábra: A civil szervezetek megoszlása a szervezeti forma szerint, 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

5.22. ábra: A civil szervezetek megoszlása a tevékenység típusa szerint, 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

A nonprofit szervezetek jogi forma szerinti típusai között a legelterjedtebbek az egyesületek és alapítványok. Ebben a tekintetben nincs jelentős különbség Hajdú-Bihar és a szomszédos területek között. Az országos átlaghoz képest megfigyelhető, hogy itt jóval kisebb a közalapítványok aránya. A fő tevékenységi formák tekintetében a legtöbb nonprofit szervezet a szabadidő, oktatás és a sport tevékenységi körökben működik. Hajdú-Bihar megyében a szabadidő-kultúra-oktatás témakörök a legnépszerűbbek (5.22. ábra).

A civil szervezeteknek nagy szerepe van a helyi társadalom megerősítésében és a térségi-területi identitás megteremtésében, illetve ápolásában. Hajdú-Bihar megye több, különböző jellegű és múltú területi egység integrálásával jött létre. Ezek a tradíciók a közelmúltban létezett és folyamatosan átalakuló kistérségi szerveződések és településszövetségek nevében is nyomon követhetők:

- Balmazújváros Kistérség Többcélú Társulása
- Bihari Önkormányzatok Többcélú Kistérségi Társulása
- Derecske-Létavértesi Kistérség Többcélú Társulás
- Hajdúhadházi Többcélú Kistérségi Társulás
- Hajdúsági Többcélú Kistérségi Társulás
- Hajdúszoboszlói Kistérségi Többcélú Társulás
- Polgári Kistérség Többcélú Társulás
- Sárréti Többcélú Kistérségi Társulás
- Közép-Bihari Önkormányzatok Területfejlesztési Társulása
- Debreceni Agglomeráció Önkormányzatainak Terület és Településfejlesztési Társulása
- Erdőspusztai Önkormányzatok Településeinek Társulása
- Dél-Nyírség Ligetalja Önkormányzatainak Terület és Településfejlesztési Társulása
- Hajdú-Bihar Megyei Tiszamenti Települések Területfejlesztési Társulása
- Határmenti Bihari Települések Területfejlesztési Társulása
- Dél-Bihari Négycentrum Terület- és Vidékfejlesztési Társulás
- Dél-Nyírségi Határmenti Önkormányzat Terület- és Településfejlesztési Társulása

Ezeknek az együttműködéseknek egy része ma már nem működik, de maga a létük, illetve hogy volt időszak, amikor léteztek az őket megalkotó belső szándékok, arra utal, hogy a térségi identitás ilyen egységekben nyomon követhető.

A szerveződések neveinek vizsgálatából leolvasható, hogy a különböző földrajzi tájegységeken (Sárrét, Nyírség) kívül a nagyobb települések (Debrecen, Hajdúszoboszló, Polgár) is a hovatartozástudat centrum területeiként és szervező központként funkcionálhatnak. Ezen túl a tradicionális Bihar, a Hajdúság és az Erdőpuszta is fontos identitás-jelző elem lehet.

A vidéki területek fejlesztésében és revitalizációjában Európában kulcsszerepet játszanak a helyi kezdeményezésekre építő LEADER programok. Az akciócsoportokban a helyi önkormányzatokon kívül kellő arányban részt kell, hogy vegyenek a helyi civil szervezetek és a helyben telephellyel rendelkező vállalkozások is. Egy jól működő LEADER akciócsoport az európai tapasztalatok szerint a vidék megújításának egyik legfontosabb eszköze, ugyanakkor a helyi demokrácia és az értékek megőrzésének gyakorlóterepe, illetve inkubátora lehet.

A hazánkban is megjelenő EU társfinanszírozással működő helyi akciócsoportok már 2006 óta működnek. Az első ciklusban a megyében a következő csoportok kaptak működésükhöz támogatást:

- Érmelléki Akciócsoport
- Hajdú Versenyképesség (HA-VER) Akciócsoport
- Összefogás Biharért Akciócsoport
- Összefogás Sárrét Jövőjéért Akciócsoport

A 2007-2013 közötti költségvetési ciklusban az alábbi LEADER csoportosulások kaptak elismerést Hajdú-Bihar megyében:

- Bihar–Sárrét Összefogás
- Érmelléki Helyi Közösség
- HA-VER Hajdúsági Versenyképesség Akciócsoport
- Hortobágy

Ezek közül az átalakulások után 2012 őszére három alakult át egyesületi formába és folytatta működését:

- Bihar–Sárrét Vidékfejlesztési Egyesület
- HORTOBÁGYI LEADER Közhasznú Egyesület
- Hajdúk Vidékfejlesztési Egyesülete

Látható, hogy a kistérségi szerveződésekhez hasonlóan ezek a vidékfejlesztési formációk is igazodnak a megye történelmi tájegységeihez, igyekeznek a természeti-társadalmi szempontokból összetartozó térségeket és településeket integrálni. Ez ugyanakkor a LEADER program esetében evidencia, hiszen a közösségi szabályozás is előírja ezt a fajta összetartozás tudatát, mint fontos összefogó erőt.

A történelmi sajátosságok miatt Hajdú-Bihar megye területi identitása nem állhat meg az államhatárnál, hiszen a történelmi Bihar megye még egy évszázada sincs, hogy a trianoni békediktátummal megszűnt. Az elmúlt években a határon átnyúló kapcsolatok megerősödésének lehetünk szemtanúi, ami részben az infrastruktúra (pld. határátkelőhelyek) kiépítésén, részben pedig újszerű szervezeti formák megjelenésén keresztül realizálódik. Ez utóbbira jó példa a Hajdú-Bihar-Bihar és a Bihar-Bihar eurorégiók kialakulása. Mindkét szerveződés sokat tett a területközi kapcsolatok megerősítéséért és a térségi identitástudat reneszánszáért. Az ilyen típusú kapcsolatok szerveződését megkönnyíti, hogy számos esetben nincsenek nyelvi akadályok, hiszen gyakran magyar-magyar kapcsolatok kerülnek újra kiépítésre. Ugyanakkor ezen korábbi kapcsolatok mellett indokolt lenne a két megye közötti együttműködés szervezeti kereteinek felülvizsgálata, akár a megyei önkormányzat(ok) részvételével Európai területi Csoportosulás (EGTC) létrehozása.

A határon átnyúló kapcsolatok megerősítésében nagy szerepe van a két megyeszékhelynek, Debrecennek és Nagyváradnak. A két város egyetemei által is segített együttműködésnek az eredménye lehet a jövőben a „Debrecen-Nagyvárad Eurometropolisz” megteremtése.

A Magyarországon már jóváhagyott és nyilvántartott Európai Területi Társulások között szerepel az Európa-kapu EGTC, amelynek székhelye Nyíradonyban található és Magyarország és Románia 4-4 városának, illetve községének együttműködése. A társulás különös céljai között szerepel a turisztikai együttműködés.

A megyére jellemző az országos átlagnál alacsonyabb civil aktivitás és az időben csökkenő szervezetszám. Fontos szerepe lesz a jövőben a megye különböző térségeinek helyi identitásának a fejlesztések megalapozásában. A megye történeti-földrajzi pozíciója következtében a határon átnyúló kapcsolatok szerepe ugyancsak kiemelhető.

5.3 Humán erőforrások helyzete

5.3.1 Demográfiai szerkezet és prognózis

Hajdú-Bihar megye – Budapestet nem számítva – hazánk 4. legnépesebb megyéje, lakónépességének száma 2012. január 1-én 538037 fő volt, mely az ország összlakosságának 5,4%-át jelentette. A megye népességszáma a rendszerváltás óta mintegy 2,0%-kal csökkent, bár ennek mértéke kedvezőbb, mint a teljes országra és a vidéki megyékre számított népességfogyás üteme (országosan a csökkenés meghaladja a 3,8%-ot, utóbbi esetben mértéke közel 5,6%-os).

Ennek háttérében az áll, hogy a születések 2000 utáni éves átlaga Hajdú-Bihar megyében (10,1 élveszületés 1000 lakosra) meghaladta mind az országos, mind a vidéki átlagot. Ugyanakkor a halálozások ezredforduló utáni számának megyei átlagos értéke alacsonyabb (12,1 halálozás 1000 lakosra), mint a magyarországi, valamint a vidéki érték. Csecsemőhalandóság tekintetében a 3. legjobb értékkel bírt a megye (4,5 halálozás 100.000 lakosra) a 2000-es évek átlaga alapján, mely jóval kedvezőbb az országos és a vidéki átlagnál.

2011-ben a férfiak várható élettartama 70,8 év volt Hajdú-Bihar megyében, míg a nők kedvezőbb; 78,5 év. Ezekkel az értékekkel Hajdú-Bihar megye megelőzte a vidéki átlagot (férfiak esetében 70,4 év, nők esetében 78,0 év), ugyanakkor a férfiak várható élettartama elmaradt az országos átlagtól (70,9 év), míg a nőké afölött volt (országosan 78,2 év).

Hajdú-Bihar a legfiatalosabb korstruktúrájú megyék közé tartozik. Mind a férfiak (37,9 év), mind a nők (41,9 év) átlagéletkora alapján 3. volt a megyék sorában.

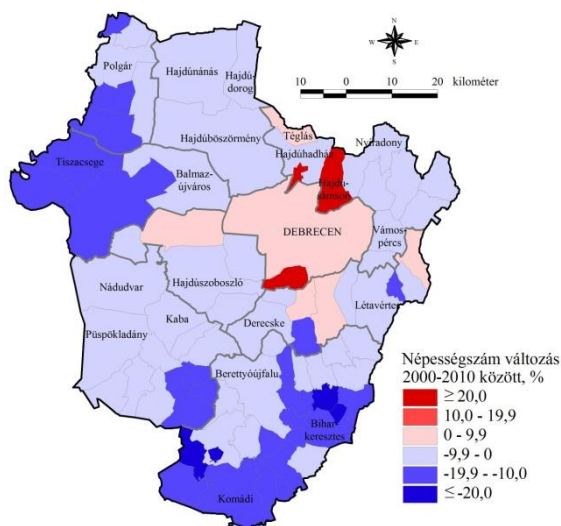
A népességszám alakulását a természetes szaporodás és -fogyás mellett a vándorlási különbözet befolyásolja, melynek tekintetében szerényebb mértékű – de egyértelmű – elvándorlás jellemzi a megyét.

A népességszámból következik, hogy a megye népsűrűsége 87 fő/km², jelentősen elmarad a 107 fő/km²-es országos átlagtól.

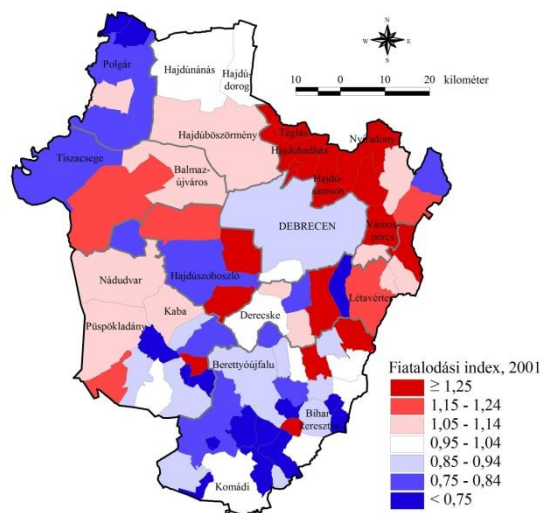
A megye LAU-1 kistérségei népességszámának alakulása változatos képet mutat. Kiugróan magas lakosságszámú a Debreceni kistérség, melyben 2010. év végén 212404 fő élt (a megye népességének közel 40%-a). (M 5.1. ábra)

2000-hez képest mindössze a Hajdúhadházi és a Debreceni kistérség lakosságszáma növekedett. (M 5.2. ábra) Szerényebb csökkenés jellemezte a Derecske-Létavértesi és a Hajdúszoboszlói kistérségeket. Jelentősen – majdnem 7-8%-kal – esett a Balmazújvárosi, a Polgári és a Püspökladányi kistérségek lakosságszáma. A legnagyobb mértékben a Berettyóújfalui kistérség népességszáma csökkent – összesen közel 12%-kal. A kistérségek döntően csökkenő népességszámának háttérében részben a természetes fogyás áll (M 5.3. ábra), mely a 2000-es évekre a Hajdúhadházi kistérség kivételével minden területegységben jellemzővé vált. (M 5.4. ábra) A legjelentősebb mértékű 1000 lakosra jutó átlagos évi természetes fogyás a Berettyóújfalui és a Polgári kistérségben jelentkezett mindkét időszakban.

A népességcsökkenés másik oka, hogy a vándorlási különbözet kistérségi értékei is túlnyomórészt negatívba fordultak a millennium utáni években. Mindkét évtizedben vándorlási többlettel bírt a Hajdúhadházi és a Hajdúszoboszlói kistérség. (M 5.5. és M 5.6. ábra) A Berettyóújfalui, a Püspökladányi, a Balmazújvárosi és a Polgári kistérség mindkét évtizedben jelentős migrációs veszteséggel rendelkezett.

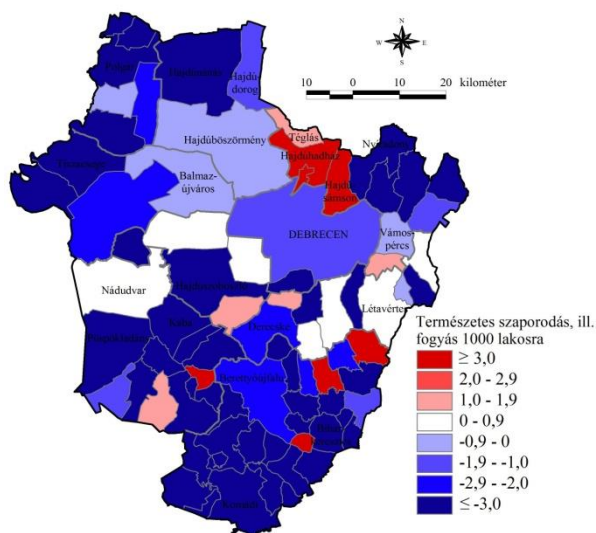
5.23. ábra A népességszám változása a településeken 2000-2010 között, % (a KSH adatai alapján)

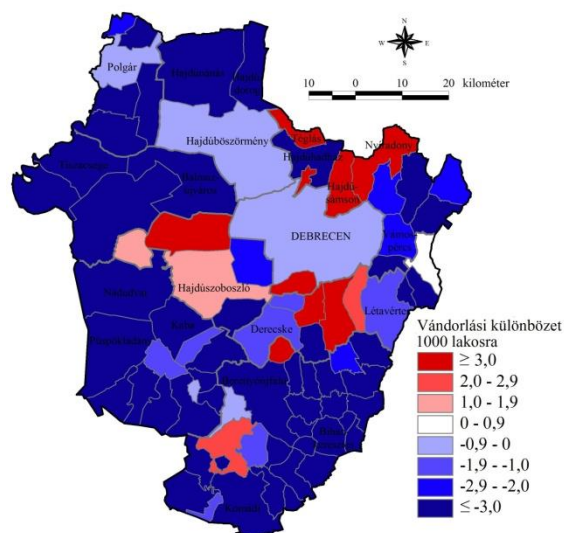
5.24. ábra A fiatalodási index értékei a településeken, 2001-ben (a 2001-es népszámlálás alapján)

A Hajdú-Bihar megyei települések népességszámának 2000 és 2010 közötti változásában egyértelműen kirajzolódik Debrecen és a környezetében fekvő települések népességnövekedése. (5.23. ábra) Ezzel szemben a megye déli, bihari területe komoly népességvesztéssel jellemezhető – Vekerd, Bedő, Darvas és Bojt lakosságszáma 2010-re több mint 20%-kal volt kevesebb, mint 2000-ben. Emellett a Balmazújvárosi és a Polgári kistérség településeinek zöme is jelentős népességcsökkenés színtere.

A népességszám alakulásának hátterében elsősorban az áll, hogy a rendszerváltás óta eltelt időszakban a települések túlnyomó részében a természetes fogyás vált uralkodóvá. (M 5.7. ábra) Ugyanakkor több olyan település rendelkezett kiugró természetes szaporodással, ahol a nagyobb arányú roma lakosság magasabb gyermekvállalási hajlandósága jellemző – pl. Hencida, Pocsaj, Told. (5.25. ábra)

5.25. ábra Természetes szaporodás, ill. fogyás 1000 lakosra vetített éves átlagértéke 2000-2010 között (a KSH adatai alapján)

5.26. ábra Vándorlási különbözet 1000 lakosra vetített éves átlagértéke 2000-2010 között (a KSH adatai alapján)

A megye településeinek legnagyobb részét meghatározó elvándorlás tovább rontja a természetes fogyás hatását. (M 5.8. ábra) Told, Bojt, Vekerd és Bedő községeket jelentős elvándorlás sújtotta a 2000-es évek átlagában. (5.26. ábra) Ugyanakkor a megyeszékhelyről kiköltöző lakosság elsődleges letelepedési célpontjának számít Mikepércs, Bocskai kert és Hajdúsámson, de emellett pozitív vándorlási különbözettel bírt mindkét évtizedben Nagyhegyes, Nyíradony, Hajdúbagos, Hosszúpályi

és Monostorpályi. Ebes és Sáránd korábban tapasztalt szuburbanizációs célterület jellege napjainkra elhalványodott.

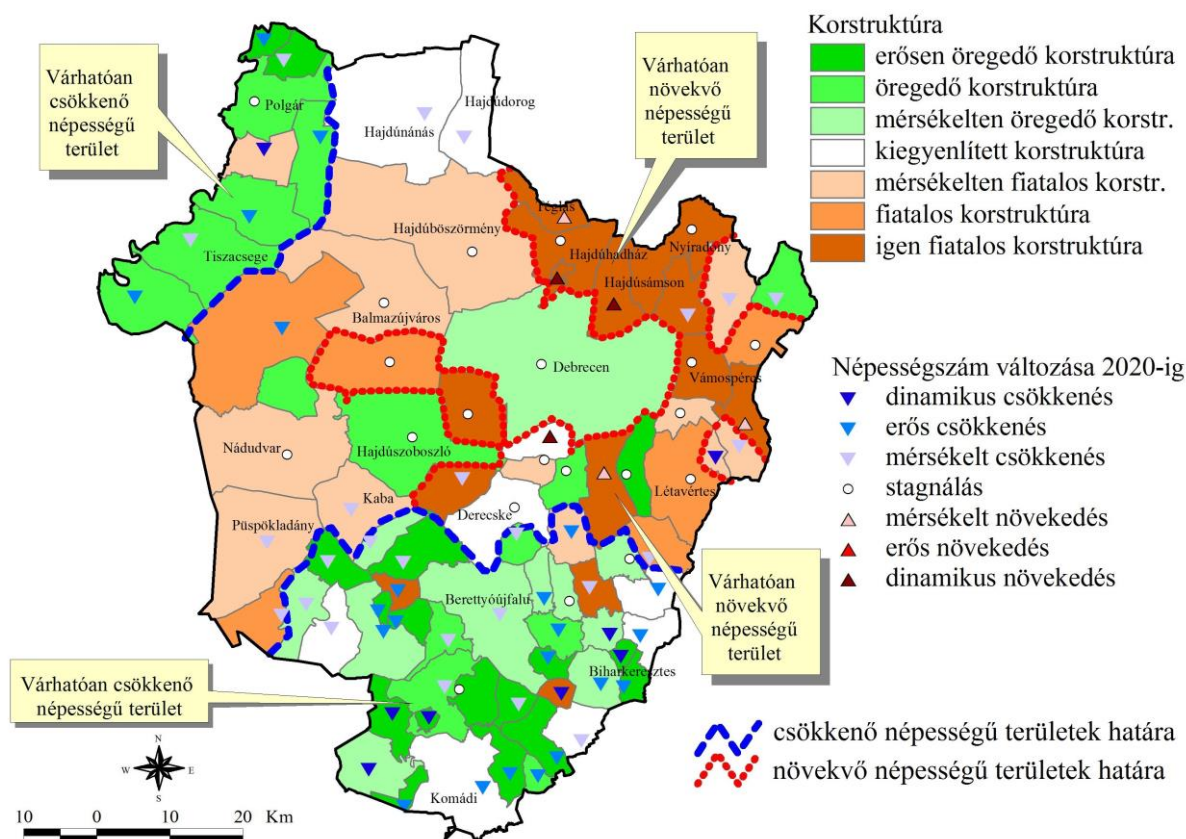
A Debreceni kistérség 426 fő/km²-es értékével a legsűrűbben lakott. A Hajdúhadházi kistérség (95 fő/km²) a második legnagyobb népsűrűséggel rendelkező kistérség, de ennek értéke már jelentősen elmarad az országos értéktől. A Balmazújvárosi (39 fő/km²) és a Polgári kistérség (36 fő/km²) a legritkábban lakott, melyek értéke a magyarországi átlag harmadát sem éri el.

A 2001-es népszámlálás alapján a Hajdúhadházi kistérség 1,43-os fiatalodási indexe igen fiatalos korösszetételt mutat, 1 fölötti volt értéke a Derecske-Létavértesi, a Hajdúböszörményi és a Püspökladányi kistérségben. A Berettyóújfalui és a Debreceni kistérség értéke 0,91 volt, a Polgárié pedig csak 0,82. A Hajdúszoboszlói, Debreceni és Polgári kistérségekben előrehaladott az elöregedés folyamata.

A települési értékek alapján a legfiatalosabb korszerkezetű térségek Debrecentől északra és kelet-délkeletre helyezkednek el. (5.24. ábra) A megbízhatóbb népszámlálási adatok alapján Hajdúsámson, Hajdúhadház, Bocskai kert, Told, Hosszúpályi, Sáp, Hencida, Bagamér, Pocsaj emelkedett ki a fiatalodási index alapján. Ennek hátterében két tényező húzódik meg – egyrészt, a Debrecenből kiköltöző családok nagyobb arányú gyermekvállalása, valamint a települések másik csoportjában a roma családok fiatalos korszerkezete.

A megye déli és északnyugati területein több olyan település található, melyek esetében a fiatalodási index igen alacsony értékkel bírt. Vekerd, Bihardancsháza, Körösszegapáti, Újiráz, Bedő lakossága meglehetősen előregedett a 2001-es adatok alapján. Vekerd esetében ez a tény, és a dinamikus népességcsökkenés a település elnéptelenedését vetíti előre.

A román határ túloldalán fekvő Bihar megye demográfiai viszonyai is a népességfogyással jellemezhetőek – az 1992-es és 2002-es népszámlálások között mintegy 6%-kal csökkent a megye népessége. Bihar megye magyar határ menti területein belül nagyobb népességcsökkenés jellemzi Székelyhid (Săcueni) és Érmihályfalva (Valeu lui Mihai) környékét. Bár a természetes fogyás üteme alacsonyabb, mint Hajdú-Bihar megyéé (–1,1 fő 1000 lakosra), azonban az elvándorlás mértéke jelentősen nagyobb (nemzetközi migráció). Nagyvárad térségében azonban vándorlási nyereség jellemző – a szuburbanizáció eredményeként.

5.27 ábra A 2001-es korstruktúra, valamint a várható népességszám-változás üteme 2020-ig (a KSH adatai alapján)

A megye demográfiai mutatói részben kedvezőbbek az országos átlagnál – különösen a reprodukció és a korszerkezet tekintetében, elsősorban a roma lakosság magasabb arányából fakadóan. Emiatt a jövőben a megye lakosság száma mérsékeltebb ütemben fog csökkenni, mint az országos átlag. Debrecen, illetve a környezetében lévő – részben szuburbán – települések (Hajdúhadház, Hajdúsámson, Nyíradony és környékük) lakosság számának stagnálása, illetve mérsékeltebb növekedése prognosztizálható. (Hablicsek L. 2007b) A lineáris trendszámítás is rámutatott, hogy a települések között folytatódni fog a differenciálódás. (5.27. ábra) Számítások alapján a nagyobb hajdúvárosok népességszáma stabilabbnak tűnik, várhatóan azonban a Tisza mente és a megye déli része azonban jellemzően népességszám-csökkenéssel fog szembesülni 2020-ig. Néhány kisebb bihari község esetében a lakosság előregedése a település elnéptelenedését vetíti előre, amelyet legfeljebb a csökkenő ingatlanárak miatt beköltöző hátrányos helyzetű családok tudnak ellensúlyozni. Emellett több település fiatalos korstruktúrája további dinamikus népességnövekedést jelez előre. A megye legnagyobb részére a további elvándorlás valószínűsíthető – Debrecen és szomszédsága (beleértve Hajdúszoboszlót is) jelenthet ez alól kivételt. Biharkeresztesen és környékén az elvándorlás folyamatát valamelyest mérsékelni fogja a román állampolgárok átköltözése.

5.3.2 Foglalkoztatási viszonyok

A foglalkoztatottak számára vonatkozó teljes és részletes statisztikai adatbázist a népszámlálás jelent, melynek legfrissebb adatai csak 2001-ből érhetők el.

Hajdú-Bihar megyében. 2001-re 174794-re csökkent a foglalkoztatottak száma, a 100 lakosra jutó érték pedig 31,6-re süllyedt. A megye értékei már 1990-ben is elmaradtak, 2001-ben pedig még inkább leszakadtak az országos, de még a vidéki átlagértékektől is.

A népszámlálási adatok mellett éves bontásban rendelkezésre áll a foglalkoztatottak megyénkénti száma (a 15-64 év közötti korcsoportra vonatkozóan).

2010-ben 33,8 foglalkoztatott jutott 100 lakosra Hajdú-Bihar megyében a KSH munkaerő-felmérése szerint, mely elmaradt mind az országos, mind a vidéki megyék átlagától. (M 5.9. ábra) Ez alapján a megye továbbra is 17. a megyék és Budapest rangsorában. A millenniumtól 2006-ig emelkedett a megye foglalkoztatottsága (elérve a 100 lakosra számított 35,9 foglalkoztatotti számot), ezután azonban 2009-ig közel 9%-kal visszaesett és csak 2010-re emelkedett ismét.

Az aktivitási ráta (a gazdaságilag aktívak száma a 15-74 éves korosztályon belül) 53,1%-os volt 2011-ben, mely a legmagasabb Hajdú-Bihar megyei értéket jelentette a 2000-es években. A megyék és Budapest rangsorában 13. helyen állt ezzel az arányszámmal, mely jellemzően elmaradt az országos átlagértéktől (55,8%).

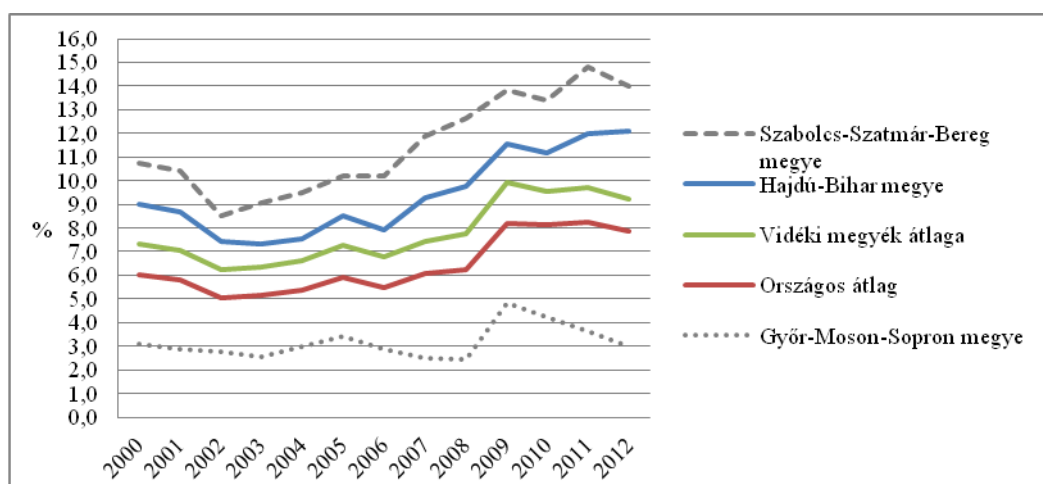
A legfrissebb – 2012. június 20-ai állapotot tükröző – adatok alapján Hajdú-Bihar megye 12,1%-os munkanélküliségi rátája 17. a megyék és Budapest között. A megyei érték jóval meghaladta mind az országos, mind a vidéki átlagot és közel négyszerese a legalacsonyabb rátájú Győr-Moson-Sopron megye értékének. A Hajdú-Bihar megyei érték – egyedülként az összes megye közül – 2011 és 2012 között is növekedett. (5.28. ábra)

Emellett a tartósan – több mint 365 napja – munkanélküliek aránya kiugróan magas az álláskeresőkön belül (29,2%), amelynél csak Nógrád megye értéke rosszabb. 11,9%-ot tett ki a pályakezdő munkanélküliek aránya, mely 15. volt a megyék és Budapest rangsorában.

A munkanélküliségi ráta ismeretében elmondható, hogy a rendszerváltás után drámaian romló foglalkoztatási helyzet (M 5.1. táblázat, M 5.11., M 5.12. és M 5.13. ábra) az ezredfordulót követően sem javult egyértelműen. 2000 és 2012 között – a Polgári és a Hajdúböszörményi kistérségek szerény csökkenésétől eltekintve – minden kistérségben a munkanélküliségi ráta emelkedése volt jellemző. (M 5.10. ábra) A Hajdúhadházi kistérség van a legrosszabb foglalkoztatási helyzetben, de még a legkedvezőbb pozíciójú Debreceni kistérség 9,1%-os rátája is elmaradt az országos átlagértéktől (7,9%). (M 5.15., M 5.16. és M 5.17. ábra)

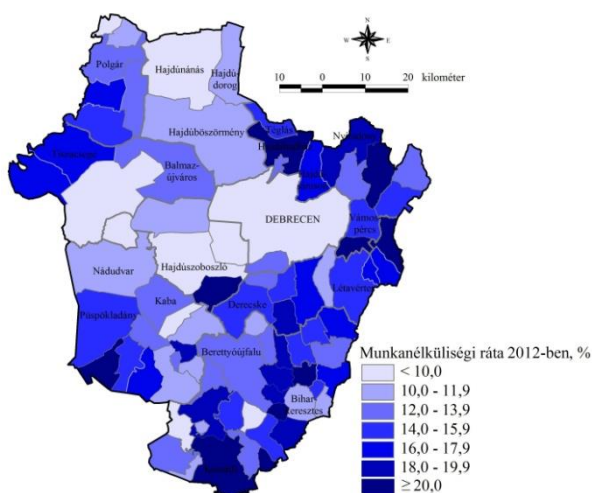
A tartósan munka nélkül lévők (legalább 365 napja) álláskeresőkön belüli aránya igen magas értékeket mutat a Hajdúhadházi (34,8%) és a Derecske-Létavértesi kistérségben (34,4%), de a Hajdúszoboszlói és a Debreceni kistérségben is meghaladta a 30%-ot. (M 5.18. ábra)

A települési adatok alapján 2000 és 2012 júniusában is Told községben volt a legmagasabb a munkanélküliségi ráta. (M 5.19. ábra, M 5.20. ábra és 5.29. ábra) Debrecennek 5,8%-os értéke volt az ezredfordulón, mely 2012-re 9,1%-ra növekedett (2006-óta töretlenül). Az álláskeresők létszámára a kormányzati intézkedések is hatnak – jellemzően csökkenti a rátát a közfoglalkoztatás, de növeli a munkaerőpiac aktív szereplőinek bővítését célzó központi törekvés. Az említett tényezők – különösen a közfoglalkoztatás – a tartós munkanélküliek helyzetét is befolyásolják. (5.31. ábra) A tartós munkanélküliek körében jóval magasabb azok aránya, akik nem fejezték be általános iskolai tanulmányaikat, vagy csak 8 általánost végeztek. (5.32. ábra) A probléma kiemelkedik a magas roma lakosságú települések esetében. Bojton, Toldon, Bagaméron, Hencidán, Ártándon, Kismarján, Pocsajon és Hajdúszováton az álláskeresők több mint kétharmada nem rendelkezett általános iskolainál magasabb végzettséggel 2010-ben. A rendelkezésre álló adatok alapján a határ menti sáv és a nagyarányú roma lakosságú települések munkaerőpiaci helyzete a legrosszabb.

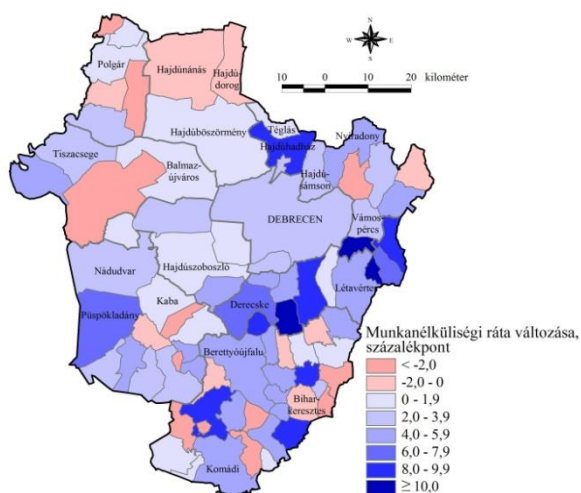

5.28. ábra A június havi munkanélküliségi ráta alakulása Hajdú-Bihar megyében, illetve a 2012-ben legmagasabb és legalacsonyabb értékkel rendelkező megyék értéke, % (az NFSZ adatai alapján)

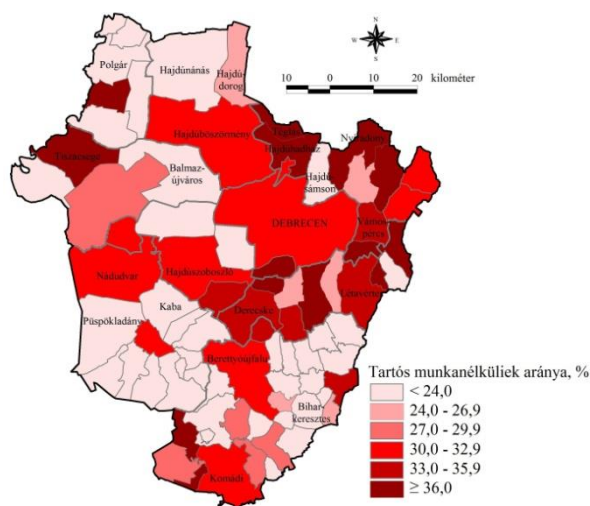
A foglalkoztatás ágazati szerkezetében a szolgáltatások dominanciája mutatható ki, néhány jellegzetes települési különbséggel (lásd. gazdasági fejezet). (M 5.21. és M 5.22. ábra)

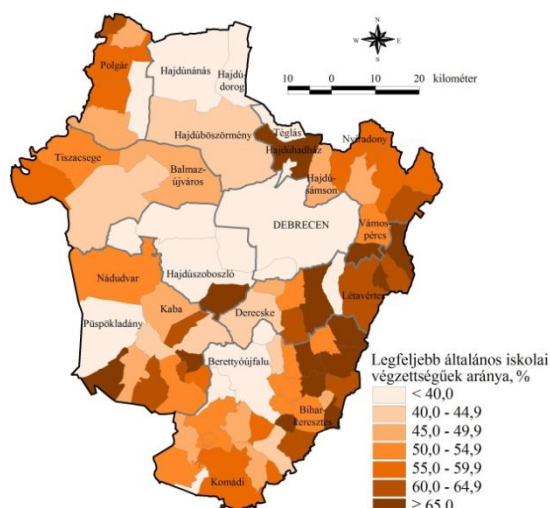
5.29. ábra A munkanélküliségi ráta Hajdú-Bihar megye településein, 2012 júniusában, % (az NFSZ adatai alapján)

5.30. ábra A munkanélküliségi ráta változása Hajdú-Bihar megye településein 2000-2012 között, százalékpont (az NFSZ adatai alapján)

5.31. ábra A tartós munkanélküliek aránya az álláskeresőknél Hajdú-Bihar megye településein, 2012 júniusában, % (az NFSZ adatai alapján)

5.32. ábra A legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya az álláskeresőknél a megye településein, 2010-ben, % (a TEIR adatai alapján)

A megyében természetesen Debrecen rendelkezik a legkiterjedtebb és legintenzívebb munkavállalási célú beingázással. (M 5.14. ábra, M 5.23. ábra) Debrecen mellett Berettyóújfalu foglalkoztatási ingázási vonzáskörzete tekinthető fejlettnak. Kisebb vonzáskörzete alakult ki Püspökladánynak és Biharkeresztesnek. Hajdúnánás és Hajdúdorog már Nyíregyháza felé is gravitált, míg Egyekre a Tiszafüred felé, a Polgári kistérség szinte összes településére – beleértve Polgárt is – pedig a Tiszaújváros felé történő ingázás volt jellemző a 2001-es népszámlálás szerint. A Békés megyei Szeghalomra Csökmőről járnak át dolgozni jelentősebb arányban. Az elmúlt években a romániai oldalon megjelenő nagyszámú nagyváradai és borsi betelepülő cég dinamikus bővülő munkahelykínálata ez idáig minimális munkaerőt vonzott át a határ magyar oldaláról. A határon átnyúló munkavállalás a magas munkanélküliségű határ közeli bihari települések számára potenciális lehetőséget nyújthat – a nem elhanyagolható bérkülönbségek ellenére is – és az alacsony szakképzettségű munkaerő foglalkoztatására is részleges megoldást jelenthet, amennyiben a határon átnyúló munkaközvetítés meg fog valósulni a közeljövőben.

A gazdasági aktivitás a határ román oldalán hasonló mértékű, mint a Hajdú-Bihar megyei oldalon (az Eurostat adatai alapján), sőt a foglalkoztatási ráta Románia Északnyugati régiójában magasabb (48,0% a 15 évesnél idősebb népesség körében), mint az Észak-alföldi régióban (39,7%), azonban a hivatalos adatok alapján a munkanélküliségi ráta jóval alacsonyabb.

A foglalkoztatottság és munkanélküliség alakulásának fényében Hajdú-Bihar megye a rendszerváltás utáni átalakulás legnagyobb vesztesei közé tartozik. Sajnos az ezredfordulót követő tendenciák sem biztatóak. A munkaerőpiaci folyamatokat jelentősen befolyásolja a közfoglalkoztatás, melynek elsősorban az elmaradott települések esetében, és a legalacsonyabb iskolázott – a munkapiac perifériáján lévő – csoportok körében van nagy jelentősége. A foglalkoztatási problémákat jelentősen mérsékelné az alacsonyan képzett munkaerőt foglalkoztató vállalkozások ingázási központokba való településének központi ösztönzése. A magasan képzett munkaerő elvándorlásának megakadályozására csak néhány gazdasági alágazatban van esély. Várhatóan a Nagyvárad közelében fekvő települések foglalkoztatási problémáit enyhítheti a határ román oldalára való „átingázás”, melynek tömegessé válására azonban csak általános gazdasági fellendülést követően kerülne sor.

5.3.3 Humánkapacitások

A humán erőforrások minőségéről, a lakosság iskolai végzettségéről a népszámlálás eredményei tudják a legátfogóbb képet nyújtani.

Hajdú-Bihar megyében az egyetlen osztályt sem végzetek aránya 0,94% volt 2001-ben, mely jelentősen meghaladta mind az országos, mind a vidéki átlagot.

A megyében az érettségizettek 18 év feletti korcsoporton belüli aránya szerény mértékben haladta meg a vidéki megyék átlagát mind a 2001-es népszámlálás, mind a 2005-ös mikrocenzus során, azonban elmaradt az országos átlagtól. A főiskolai, vagy egyetemi oklevéllel rendelkezők aránya is 1%-kal a vidéki átlag fölött volt mindkét időpontban. (M 5.3. táblázat)

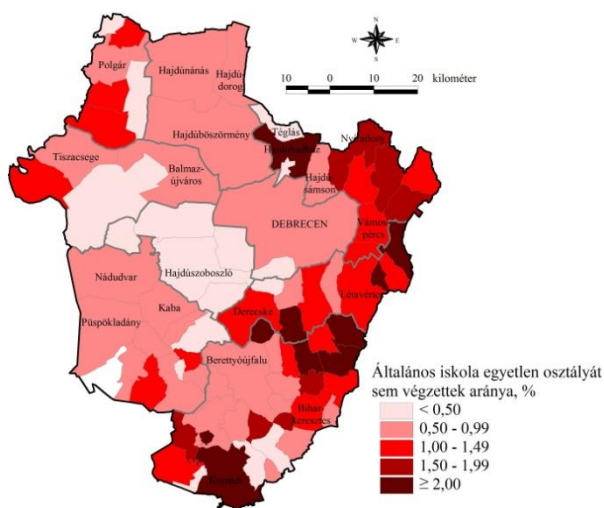
A középiskolákban tanuló 1000 lakosra vetített tanulók száma (elsősorban a fiatalos korszerkezettől fakadóan) magasabb volt az országos és vidéki átlagnál is.

A felsőfokú alap- és mesterképzésben részt vevő nappali tagozaton tanulók számának adatai alapján kirajzolódik, hogy Hajdú-Bihar megyében 23,8 hallgató jutott 1000 lakosra, amely a legmagasabb értéket jelentette 2011-ben és ebből fakadóan meghaladta mind az országos 21,9 hallgató, mind a vidéki 15,3 hallgató értéket.

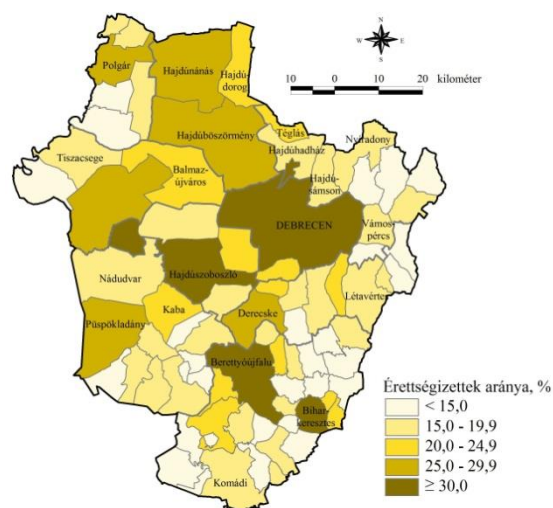
Hajdú-Bihar megye kistérségei közül a Hajdúhadházi (több mint 1,6%) és Derecske-Létavértesi (közel 1,5%) volt a legmagasabb az egyetlen általános iskolai évfolyamot sem végzettek aránya a 10 éves és idősebb népesség körében 2001-ben (ez az országos és a vidéki átlag több mint kétszeresét jelentette). (M 5.24. ábra) Mindössze a Hajdúszoboszlói (0,4%) és a Hajdúböszörményi kistérség (0,7%) értékei voltak kedvezőbbek az országos átlagnál.

A legalább érettségizettek 18 év feletti népességhez viszonyított aránya azonban mindössze a Debreceni kistérségben (50,3%) haladta meg az országos és a vidéki átlagot, a többi kistérség elmaradt azoktól. (M 5.25. ábra) A Hajdúhadházi, Balmazújvárosi és Derecske-Létavértesi kistérségekben 20% alatt volt az érettségivel rendelkezők aránya. A határ menti térség rosszabb helyzete az iskolázottsági adatok alapján is egyértelműen kirajzolódik. (5.33. ábra)

Told, Vekerd, Bihardancsháza, Szerep, Folyás és Bojt községekben az érettségi bizonyítvánnyal rendelkező megfelelő korú lakosság aránya a 10%-ot sem érte el 2001-ben. Az érettségizettek 18 év feletti lakosságon belüli részesedése Debrecenben haladta meg az országos átlagot, és mindössze Hajdúszoboszló, Berettyóújfalu, Bocskai kert és Biharkeresztes értéke múlta felül a vidéki átlagértéket. (5.34. ábra) Debrecenben, Bocskai kertben, Hajdúszoboszlón és Berettyóújfaluban a 25 éves és idősebb lakosság legalább 10%-a rendelkezett diplomával, mely megfelelt a vidéki átlagnak 2001-ben. A megye 39277 diplomásának közel 71%-a Debrecenben élt. A megye településeinek túlnyomó része azonban mélyen az átlag alatt volt az előző népszámlálás idején, például Bihardancsháza, Folyás és Vekerd községekben egyetlen diplomás sem élt. (M 5.26. ábra)

5.33. ábra Az általános iskola egyetlen osztályát sem végzettek aránya a 7 éves és idősebb népesség körében Hajdú-Bihar megye településein (a 2001-es népszámlálás adatai alapján)

5.34. ábra A legalább érettségivel rendelkezők aránya a 18 éves és idősebb korú népesség körében Hajdú-Bihar megye településein (a 2001-es népszámlálás adatai alapján)

A romániai oldalon az érettségizettek aránya közel hasonló, mint az Észak-Alföldön, azonban a diplomások aránya jellemzően – mintegy 20%-kal – alacsonyabb. Ez az adat azonban karakteres területi különbségeket hordoz Romániában, mivel a városok (különösen Nagyvárad) és a községek közötti fejlettségi különbségek jóval markánsabbak, mint a magyar oldalon.

Az iskolázottsági viszonyok alapján kijelenthető, hogy a megye egésze elmaradt az országos átlagtól, kivételt mindössze Debrecen, Hajdúszoboszló és Berettyóújfalu jelentett. A legrosszabb helyzetben a kisebb határmenti települések vannak, ahol nagyarányú a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok jelenléte. A térszerkezet ezen sajátosságát a képzett munkaerő elvándorlása konzerválja. Várhatóan jelentősen nőni fog az érettségizettek és diplomával rendelkezők aránya, azonban a térszerkezet fő sajátosságai nem fognak oldódni, sőt Debrecen és Hajdúszoboszló kimagasló szerepe még inkább erősödni fog. (Hablicsek L. 2007b) A jövő szempontjából kulcsfontosságú a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok iskolázottsági szintjének növelése.

5.3.4 Jövedelmi viszonyok

A jövedelemviszonyok több szempontból is jó indikátorát jelentik egy adott térség gazdasági-társadalmi helyzetének, mivel a jövedelem a gazdaság állapotáról, a lakosság anyagi lehetőségeiről is árulkodik. Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete 14. volt a megyék és Budapest rangsorában 2000-ben, mely a 11. helyre emelkedett 2010-re.

A főként munkajövedelmek által meghatározott éves adóköteles jövedelem (vagy más néven személyi jövedelemadó-alapot képező bruttó jövedelem) esetében nagyobb Hajdú-Bihar megye elmaradása az országos és a vidéki átlagtól is. A megye 2010-ben az országos egy főre jutó átlag 83,8%-át érte el, ez még azonban több mint 5%-kal elmaradt a vidéki átlagtól. (M 5.27. és M 5.28. ábra, M 5.2. táblázat)

Az egy főre jutó jövedelemszint esetében mindössze a Debreceni kistérség értéke (107,5%) haladta meg az országos, a Hajdúszoboszlói (89,6%) pedig a vidéki átlagot 2010-ben. A többi kistérség értéke jelentősen elmaradt az országos átlagtól – a Polgári kistérségé a 80%-ot, a Hajdúböszörményi a 75%-ot haladta meg, azonban a Hajdúhadházi kistérségé alig érte el a 60%-ot, a Derecske-Létavértesi pedig alatta maradt.

A kistérségeken belüli jövedelmi különbségek kiugróan magasak a Berettyóújfalui kistérségben, de a Hajdúhadházi és a Püspökladányi kistérségben is számottevőek.

2010-ben az egy lakosra vetített adóköteles jövedelem értéke Toldon volt a legalacsonyabb. Bojt, Újléta, Vekerd, Szerep, Hencida és Kismarja értékei is az országos átlag 40%-a alatt maradtak. A jövedelemszint 2010-ben Debrecenben elérte az országos átlag 108,2%-át. A vidéki átlagot további két település – Hajdúszoboszló és Bocskai – értéke haladta meg. (M 5.29. és M 5.30. ábra)

A határ túloldalán a kedvezőbbnek tűnő foglalkoztatási adatok ellenére is jóval alacsonyabb az egy lakosra jutó jövedelmi nivå (legalábbis a 2005-ös Eurostat adatok alapján), mely a magyarországinak csak mintegy 70-75%-át érte el (ez a tény a legkomolyabb gátja a magyar állampolgárok romániai munkavállalásának).

5.3.5 Nemzetiségek helyzete

A nemzetiségek számára és területi megoszlására elsősorban a 2001-es népszámlálásból lehet következtetni, azonban fontos megjegyezni, hogy a vallásra, felekezetre és etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdések önbevalláson alapulnak, illetve nem kötelezőek. Emiatt a népszámlálási adatok és a valós viszonyok között jelentős eltérések is adódhatnak.

A vallási és felekezeti összetétel tekintetében Hajdú-Biharban a református vallás a legjelentősebb, mivel a lakosság 42,7%-a volt református és a legtöbb településen ez a domináns felekezet. A katolikus vallás 21,8%-kal a második legjelentősebb (azon belül is fontos a megyében a görög katolikusok jelenléte), ugyanakkor a lakosság ennél nagyobb aránya (24,5%-a) nem vallotta magát egyik felekezethez tartozónak sem.

A nemzetiségek tekintetében szintén a népszámlálás adatai szolgálhatnak viszonyítási alapként. Hajdú-Bihar megyében a román és a német nemzetiség volt nagyobb létszámban jelen. Összlétszámuk az önbevallások alapján azonban nem érte el az 1000 főt, a megye lakosságszámának 0,2%-át sem. A román lakosság aránya néhány településen mégis jelentősnek mondható, mivel Bedő község lakosainak közel 60%-a román nemzetiségűnek vallotta magát, emellett Körösszegapátiban, Körösszakálon és Vekerden haladta, illetve közelítette meg arányuk a 15%-ot. Az elmúlt években –

elsősorban az ártándi határátkelő közelében – megkezdődött a nagyváradi lakosság magyarországi ingatlanvásárlása és részben átköltözése. A határ magyar oldalán házat vásárló román állampolgárok (bár jellemzően inkább magyar nemzetiségűek) napi rendszerességgel járnak Nagyváradra munkavállalás, illetve egyéb teendőik céljából. Ártándon, Biharkeresztesen, Bedőn, Berekböszörményben, Körösszegapátiban és Nagykerekiben figyelhető meg ez a folyamat.

A nemzetiségek közül a roma lakosság van a legnagyobb arányban jelen Hajdú-Bihar megyében, mivel a népszámlálási adatok alapján 11742 lakos tartotta magát cigány, románi vagy beás származásúnak. A népszámlálás szerint a hazai cigányság 6,2%-a Hajdú-Bihar megyében él, a megye összlakosságának 2,1%-át képviselve. Ez az érték alacsonyabb, mint az északkelet-magyarországi átlag (4,0%), illetve a szomszédos megyék adatai – kivéve Békés megye 1,3%-os értékét (Szabolcs-Szatmár-Bereg 4,4%; Borsod-Abaúj-Zemplén 6,1%; Jász-Nagykun-Szolnok 2,8%; Heves 3,7%).

A témával foglalkozó szakemberek azonban rámutattak, hogy a roma lakosok csak mintegy harmada-negyede vallotta be származását. Ezt támasztja alá Pásztor István Zoltán felmérése, aki különböző források felhasználásával 44442 főre (8%-ra) becsülte a roma lakosság számát 2010-ben. (M 5.31. ábra) A cigányság további létszámbeli növekedése elsősorban azokon a településeken fog jelentkezni, ahol már eddig is nagyobb arányban voltak jelen a roma lakosok.

A 2001-es népszámlálás alapján Hosszúpályiban éltek legnagyobb arányban roma lakosok (17,0%-ban), továbbá Told, Pocsaj, Folyás, Sáp, Berekböszörmény, Hajdúhadház, Bojt és Körösszakál településeken haladta meg a 10%-ot részesedésük.

A 2010-es adatok szerint Toldon (48,0%) és Bojton (44,7%) a legmagasabb a romák teljes népességen belüli aránya Hajdú-Bihar megye települései közül. Nem sokkal maradt el ettől Hencida értéke sem, és Bedőn, Bagamérban, Pocsajban is 30% feletti arányban élnek roma lakosok. Debrecenben mindössze 4,9% a roma lakosság aránya a 2010-es becslés szerint, azonban ez mintegy 10.000 lakost jelent. A legnagyobb roma közösségek emellett Hajdúhadházon, Püspökladányban, Balmazújvárosban és Hajdúböszörményben élnek.

A roma lakosság körében jóval alacsonyabb az iskolázottság és a foglalkoztatottság szintje. Esetükben a munkaerőpiaci problémák halmozottan jelentkeznek, és jórészt ebből fakadnak a további szociális nehézségek, melyek a legtöbb társadalmi-gazdasági indikátorban is megmutatkoznak. A romák integrációja szempontjából ezért különösen fontos az iskolázottság emelése és az alacsony szakképzettségűek foglalkoztatásának segítése. Ennek hatékony megvalósítása nélkül a szociális feszültségek tovább fognak fokozódni különösen a romák által nagyobb arányban lakott településeken.

A jövőben a roma népesség jelentős számbeli és főként aránybeli növekedésével lehet számolni (a teljes népességen belüli arány 2020-ra megközelíti a 11%-ot, a 14 év alattiak körében meghaladja a 20%-ot). Bár a roma népesség esetében is csökkenni fog a természetes reprodukció mértéke, és 2020-ra valószínűsíthetően már csökkenő születésszám lesz jellemző (Hablicsek L. 2007a). Gyorsuló etnikai csere fog lezajlani azokon a településeken, ahol 20% feletti a roma lakosság aránya. A határmenti települések egy részén – különösen az ártándi határátkelőhely közelében – tovább fog nőni az ingatlan vásárló és átköltöző román lakosok száma és aránya. A közúthálózati fejlesztésekkel az érintett települések köre is ki fog terjedni – Berettyóújfalú irányába. Várhatóan nőni fog a bevándorló népesség száma és aránya is (adott esetben más kontinensekről – részben menekültként – érkezők), elsősorban a megyeszékhelyen.

5.4 Debrecen népességföldrajzi helyzete

Debrecen lakosságszáma 2010 év végén 208.016 fő volt, mely – a 2000-es évek közepén megfigyelhető szerény csökkenéstől eltekintve – *stagnált az ezredforduló óta* (ezzel a 2. legnépesebb magyarországi városnak tekinthető). Szeged és Győr lakosságszáma egyértelműen nőtt (előbbi 2,8%-kal, utóbbi 1,0%-kal), Pécs és Székesfehérvár lakosságszáma pedig – 2,2, illetve 2,8%-kal – csökkent a millennium óta. Miskolc lakosságszáma folyamatosan és dinamikusán csökken, 2000-óta közel 10%-kal esett (emiatt 2009-től kezdve Szeged átvette a 3. legnépesebb város pozíciót Miskolctól).

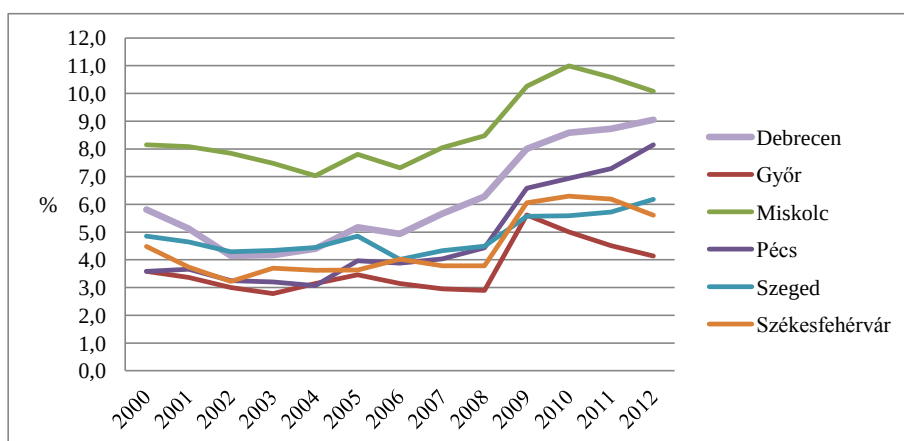
A népességszám-változást kevésbé befolyásolja a *természetes szaporodás, illetve fogyás* (az élveszületések és halálozások különbsége), mivel *minden regionális központ esetében negatív értékek*

voltak jellemzőek 2000 óta. A természetes fogyás 1000 lakosra vetített éves átlagértéke Székesfehérváron és Győrben volt mérsékeltebb (–1,1, illetve –1,4), melyet Debrecen (–1,7) követett. A legnagyobb természetes fogyás Miskolcon volt jellemző (–4,5).

A vándorlási különbözet tekintetében Miskolcot az ezredforduló óta elvándorlás jellemzi, azonban a többi pólus esetében a 2000-es évek közepén megfordult a trend és azóta többen költöznek a nagyvárosokba, mint onnan el. *Debrecennek 2007-óta pozitív a vándorlási egyenlege*, ezért a 2000-es évek átlagára –1,0 fő érték adódott 1000 lakosra vetítve. Mindegyik regionális központ környezetében megfigyelhető a lakosságszám növekedése – tehát *a pólusok térségi népességi súlya növekszik*.

A pólusok gazdasága – hasonlóan az ország egészére – jelentős megrázkódtatásokkal szembesült a rendszerváltást követő piacgazdasági átalakulás során, azonban korántsem egyformán épült le a foglalkoztatásuk az 1990-es és 2001-es népszámlálások között. *Székesfehérvár és Győr gazdasága gyorsan erőre kapott* – részben a külföldi befektetéseknek köszönhetően – így az egyébként is legmagasabb foglalkoztatási mutatóik (47,6 és 46,3 foglalkoztatott 100 lakosra vetítve) szerény mértékben csökkentek (Székesfehérváré 4,3%-kal, Győré 5%-kal). Szeged, Pécs és Debrecen foglalkoztatásának visszaesése 10%-ot meghaladó volt (utóbbi 15%-os), míg Miskolc foglalkoztatottjainak fajlagos értéke közel 25%-kal zuhant 1990 és 2001 között.

Az ezredforduló utáni munkaerőpiaci folyamatok alapján *Debrecen helyzete Miskolc után legrosszabb* a június havi munkanélküliségi ráta tükrében. 2000 és 2012 között Miskolc rátája volt a legmagasabb, melyet Debrecen követett. Az időszak alatt – a 2000-es évek elején jelentkező csökkenés ellenére – több mint 3%-kal nőtt a ráta Debrecenben, meghaladva a 9%-ot. A 2008-as gazdasági válság mindenhol ugrást okozott a rátákban, azonban Győrben, Székesfehérváron és Miskolcon is csökkenő tendencia érvényesül, miközben *Debrecenben 2006 óta folyamatosan emelkedik a munkanélküliség szintje*. (5.35. ábra)

5.35. ábra A június havi munkanélküliségi ráta alakulása (az NFSZ adatai alapján)

Az iskolázottság tekintetében (2001-es adatok alapján) *Debrecen kettős képet mutat*. A pólusok közül a legmagasabb (0,7%) volt az egyetlen osztályt sem végzetek 10 évnél idősebb népességen belüli aránya. Ugyanakkor, *a diplomások aránya kedvezőbb* – 19,1% – volt a 25 évnél idősebbek körében, mely Szeged és Székesfehérvár után következett.

A régióközpontok egy lakosra vetített SZJA alapot képező jövedelem értéke már a rendszerváltás előtt és 2010-ben is meghaladta az országos átlagot. Debrecen *az elmúlt években tartotta a 108% körüli jövedelemszintet*, mely kedvezőbb Miskolc és Pécs értékénél és valamivel elmarad Szegedétől. Viszont jelentősen alacsonyabb Győr 128%-os és Székesfehérvár 137%-os értékénél.

Az infrastrukturális ellátottság tekintetében minden regionális központot autópálya köt össze Budapesttel. A vasúthálózat tekintetében azonban már differenciáltabb a kép. Bár villamosított vasúti fővonal fűzi fel mindegyik központot, a határ közeli fekvés különösen Szeged esetében a hálózat központi szerepkörét csökkenti. A logisztikai tevékenységek nagy jelentőséggel bírnak Győr (Pozsony és Bécs közelsége folytán) és Székesfehérvár (Budapest közeli fekvés) esetében. A nyugat felé (Hegyeshalom és Rajka irányába) haladó tranzitforgalom Győrnél a legnagyobb. Debrecen esetében a Nagyvárad felé kiépülő gyorsforgalmi úthálózat, valamint az itt működő – a Budapest Liszt Ferenc

repülőtér mellett egyetlen hazai – nemzetközi minősítésű légikikötő további fejlesztése értékelheti fel a logisztikai funkciókat.

A személygépkocsi ellátottság Székesfehérvár és Győr esetében a legnagyobb (35,3, illetve 31,6 személygépkocsi 100 lakosra), melyet Debrecen követett 2010-ben (29,9-es értékkel). A belterületi utak kiépítettsége 83% volt Debrecenben, melyet jelentősen megelőzött Székesfehérvár és Győr 90% fölötti értéke (emellett 80% alatti értéke volt Miskolcnak, Pécsnek és Szegednek). A kerékpárutak hossza Debrecenben 25,3 km volt, melyet 2010-ben megelőzött Szeged és Győr is. Az 1 km belterületi útra jutó kerékpárutak hossza azonban Székesfehérváron volt a legnagyobb (78,4 m), melyet Győr, Szeged és Debrecen követett (utóbbi fajlagos értéke 45,0 m volt), míg Pécs és Miskolc igen szerény értékekkel rendelkezett. A helyi autóbusz-hálózaton szállított utasok száma Miskolcon volt a legmagasabb 2010-ben (megközelítette a 600 utas/lakos éves értéket), melyet Szeged és Debrecen követett (581 és 489 utas/lakos értékkel) – a három városban kötött pályás közlekedés is zajlik. Győr és Székesfehérvár jóval alacsonyabb értéke (229 és 239 utas/lakos) annak tudható be, hogy a lakosok az egyéni közlekedést preferálják.

6 Az infrastruktúra állapota Hajdú-Bihar megyében

6.1 Vonalas rendszerek, létesítmények

A vonalas infrastrukturális elemek közül a közlekedéshez kapcsolódó hálózatoknak van leginkább kapcsolata a gazdasági fejlettséggel/fejlődéssel. A megye közlekedésében, az országos, valamint nemzetközi kapcsolattartásban kiemelt szerepe van a közúthálózatnak. Közúthálózat-sűrűség tekintetében Hajdú-Bihar megye 16. volt a megyék és Budapest rangsorában a 23,6 km-nyi 100 km²-re jutó úthosszával (az országos érték 34,0 km 100 km²-re). Ennek oka a megye ritkább település-hálózata és alföldi jellege. Az autópálya-sűrűség alapján jobb a megye értéke, mivel 9. volt a megyék és Budapest sorában. A Budapest felé irányuló közlekedést gyorsította meg a jelenleg Nyíregyházáig tartó M3-as autópálya, valamint a Görbeházánál elágazó, Debrecenig húzódó M35-ös autópálya (a Hajdú-Bihar megyei szakasz 89,1 km hosszú). Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Jász-Nagykun-Szolnok megye felé a legfontosabb közúti összeköttetést – és a megyén belüli fő közlekedési tengely is – a 4-es számú közút teremti meg. Püspökladányt és Ártándot köti össze a megye másik jelentős forgalmat lebonyolító elsőrendű útszakasza, a 42-es főút. A másodrendű főútvonalak közé tartozik a Debrecenből kiinduló 33-as, 35-ös (melyek forgalmi terhelése érezhetően csökkent az M35-ös autópálya átadásával), 47-es, 471-es (utóbbiak forgalma igen jelentős, különösen a csúcsidőszakokban) és 48-as, valamint a Polgárnál kiágazó 36-os főút. (M 6.1. ábra, 6.1. ábra)

6.1. ábra: Hajdú-Bihar megye közlekedési hálózata és határátkelőhelyei

Folyamatban van a Debrecenre elkerülő 354-es út továbbépítése. Az elkövetkezendő évek közlekedési tervei között szerepel a Debrecenből Berettyóújfaluiig, valamint onnan a román határig futó gyorsforgalmi út megépítése (az M35 folytatása és az M47), valamint a 4-es számú főút

gyorsforgalmivá történő fejlesztése (M4). Fontos feladat a Debrecen és az országhatár közötti útszakaszok fejlesztése mind Nagyvárad irányába, mind az Érmellék felé (Érmihályfalvánál lehet becsatlakozni a 19-es számú Nagyvárad és Szatmárnémeti közötti futó főúthoz, mely reális alternatívát jelenthet a Nagyvárad felé irányuló közúti forgalom számára). A Románia irányából nyugat felé haladó mintegy napi 2500 külföldi személygépkocsi és 2000 tehergépjármű jelentős része Ártándnál lép Magyarországra (egy 2008-as felmérés szerint), így a legjelentősebb tranzit forgalom a 42-es, majd a 4-es szám főúton áramlik Budapest irányába, komoly terhelést okozva. (Szele A. 2010) (A romániai észak-erdélyi autópálya a Nagyvárad–Zilah–Kolozsvár–Brassó–Bukarest nyomvonalon fog megépülni – az előzetes tervek szerint 2015-ig. Átadása után várhatóan még tovább fog nőni a Hajdú-Bihar megyén keresztül haladó tranzitforgalom.) Jelenleg a teherjárművek útdíj-fizetése ellenére a forgalomnak csak kisebb része használja az M35-ös autópályát. Az Ukrajna felől déli és nyugati irányba haladó tranzitforgalom meghatározó része a 4-es úton végighaladva érinti Debrecent. Az M3-as autópálya Nyíregyházáig való építése (illetve Vásárosnaményig történő jövőbeni meghosszabbítása) a korábbi időszakhoz képest elterelte a Debrecen felé irányuló nemzetközi átmenő forgalmat (a 4-es számú főúton Debrecenbe bemenő forgalom 2007-2010 között közel 20%-kal csökkent, ráadásul a fennmaradó forgalom nagy részét az ingázók teszik ki). Várhatóan a városon jelenleg keresztülhaladó forgalmat is jelentősen mérsékelni fogja a hamarosan elkészülő elkerülő út.

Indokolt lenne az M3-as és M35-ös autópályák görbeházai csomópontjának átépítése oly módon, hogy Nyíregyháza irányából is rá lehessen hajtani az M35-ösre, illetve Debrecen irányából is a Nyíregyháza felé tartó M3-as sztrádaszakaszra. Hiányzó összeköttetések megépítése is hozzájárulhat az erősebb térségi kohézió kialakításához. Ebből a szempontból pl. a 3503-as út 36-os útig történő kiépítése említendő. Környezetvédelmi szempontok miatt megfontolásra érdemes több települési belterület tehermentesítése elkerülő utak építésével – pl. Hajdúnánáson a 3503-as útszakasz esetében. Komoly csúcsidei forgalmi terhelés jellemző Debrecen agglomerációs övezetében, mely különösen indokoltá teszi az útfejlesztést (esetleges négy sávossá történő szélesítést) Hajdúsámsonig.

A 2000-es évek közepén a közút-rekonstrukciók elsősorban a nagyobb forgalmú főutakra (pl. 33-as és 35-ös út) koncentráltak. A megye alsóbbrendű útjainak hosszúsága 1176,8 km, melyek számos szakaszon nem megfelelő minőségűek, így folyamatos javításuk, fejlesztésük szintén fontos feladat. Bár az elmúlt években Európai Unió forrásából több útszakasz felújítására sor került, a Hajdúvárosok közötti összekötő utak, valamint a határmenti térség (Nyíradony–Vámpércs–Létavértes közötti útszakaszok) útjainak minősége meglehetősen rossz (ezek egy részének rekonstrukciója már folyamatban van). (M 6.12. ábra)

Igen magas a megyében a kiépítetlen belterületi utak aránya – 34,6%-os – is, amelynél csak Pest megye értéke rosszabb (utóbbinak azonban a Budapest környéki lakónegyedek építése az oka, ahol késik az infrastruktúra kiépítése). A Polgári, a Hajdúhadházi és a Derecske-Létavértesi kistérségben az 50%-ot is meghaladta, illetve megközelítette a kiépítetlen belterületi utak aránya. A burkolt belterületi utak aránya a Hajdúszoboszlói, a Hajdúböszörményi, illetve a Debreceni kistérségben legmagasabb (80% felett).

A megye működtetett vasúthálózata 459,6 km hosszú, melynek 16,5%-a kétvágányú, egyúttal villamosított. A vasúti közlekedés tengelyét a 100-as számú Budapest–Szolnok–Debrecen–Nyíregyháza–Záhony vonal alkotja, emellett igen fontos szerepet tölt be a Püspökladánytól Nagyvárad irányába futó 101-es és a Püspökladány–Békéscsaba közötti 128-as vasútvonal. Továbbá Debrecen felé teremt összeköttetést a nemzetközi forgalmat is lebonyolító 105-ös, valamint a 106-os, 108-as, 109-es és 110-es számú vasútvonal. 2007-ben állították le a személyforgalmat a 112-es számú Nagykálló–Nyíradony, 2009-ben a 107-es számú Debrecen–Létavértes és a Tiszacseget, illetve Polgárt is érintő 117-es számú vasútvonalakon. (6.2. ábra) Debrecen mellett Püspökladány a megye legforgalmasabb vasúti csomópontja, két vasúti határátkelő üzemel Románia felé – Biharkeresztesen (Nagyvárad, majd onnan Kolozsvár és Arad felé teremt összeköttetést) és Nyírábrányban (mely Érmihályfalvánál kapcsolódik a Nagyvárad–Szatmárnémeti fővonalhoz). A 100-as fővonal pálya-rekonstrukciós munkálatai jelenleg is zajlanak, melynek eredményeként 160 km/órás maximális sebességgel is haladhatnak a szerelvények. A Püspökladány és Biharkeresztes közötti, Románia irányába futó 101-es vasútvonal későbbre tervezett felújítása lehetőséget teremthet Debrecen és Nagyvárad közötti vasúti közlekedés versenyképesebbé tételére is (kiegészítő beruházként Püspökladányban delta-vágány építése lehet szükséges).

Az alsóbbrendű vasútvonalak leromlott állapota miatt a pályaszakaszok jelentős részén lassan tudnak haladni a szerelvények, ez pedig tovább rontja a nagyrészt szerény kihasználtságú vonalak versenyképességét. A 106-os számú Debrecen–Sáránd–Nagykerek vasútvonal korábban Nagyváradig biztosított összeköttetést, melynek határmenti szakasza a trianoni békediktátum után felszámolásra került. Bár több terv is készült ennek rekonstrukciójára, illetve kiváltására, egyik sem valósult meg. Jelenlegi állapotában a vonalszakasz azonban nem alkalmas a nemzetközi forgalom kiszolgálására.

A normálnyomtávú vasúthálózat mellett Hajdú-Bihar megyében két keskeny nyomtávú pálya üzemel – a Hortobágyi kisvasút (4 km), illetve a Debrecenből induló, 2012-ben felújításra került Zsuzsi Erdei Vasút (16,5 km).

2010-ben 112,5 km-nyi kerékpárút volt Hajdú-Bihar megyében, mely közel 40 km-rel hosszabb az 5 évvel korábnál. Különösen a nagyobb városok környezetében fontos lenne további külterületi kerékpárutak építése. 2010-ben a megyében 1,8 km kerékpárút jutott 100 km²-re, mely elmaradt mind az országos, mind a vidéki megyék átlagától. A települések közötti szakaszokon különösen hiányos a kerékpárút-hálózat – Debrecen és néhány hozzá tartozó településrész, valamint Hajdúsámson, illetve pl. Derecske–Tépe, Hajdúnánás–Hajdúdorog, Hajdúszoboszló–Nagyhegyes, Bocskai kert–Hajdúhadház–Téglás között épült kerékpárút. Jelentős kerékpárút-fejlesztéseket terveznek Nyíradony és a szomszédos települések között, valamint Létavértestől és Berettyóújfalutól (Biharkeresztesen át) Románia irányába. Idegenforgalmi szempontból kiemelkedik a Polgártól a Tisza-tó felé töltésen haladó kerékpárút (az Euro Velo 11-es jelű nemzetközi hálózat része), valamint a Tiszafüredtől Hortobágy–Nádudvar–Hajdúszoboszló–Debrecen–Nyírábrány, a Nyíregyháza–Hajdúnánás–Hajdúdorog–Hajdúböszörmény–Debrecen és a Debrecen–Létavértes–Biharkeresztes–Sarkad útvonalon kijelölt országos kerékpárút érdemel említést. (M 6.2. ábra)

6.2. ábra: Funkcionáló és bezárt vasút-vonalak Hajdú-Bihar megyében

A közlekedési infrastruktúrához tartozó, bár nem vonalas jellegű elem a repülőtér. Debrecen nemzetközi légi forgalmat lebonyolító repülőtér, amely 2012-től rendszeres repülőjáratokat is indít és fogad. A Wizzair légitársaság London–Debrecen járatát üzemelteti, melyek mellé továbbiakat is tervez (Eindhoven és Milánó viszonylatban). A repülőtér nemzetközi áru- és személyforgalmi határállomásként is funkcionál, mely jelentős – bár egyelőre kevésbé kiaknázott – logisztikai potenciált is jelent. A jövőben – esetleg fejlesztése esetén – versenytársként léphet fel a nagyváradi repülőtér, mely jelenleg inkább a romániai belföldi légi közlekedésben játszik fontos szerepet.

Bár az internet-ellátottság nem a fizikai kommunikáció része, azonban az infokommunikációs technológiák mára a kapcsolattartás és információáramlás alapvető részét képezik. A megye a lakosság internet-ellátottsága terén 2005-ben a 15. helyen volt a megyék és Budapest rangsorában, a 100 lakosra jutó 8,6 előfizetés elmaradt az országos (9,9 előfizetés/100 lakos) és a vidéki átlagtól (9,2 előfizetés/100 lakos) is – hasonlóan Északkelet-Magyarország többi megyéjéhez. 2010-re Hajdú-Bihar megye egy pozíciót javított (30,4 előfizetés/100 lakos), azonban az elmaradás továbbra is fennállt az országos (34,6 előfizetés/100 lakos) és a vidéki átlaghoz (32,7 előfizetés/100 lakos) képest is – Északkelet-Magyarország többi megyéjével együttesen. Budapest és a legfejlettebb megyék (Fejér, Komárom-Esztergom, Vas, Győr-Moson-Sopron, Pest) álltak a lista élén mindkét évben. A megyén belüli különbségek 2005 és 2010 között jelentősen csökkentek és az előfizetők száma jelentősen növekedett. 2005-ben Debrecen, Bocskai és Hajdúszoboszló értéke haladta meg a vidéki átlagot és 11 településen egyáltalán nem volt előfizető. 2010-ben azonban Vekerd kivételével minden településen volt előfizető és az előbbi három településen kívül további 10 község értéke haladta meg a vidéki és országos átlagot (pl. Körösszegapáti, Bihartorda és Monostorpályi került az élre). Ennek oka pedig az, hogy európai uniós támogatással több elmaradott településen építették ki a modern szélessávú hálózatot.

Az intézmények – és azon belül is kiemelten az oktatási intézmények – internet-ellátottsága 2005-ben 63,8%-os volt Hajdú-Biharban, mely az országos értéktől (65,3%) elmaradt, de valamelyest kedvezőbb volt a vidéki átlagnál (63,4%). 2010-re Hajdú-Bihar megye értéke 69,1%-ra nőtt, és ezzel a 6. volt Budapest és a megyék rangsorában (meghaladva ezzel az egyaránt 66,9%-os vidéki és országos átlagot is). 2005-ben Jász-Nagykun-Szolnok és Heves megye is jobb értékkel rendelkezett Hajdú-Bihar megyénél, 2010-ben már csak utóbbi értéke volt magasabb. A megyén belüli fejlődést mutatja, hogy míg 2005-ben a települések egytizedének volt 100%-os az oktatási intézményi internet-ellátottsága, 2010-ben több mint negyedének (és mindössze négy településen nem volt egyáltalán kiépített internet-hálózat az oktatási intézményekben – Folyás, Mezőpeterd, Mezősas és Told esetében, míg Bihardancsházán és Vekerden nem volt oktatási intézmény). Az alapvetően nagyobb intézményhálózatot fenntartó városok közül Püspökladány, Derecske és Létavértes értéke 40 és 50% közé esett – jelentősen elmaradva a megyei átlagtól, de a hajdúvárosok és Debrecen értéke sem érte el azt. A kiépítettség hiánya elsősorban az óvodákat jellemzi.

A vállalkozási szféra internet-ellátottságára vonatkozóan csak hozzávetőleges becslést lehet adni a vállalati honlapok aránya alapján a GKINET kistérségi adatai alapján. 2005-ben a Debreceni kistérség 21. volt a 174 kistérség rangsorában, mely mellett a Püspökladányi, a Hajdúszoboszlói és a Polgári kistérség értékei tudták meghaladni a súlyozatlan országos átlagot (29,1%). 2010-re a Debreceni kistérség jelentősen visszacsúszott (a 98. helyre) és 47%-os értéke elmaradt az országos 51,4%-os értéktől. A megyéből mindössze a Püspökladányi kistérség értéke érte el ezt a küszöbértéket. Ezen adatok fényében is kijelenthető azonban, hogy a vállalkozói szféra internet-ellátottsága és weben való jelenléte fejlesztendő a jövőben.

Összességében kijelenthető, hogy Hajdú-Bihar megye közlekedési infrastruktúrája látványosan fejlődik, azonban az országos viszonyokhoz képest egyértelmű a hátránya. A jelenleg zajló és tervezett fejlesztések biztosítani fogják – az egyébként is a megyén keresztülhaladó – kelet-nyugati irányú, nemzetközi tranzitforgalom szabályozott átvezetését. A Nagyvárad és Érmihályfalva felé vezető útfejlesztések erősíteni fogják Debrecen és a megye déli részének logisztikai szerepét, és az európai hálózatokhoz való kapcsolódását. Emellett fontos az alsóbbrendű közlekedési kapcsolatok, közösségi közlekedési lehetőségek további fejlesztése és Debrecen elővárosi forgalmának kiszolgálása.

6.2 Egyéni és közösségi közlekedési megközelíthetőségi viszonyok, közlekedési kapcsolati hiányok

A közlekedés, a minél gyorsabb és hatékonyabb helyváltoztatás egyre fontosabb társadalmi-gazdasági elvárás a globalizálódó világban.

Hajdú-Bihar megye a személygépkocsik 1000 lakosra jutó számában 17. volt 2010-ben (259,0 darab 1000 lakosra jutó személygépkocsi értékkel), mely jelentősen elmarad az országos (298,8) és a vidéki átlagtól (284,1). Ez ugyan számottevően növekedett a 2000-es 180,2 darab 1000 lakosra jutó személygépkocsi értékhez képest, azonban a recesszió hatására 2008-tól csökkenő tendenciát mutat – hasonlóan az országos trendhez.

A kistérségek közül a Debreceniben volt legmagasabb az 1000 lakosra jutó személygépkocsik száma (297,7 darab 1000 lakosra), azonban ez sem érte el az országos átlagot, míg a második legmagasabb értékkel rendelkező Hajdúszoboszlói kistérség pedig a vidéki átlag alatt maradt 2010-ben. A Balmazújvárosi és a Derecske-Létavérségi kistérségek értéke volt a legalacsonyabb.

Települési szinten Bocskaiertben a legmagasabb a személygépkocsik lakosságszámra vetített száma (323,5 személygépkocsi 1000 lakosra), melyet Debrecen, Ebes, Hajdúszoboszló és Biharkeresztes követett. Alig több mint 142 személygépkocsi jutott 1000 lakosra Szerepen és Hencidán, de Told, Vekerd és Bojt értékei is igen szerények. (M 6.3. ábra)

A közúton való közlekedést – főként időráfordítás szempontjából – nagyban befolyásolják a közúthálózat sajátosságai és az útminőség. Debrecen elérése szempontjából a legnagyobb időbeli távolságra a megye déli – Komádi környéki – területe, valamint Egyek és Tiszacsege települések voltak. A Debrecenhez legközelebb – 20 perces időtávolságon belül – eső települések (Mikepércs, Hajdúsámson, Bocskaiert és Ebes) az elmúlt évtizedekben elsősorban fekvésüknek köszönhették pozitív vándorlási egyenlegüket. (M 6.4. ábra)

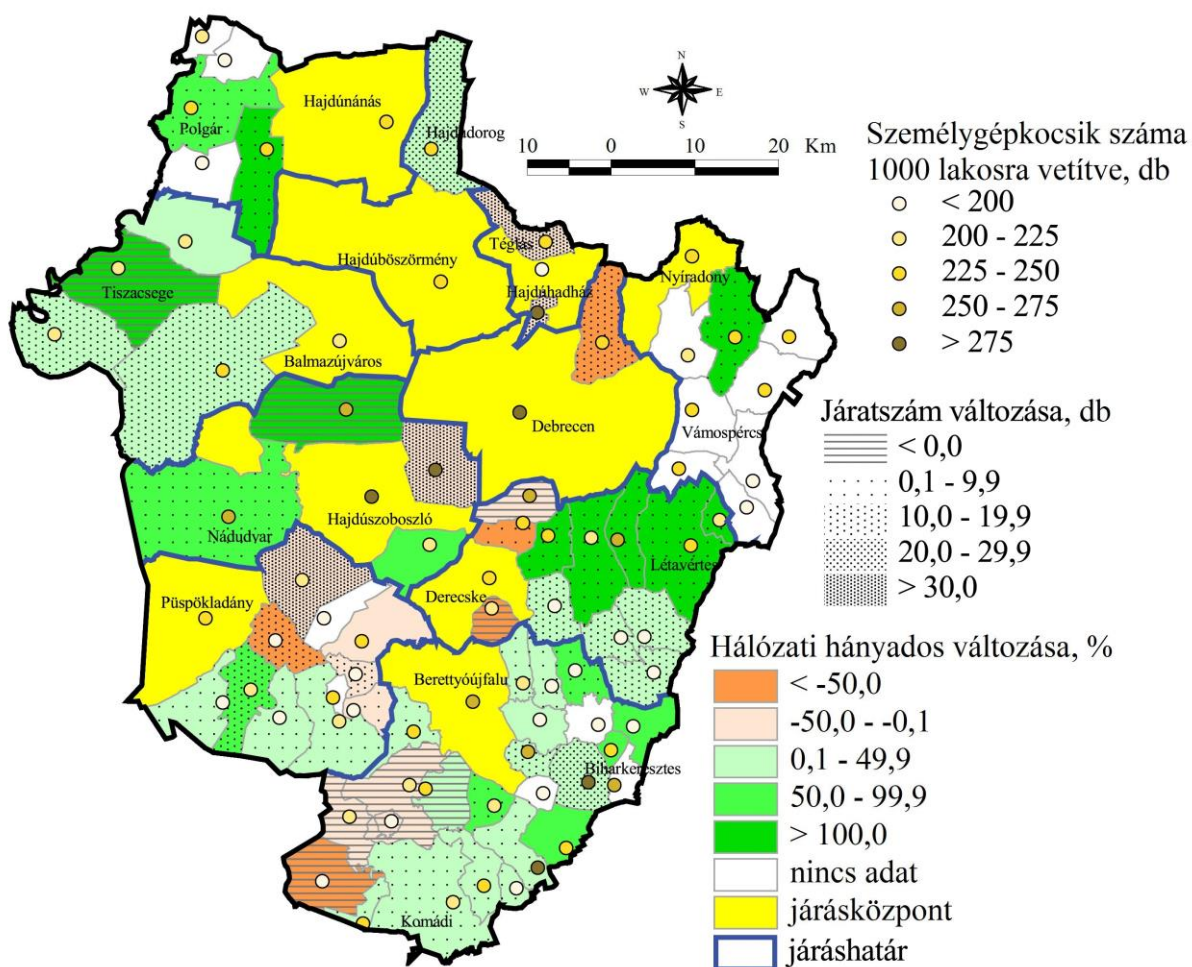
A helyközi közösségi közlekedés tekintetében a megyére jellemző a Debrecen központúság, mind az autóbusz (M 6.5. ábra), mind a vasúti közlekedés terén (M 6.6. ábra). A bihari terület kivételt jelent, mert itt elsősorban Berettyóújfalui és Püspökladány a legfontosabb közösségi közlekedési csomópont. Az autóbuszjáratok száma a Debrecen körülvérvő agglomerációs gyűrűben, valamint a Debrecen–Berettyóújfalui viszonylatban a legmagasabb (utóbbi a hiányzó közvetlen vasúti összeköttetést is pótolja). (Pálóczi G. – Péntes J. 2012)

A megyében számos olyan település van, melyről nem érhető el közvetlenül a megyeszékhely, de adott esetben a térségi központ (jelenleg kistérségi, majd 2013-tól járási igazgatási székhely) sem. (M 6.7. és M 6.8. ábra) Sajátos problémát hordoznak a jelenlegi Hajdúhadházi kistérség (2013-tól a Nyíradonyi járás) települései, ugyanis a térségen belüli közvetlen közlekedési kapcsolatok rendkívül mozaikosak, közösségi közlekedési eszközzel túlnyomórészt Debrecenre keresztül, átszállással lehet elérni a településeket (megfelelő igény esetén Debrecenből induló autóbusz-körjárat indítása megoldást jelenthetne erre). (M 6.10. ábra) A leendő Hajdúnánási járás településeinek fele pedig Polgáron keresztül tud autóbusszal kapcsolódni az új központhoz. A Berettyóújfalui járás településeinek lakossága a néhány községet – Bojt, Told, Ártánd – érintő közvetlen közösségi közlekedési kapcsolat hiánya mellett, a hosszú menetidővel is kénytelen szembesülni. A jövőbeni Derecskei járás közösségi közlekedést érintő feszültségforrása az alacsony járatszám. Bár a kormányablakok rendszere mérsékelheti a járásközpontok egy részének körülményes elérését, azonban a hatékonyan működő járási-igazgatási rendszer biztosításához a felvázolt közösségi közlekedési problémák nagy részét szükséges orvosolni, mert a személyi közlekedés nem tudja kiváltani a közösségi közlekedést (M 6.9. ábra), különösen az elmaradott településcsoportokban.

Hajdú-Bihar megyében az országosan megfigyelhető csökkenő trenddel ellentétben a rendszerváltás óta szinte folyamatosan nőtt a helyközi autóbusz-közlekedést használó utasok száma (a 2007-ben megfigyelhető csökkenés a bérletes utasok beszámításának módszertanában történt változásra vezethető vissza). A gazdasági recesszió és az üzemanyagárak emelkedésének hatására az elmúlt néhány évben ismét nőtt a szállított utasok száma mind az autóbusz, mind a vasúti közlekedésben. A közösségi közlekedés nagyobb jelentőséggel bír azokban a térségekben, ahol az egyéni közlekedés – elsősorban anyagi – feltételei nem megfelelőek. A legegységelműbb utasszám-növekedés (melyet követett a járatok számának változása is) Debrecen mintegy 30 km-es vonzáskörzetében jelentkezett.

A közösségi közlekedést lebonyolító társaságoknak törvény által előírt kötelességük biztosítani alapvető szolgáltatásként a vonzásközpontba (nem feltétlenül esik egybe a kistérség-, illetve járásközponttal) való eljutás közvetlen lehetőségét naponta 3 járatpár által – amennyiben az infrastrukturális adottságok lehetővé teszik. Emiatt az utasforgalom nincsen teljesen szinkronban az indított járatok számával, de jó megközelítéssel visszatükrözi a közösségi közlekedési iránti keresletet is. A rendelkezésre álló – egységesnek tekinthető, bár részben elavult – 2007-es utasszámlálási adatok alapján kirajzolódnak a megye legfontosabb közösségi közlekedési tengelyei és az utasforgalom legfontosabb mennyiségi különbségei. (M 6.11.)

A személyi és közösségi közlekedés egymáshoz viszonyítását szolgálja a hálózati hányados mutatója, melynek lényege, hogy kiszámítottuk a legrövidebb átlagos hétköznapi eljutási időt a járás településeiről a járásszékhelyre, melyet elosztottunk a közúton percben mért elérhetőséggel (utóbbi egyéni közlekedésnek számít). Az arányszám magas értéke az egyéni közlekedéshez képest lassú közösségi közlekedésre utal. A 6.3. ábra szemlélteti a hálózati hányados változását, melynek csökkenése összességében véve a relatíve gyorsuló közösségi közlekedést jelenti, míg a növekvő értéke ezzel ellentétes folyamatot jelez. Az ábra ugyanakkor jelzi a 2000 és 2010 közötti összesített napi MÁV és Volán járatpárok számának változását is. Egyértelműen kirajzolódik, hogy a főbb közlekedési tengelyek (47-es út, 4-es út, 100-as vasúti fővonal) mentén gyorsabbá vált a közösségi közlekedés, utóbbi tengely mentén pedig a járatszám is jelentősen nőtt (a magas személygépkocsi szám ugyanakkor azt is jelzi, hogy az egyéni közlekedés jelentősége is igen nagy).

6.3. ábra: Az egyéni és közösségi közlekedés jellemző trendjei 2000 és 2010 között

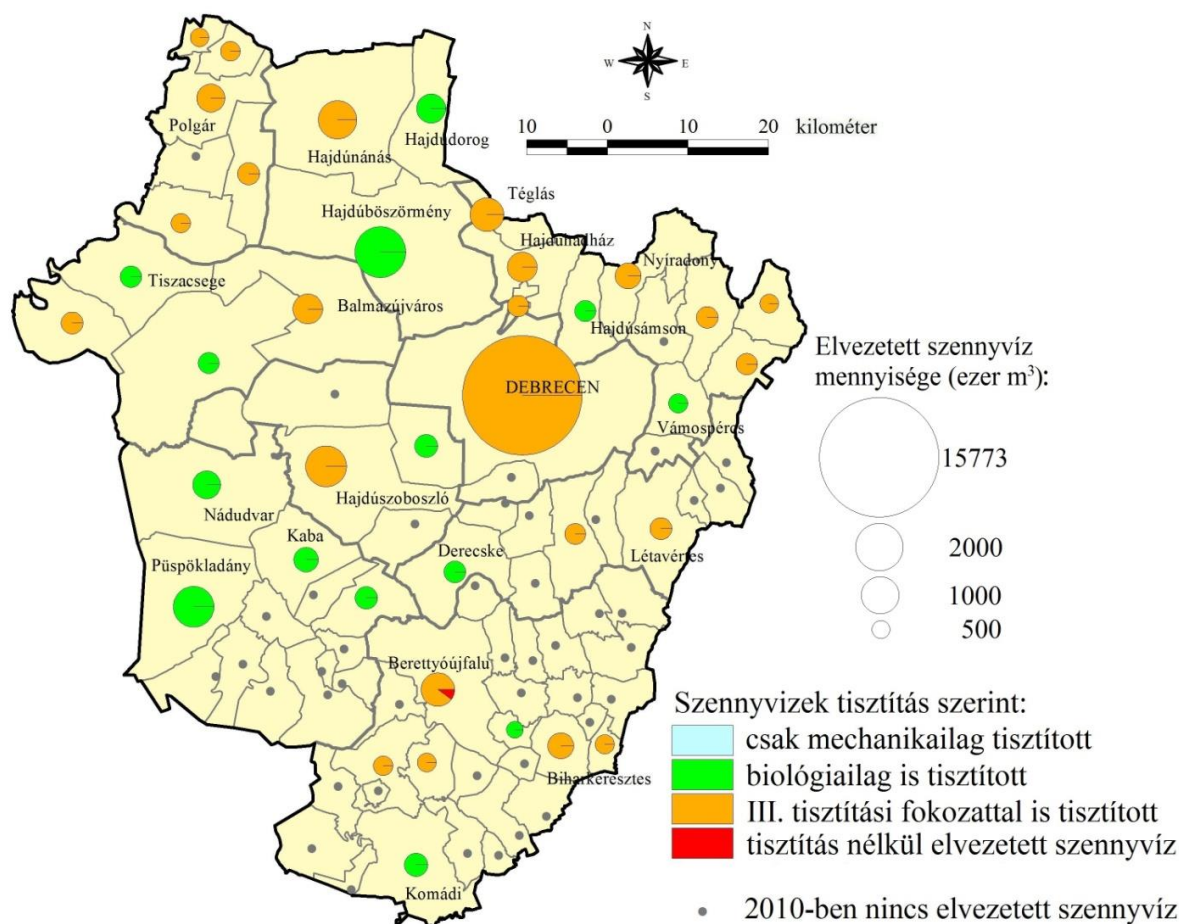
A térkép sötétebb zöld színei azokat a területeket jelzik, ahol a közösségi közlekedés közúthoz viszonyított „versenyképessége” romlott, illetve nem megfelelő (a fehérrel jelölt területeken pedig hiányzik a járásközponttal való közvetlen közösségi közlekedési kapcsolat). Ezeken a településeken mindenképpen indokolt a közösségi közlekedés fejlesztése. A Debrecen környéki településekről érkező utasforgalom az ingázók magas száma miatt koncentráltan jelentkezik, melynek volumene

várhatóan szerényen növekedni fog az elkövetkezendő években, azonban feltételezhetően az üzemanyagárak csökkenése esetén ismét nagyobb részesedéssel fog bírni az egyéni közlekedés. Az helyközi autóbusz-hálózat legnagyobb előnye az ingázóforgalom szempontjából, hogy Debrecenben lényegesen jobb a területi feltárása (kutatások rámutattak, hogy az utazók igyekeznek elkerülni az átszállásokat, közlekedési módváltásokat). A vonzásközpontokba irányuló forgalmat elsősorban az ingázás (főként munkavállalási és tanulmányi célú) jellemzi, azonban kérdéses, hogy a közigazgatás (beleértve az önkormányzati feladatellátás) átszervezése milyen utasforgalmat fog generálni a jövőben. A csökkenő lakosságszámú, előregedő népességű térségekben azonban az utazási igény csökkenése prognosztizálható.

6.3 Vízellátás, szennyvízelvezetés, szennyvíztisztítás, szennyvíz és szennyvíziszap elhelyezés helyzete a megyében

A víz- és szennyvízcsatorna-ellátás jelzi a lakosság életminőségének alakulását, és bizonyos gazdasági ágazatok biztonságos, a környezetet kevésbé terhelő működése nem is lehetséges megfelelő csatornahálózat nélkül. A közüzemi vízhálózatba kapcsolt lakások aránya a 2005 végén elkezdődött Észak-alföldi ivóvíz-minőség javító programnak köszönhetően a megyében 96%-os, azaz csaknem teljesnek mondható, a maradék 4% elsősorban a leromlott, nem lakott lakásokat jelenti, amelynek látványos területi mintázata nem jelentkezik. Így vízhálózat esetében a rákapcsolás mértéke országos viszonylatban kedvezőnek mondható, a régió átlagértékét is meghaladja. Ezzel a megye szinte teljes lakosságának biztosítható az európai uniós előírásoknak megfelelő ivóvízellátás, jelentős területi különbség nem tapasztalható. A hiányzó hálózat elsősorban a települések, különösen a városok szegényebb infrastruktúrával kevésbé ellátott részein jelenik meg. Ezen területek ellátására törekedni kell.

A szennyvízhálózatra bekapcsolt lakások aránya tekintetében kedvezőtlenebb a helyzet: a megyei érték (49%) a hazai átlagnak 79%-a, ez a régiós átlagnál magasabb, ugyanakkor a megye településeinek felében nincs kiépített szennyvízhálózat. Hajdú-Bihar megye a megyék rangsorában az ötödik legkedvezőtlenebb helyzetben van. Emellett kistérségi szinten is jelentős különbségei vannak, a Derecske-Létavértesi kistérségben a bekapcsolt lakások aránya alig éri el a 10%-ot, de alacsony a Berettyóújfalui vagy a Polgári kistérségben is, ahol 20% alatt marad. Ugyanakkor a döntően városi jellegű Debreceni vagy Hajdúböszörményi kistérségben országos átlag körüli értékkel találkozunk. Kedvező folyamatnak tekinthető viszont, hogy a szennyvízhálózat bővítése az elmúlt években elkezdődött, sőt az I. üteme le is zajlott, de a megyére vonatkozó fejlesztési ütemek nagyobb része 2015. december 31-ig kell, hogy megvalósuljon.

6.4 ábra: A szennyvíztisztítás kezelés módja szerinti megoszlása Hajdú-Bihar megyében, 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

Hajdú-Bihar megye 82 települése közül csak 28 településen üzemel szennyvíztisztító mű. A megye szennyvíztisztító telepeinek állapota, színvonala változatos képet mutat. Korszerűtlen, természetes biológiai technológiával üzemelő telepek (Biharkeresztes, Derecske, Hajdúsámson, Kaba, Nádudvar, Hortobágy, Komádi, stb.) mellett az elmúlt években jelentős változások történtek a szennyvíztisztító telepek építésénél, vagy új építések, vagy bővítések történtek (Debrecen, Hajdúböszörmény, Berettyóújfalu, Püspökladány, Hajdúszoboszló, stb.). A településen keletkező települési szennyvíziszap mennyisége megyei szinten 220 000 t/év felett van, melyből több, mint 15% (több mint 25 000t/év) Debrecenhez köthető (TIKÖVIZIG, DEVÍZ Rt, HBÖ Vízmű Rt.)

A települési szennyvíztisztító telepeken (Debreceni telep) képződő, kirotasztott szennyvíziszap további kezelésére és veszélyes anyagokat tartalmazó iszapok, valamint veszélyes anyagokat tartalmazó szilárd hulladékok kezelésére az AKSD Kft. 1000 t/év kapacitással rendelkezik.

A közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózatban (közcsatornában) tisztítás nélkül elvezetett szennyvíz kizárólag Berettyóújfaluban jelentkezett, mindössze az összes szennyvíz 10%-a. A csatornahálózattal rendelkező településeken csak mechanikailag tisztított szennyvíz nincs ma a megyében. Több településen a szennyvíz csak biológiai tisztításon megy át. Az összes tisztított szennyvízből biológiailag is tisztított szennyvíz mennyisége különösen a községekben jellemző, ugyanakkor néhány város (Hajdúböszörmény, Püspökladány, Vámspércs, Nádudvar) tisztítói is ezt az eljárást alkalmazzák. III. tisztítási fokozattal is tisztított szennyvíz a megye településeiből 23 helyen jelentkezik (6.4 ábra).

A nem csatornázott területeken a lakossági eredetű szennyvizek elhelyezése közműpótlók (szennyvízgyűjtő aknák, szippantók) közbeiktatásával történik. Különösen az aprófalvak, vagy külterületi lakott helyek csatornázatlan részéről elszállítandó települési folyékony hulladék (szippantott kommunális szennyvizek) fogadására és kezelésére kell a jövőben hangsúlyt fektetni, a

csatornázásra nem kerülő településrészekben, ill. kistelepülésekben a környezetkímélő és költségtakarékos egyedi szennyvíz-elhelyezési kislétesítmények technológiáinak alkalmazását kell szorgalmazni. A tervezett kapacitást a 6.1. táblázat tartalmazza.

6.1. táblázat: Közműves szennyvíztisztító berendezések tervezett kapacitása Hajdú-Bihar megyében

Település	Közműves szennyvíztisztító berendezések tervezett kapacitása (kgO ₂ /nap)
Balmazújváros	758
Biharkeresztes	390
Debrecen	15000
Egyek	233
Földes	230
Görbeháza	150
Hajdúböszörmény	3960
Hajdúhadház	840
Hajdúnánás	600
Hajdúsámson	140
Hajdúszoboszló	157
Hortobágy	235
Hosszúpályi	210
Kaba	785
Komádi	280
Létavértes	523
Nádudvar	210
Nyírábrány	186
Nyíracsa	205
Nyíradony	20
Polgár	358
Püspökladány	325
Tiszacsege	800
Újszentmargita	72
Vámospércs	79
Zsáka	700

Forrás: KSH, 2010

Összefoglalva: A megye távlati vízigényei a meglévő rendszerekről kielégíthetők, ugyanakkor kiemelten fontos feladat a vízbázisok biztonságba helyezése és biztonságban tartása a védőterületek kialakításával és a szükséges monitoring működtetésével. Emellett a vízelosztó-továbbító művek folyamatos rekonstrukciója – különösen a régi, korszerűtlen anyagból készült vezetékek esetében – fontos feladat a jövőben. A szennyvízkezelés kapcsán a fokozatosan kiépülő szennyvízcsatorna-gyűjtő rendszerek mentén a lakosság érdeklődését tétellel szorgalmazni kell a lakossági bekötések számának növelését. A szennyvíztisztító művek területén pedig legfontosabb feladat a jövőben a III. tisztítási fokozattal is tisztított szennyvíz mennyiségének növelése.

6.4 Energiaellátás

Jelenleg a megye területén Debrecenben működik erőmű (földgáz üzemanyaggal), melynek szalmafűtésre való átállítására már megvannak a részletes tervek. A megyei területrendezési terv (2010) felsorolja a térségben található villamos-átviteli és elosztó hálózat elemeit.

Az energiaellátás fontos elemei még a nemzetközi és hazai szénhidrogén szállítóvezetékek megyét érintő részei.

A megye szinte valamennyi háztartása bekötésre került a villamos energia rendszerbe.

Problémát ma már a szociális okok miatt nem fizető és így a hálózatról lekapcsolt háztartások és az illegális áram-vételezések jelentik.

A térség összes településén kiépítésre került a gázhálózat. A gáz árának töretlen emelkedése az elmúlt években ugyanakkor egyre nagyobb teret adott az alternatív fűtési rendszereknek – mégis ma még a földgáz dominanciája érezhető.

6.2. táblázat: Fontosabb villamos-átviteli és elosztó hálózati elemek Hajdú-Bihar megyében

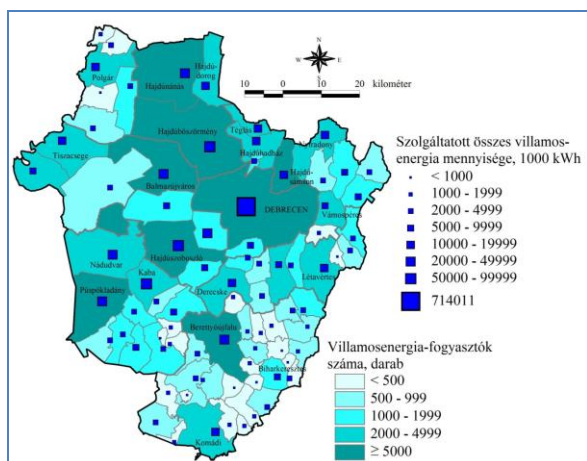
750 kV-os átviteli hálózat távvezeték	Debrecen - Albertirsa-országhatár-(Ukrajna távvezeték felhasítási pontja)
400 kV-os átviteli hálózat távvezeték	Baktalórántháza térségében tervezett erőmű – Debrecen Debrecen – Békéscsaba Debrecen – Szolnok Debrecen - országhatár - (Románia) Nyíregyháza – Debrecen Sajószöged – Debrecen
220 kV-os átviteli hálózat távvezeték	Sajószöged-Debrecen
120 kV-os átvitelt befolyásoló elosztó hálózat	Debrecen- Téglás- Nyíradony- (Kisvárdá) Debrecen- Hajdúböszörmény- Hajdúnánás- (Tiszalök) Debrecen- Balmazújváros- Nádudvar- Püspökladány Püspökladány- Berettyóújfalú Püspökladány- Karcag Debrecen- Hajdúszoboszló- Berettyóújfalú- (Békéscsaba) Debrecen- Létavértes- Biharkeresztes- Berettyóújfalú (Tiszaújváros)- Polgár- (Tiszafüred)

Forrás: Hajdú-Bihar megye területrendezési terve, 2010

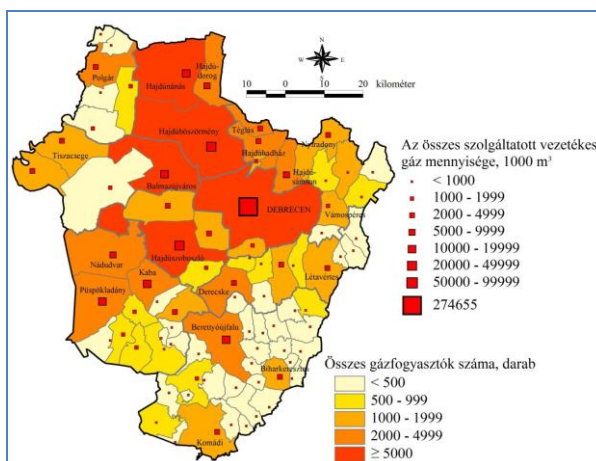
6.3. táblázat: Szénhidrogén szállítóvezeték Hajdú-Bihar megyében

Nemzetközi és hazai szénhidrogén szállítóvezeték	Tiszaújváros- Hajdúszoboszló Tiszaújváros- Ebes Ukrajna- országhatár- Vásárosnamény- Hajdúszoboszló- Mezőtúr- Városföld
Térségi szénhidrogén szállítóvezeték	Téglás- Hajdúsámson (Tiszaújváros- Hajdúszoboszló leágazása)- Balmazújváros- Hajdúböszörmény- Debrecen Józsa (Tiszaújváros - Ebes) – Debrecen (Hajdúszoboszló- Püspökladány- Mezőtúr leágazása) – Kaba- Földes Hajdúszoboszló- Nádudvar- (Karcag) Hajdúszoboszló- Sáránd- Berettyóújfalú- Mezősas (Tiszaújváros)- Tiszacsege- (Tiszafüred)

Forrás: Hajdú-Bihar megye területrendezési terve, 2010

6.5. ábra: Az áramellátás néhány jellemző adata Hajdú-Bihar megyében, 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

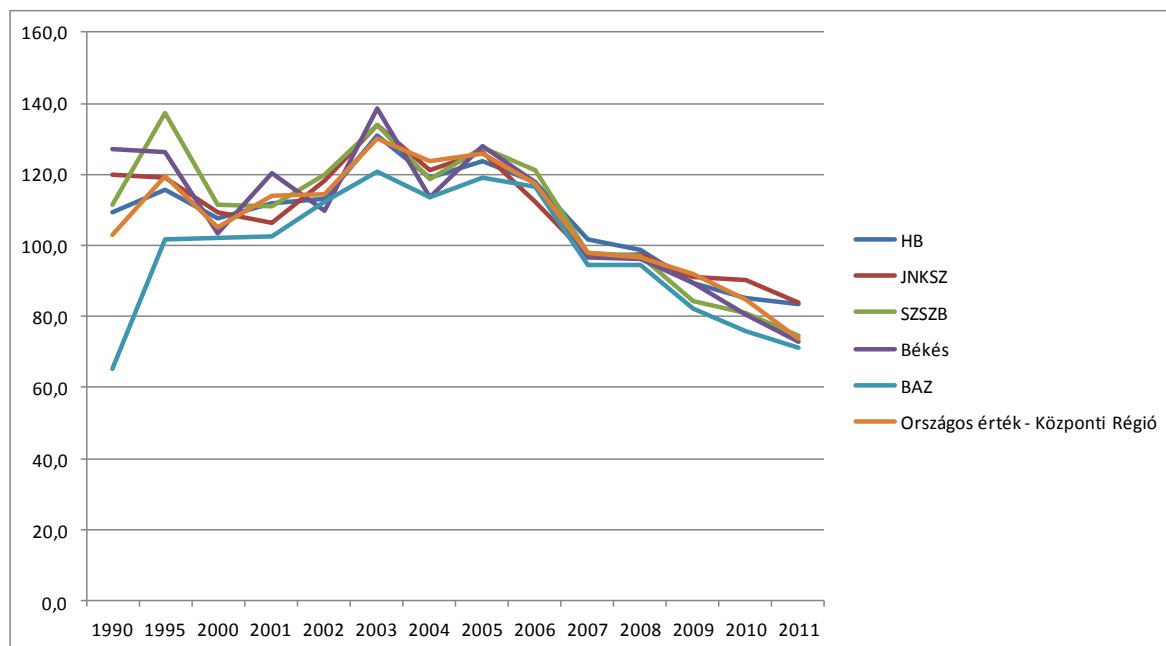
6.6. ábra: Az gázellátás néhány jellemző adata Hajdú-Bihar megyében, 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

Távfűtés a megye hat településén működik: Berettyóújfalú, Debrecen, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Püspökladány.

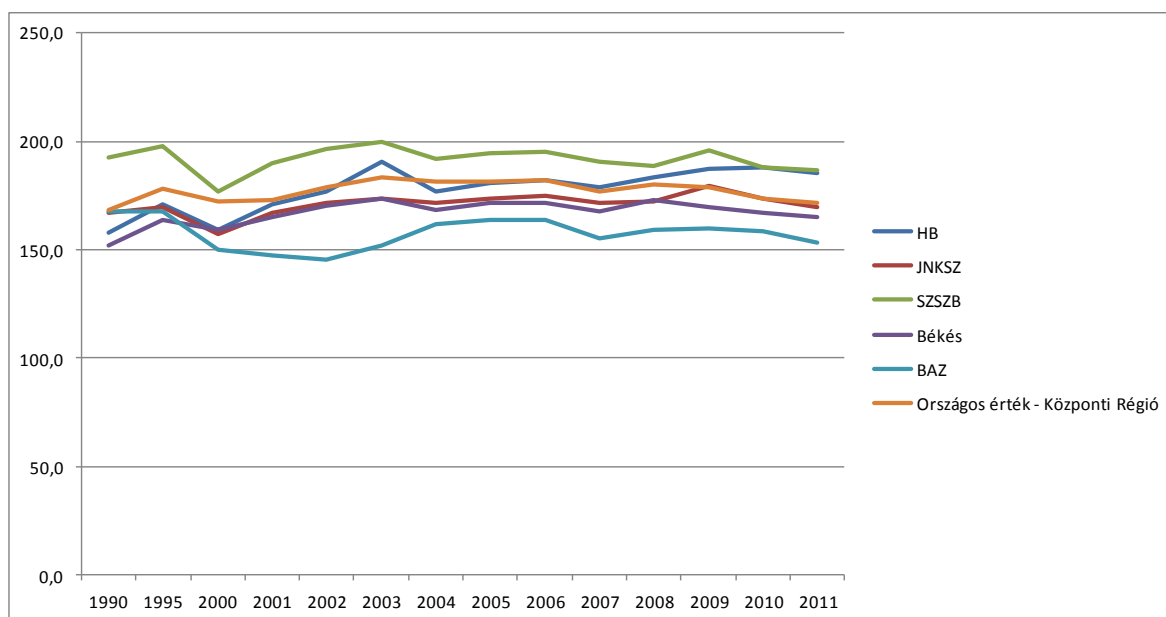
Az átlagos lakossági áramfogyasztás az elmúlt években lassú emelkedést mutatott, ez a trend a jövőben valószínűleg lassulni fog a globális energiaválság kiteljesedésével. A gázfogyasztás ennél

jóval nyilvánvalóbban csökkent az elmúlt években, a nagyfokú áremelkedés miatt valószínűleg ez tovább csökken majd a jövőben.

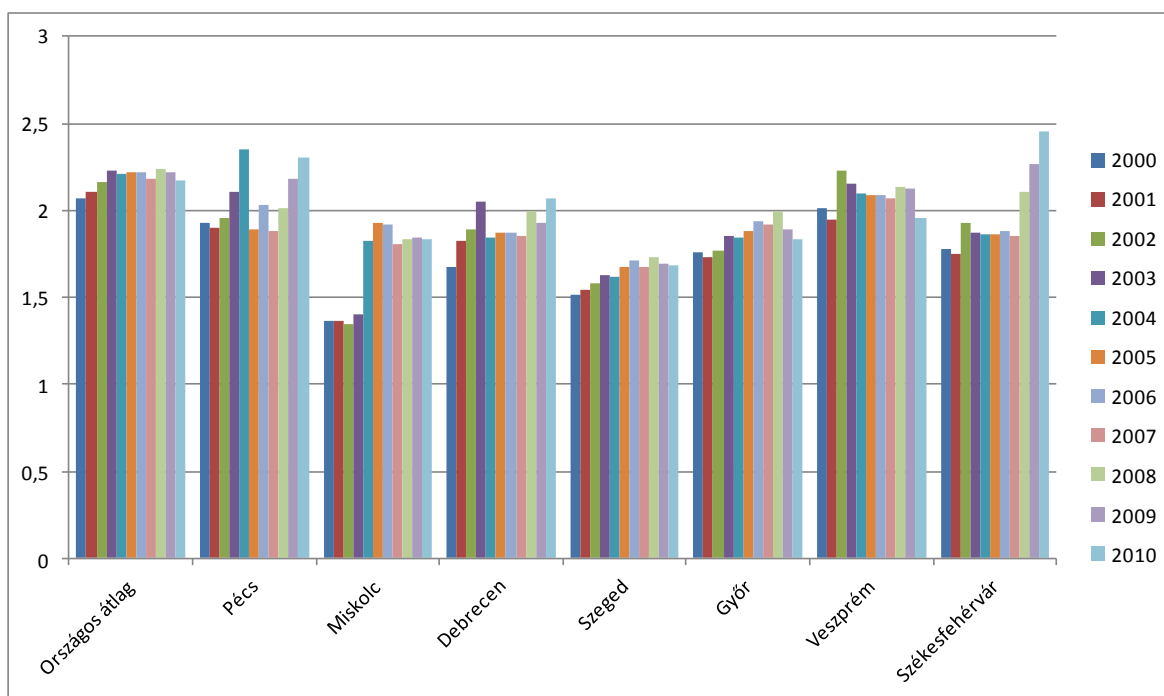
Ha a debreceni lakossági fajlagos energiafogyasztást összevetjük a többi hazai pólusvárosával, megállapíthatjuk, hogy villamos áram esetében a trend legtöbb esetben emelkedő és a város lakói a miskolciaknál és a szegediekénél többet, míg a pécsiekénél és a veszprémiéknél általában kevesebbet fogyasztanak. A gázfogyasztás a többi vizsgált városhoz és az országos átlaghoz hasonlóan egy 2003-2004-es csúcs után jelentősen csökkent, de még így is a többi pólusváros értékénél magasabb (6.6. - 6.11. ábra).

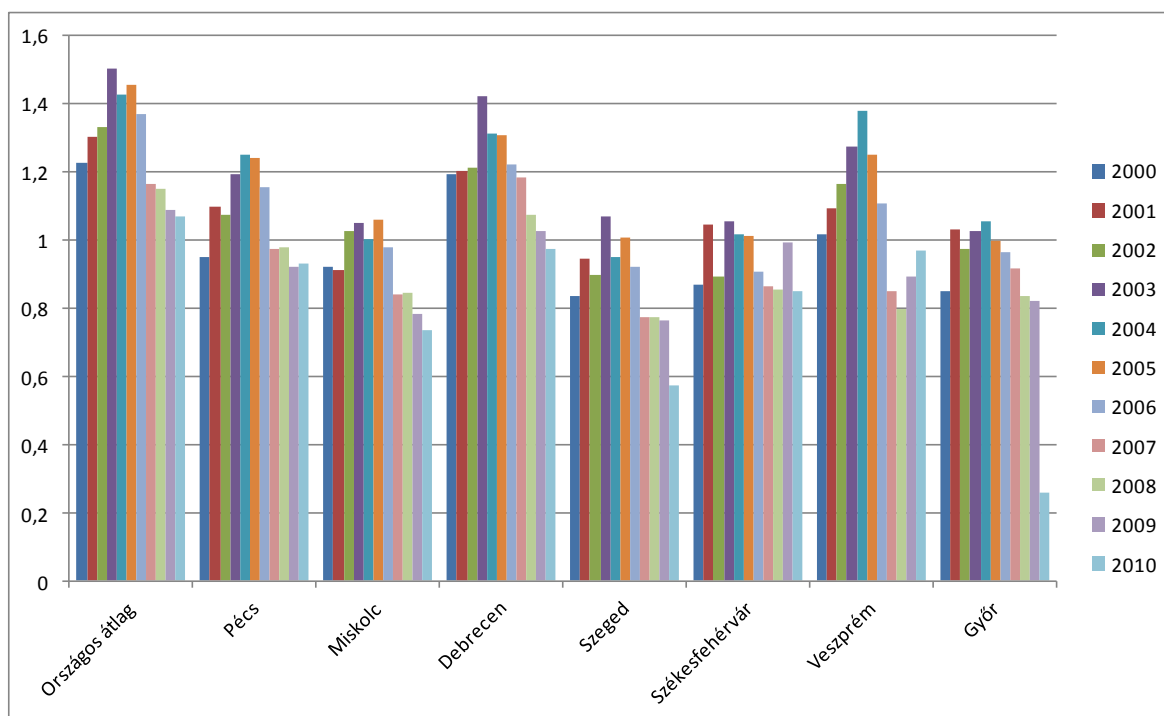
6.7. ábra: A lakossági gázfogyasztás alakulása a megyében és a referencia-területeken (m³/hó)

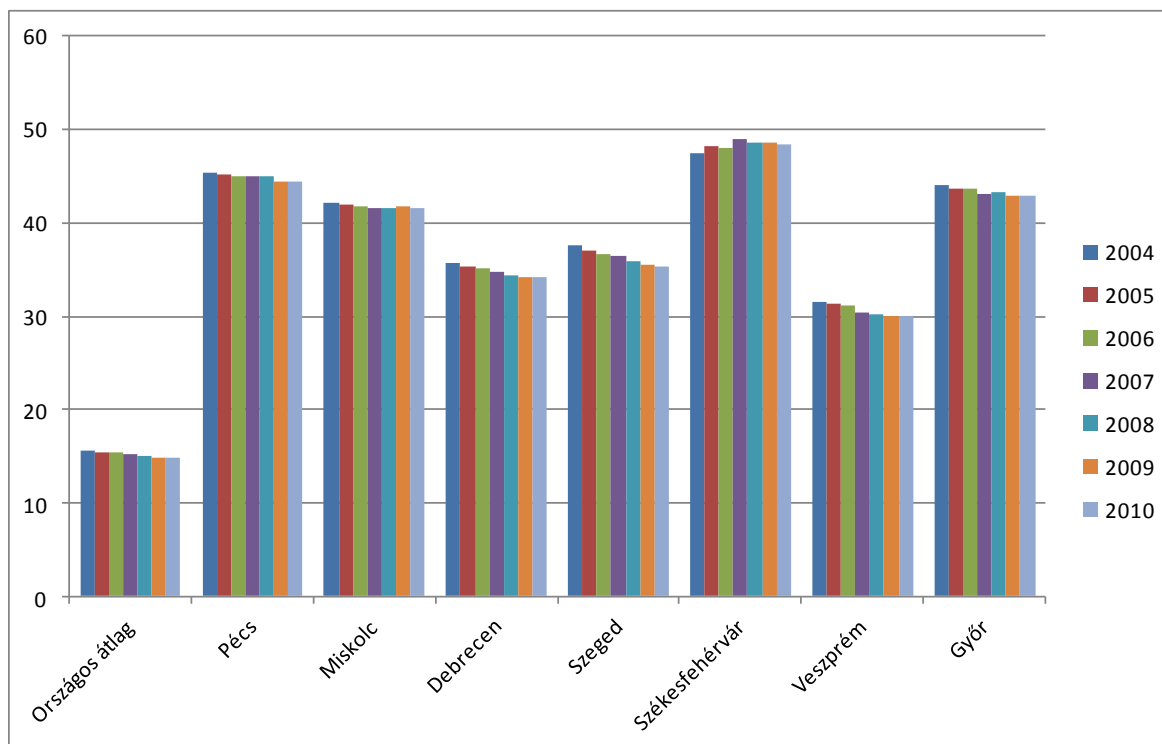
6.8. ábra: A lakossági áramfogyasztás alakulása a megyében és a referencia-területeken (kWh/hó)

6.9. ábra: Debrecen egy fogyasztóra eső lakossági villamos áram fogyasztásának összehasonlítása a többi pólusvárossal (1000 kWh)

6.10. ábra: Debrecen egy fogyasztóra eső lakossági gázfogyasztásának összehasonlítása a többi pólusvárossal (1000 m3)

6.11. ábra: A távfűtéses lakások arányának alakulása Debrecenben és a többi pólusvárosban (%)

A távfűtéses lakások aránya Debrecenben a többi pólusvároshoz képest viszonylag alacsony, csak Veszprém rendelkezik ennél is kisebb értékekkel.

A megye szervesen bekapcsolódott a nemzetközi és hazai energia ellátórendszerekbe. A megújuló energiaforrások közül a biomassza adta lehetőségek hasznosításával termelőként is intenzívebben bekapcsolódhat ebbe a rendszerbe. Ezzel párhuzamosan a helyi, kisebb kapacitású távfűtési rendszerek elterjedése is várható, párhuzamosan az emelkedő vezetékes gáz és villamos áram árakkal.

6.5 Hulladéklerakók, hulladékgazdálkodás

A megyében a felmérések szerint jelenleg 150000 tonna körüli kommunális szilárd hulladék keletkezik évente, ez az országos összehasonlításban magasnak tekinthető, a 6. legtöbb hazánkban.

Sajnos azonban a lakosságtól szelektív hulladékgyűjtésben elszállított települési szilárd hulladék tekintetében a Hajdú-Bihar a megyék utolsó harmadában található (898,6 tonna).

A megye valamennyi településén már rendszeres, szervezett szemétszállítás folyik, elsősorban a korábbi ISPA programban, majd a nemzeti fejlesztési tervek vonatkozó operatív programjaiból nyert támogatásnak köszönhetően.

A rendszeres hulladékgyűjtésbe bevont lakások aránya 50 és 100% között mozog, a legalacsonyabb (52%) Vekerden, míg teljes a kiépítettség Folyás, Hortobágy, Polgár, Tiszagyulaháza, Újszentmargita és Újtikos településeken.

Sokkal komolyabb problémát jelent a lakosságtól szelektív hulladékgyűjtés keretében elszállított települési szilárd hulladék nagyságának kérdése. Sajnos, mint azt az országos értékektől való elmaradás is mutatja, csak néhány településen (pl. Debrecen, Nyíradony) megoldott ez a szolgáltatás, igaz azokban is csekély mértékben.

A korábban említett sikeres projektek keretében a megyében szelektív hulladékgyűjtési és regionális hulladékgazdálkodási rendszer létesült. A Debrecenben, Hajdúböszörményben, Berettyóújfaluban átadott három új, regionális, az Európai Unió szabványainak megfelelő hulladéklerakóra alapozandó hulladékgazdálkodási rendszer került kialakításra. Üzemeltetés szempontjából kiemelő a Hajdúböszörményi regionális hulladéklerakó, mert ennek szakmai üzemeltetője az alkotó helyi önkormányzatok szervezeteként működik. Ennek révén több mint 60 elavult szeméttelpepet zártak be,

sőt több település önjelentésére elvégezte szemétteltelepeinek rekultivációját. A megyében található szilárd hulladéklerakók kapacitása a következő (6.4. táblázat):

6.4. táblázat: Szilárd hulladéklerakók kapacitása Hajdú-Bihar megyében

Hulladéklerakó	Kapacitás (m3)	Üzemeltető
Hajdúböszörményi regionális hulladéklerakó	850000	HHG Kft.
Debreceni regionális hulladéklerakó	2471264	AKSD Kft.
Berettyóúfalui regionális hulladéklerakó	311950	Bihari Hulladékgazdálkodási Kft.
Nádudvar települési hulladéklerakó	255800	Nádudvari Településfejlesztési és Városgazdálkodási Kft.

A begyűjtött hulladék 95%-át előkezelés nélkül, lerakással ártalmatlanítják, ami lényegében a jelenlegi hulladékfeldolgozási technológiák legkevésbé fejlett módja, ennek átalakítása hosszabb távon ajánlott. A szelektív gyűjtés bevezetésével a megye 10 településéről az AKSD Kft. szállítja el a begyűjtött hulladékot. Néhány kisebb vállalkozás a települési hulladék szelektíven gyűjthető komponenseit gyűjti, elsősorban kereskedelmi és intézményi termelőkől.

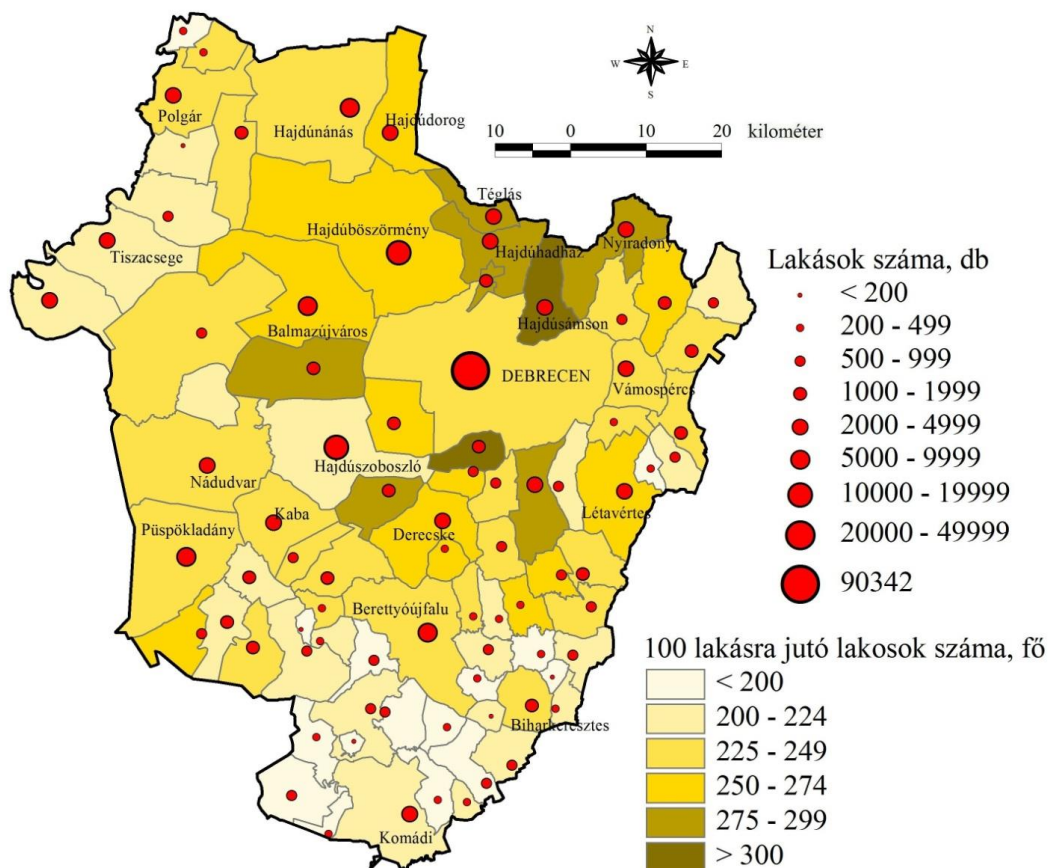
A hulladékgazdálkodás területén jelenleg a környezetre ártalmas veszélyes hulladékok szelektív gyűjtése, a hasznosítható összetevők kinyerése és értékesítése a cél.

A veszélyes hulladékok ártalmatlanítására (lerakás) – állati eredetű hulladékok feldolgozása során keletkező veszélyes hulladékokra – Debrecen-Bánkon, összesen 25500 tonna kapacitású létesítmény szolgál.

Összefoglalva: a megye területén a kialakított regionális hulladéklerakók szervezett hulladékgazdálkodást tesznek lehetővé, melyhez a jövőben a hulladékgyűjtés és szállítás is fel fog nőni. Ugyanakkor továbbra is feladat lesz az illegális hulladéklerakók megszüntetése, ártalmatlanítása. A veszélyes hulladékok ártalmatlanítására (lerakás) – állati eredetű hulladékok feldolgozása során keletkező veszélyes hulladékokra – Debrecen-Bánkon, összesen 25500 tonna kapacitású létesítmény szolgál.

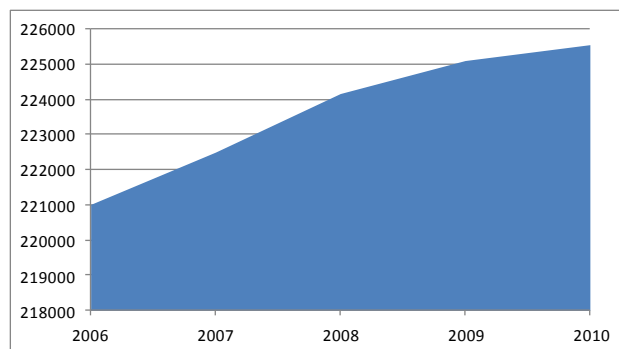
6.6 A települések jellemző lakásviszonyai

Lakásállomány tekintetében elmondható, hogy Hajdú-Bihar megye 2010-ben 225537 lakással rendelkezett, ezzel a megyék között az előkelő 5. helyet foglalta el. Hajdú-Bihar megye a Budapest nélküli vidéki átlagot közel 40%-kal múlja felül, azaz igen kedvező lakásállománnyal rendelkezik. A lakásállomány döntő része a városokba koncentrálódik, Debrecen a lakások közel harmadával rendelkezik a megyén belül, míg a mezőny végén a kislélekszámú – elsősorban bihari – települések állnak (Bihardancsháza, Vekerd, Bedő, Told) (6.12. ábra).

6.12 ábra: Hajdú-Bihar megye lakásállománya, 2010 (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

A lakásállomány gyarapodása is igen kedvező képet mutat a megyében. Hajdú-Bihar az épített lakások számát tekintve 2010-ben 644-es értékével a 6. helyen állt a megyék rangsorában, ráadásul a megyei lakásállomány jelentősen, folyamatosan bővült 2006 óta (6.13. ábra). Kiemelhető talán Debrecen mellett Hajdúsámson, ahol a megyei átlagot többszörösen meghaladó a bővülés (2010-ben 58 lakás épült, a 2. legtöbb a megyében). Ugyanakkor 11 településen egyetlen lakás sem épült az említett évben. Az év folyamán megszűnt lakások száma tekintetében is sajnos szinte az élményben található Hajdú-Bihar megye, 2010-ben 193-as értékével a 4. volt, ezzel az értékkel az országos átlagot 70%-kal múlta felül, míg a vidéki átlag majdnem dupláját képviselte a megye.

6.13. ábra Hajdú-Bihar megye lakásállományának változása (darab) Forrás: Teir

Az év folyamán kiadott új építési engedélyek alapján létesítendő lakások száma alapján is az 5. pozíciót foglalja el Hajdú-Bihar megye országos összehasonlításban, az országos átlagértéknél 30%-kal, a vidéki átlagértéknél pedig 40%-kal magasabb eredménnyel. A megye 46 településén 2010-ben nem szűnt meg lakás, ugyanakkor átlag feletti Hajdúnánás, Sáp vagy Hajdúböszörmény mutatója.

6.5 táblázat: Hajdú-Bihar megye lakásállományának kor szerinti megoszlása

Építés éve	-1919	1920–1944	1945–1959	1960–1969	1970–1979	1980–1989	1990–2001
Részesedése az összesből	7,7	8,3	10,5	14,7	25,5	23,3	9,8

Forrás: KSH Népszámlálás, 2001

A megye lakásállományának több mint fele 1970 után épült, ugyanakkor e mögött is területi különbségek fedezhetők fel (6.4 táblázat). Ugyanis míg a városokban inkább az 1970-es éveket követő időszak volt a lakásépítések fő hulláma, addig a falusi környezetben ez az 1960-as évek előttre tehető. A községek közül természetesen kiemelkednek a város közeli, elsősorban a debreceni szuburbanizációs övezet települései (Ebes, Bocskai kert vagy az azóta várossá vált Hajdúsámson), ahol a 90-es évektől indult el a lakásépítési hullám.

Az egy lakásra jutó alapterület a megyében átlagosan 75,8 m². A kisebb alapterület a bérházi lakásoknak köszönhetően városokban, különösen Debrecenben fordul elő (64 m²), de 70 m² alatt marad az érték Balmazújváros, Berettyóújfalú, Biharkeresztes és Derecske esetében is. Érdekes, hogy Hajdúsámson, Kaba és Vámospercs kivételével valamennyi város mutatója az átlagérték alatt marad. Az egy lakásra jutó legnagyobb alapterület Vekerdehez és Zsákához kapcsolódik (85 m²).

A lakótelepi, iparosított technológiával épített lakások ma már nem épülnek, elsősorban a hagyományos technológia jellemző ma már, különösen a családi házas építkezés jellemző (6.6. táblázat).

6.6. táblázat: Hajdú-Bihar megye lakásállományának változása 2006-2010 között

Időszak	Az év folyamán családi házas formában épített lakások száma (db)	Az év folyamán lakótelepi formában épített lakások száma (db)	Az év folyamán többszintes, többlakásos formában épített lakások száma (db)	Az év folyamán csoportház (sorház, láncház) formában épített lakások száma (db)	Az év folyamán lakóparki formában épített lakások száma (db)
2006	1163	0	675	77	0
2007	1197	0	592	155	4
2008	1006	0	891	202	6
2009	752	0	244	135	7
2010	462	0	108	66	8

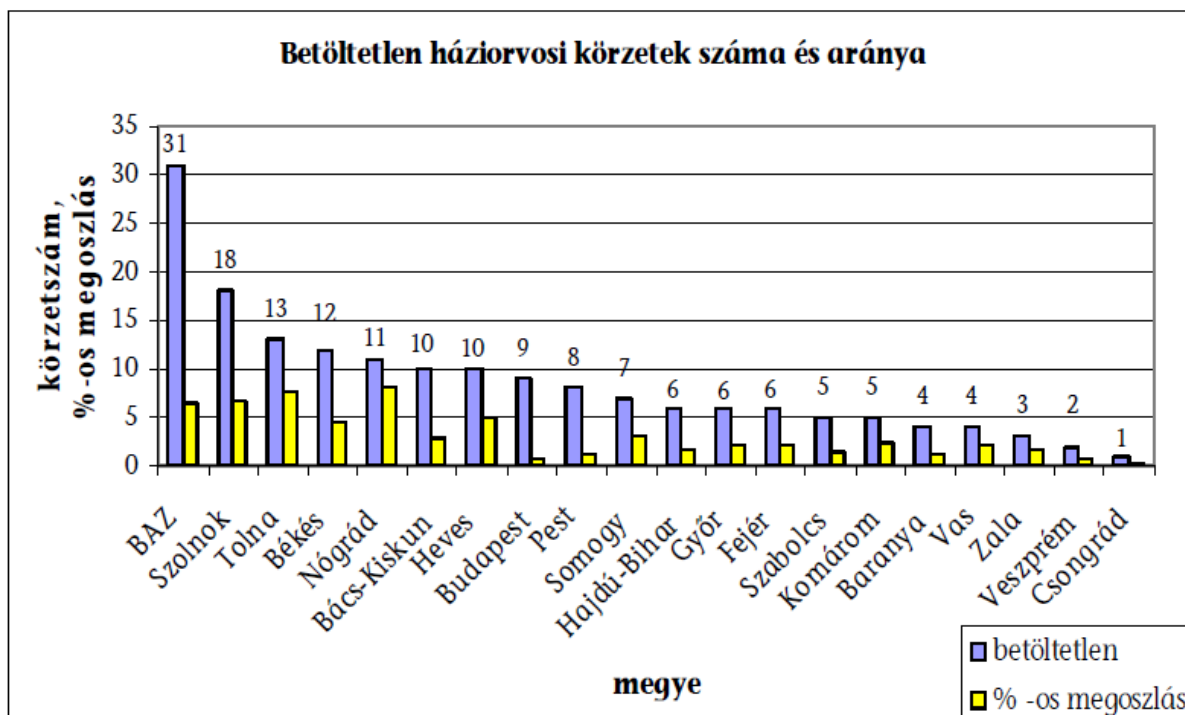
Forrás: KSH

A lakóparkok ma már kedvelt építkezési formák, elsősorban a tehetősebb népesség számára, sok esetben akár fokmérőként is használható az év folyamán lakóparki formában épített lakások számát mutató érték. Ebben a viszonylatban Hajdú-Bihar megye országos szinten csak 7. helyen áll a megyék sorában, ugyanakkor 2010-ben csak Hajdú-Bihar megyében több lakóparki környezetben épített lakás (6 db) került átadásra, mint az egész Közép-dunántúli Régióban (8 db). Megyén belül vizsgálva elmondható, hogy természetesen a megyeszékhely emelkedik ki, de a szuburbanizációnak köszönhetően Hajdúsámson és Hajdúböszörmény értékei is megyei átlagot többszörösen meghaladóak.

Összefoglalva elmondható, hogy Hajdú-Bihar megye lakásállománya az országos átlagnál jelentősebb növekvő tendenciát mutat, mely mögött jelentős területi különbségek húzódnak. A városok és a nagyváros környéki települések mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben javulást tudtak mutatni. A jövőre vonatkozóan fontos feladat lehet a csökkenő népességű településeken a megfelelő színvonalú lakások fenntartása.

7 Hajdú-Bihar megye településeinek intézmény-felszereltsége

A lakosság egészségügyi ellátását alapszinten a háziiorvosi szolgálatok végzik a megye valamennyi településén. A kisebb falvakban ellátási szerződés, vagy például az éjszakai és hétvégi ügyeket feladat-ellátási szerződés alapján végzik magánvállalkozások, illetve intézmény irányító társulásokon vagy körjegyzőségeken keresztül több településen biztosítják együtt ezeket az alapellátásokat. Egyre nagyobb problémát jelent ugyanakkor, hogy egyes – főként vidéki – háziiorvosi körzetek hosszabb ideig csak helyettesítéssel kerülnek ellátásra, illetve, hogy a háziiorvosok között egyre több az időskorú.

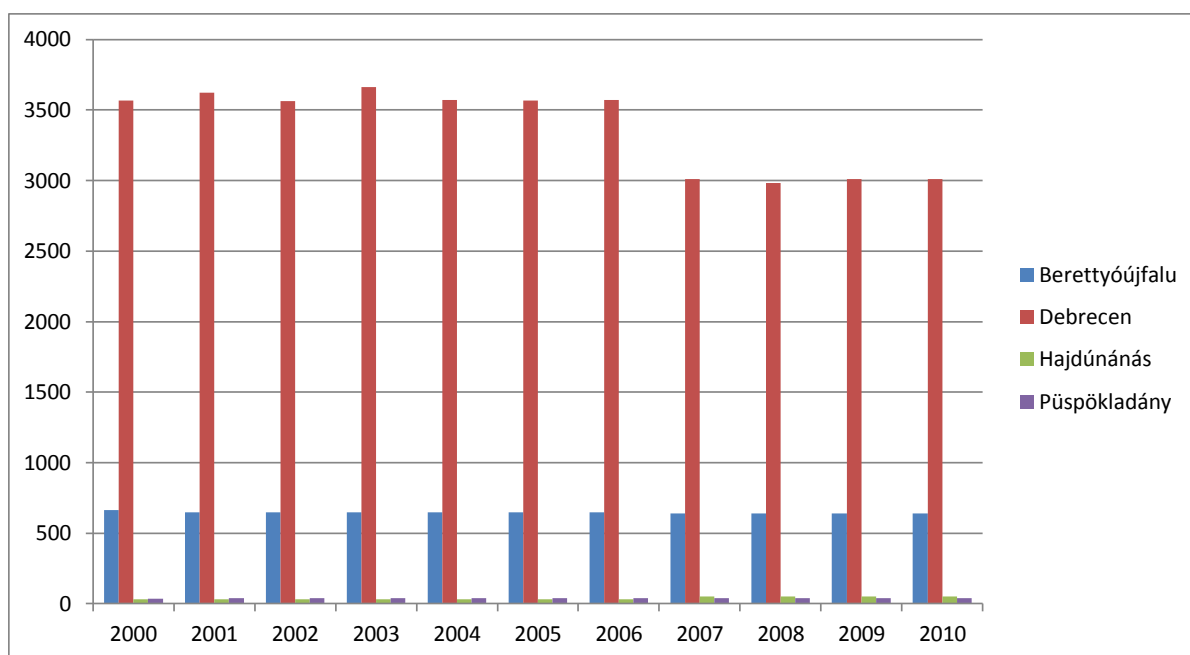

7.1. ábra: Hiányzó háziiorvosok területi eloszlása 2011-ben (ÁSZ)

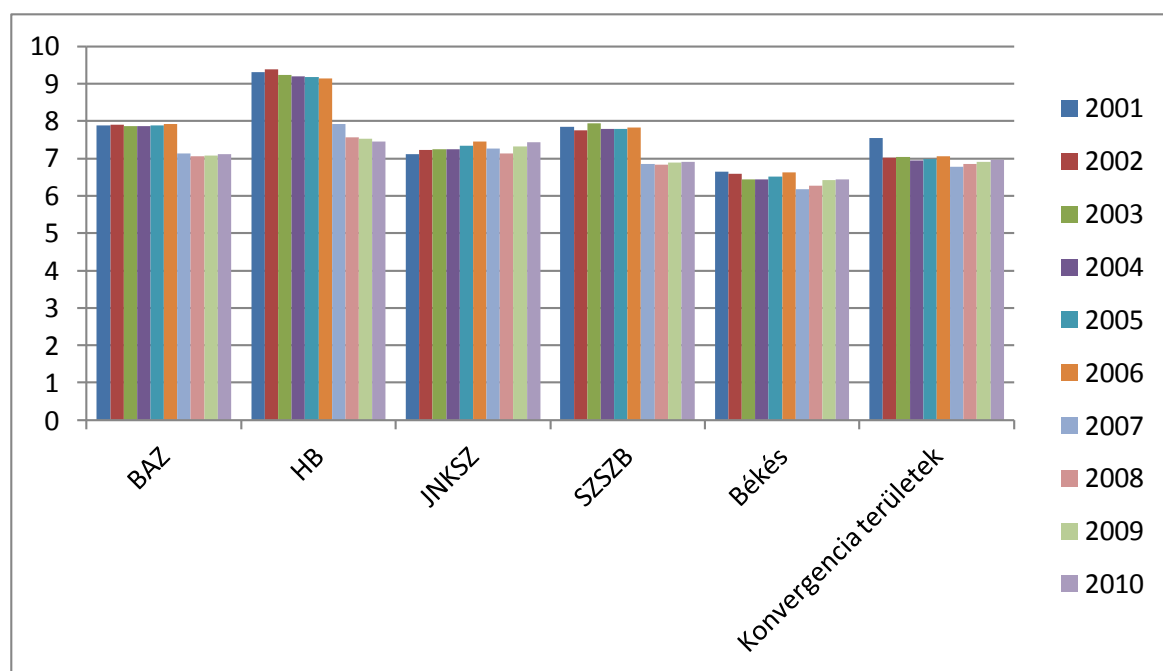
Hajdú-Bihar megyében a 362 háziiorvosi körzetből összesen 6 volt betöltetlen (2011-es adat), ezzel a térség az országos középmezőnyben helyezkedett el.

2010-ben a megye 32 településén működött valamilyen szintű járóbeteg szakellátás, melyek térségi feladat-ellátási kötelezettséggel működtek. A megye összlakosságának mintegy 81%-a a saját településén tudta igénybe venni ezeket a szolgáltatásokat, ugyanakkor az elmúlt évtizedben a centralizálódás jellemezte ezt a területet is.

Kórház a megyében Debrecenben és Berettyóújfaluban található, de a 2010-es statisztikák még feltüntetik a Hajdúnánási Ápolási Intézetet és a Püspökladányi utógondozót 50 illetve 40 kórházi ágygal.

7.2. ábra: Az aktív kórházi ágyak számának alakulása Hajdú-Bihar megye településein (db)

7.3. ábra: Az 1000 főre jutó aktív kórházi ágyak számának változása a célterületen és a szomszédos megyékben (Saját szerkesztés KSH adatok alapján)

A kórházi ágyak fajlagos száma, bár a 2006-os átszervezések miatt jelentősen csökkent, még mindig meghaladja a szomszédos megyék értékeit, illetve a vidéki átlagot.

A megyében mentőállomások az alábbi településeken találhatók: Balmazújváros, Berettyóújfalu, Biharkeresztes, Debrecen, Derecske, Egyek, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Komádi, Létavértes, Nyírábrány, Polgár, Püspökladány.

2010-ben a megyében összesen 134 db gyógyszertár működött, ugyanakkor 39 településen nem volt patika, vagy csak fiókgyógyszertár funkcionált. A táblázatból leolvasható, hogy a megyeszékhely kifejezetten dominál a gyógyszertárak számát tekintve is. A megye lakosságának 92%-a saját településén tud gyógyszertárba menni, ugyanakkor az elmúlt 8 évben – dacára a könnyebb

patikanyitási feltételeknek – számos, 3000 fő lakosságszámnál kisebb településen szűnt meg a gyógyszerár.

Az Európa 2020 stratégia három prioritást – intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés – célkitűzést határozott meg. Éppen ezért fontos a szociális és oktatási szolgáltatások kellő színvonalú fenntartása és fejlesztése.

7.1. táblázat: Egyénél több gyógyszerzártárral rendelkező települések a megyében, 2010

Debrecen	59
Hajdúböszörmény	7
Hajdúszoboszló	7
Berettyóújfalu	6
Hajdúnánás	4
Püspökladány	4
Balmazújváros	3
Derecske	2
Hajdúdorog	2
Hajdúhadház	2
Hajdúsámson	2
Komádi	2
Nádudvar	2
Polgár	2

TEIR adatok alapján

A szociális ellátások a megye társadalma számára nagyon fontos feltételt jelentenek a civilizált élet fenntartásában valamennyi életkori csoportban.

Összesen 37 db bölcsőde működött a megyében 2010-ben, de ebből 15 Debrecenben, 61 településen ugyanakkor nem volt ilyen intézmény, ami azt jelenti, hogy a megye lakosságának 25%-a nem tud településen bölcsődei szolgáltatást igénybe venni. 9 településen ugyanakkor családi napközi is működött.

Családsegítő intézmény igénybevétele a megye valamennyi településén lehetőség van. Tartós bentlakásos és átmeneti elhelyezést nyújtó intézmények száma 2010-ben 53 db volt, ahol összesen több mint 4500 férőhely állt a rászorultak rendelkezésére, ezek mintegy 1/3-a ugyanakkor Debrecenben összpontosult. A megye összlakosságának 79%-a tudhatott magának ilyen intézményt saját településén.

Időskorúak nappali intézményéből a megyében 83 db működött, ez összesen 2700 férőhelyt jelentett, tehát a lakosság 92,5%-át saját településén igénybe vehet ilyen szolgáltatásokat. Bentlakásos idősok otthonából ugyanakkor 43 létezett, mindösszesen több mint 2400 férőhellyel, ahol majdnem 2300 szépkorút gondoztak, azaz a kihasználtság több mint 95%-os volt 2010-ben. A megye

lakosságának 75%-a saját településén rendelkezett ilyen intézménnyel. Hajdú-Bihar megye számos településén kiépült a jelzőrendszeres házi segítségnyújtó rendszer, amiben megyszerte majdnem 1100 személy részesült.

Az oktatási rendszer átalakulóban van napjainkban is, így a rendelkezésre álló 2010-es adatokat a közeljövőben fel kell majd frissíteni a konszolidáció után elérhető információkkal. A korábban nagyrészt önkormányzati (települési vagy megyei) fenntartásban lévő általános- és középiskolák nagyobb része közvetlen állami kézbe kerültek, míg az óvodák megmaradtak önkormányzati kézben.

Az Európa 2020 stratégia szerint az iskolai lemorzsolódási arányt 10% alá kell csökkenteni.

2010-ben összesen 202 óvodai feladatellátási hely működött a megyében, ahol összesen 20641 férőhely állt rendelkezésre, mindösszesen 19586 gyermeket írtak be ezekbe. Ez azt jelenti, hogy az óvodák kihasználtsága igen jónak mondható (95%). A gyermeklétszám csökkenésével hasonló arányban csökkent a megyében az óvodai csoportok (férőhelyek) és az óvodapedagógusok létszáma is. A legújabb közoktatási törvényben szabályozott iskolaköteles életkor meghatározása miatt a 3 éves korosztályt kötelező óvodába íratni, míg a 6. életévüket augusztus végéig betöltők már iskolába kell, hogy menjenek. Egyre gyakoribb, hogy a növekvő számú SNI (sajátos nevelési igényű) gyermekek integrált nevelését a települési intézmények vállalják fel. A legfiatalabb korosztályok összlétszáma ugyanakkor jelentős csökkenést mutat, ami az óvodai csoportok számának csökkenését is jelenti.

Az általános- és középiskolák létéről országos és megyei adatok a KSH nyilvános adatbázisában csak a 2008-as esztendőről állnak rendelkezésre. A megyében az országos mértéknél némiképp mérsékeltebben csökken a tanulók száma, így a feladatellátás hatékonyságának növelése elengedhetetlen.

Az intelligens növekedés elérését három európai ún. zászlóshajó kezdeményezés segítheti:

- Európai digitális menetrend
- Innovatív Unió
- Mozgásban az ifjúság

Az oktatási rendszer a következő pontokon járulhat hozzá a hazai és közösségi célok megvalósításához: élethosszig tartó tanulás megalapozása a kulcskompetenciák fejlesztése révén, a

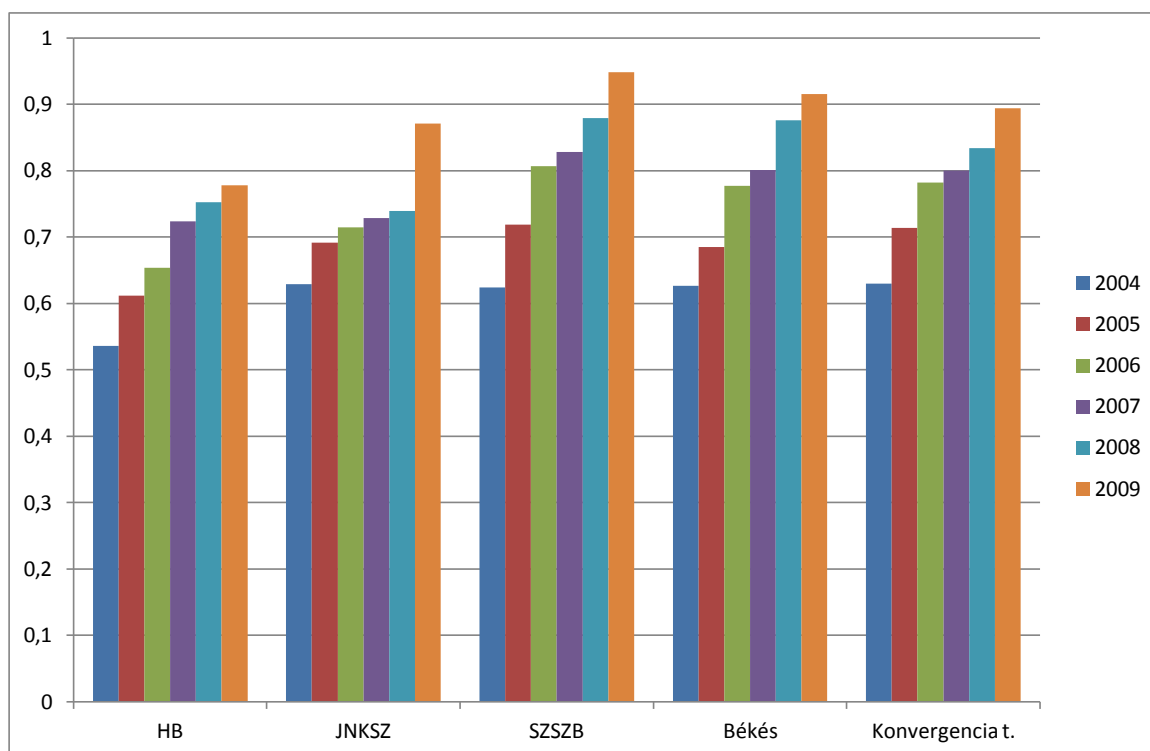
munka világában szükséges és elismert készségek megalapozása és fejlesztése, az integrált nevelés és oktatás erősítése, az információs és kommunikációs technológiák alkalmazásának fejlesztése. Sajnos a megyében néhány iskola még mindig nem rendelkezik tornateremmel, illetve tornaszobával, ami a mindennapos testnevelésórák bevezetése után gondokat jelenthet a feladatellátásban.

7.2. táblázat: Általános és középiskolák Hajdú-Bihar megyében hazai összehasonlításban, 2008

	Általános iskola léte (igen-nem)	Középiskola léte (igen-nem)	Településszám
Magyarország	1902	355	3152
Országos adat kivéve Kp-i R.	1725	308	2964
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	210	33	358
Hajdú-Bihar megye	75	27	82
Jász-Nagykun-Szolnok megye	74	19	78
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	175	47	229
Békés megye	65	24	75

Forrás: KSH

A középiskolások majdnem 2/3-a a megyeszékhely intézményeibe jár, ami az itteni kínálat bőségével magyarázható. Hosszabb távon ugyanakkor feltételezhető, hogy az ingázó tanulók jelentős része lakóhelyét elhagyva Debrecenben kíván majd letelepedni. A jövőben valószínűleg a középiskolás korosztályok létszámának lassú csökkenése figyelhető meg.

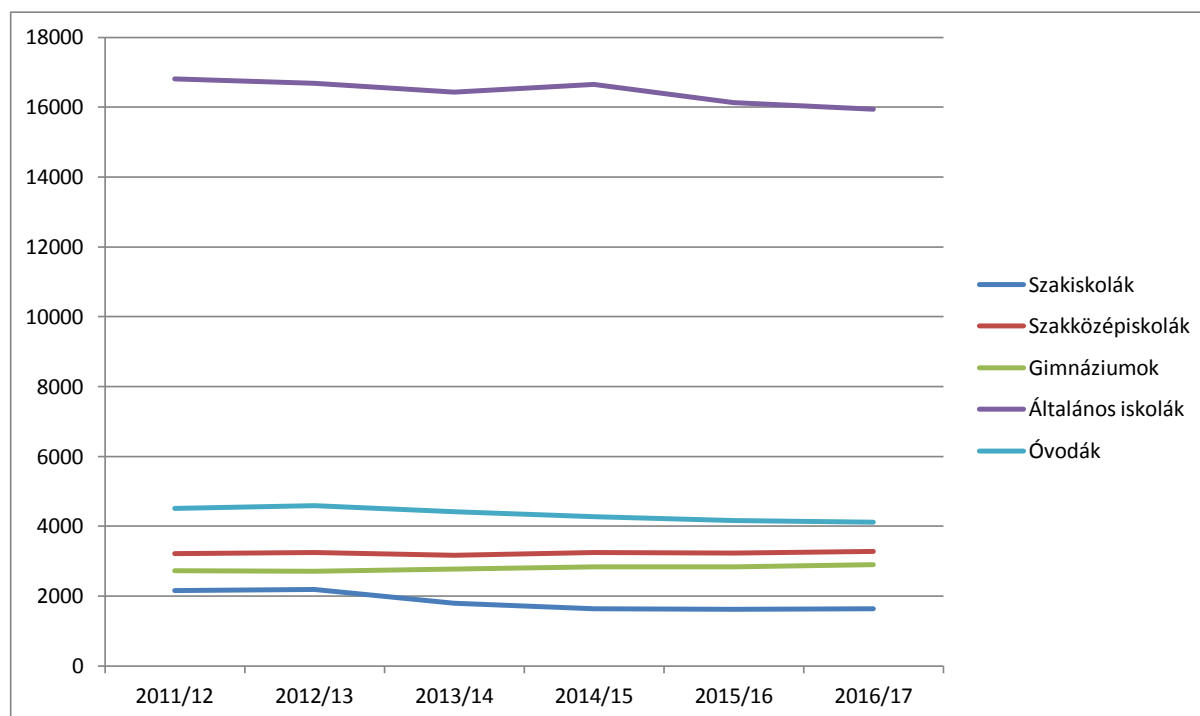
7.4. ábra: Az 1000 lakosra jutó Internettel ellátott közoktatási feladatellátási helyek száma a vizsgált területeken (KSH)

Az 1000 lakosra jutó Internettel ellátott feladatellátási helyek száma Hajdú-Biharban és valamennyi vizsgált térségben növekedett az elmúlt években, megállapítható ugyanakkor, hogy a megye valamennyi szomszédjánál és a vidéki átlagnál is rosszabb mutatókkal rendelkezik.

Az európai és hazai fejlesztési célok megvalósítása érdekében egyre nagyobb szerepet kell, hogy kapjanak a különböző szakképzések.

Felsőoktatási intézmény a megyében kettő található, a Debreceni Egyetem, ami állami egyetem, illetve a Debreceni Református Hittudományi Egyetem. A Debreceni Egyetem az ország egyik legjelentősebb kutatóegyeteme, komplex kari és intézeti struktúrával. Beiskolázási körzete jóval túlterjed a megye, illetve még az ország határain is, ez a szerepkör a kelet-közép-európai országok EU csatlakozás óta

egyre növekszik. Az egyetem kutató-fejlesztő kapacitása számos szakterületen világszínvonalú, ami lehetővé teszi az intézmény és a megye gazdasági szereplőinek egyre intenzívebb együttműködését.

7.5. ábra: Hajdú-Bihar megye oktatási intézményeinek beiskolázási létszám-tervei (Forrás: HB megye közoktatási fejlesztési terve, 2011)

A kulturális szolgáltatások közül Hajdú-Bihar megyében 82 db nyilvános könyvtár, 66 közművelődési intézmény és 20 moziterem létezik. Állandó színház ugyanakkor csak Debrecenben érhető el. Összesen a célterületen 26 muzeális intézmény működik, ebből 6 a megyeszékhelyen található.

A sportcsarnokok, sportpályák és strandok fontos elemei a szabadidő eltöltésének, illetve a lakosság igényein kívül – hasonlóan a múzeumokhoz – a turisták igényeit is elláthatják. A megye összlakosságának 48%-a tud saját településén strandra menni, míg 85%-uk sportpályán vagy sportcsarnokban tud rekreálódni.

7.3. táblázat: Néhány, a szabadidő eltöltésére alkalmas intézmény jelenléte a megyében és országosan, 2008

	Strandok léte (igen/nem)	Sportpályák léte (igen/nem)	Településszám
Magyarország	159	1248	3152
Országos adat kivéve Kp-i R.	136	1157	2964
BAZ	6	130	358
HB	7	49	82
JNKSZ	13	37	78
SZSZB	12	105	229
Békés	14	50	75

Forrás: KSH

Látható, hogy a megyében strandból és sportpályából is viszonylag kevés található (7.3. táblázat). A 7.4. táblázatból leolvasható, hogy a piacok tekintetében Hajdú-Bihar megye igen jó pozícióban (a lakosság 91%-a él olyan településeken, ahol piac létezik) van a szomszédos megyékhez képest, a kempingek dimenziójában ugyanakkor viszonylag kedvezőtlen a helyzete. Ruházati és iparcikk üzletek ugyanakkor a környező megyék átlagának megfelelően, vagy annál kissé rosszabbul alakul.

A közlekedési-kommunikációs szolgáltatások területén az elmúlt években jelentős fejlődés történt, a lakosság 92%-a olyan településen élt, ahol volt benzinkút. A postai szolgáltatásokat a lakosság 99,8%-a saját településén tudja igénybe venni, csak a legkisebb településeken nincs postahivatal. A banki szolgáltatások ugyanakkor csak a lakosság 88%-ának érhetők el saját településén. A megye

valamennyi települése elérhető autóbuszjáratokkal, ugyanakkor az elérhetőség – főként a perifériák felé – még javítható volna. A megye lakosságának 89%-a olyan településen él, ahol van vasútállomás.

7.4. táblázat: Néhány kereskedelmi intézmény jelenléte a megyében és országosan, 2008

	Piac léte (igen-nem)	Kemping léte (igen-nem)	Ruházati szaküzlet léte (igen-nem)	Iparcikk jellegű üzlet léte (igen-nem)	Település szám
Magyarország	285	180	1058	970	3152
Országos adat kivéve Kp-i R.	257	173	922	856	2964
Borsod-Abaúj- Zemplén megye	22	12	84	101	358
Hajdú-Bihar megye	30	8	53	50	82
Jász-Nagykun- Szolnok megye	21	13	46	51	78
Szabolcs-Szatmár- Bereg megye	28	12	105	93	229
Békés megye	24	4	47	44	75

Forrás: KSH

A közüzemi szolgáltatások közül az ivóvíz ellátás adatai kiválóak, hasonlóan az országos és a szomszéd megyék adataihoz. A szennyvízhálózatra vonatkozó mutatók azonban egyértelműen rosszabbak – ezen a települési dimenzió tekintve – mint az országos adatok, ugyanakkor Hajdú-Bihar megye lakosságának 88%-a igénybe tud venni településén ilyen szolgáltatásokat.

7.5. táblázat: Közlekedési-kommunikációs mutatók jelenléte a megyében és országosan, 2008

	Vasútállomás léte (igen-nem)	Postahivatal /fiókpost, postamesterség stb./ léte (igen- nem)	Benzinkút léte (igen-nem)	Bankfiók léte (igen, nem)	Települé sszám
Magyarország	1121	2110	800	1254	3152
Országos adat kivéve Kp-i R.	1032	1929	709	1135	2964
Borsod-Abaúj- Zemplén megye	100	215	65	111	358
Hajdú-Bihar megye	45	79	42	54	82
Jász-Nagykun- Szolnok megye	43	74	40	61	78
Szabolcs-Szatmár- Bereg megye	85	191	52	97	229
Békés megye	38	71	44	63	75

Forrás: KSH

7.6. táblázat: Közlekedési-kommunikációs mutatók jelenléte a megyében és országosan, 2008

	Közüemi vízhálózat léte (igen-nem)	Közüemi szennyvíz-csatorna- hálózat léte (igen-nem)	Szennyvíztisztító léte (igen-nem)	Település szám
Magyarország	3152	1669	573	3152
Országos adat kivéve Kp-i R.	2964	1529	512	2964
Borsod-Abaúj- Zemplén megye	358	226	67	358
Hajdú-Bihar megye	82	37	27	82
Jász-Nagykun- Szolnok megye	78	50	25	78
Szabolcs-Szatmár- Bereg megye	229	111	36	229
Békés megye	75	34	28	75

Forrás: KSH

Az igazgatási intézmények közül a körjegyzőségek (legalábbis a közigazgatási reformok előtt) nem voltak túl elterjedt intézmények. A szomszédos megyék közül csak Jász-Nagykun-Szolnok megyében van ennél is kevesebb. Ez valószínűleg a településszerkezetből adódik. Az új közigazgatási rendszer kialakulásával a körjegyzőségek száma és jelentősége valószínűleg nagyobb lesz. A 13 munkaügyi központ megfelel a megye méreteinek, ahogyan az okmányirodák száma is (7.7 táblázat).

7.7. táblázat: Igazgatási intézményekkel kapcsolatos mutatók alakulása a megyében és országosan, 2008

	Körjegyzőség székhelye (igen-nem)	Munkaügyi központ, kirendeltség léte (igen-nem)	Okmányiroda léte (igen-nem)	Település szám
Magyarország	730	162	268	3152
Országos adat kivéve Kp-i R.	718	150	234	2964
Borsod-Abaúj- Zemplén megye	90	16	21	358
Hajdú-Bihar megye	6	13	19	82
Jász-Nagykun- Szolnok megye	3	8	16	78
Szabolcs-Szatmár- Bereg megye	48	10	21	229
Békés megye	9	9	17	75

Forrás: KSH

Az intézményi felszereltség az inkluzív növekedés elérése végett kulcsfontosságú. Hajdú-Bihar megyében jellemző Debrecen domináns szerepe az egészségügyi és oktatási intézmények területén. A megyeszékhely vonzása ezeken keresztül is erőteljesen érvényesül a megye többi része irányában. Az oktatási rendszerre a legnagyobb kihívást az EU 2020-as célkitűzéseinek elérése, illetve a csökkenő gyerekszám miatt fellépő feszültségek jelentik.

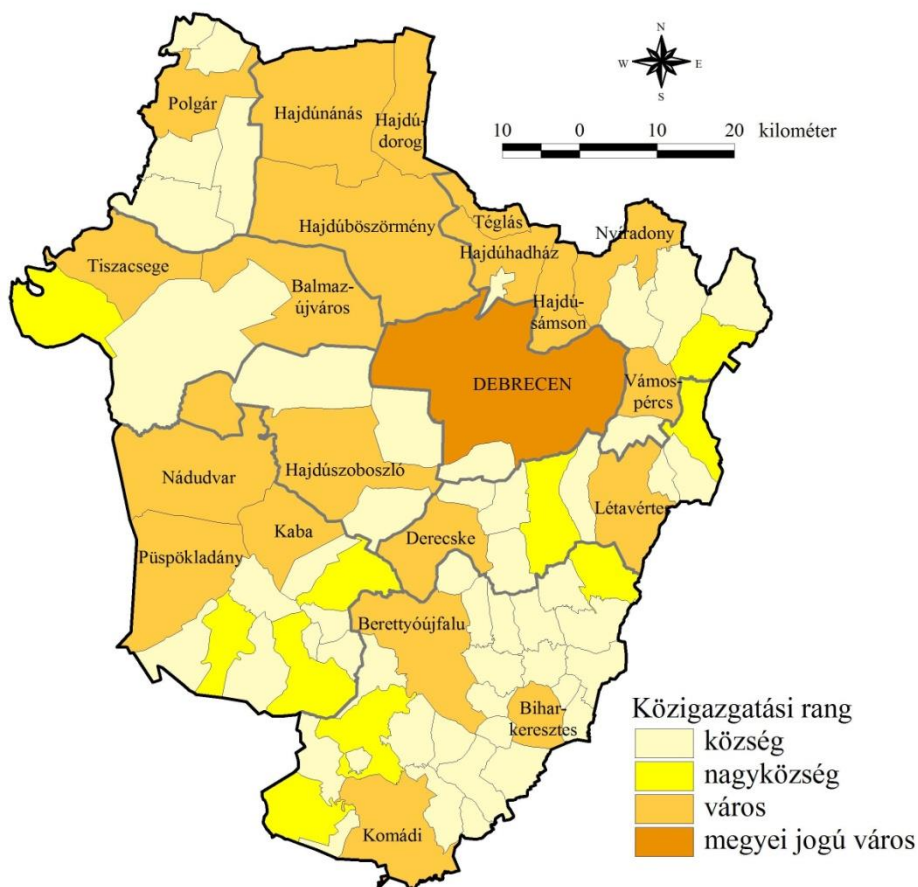
A kulturális és sportlétesítmények tekintetében is Debrecen jelenti a kiemelkedő központot. A közüzemi szolgáltatások közül a szennyvízhálózat kiépítettsége javítandó, ugyanakkor az ivóvízellátásban is problémák jelentkezhetnek helyenként a klímaváltozás következményei miatt.

8 Hajdú-Bihar megye településhálózati adottságai

8.1 Településhierarchia

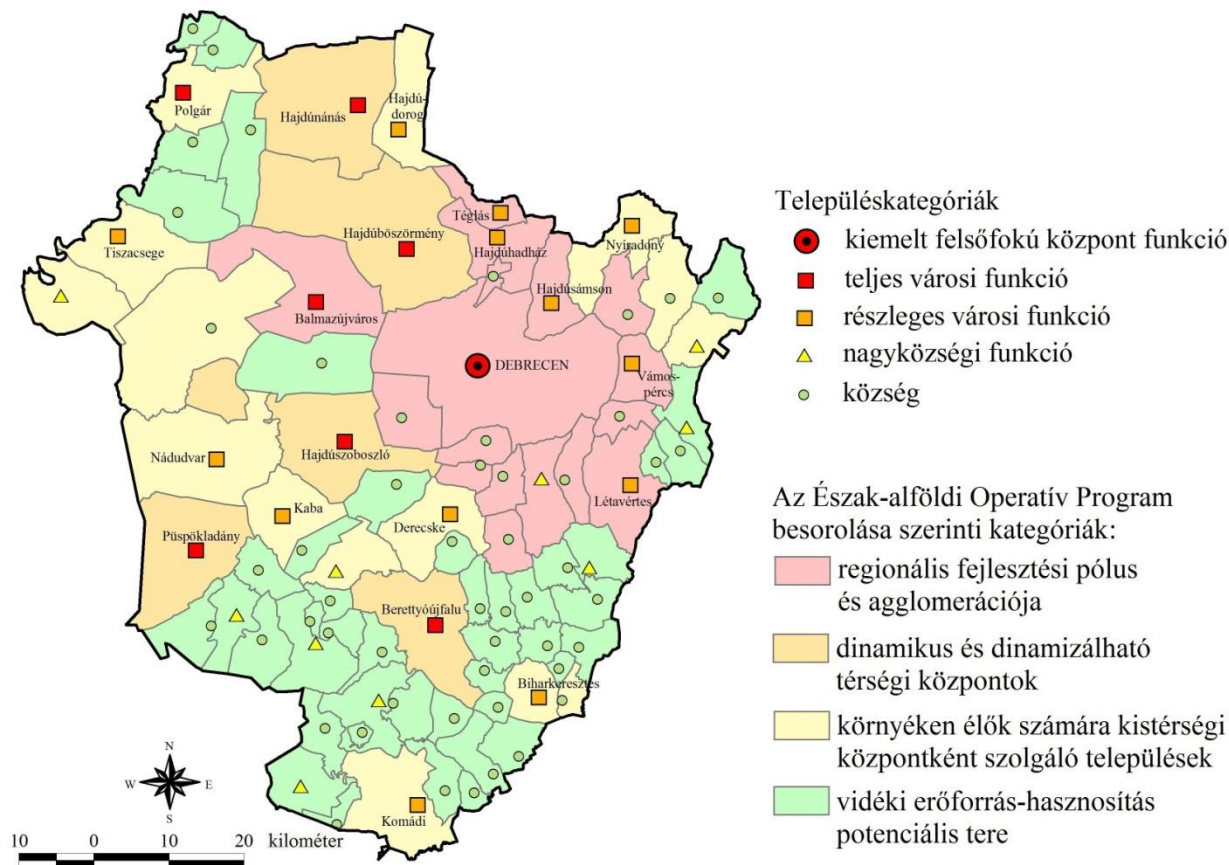
Hajdú-Bihar megyében 82 település található, ebből 21 város, 61 község, melyből 10 nagyközségi jogállású (8.1. ábra). A városi népesség aránya 77,6%, a legmagasabb az országban (az országos átlag Budapest nélkül 65%). Ez a magas arány azonban nem jelenti az urbanizáció magasabb szintjét, inkább Debrecennek, mint megyei jogú városnak, és a megye középső részén található nagy népességszámú településeknek (Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló) köszönhető.

A megye településhierarchiájának csúcán a megyeszékhely, hazánk második legnépesebb városa áll, sokoldalú városi funkcióival nemcsak a megyének, de a régiónak is központja. A településhierarchiában a városi jogállású települések nem tekinthetők egységesen kezelendőnek. A hosszú városi múltra visszatekintő, ma is funkcionálisan erős városok képezik a településhierarchia következő szintjét, ezeken a településen a középfokú funkciók jól kiépültek, jelentős vonzáskörzettel bírnak, legtöbbjük kistérségi központ (Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Balmazújváros, Berettyóújfalú, Hajdúszoboszló, Püspökladány, Polgár). A városodás rendszerváltás utáni felgyorsulásának köszönhetően több olyan település is elnyerte a városi címet, ahol a középfokú városi funkciók hiányosak, ezek a csekélyebb vonzáskörzettel rendelkező városok (Hajdúdorog, Hajdúhadház, Téglás, Hajdúsámson, Nyíradony, Tiszacsege, Vámospércs, Derecske, Nádudvar, Kaba, Létavértes, Biharkeresztes, Komádi) hierarchiában alacsonyabb szinten állnak. A községek – népességszámuk, intézményeik alapján – szintén több szintet képeznek. A közigazgatásban is kiemelt nagyközségek (11) mellett a megyében néhány alapfokú szervező központ, térségi mikroközpont is létezik (Szentpéterszeg, Nyíracád, Biharnagybajom, stb). A településhierarchia alsó szintjén az alapfokú ellátást biztosító, alacsonyabb lélekszámú települések állnak.

8.1. ábra: Hajdú-Bihar megye települései jogállás szerint

Szükséges szólni a megye centrum-periféria viszonyairól. Mint arról korábbi fejezetekben már volt szó, a megye centrumtértségét a megyeszékhely és az azt körülvevő települési gyűrű képezi, valamennyi mutató kapcsán a legkedvezőbbekkel rendelkezik. Emellett a periférikus térségek (Bihar, Tiszamente, Sárrét, Érmellék- Ligetalja) központi települései tudnak részleges centrumként funkcionálni (8.2. ábra).

8.2 ábra: Hajdú-Bihar megye centrum-periféria viszonyai

8.2 A településhálózat területen belüli és kívüli kapcsolatai

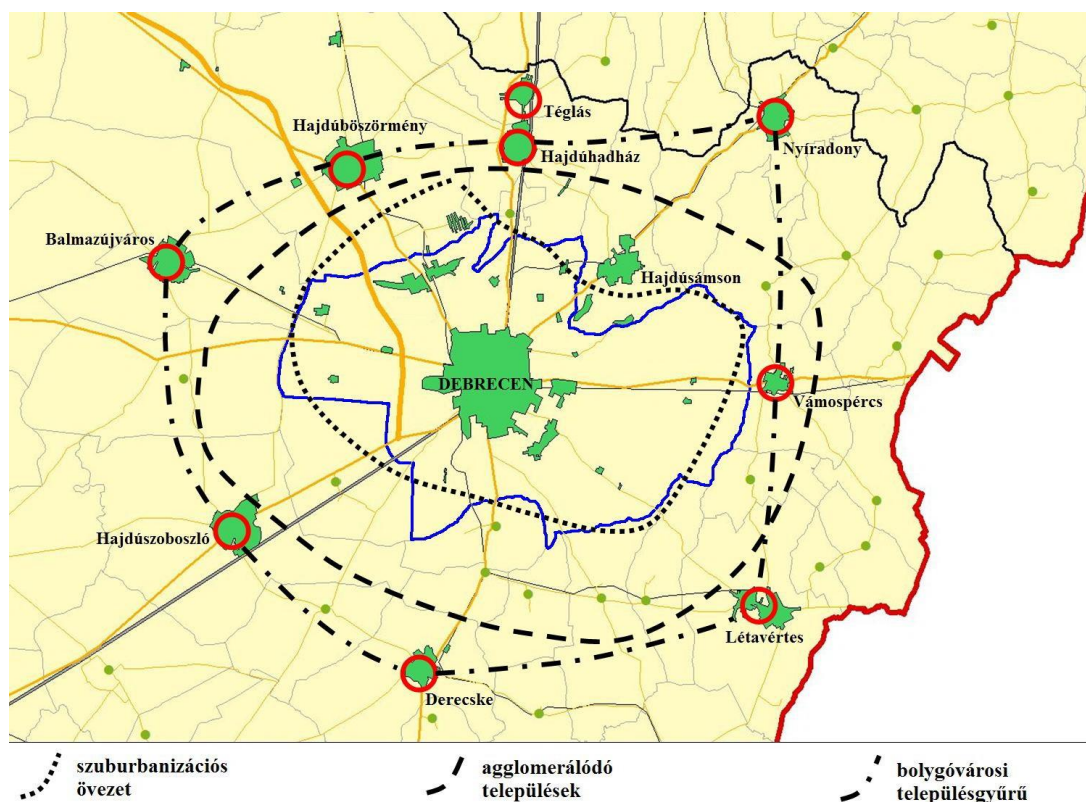
A megyében a települések közötti nemzetközi kapcsolatok az eurorégiókban teljesebben ki, mind megyei, mind települési szinten találkozhatunk kooperációval a szomszédos romániai megyével. A Hajdú-Bihar/Bihor eurorégió a két megye közötti történelmi, társadalmi, gazdasági alapokon nyugvó, jól működő együttműködés, míg a Kárpátok Eurorégió, melynek Hajdú-Bihar megye is tagja, egy öt ország területét átfogó, szélesebb körű kapcsolatrendszer. A települési, mikroregionális szinten működő Bihar-Bihor Eurorégió a megye bihari térségének településeit fogja össze a határ mentén, Biharkeresztes központtal, 19 magyar és 17 román település részvételével.

A nemzeti hálózatok közül a LEADER akciócsoportok szervezése a kiemelkedő. A megyében működő 4 akciócsoport (Bihar-Sárrét Vidékfejlesztési Egyesület, Hajdúk Vidékfejlesztési Egyesülete, Hortobágyi LEADER Közhasznú Egyesület, Érmelléki Vidékfejlesztési Nonprofit Kft) 52 települést fog össze és biztosítja a helyi közösségfejlesztést. Utóbbi ugyan megszűnt, de újjáalakulása napirenden van.

Hajdú-Bihar megye jelenleg 21 városi rangú településsel rendelkezik, az egyes városok vonzáskörzete azonban igen eltérő kiterjedésű (sőt vannak városok, amelyek nem is fejtenek ki hatást egyetlen településre sem!). A városok vonzáskörzetének megállapítására 6 tényezőt vesznek általában figyelembe (köz- és szakszolgáltatási intézmények, egészségügy, oktatás, kereskedelem, munkaerő-vonzás, szolgáltatások).

Püspökladány Hajdúszoboszló és Polgár vonzáskörzete nagyrészt lefedi a városhoz tartozó KSH egységet. Több részre oszlik a vonzásviszonyok alapján a berettyóújfalui, a hajdúböszörményi, a hajdúhadházi és a létavértesi kistérség, míg a vonzást tekintve Debrecen hatása nagyobb, míg Balmazújvárosé kisebb, mint a statisztikai mikrorégió területe. Néhány esetben előfordul az is, hogy egyes települések más megye városainak vonzását élvezik. Hajdú-Bihar megye déli határánál található Csökmő és Újiráz kapcsolatai szorosabbnak mondhatók Szeghalom, mint inkább Berettyóújfalu vagy Komádi felé. Ugyanez a jelenség tapasztalható Egyek esetében, mely lakossága elsősorban Tiszafüred szolgáltatását veszi igénybe, mint a friss város Tiszacsegéét. Természetesen a másik irányba történő vonzásra is találunk néhány példát a megye határa mentén. A déli, bihari terület kaotikus vonzásviszonyainak köszönhetően Zsadány és Körösnagyharsány elsősorban Komádi és Berettyóújfalu irányába gravitál Szeghalommal szemben, míg északon Szakoly, Balkány és Bököny lakossága Újfehértó helyett Hajdúhadház vagy Nyíradony felé vonzódik.

A szuburbanizációs és agglomerációs folyamatok eredményeként a megyeszékhely körül agglomerációs gyűrű alakult ki. A város körüli szuburbanizációs övezet határa egyre inkább bővül és lassan eléri az agglomerálódó településeket. Az agglomeráció legkülső része a bolygóvárosi településgyűrű gyakorlatilag Debrecen 30 km-es körzetét jelenti (8.3. ábra).

8.3. ábra: A Debrecen környéki település-együttes települései

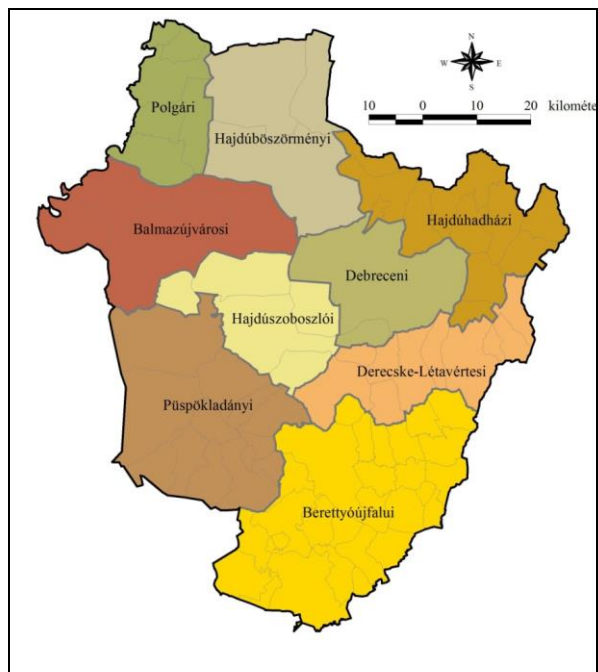
8.3 Települések közötti feladatmegosztások, együttműködések

A települések közötti feladatmegosztás elsősorban a szervezési, igazgatási feladatok közös ellátását jelenti. Erre vonatkozóan ez év végéig a 9 statisztikai kistérségből (LAU-1) álló rendszer fog működni (Polgári, Debreceni, Hajdúhadházi, Hajdúböszörményi, Derecske-Létavértesi, Püspökladányi, Berettyóújfalui, Hajdúszoboszlói, Balmazújvárosi) (8.4. ábra).

A közös feladatellátásban a Többcélú Kistérségi Társulások szerepét fontos hangsúlyozni, ahol a feladatmegosztás térségi szinten történik. A megyében 8 ilyen típusú társulás működik (Balmazújváros Kistérség Többcélú Társulása, Bihari Önkormányzatok Többcélú Kistérségi Társulása, Derecske-Létavértesi Kistérség Többcélú Társulás, Hajdúhadházi Többcélú Kistérségi Társulás, Hajdúsági Többcélú Kistérségi Társulás, Hajdúszoboszlói Kistérségi Többcélú Társulás, Polgári Kistérség Többcélú Társulás, Sárréti Többcélú Kistérségi Társulás).

Hajdú-Bihar megyében hivatalosan 18 területfejlesztési önkormányzati társulás működik, ebből 15 a megye határain belül, míg három területe átnyúlik Szabolcs-Szatmár-Bereg megye egyes településeire. Az önkormányzati szövetségek lefedik a megye teljes területét, azonban igen erőteljes átfedések tapasztalhatók.

Emellett találkozhatunk néhány település között, bizonyos intézmények (általában oktatási) fenntartására és működtetésére létrehozott társulásokkal (pl.: Esztár-Kismarja Közoktatási Intézményi Társulás, Görbeháza-Újtikos-Tiszagyulaháza Közoktatási Intézményfenntartó Társulás, stb.)

8.4. ábra: Hajdú-Bihar megye kistérségi rendszere 2007-2012

8.5. ábra: Hajdú-Bihar megye járási beosztása 2013. január 1-től

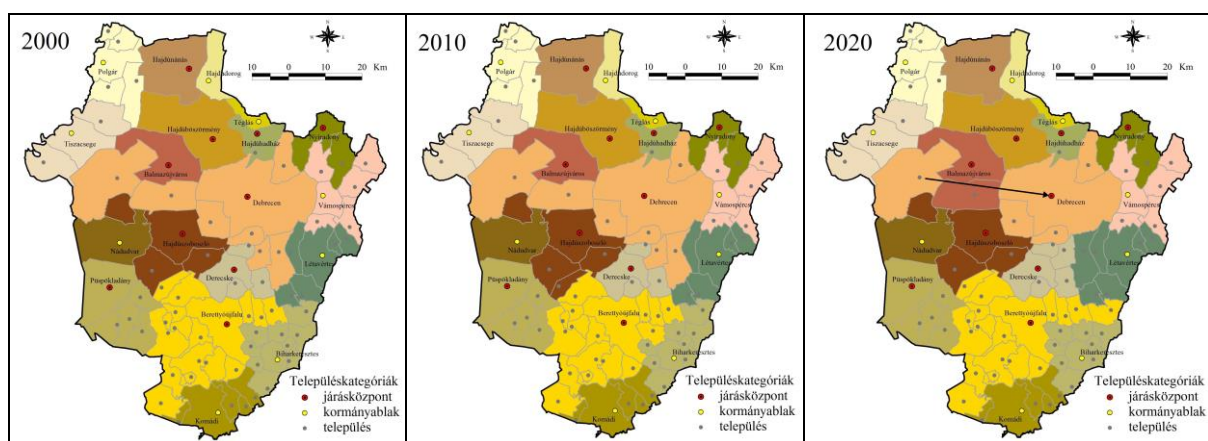
A 2013. január 1-től kiépülő járási rendszer az állami közigazgatás feladatainak kereteit teremti újra kistérségi szinten, mely a jelenlegi elképzelések szerint 10 járást fog tartalmazni, a többcélú kistérségekhez képest jelentős területi átrendezéssel (8.5. ábra).

8.4 A településhálózatban várható változások, a települések közötti feladatmegosztások kihívásai

A településhálózat vonzásviszonyainak jellemzése és fejlődésének előrejelzése céljából alkalmaztuk az ún. szupergravitációs számítást, mely a távolság és a tömegértékek együttes figyelembe vételével – többek között – elméleti vonzáskörzetek lehatárolására alkalmas.¹ A modellszámításban központnak

¹ A módszer során a településekhez rendelt tömegértékeket összeszorozzuk a figyelembe vett központok tömegértékeivel, és ezt elosztjuk a települések közötti távolság (esetünkben közúton és percben mért elérhetőség) valamely hatványával (a számítás során a 6. hatvány bizonyult a legmegfelelőbbnek). A településeket annak a központnak a vonzáskörzetébe rendeljük, mely a legnagyobb vonzásintenzitási értéket produkálta (a módszer részletes leírása megtalálható a hivatkozott munkákban: Csátri B. 2001; Dusek T. 2005). Előbbi tanulmányt alapul véve figyelembe vettünk népességtömeget (lakosságszám), gazdasági tömeget (bruttó hozzáadott érték), jövedelemtömeget (SZJA alapot képező jövedelem), infrastrukturális súlyt (személygépkocsik és telefonvonalak száma), egészségügyi súlyt (házi orvosok által ellátottak száma), oktatási tömeget (középiskolai tanulók száma), valamint intézményi súlyt (intézményi funkciók összesített száma). Ezek standardizált értékeinek átlagolásával kaptuk meg az ún. szupergravitációs tömeget, melynek számítását elvégeztük 2000-re, 2010-re, valamint az adatok lineáris trenddel való továbbvezetésével 2020-ra is. A számításokban nem vettük figyelembe a nem elhanyagolható szerepű, de nem hajdú-bihari vonzásközpontokat (pl. Nyíregyházát, Tiszaújvárost, Tiszafüredet, vagy Szeghalmot).

tekintettünk minden leendő járasszékhely várost, illetve minden kormányablakkal rendelkező települést. (8.6. ábra) A számítások rámutattak arra, hogy két leendő járasszékhely – Hajdúnánás és Nyíradony – vonzásközponti szerepköre meglehetősen korlátozott (mely a közösségi közlekedési kapcsolatokban is megmutatkozik). Utóbbinál a számítások alapján Vámspércsnek erősebb a vonzáskörzeti szerepköre. A két leendő járás belső kohéziójának erősítése, a központok elérésének javítása elengedhetetlen a kiépülő igazgatási rendszer hatékony működtetéséhez. A 2013-tól fennálló Balmazújvárosi járás településeinek szerény vonzásintenzitási értékei – és Tiszacsege megjelenő vonzása – részben településhálózati sajátságokra vezethető vissza. Határozott megosztottságot mutat leendő Derecskei járás a jövőbeni központ és Létavértes között. A Berettyóújfalui járás – méreténél és településhálózati sajátságai miatt két kisebb alkörzettel is rendelkezik (Komádi és Biharkeresztes központtal). Debrecen szerepköre természetesen jóval meghatározóbb a modellben kirajzolódó területen kívül is, de a középfokon túl mutató tényezőket szándékoltnan mellőztük a számításból.

8.6. ábra: A szupergravitációs modell-számítás alapján kirajzolódó elméleti vonzáskörzeti mintázat

A három időpontra készült lehatárolás alapján a térszerkezet viszonylagos stabilitására lehet következtetni. Mindössze néhány település – Kismarja, Nagyhegyes, Tetétlen, illetve Váncsod – váltott központot. 2020-ra egyértelműnek tűnik Debrecen súlyának szerényebb csökkenése, amely várhatóan kihat relatív vonzáskörzeti szerepkörének mérséklődésére is (Hortobágy helyzete meglehetősen sajátos a ritka településhálózat és a nagy távolságok miatt). A leendő Hajdúnánási és Nyíradonyi járás problémaköre mindenképpen beavatkozást igényel. A felvázolt trendekkel kapcsolatban ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a 2020. évi adatok jelentős bizonytalanságot tartalmazhatnak az előre nem látható területi folyamatok, valamint kormányzati, önkormányzati döntések miatt.

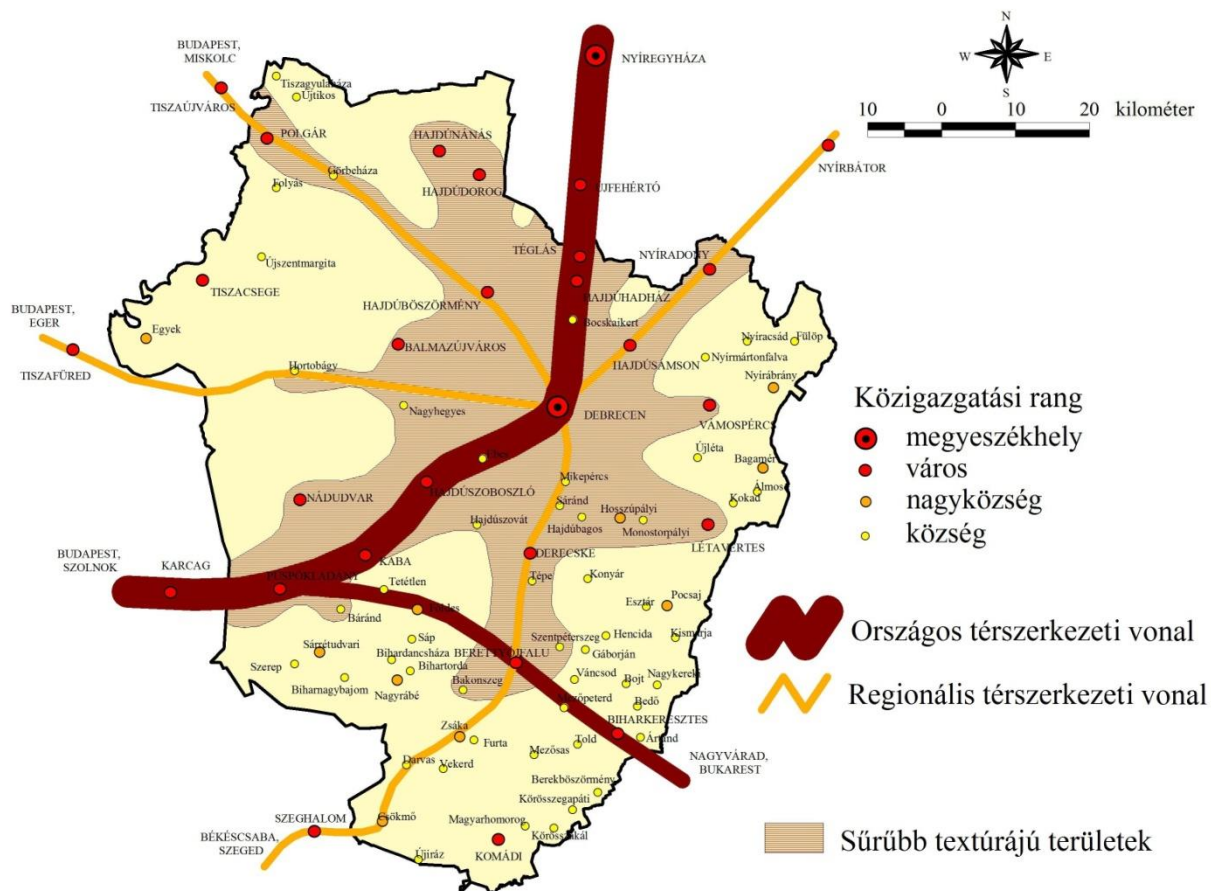
9 Hajdú-Bihar megye térszerkezeti elemeinek azonosítása

9.1 A térszerkezet időbeli alakulása

A megyei terület-felhasználási kategóriák térbeli rendjét és az országos és térségi jelentőségű műszaki infrastruktúra-hálózatok térbeli rendjét valamint az országos és térségi jelentőségű egyedi építmények elhelyezkedését a megye Térségi Szerkezeti Terve határozza meg. Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Közgyűlése a 13/2010. (IX.17.) önkormányzati rendeletével fogadta el a Hajdú-Bihar Megye Területrendezési Tervét (MTrT). (????? ábra a mellékletben!!!!)

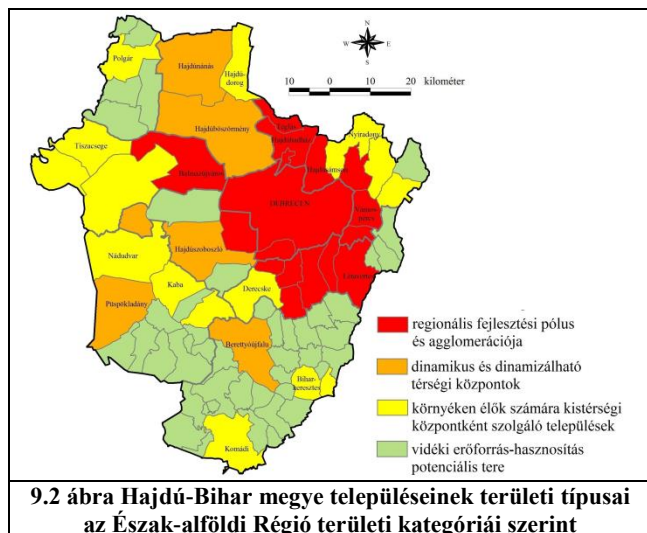
Az Észak-alföldi Régió térszerkezetének gerincét a Budapest–Szolnok–Püspökladány–Debrecen–Nyíregyháza forgalmi tengely jelenti, amely a megye meghatározó térszerkezeti vonala is, többek között Püspökladány, Hajdúszoboszló, Debrecen, Hajdúhadház és Téglás is e mentén helyezkedik el. A térszerkezeti erővonal fejlődése az elmúlt évtizedekben is jelentős volt (9.1. ábra).

Elsősorban nemzetközi jelentősége emeli ki a Püspökladány–Berettyóújfalu–Biharkeresztes–(Nagyvárad) vonalat. A regionális térszerkezeti vonal kapcsolja össze Hajdú-Bihar megyét, de az Alföld északi részét is Romániával, Erdéllyel. Emellett fontos regionális térszerkezeti tengely még a Debrecen–Hajdúböszörmény–Polgár–Tiszaújváros–(Miskolc) útvonal. A térszerkezeti vonal fejlődésének komoly lökést adott a megépült M3 és M35 autópálya is. Kisebb a szerepe a Debrecen – Nyírbátor - Mátészalka és a Debrecen - Tiszafüred között húzódó regionális tengelyeknek, viszont a Dél-Tiszántúl forgalma szempontjából alapvető jelentősége van a Debrecen-Derecske-Berettyóújfalu-Szeghalom-Békéscsaba-Szeged regionális térszerkezeti vonalnak. Nemzetközi szerepe miatt érdemes még szólni Debrecen – Vámpércs – Nyírábrány valamint a Debrecen – Hosszúpályi – Létavértes megyei tengelyekről, melyek fejlődése elsősorban a határmenti kapcsolatok függvénye.

9.1. ábra: Hajdú-Bihar megye térszerkezete

A települési textúrát tekintve elmondható, hogy a Hajdúságban és a Hortobágy peremén egymás szomszédságában közép- és kisvárosok megszakítatlan sorát figyelhetjük meg, ahol a városi ellátó funkciók általában csak a saját közigazgatási határig érvényesülnek. Ezzel szemben a megye keleti részén, a Dél-Nyírség és különösen Bihar településszerkezetében a jóval sűrűbb településhálózatú, kis lélekszámú községek dominálnak. Átmenetet képez a Sárrét térsége, ahol 3 város mellett több közepes és kis lélekszámú község egészséges viszonya figyelhető meg. Település-hálózati adottságok differenciált kezelése szükséges.

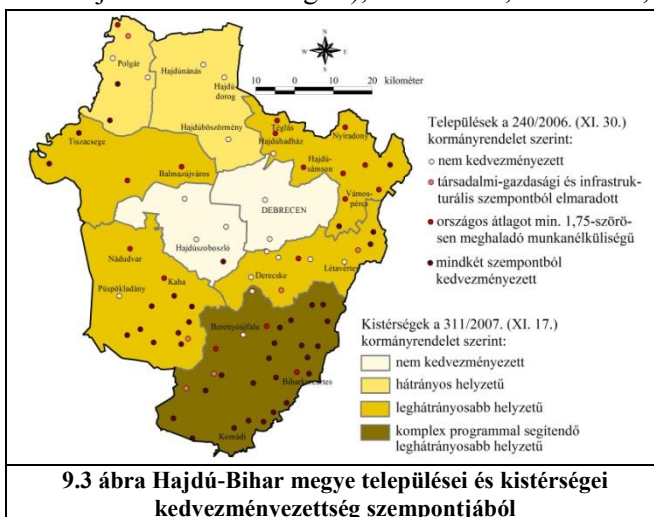

Kedvezőtlen településhálózati adottságnak tekinthető, hogy a megye a megyeközpont mellett nem rendelkezik egyetlen nagyközpvárosi (50 ezer fő feletti) lélekszámú településsel sem. Ennek következtében a megyében Debrecennek nincs olyan társtelepülése, amellyel központi funkcióinak egy részét megoszthatná.

A megyében a városokat Debrecen mellett hosszú időn át csak a hajdúvárosok képviselték (Hajdúböszörmény, Hajdúnánás és Hajdúszoboszló). E városok a megye középső és északi részén, egymáshoz közel, más településektől távol helyezkednek el. A megye déli és délkeleti részének városnélkülisége tudatos településfejlesztési politikát igényelt. Ennek eredményeként 1979-ben Berettyóújfalú

nagyközséget, 1986-ban Püspökladány nagyközséget várossá nyilvánították. Az 1980-as évek végétől azonban felgyorsult a várossá nyilvánítás folyamata, Balmazújváros, Biharkeresztes, Derecske, Hajdúdorog, Hajdúhadháztéglás (szétválásuk után Hajdúhadház és Téglás), Létavértes, Nádudvar, Nyíradony, Polgár és Tiszacsege várossá válása után 2002-ben Komádi és Vámspércs, 2003-ban Kaba, majd 2004-ben Hajdúszármson is bekerült a városok sorába. Ezek a települések sem tudják azonban térszervező funkciójukat teljes mértékben betölteni, hiszen legtöbbször nem rendelkeznek minden a környéken élő lakosság ellátásához szükséges intézménnyel, funkcióval. Jól mutatja ezt a 9.2 ábra, amelyen látható, hogy a megye déli és nyugati részén sok a vidéki problémákkal küzdő település.

A kis térszervező erejű települések gyenge szerepét az is bizonyítja, hogy a megye kilenc kistérségéből csak kettő tartozik a nem kedvezményezett kategóriába, hátrányos helyzete folytán. A Berettyóújfalui Kistérség pedig az ország 33 leghátrányosabb térsége közt található. A kistérségek mellett a települések túlnyomó többsége (a 82 településből 64) is az elmaradottság okán kedvezményezett kategóriába tartozik (9.3. ábra).

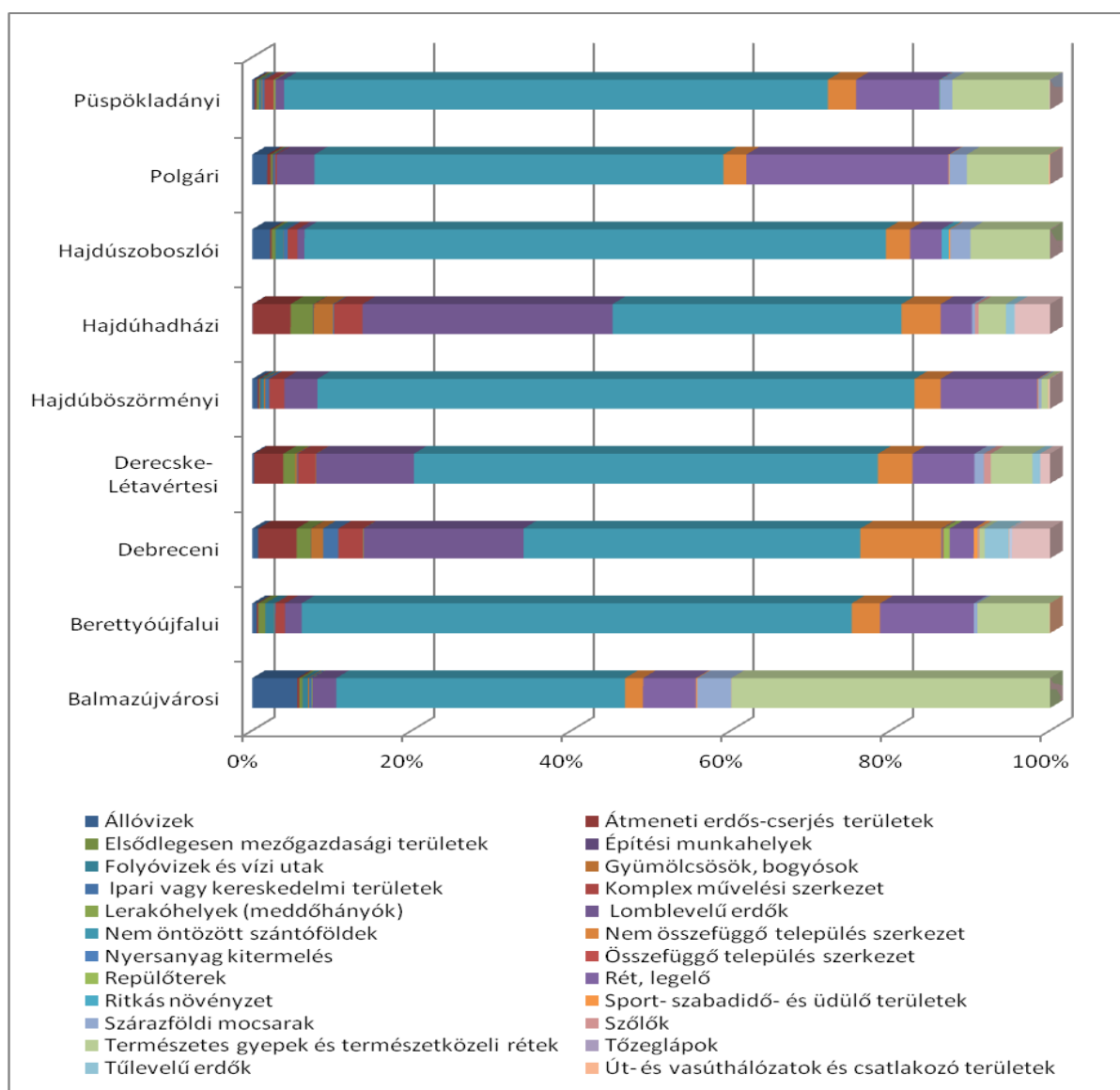
9.2 A térségi területfelhasználás vizsgálata

Hajdú-Bihar megye földrajzi adottságainak megfelelő a területhasználati képe is. A megye középső és nyugati részén, a Hajdúság területén mezőgazdasági hasznosítás a jellemző, a Hortobágyi Nemzeti Park területének kivételével, ahol a természetközeli gyepek és rétek uralkodnak.

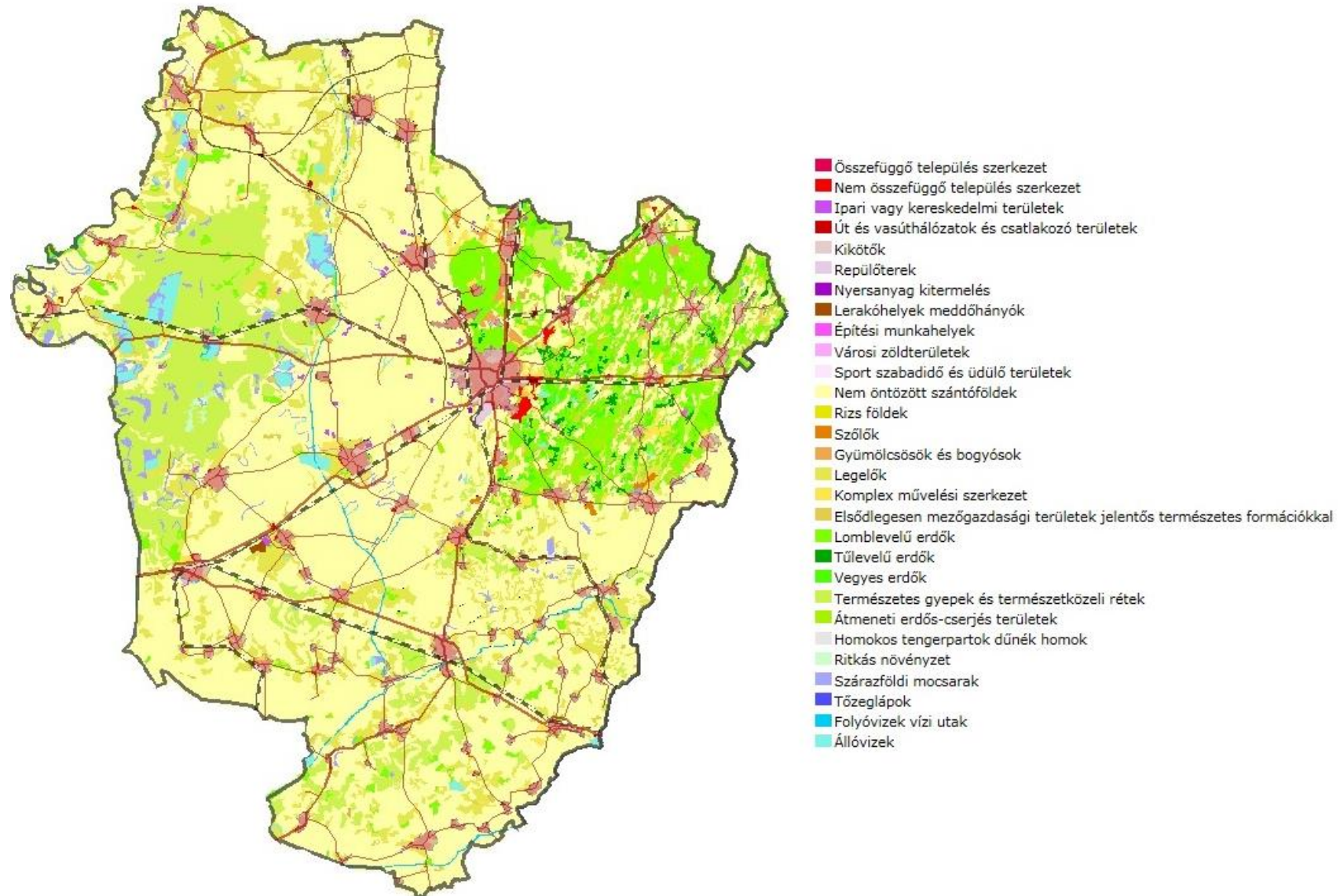
A beépített területek nagysága az utóbbi 10 évben jelentős mértékben növekedett, amelyet csak részben tudott szabályozni a területrendezési és fejlesztési politika. Ez elsősorban Debrecenre, annak is különösképpen a belterület peremén lévő területekre, és a megyeszékhelyhez közel lévő, a szuburbanizáció tereiként funkcionáló településekre igaz (9.5. ábra).

A megye északkeleti területein jellemző erdősültség az utóbbi 20 évben nőtt, de a növekedés mértéke elmarad az országos trendektől.

Ez megmutatkozik a kistérségi szintű területhasználat-megoszlásában is. A Hajdúszoboszlói, Püspökladányi, Hajdúböszörményi, Berettyóújfalui Kistérségekben a nem öntözött szántóföldek dominálnak, meghaladva az országos és a megyei átlagot is. Az erdős-cserjés, vegyes erdős területek a Debreceni, a Derecske-Létavérsi és a Hajdúhadházi térségben haladják meg az átlagot, míg a rét, legelő területek elsősorban a Polgári, Püspökladányi, Hajdúböszörményi, Berettyóújfalui Kistérségekben jellemzőek. (9.4. ábra)

9.4 ábra Hajdú-Bihar megye kistérségeinek területhasználati típusai (Forrás: Corine 2006 adatbázis)

9.5 ábra Hajdú-Bihar megye területhasználati típusai (Forrás: Corine 2006 adatbázis)

10 A táj terhelése és terhelhetősége

A globális hatásokon – amelyek tájra való terhelő szerepe ma még csak hézagosan kutatott – túl a helyi társadalom a termelésen, a fogyasztáson és a hulladék felhalmozásán keresztül terheli környezetét.

A 2010-ben elfogadott megyei területrendezési terv 13 féle övezetet különíti el, amelyekben a táj terhelésének és használatának speciális szabályai kell, hogy érvényesüljenek.

Hajdú-Bihar megye övezetei és terület felhasználási kategóriái (Forrás: Hajdú-Bihar megye Területrendezési Terve 2010.):

- Ökológiai hálózat térségi övezetei (Magterület-, Ökológiai folyosó-, Pufferterület övezete)
- Kiváló termőhelyi adottságú szántóterület övezete
- Erdőtelepítésre, fásításra alkalmas terület övezete
- Kiváló termőhelyi adottságú erdőterület övezete
- Térségi tájrehabilitációt igénylő terület övezete
- Országos és térségi jelentőségű tájképvédelmi terület övezete
- Világörökség és világörökség várományos terület övezete
- Történeti települési terület övezete
- Kiemelten érzékeny felszín alatti vízminőségvédelmi terület övezete
- Ásványi nyersanyag-gazdálkodási terület övezete
- Együtt tervezhető térségek övezete
- Rendszeresen belvízjárta területe övezete
- Nagyvízi meder övezete
- Honvédelmi terület övezete
- Kiemelt fontosságú, meglévő honvédelmi terület övezete

A térségi szerkezet kialakításakor, többek között törekedni kell a természeti értékek védelmére és az ökológiai hálózat fejlesztésére. Ugyancsak fontos, hogy a területi szerkezet alakítása ne veszélyeztesse a felszíni vizek és a felszín alatti vízbázisok védelmét. A megye elsőrendű termőképességű talajokkal rendelkezik, amelyek termőképességének megőrzése kulcsfontosságú a jövőben.

A jövőben megvalósítandó fejlesztések, illetve szocioökonómiai folyamatok során a következő szempontokat fontos figyelembe venni:

- Népesedési folyamatok: A vidéki területek egy részének lakosságvesztése miatt valószínűleg a funkcióban, illetve tájhasználatban bekövetkező változásokat társadalmi kontroll alá kell venni, így elérhető hogy a kiürülő területek az európai „Makroökológiai Struktúra” integráns és értékes részei lehessenek. A „zsugorodó városok” jelenség hatásainak tervezhetőségére kell törekedni, hogy a történeti települési terület öve megőrizhesse értékes elemeit. A védett területek határainak, illetve zónahatárainak kijelölésénél figyelembe kell venni ezeket a megváltozott körülményeket.
- Infrastruktúra (vonalas) fejlesztése: A térséget érintő vasút és útfejlesztések, illetve távvezetékek építésének megvalósítása során a lehető legnagyobb körütekintéssel kell eljárni, hogy a táji értékek a lehető legkevésbé sérüljenek.
- Zöld gazdaság: A következő évtizedekben várhatóan felértékelődő helyi/kistáji adottságok és a lokális erőforrások intenzívebb hasznosítása megköveteli ezeknek a minél pontosabb feltérképezését és kiaknázásuk olyan megtervezését, amivel minél kevésbé sérülnek az érzékeny természeti tényezők. Az újonnan létrejövő ún. „zöld gazdaságban” meg kell találni a helyi ember, mint természeti lény és társadalmi-gazdasági entitás optimális helyét.
- Megújuló energiák hasznosítása: A következő évtizedek kulcsterülete lesz a globális energiaválság miatt a megújuló energiák hasznosítása. A megvalósuló programoknál és projekteknel figyelembe kell venni a helyszín táji adottságait is. (pld. az energianövények termesztésénél)
- Vízgazdálkodási projektek: A jövő évszázad egyik stratégiai nyersanyaga a víz lesz. Fel kell készülni az éghajlatváltozás miatt várhatóan megnövekvő egyenetlenségek (árvizek és aszályok váltakozása) áthidalására. Tudatosítani kell a döntéshozókkal, a vállalkozásokkal és a

széles lakossággal is, hogy a túlélés egyik kulcstényezője a víz, így a vele való felelős gazdálkodás mindenképpen prioritást kell, hogy kapjon.

11 A Hajdú-Bihar megyét érintő ágazati koncepciók, területfejlesztési elképzelések és hatályos területi tervek áttekintése

Az *Országos Fejlesztéspolitikai Koncepció* a megyéről, szűkebben fogalmazva Debrecenről azt írja, hogy a megyeszékhely és a környék települései információs vagy munkaerőpiaci hálózatokat alkotnak, és térségeiket is hálózatokba szervezik. Ennek eredményeként a fővárosközpontú nemzetközi növekedési tengelyek mellett a határ menti térségekbe is átnyúló regionális tengelyek jönnek létre (pl. Nagyvárad-Debrecen-Nyíregyháza).

A nagyobb – megyei jogú – városok mint regionális centrumok hálózatosan együttműködnek, mely együttműködés különösen a pólusoktól távol eső térségek nagyvárosai dinamizáló szerepének megerősítése szempontjából fontos.

Az *Országos Területfejlesztési Koncepció*² szerint a RÉGIÓ, ezen belül Hajdú-Bihar megye területi céljai a következők:

- A regionális fejlesztési pólus és az alközpontok (Debrecen, Nyíregyháza, Szolnok), valamint az innovációs tengelyek mentén a tökevonzó és megtartó képesség növelése, a logisztikai adottságok erősítése, az innovatív, magas hozzáadott értéket előállító, magas képzettségű munkaerőre támaszkodó versenyképes gazdaság kialakítása és fejlesztése, a munkaerőpiacok összehangolása, a szolgáltatások kölcsönös igénybevétele és ennek érdekében az elérhetőség javítása;
- Az innovációk átvételére és továbbítására alkalmas, dinamizálható kis- és középvárosokban (Mátészalka, Hajdúszoboszló, Karcag, stb.) a térszervező erő növelése, a népességmegtartó erő fokozása, a társadalmi-gazdasági-kulturális vonzerő növelése, az elérhetőség javítása, az ipari parkok, inkubátorházak fejlesztése, a tömegközlekedés fejlesztése, a foglalkoztatás bővítése, szerkezetátalakítás;
- A Tisza-mentéhez kapcsolódó térségek felzárkóztatása és fejlesztése, sajátos, integrált komplex fejlesztési lépések keretében (helyi gazdaságfejlesztés, víz- és tájgazdálkodás, környezetvédelem, turizmus, vidékfejlesztés);
- A periférikus és hátrányos helyzetű térségekben a versenyhátrányok feloldása, a térségi centrumtelepülésekhez való kapcsolódás erősítése, integrált felzárkóztatási és munkahelyteremtő programok beindítása, a helyi termelési hagyományokra épülő iparágak megerősítése, továbbá az oktatási, egészségügyi, szociális és a kulturális, közművelődési ellátás infrastrukturális és humán feltételeinek megteremtésére, a térségi alapon szervezett közszolgáltatásokhoz való hozzáférés elősegítése, a vonzó települési környezet és a biztonsági szolgáltatások fejlesztése, örökségvédelem;
- Ukrajnával és Romániával szomszédos határmenti területeken a nemzetközi együttműködésben rejlő lehetőségek kiaknázása, kétoldalú gazdasági, kulturális, környezetvédelmi tevékenységek közös fejlesztése.

Az *Országos Területrendezési Terv* megnevezi azokat a hálózatokat, melyben a megye szerepet vállalt. Ugyanakkor szól a fejlesztés irányvonalairól, így a főutak tervezett településselkerülő szakaszairól, a Kelet-magyarországi kerékpárút, a Tiszamente kerékpárútról és a Hajdúvárosok-Szabolcs kerékpárútról.

A térségben a „Szelektív hulladékgyűjtési, hasznosítási és kommunális hulladékgazdálkodási rendszer létrehozása” a dokumentum szerint a megyére vonatkozóan ajánlás.

² A jelenleg aktuális OTK kerül bemutatásra, mert a következő időszakra (2014-2020) szóló készülő OFTK munkaanyag verzióban létezik, amelyre való hivatkozás nem szerencsés véleményünk szerint. Ugyanakkor annak, jelenlegi szellemiségének megfelel a helyzetfeltárás. A végleges OFTK elfogadása után az ahhoz való illeszkedés bemutatható.

A Tisza tavi kiemelt térség fejlesztési koncepciója a hajdú-bihari települések számára elsősorban a turizmus és a területi együttműködés területén tesz felvetéseket.

Új Magyarország Fejlesztési Terv

A nemzeti fejlesztési terv a megyére vonatkozóan csak néhány esetben fogalmaz meg konkrét ajánlásokat, elsősorban a regionális operatív program keretei közé rendeli a megoldásra váró feladatokat. A dokumentum az alábbi konkrét megállapításokat teszi:

A megyének számos gonddal kell még szembenézni a felszíni vizek minősége, a vízbázis-védelem és a környezet-egészségügy (pl. a vegyi anyagok kezelésének) területén. A közműkiépítés a keleti országrészben hiányos.

Debrecenre vonatkozóan több megjegyzést tesz a dokumentum:

A nyugat-európai piacok jó megközelíthetőségének, a fejlett infrastruktúrájának és a képzett munkaerőnek köszönhetően a gazdasági növekedés fontos színtere továbbá a Dunántúl északi és nyugati része, valamint a regionális gazdasági és tudásközpontnak számító megyeszékhelyek, elsősorban Pécs, Szeged, Debrecen és Miskolc. Az innováció fejlesztését a megyeszékhely keretei közé rendeli. Emellett a fejlesztési pólusok mentén a vállalkozások üzleti célú, nagyobb megtérülési kockázatú technológiai fejlesztéseinek támogatásával, illetve az egyetemek, kutatóintézetek és a vállalkozások innovációs célú, kutatási együttműködéseinek ösztönzésével lehetséges, fejlesztésük így különböző kiemelt tudomány- és iparágak támogatására épül, amelyek a következők Debrecenben „a tudás iparosítása” (gyógyszeripar, agrárinnováció).

Az Észak-alföldi régió Operatív Programja

Az operatív programok közül az Eurorégió számára kiemelt jelentőségű az Észak-alföldi régió Operatív Programja, hiszen a célterület magyarországi fele ennek a NUTS II régiónak a keretei között található.

Az Észak-alföldi Operatív Programja készítése során figyelembe vették az EU fejlesztési dokumentumait, illetve a hazai fejlesztési dokumentumok cél- és eszközrendszerét.

A régió helyzetelemzésből és a fenti dokumentumok elemzéséből kiindulva meghatározta az Észak-alföldi Operatív Program hosszú távú átfogó célját:

„Az Észak-alföldi régió természeti és társadalmi értékeire, településhálózati sajátosságaira építve a regionális versenyképesség erősítése, valamint a régió belüli területi különbségek csökkentése”

A 2007-2013 közötti programozási időszakban célként a fejlettségi differenciák növekedésének megállítása fogalmazódott meg. Éppen ezért a program stratégiai célkitűzése az Észak-alföldi régió leszakadásának megállítása, azaz a régió az országos növekedési pályán való tartása, annak érdekében, hogy majd elindulhasson egy felzárkózási folyamat.

A stratégiai cél elérése érdekében négy specifikus cél került meghatározásra:

- A régió kis- és középvállalkozói szektorának megerősítése
- A helyi szintű közlekedési kapcsolatok javítása
- A turizmus jövedelemtermelő képességének javítása
- Az épített és társadalmi környezet által kínált életminőség javítása

A stratégiai célokon belül a következő fő prioritások kerültek meghatározásra:

1. A gazdaság működési feltételeinek javítása
 - 1.1. Kistérségi és helyi jelentőségű ipari területek fejlesztése
 - 1.2. Helyi gazdasági szereplők működési hatékonyságának növelése, együttműködéseinek elősegítése
 - 1.3. Alap- és emeltszintű tanácsadás
2. A regionális és helyi jelentőségű közlekedési infrastruktúra fejlesztése
 - 2.1. Regionális és helyi jelentőségű közúti közlekedési infrastruktúra fejlesztése
 - 2.2. Integrált közösségi közlekedési rendszerek kialakítása és fejlesztése
3. A turisztikai potenciál erősítése
 - 3.1. Versenyképes turisztikai termék- és attrakciófejlesztés

- 3.2. A turizmus fogadási feltételeinek javítása
- 3.3. Turisztikai szervezeti és működési feltételek javítása
4. Város- és térségfejlesztés
 - 4.1. Városfejlesztés
 - 4.2. Községi és humán közszolgáltatások infrastruktúrájának fejlesztése
 - 4.3. Térségi és települési természet- és környezetvédelmi fejlesztések
 - 4.4. A régiós civil szervezetek társadalmi szerepvállalásának növelése, együttműködéseinek megerősítése
5. Technikai segítségnyújtás

Ú.n. „zászlóshajó-projektek” kerülnek kialakításra, hogy a hatékonyságot növeljék, illetve a szinergia lehetőségeit maximálisan ki tudják használni. Ilyen projektek lesznek a következők:

- A tudás – esély
- Hét versenyképességi pólussal
- Vállalkozásfejlesztés
- XXI. századi iskola
- Tiszta környezet
- Leszakadó térségek felzárkóztatása

A program a régió területét három tértípusra osztotta, melyen belül az Eurorégió alkotta térségek nagy része az országhatár-menti csoportba tartozik. A speciális tértípusok differenciáló szerepe elsősorban a fejlesztési célok megvalósítása során, a pályázatok kiírásánál lesz jelentős.

Hajdú-Bihar megye Területfejlesztési Konceptiója és Stratégiai Programja 2006.

A dokumentum 2006-ban készült el, s a jelen programozási időszakban kívánja meghatározni a megye fejlődésének fő irányait. A tervdokumentumok elkészítését megalapozó helyzetfeltárás keretében felszínre kerültek azok a belső és külső a tényezők, tendenciák, amelyek hatással vannak a megye fejlődésére.

A legfontosabb megállapítások a következők:

- Erőteljes centrum és periféria viszony
- A mezőgazdaság szerepe országos átlag feletti
- Nemzetközi jelentőségű turisztikai vonzerők
- Kiemelkedő oktatási-, tudományos bázis
- Jelentős termálvíz bázis
- Külső elérhetőség javulása, kedvező logisztikai potenciál

A megyében jelentkező fejlesztési igények és a szakértői egyeztetések alapján meghatározásra került az a jövőkép, amelynek elérése érdekében a megye a következő időszakban cselekszik. A jövőkép központi eleme a magas szintű életminőség biztosítása a megye lakossága számára, amelynek alapját az erős, nemzetközileg is versenyképes gazdaság tudja megteremteni.

Mindezek alapján a következő két stratégiai cél került megfogalmazásra:

- A gazdasági versenyképesség erősítése
- Az életminőség javítása

Hajdú-Bihar megye fejlesztési prioritásai

- A. Prioritás: Tudásbázis fejlesztése
- B. Prioritás: Idegenforgalmi versenyképesség növelése
- C. Prioritás: Vállalkozási környezet fejlesztése
- D. Prioritás: Agro-business ágazat erősítése
- E. Prioritás: Területi felzárkózás és a megye belső kohéziójának erősítése

Hajdú-Bihar megye idegenforgalmi koncepciója és programja 2000.

A stratégia kiindulópontjaként Hajdú-Bihar megye idegenforgalmi jövőképében az alábbi helyzetet vázolja fel: „A helyi erőforrásokra épülő, de azokat túlzott mértékben ki nem zsákmányoló, mind a hazai mind a külföldi turisták igényeit kielégítő, diverzifikált idegenforgalom megteremtése.”

A jövőkép legfontosabb elemei a következőkben foglalhatók össze:

- A helyi erőforrások felhasználása
- A természeti és épített környezet kizsákmányolásának elkerülése
- Mind a hazai, mind a külföldi turisták igényeinek kielégítése
- Több lábon álló idegenforgalom kialakítása

A jövőképre és a helyzetfeltárás legfontosabb megállapításaira támaszkodva került meghatározásra a fejlesztés alapcélja: Az idegenforgalom olyan irányú és mértékű fejlesztése Hajdú-Bihar megyében, amely a megyén kívülről érkező turisták révén elősegíti a megye gazdagodását, valamint a megye lakossága számára is kikapcsolódási-szórakozási lehetőséget biztosít.

A fejlesztés alapcélja tehát kettős: egyrészt törekedni kell arra, hogy az idegenforgalom révén máshol megtermelt jövedelmek kerüljenek felhasználásra a megyében, mivel ez biztosítja a megye gazdagságának anyagi értelemben vett növekedését. Másrészt ugyanakkor arra is nagy figyelmet kell fordítani, hogy a megyében élők, mind lakóhelyükön, mind attól távolabb megfelelő rekreációs lehetőségeket találjanak.

Hajdu-Bihar megye közoktatási fejlesztési terve 2011.

A közoktatás szervezését jelenleg befolyásoló tényezők közül ki kell emelni a következőket:

- A megyében összességében továbbra is csökken – bár az országos mértéktől valamelyest mérsékeltebben – a gyermekek, tanulók száma, ami a fenntartó önkormányzatokat közoktatási feladataik ellátásának hatékonyabb megszervezésére ösztönzi, és ez gyakran jelenti a feladatellátás módjának megváltoztatását.
- A közoktatással szemben támasztott követelmények a fenntartói fejlesztési célkitűzések és feladatok újragondolását tették és teszik folyamatosan szükségessé. A fenntartónak a maga eszközeivel elő kell segíteni, hogy a nevelés-oktatás minősége javuljon, a jogszabályok által előírt fejlesztések megvalósuljanak, melynek fontos területe többek között az élethosszig tartó tanulás megalapozása a kulcskompetenciák fejlesztése révén, a munka világában szükséges és elismert készségek megalapozása és fejlesztése, az integrált nevelés és oktatás erősítése, az információs és kommunikációs technológiák alkalmazásának fejlesztése.
- A közoktatás-szervezést befolyásoló jogszabályi változások között jelentős szerepe van a közoktatási normatív hozzájárulás megváltozott feltételrendszerének, valamint a társulások ösztönző pénzügyi támogatásának.

Hajdú-Bihar megye közoktatási feladatellátásának helyzetét vizsgálva megállapítható, hogy 2005. év óta:

- emelkedett az önkormányzati intézményfenntartói társulások száma,
- valamelyest csökkent az önálló intézmények és nőtt a tagintézmények száma,
- magas a többcélú intézmények száma, ezen intézményekben közös igazgatásban több közoktatási, illetve emellett gyakran még nem közoktatási feladat ellátása is történik.

A Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Gazdasági programja 2011–2014.

A megyei önkormányzat feladatai, kötelezettségei az Önkormányzati törvény által meghatározottak. Ezek kiegészülnek olyan önként vállalt teendőkkel, amelyek ellátása indokolt a kötelezőeken túl, azok ellátását nem veszélyeztetik, illetve nem tartoznak más szervek hatáskörébe, azok ellátása nem sérti egyéb szervek érdekeit. A program ennek keretében az alábbi típusonként tekinti át a feladat-ellátási kötelezettséget:

1. Környezetgazdálkodással, turizmussal, örökségvédelemmel kapcsolatos feladatok
2. Közművelődési és örökségvédelmi feladatok
3. Térségi területrendezéssel kapcsolatos feladatok összehangolása
4. Oktatási-nevelési feladatok, egészségtudatos életmódra való nevelés feladatai
5. Testnevelési-, sportszervezési, a gyermek- és ifjúsági jogok érvényesítésével kapcsolatos feladatok
6. Az egészségügyi intézményekben tartós gyógykezelés alatt álló gyermekek oktatása, a többi tanulóval együtt nem foglalkoztatható fogyatékos gyermekek oktatása, nevelése, gondozása
7. Egészségügyi szakellátás, hátrányos helyzetű rétegek leszakadásának mérséklése
- 7.1. Egészségügy
- 7.2. Gyermekvédelmi intézmények
- 7.3. Szociális intézmények

Célként minden esetben a jogszabályi feltételeknek és előírásoknak megfelelő ellátás biztosítását tűzi ki célul, az igényeknek megfelelően.

A Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat kulturális koncepciója (2003-2006)

A megyei önkormányzat egyik első számú főirányának stratégiai célkitűzése a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat szolgáltató szerepének, társadalmi kapcsolatainak erősítése, melynek célja a kulturális intézményrendszer fejlesztése és ezáltal a lakosság kulturális és műveltségi színvonalának emelése, a kulturális szolgáltatások hozzáférhetőségének, a meglévő kulturális örökség megőrzésének és minél szélesebb körben való ismertetésének elősegítése.

A stratégiai célkitűzés elérése érdekében volt szükséges a megyei önkormányzat kulturális koncepciójának elkészítése. Az Európai Unióhoz történő csatlakozás megkövetelte, hogy megyénk a maga sajátos értékeivel, a területén található kulturális örökség védelmével szervesen kapcsolódjon az európai kultúrához. A kulturális koncepció mindenekelőtt a megyei önkormányzat és az általa fenntartott közművelődési intézmények céljait, feladatait foglalja magába, a hatályos jogszabályok figyelembevételével.

A Hajdú-Bihar-Bihar Eurorégió területfejlesztési koncepciója és programja

A dokumentum 2007-ben készült, s a két megyéből álló Eurorégió számára fogalmazza meg a jelen programozási időszakban követendő lépéseket. A fejlesztési program elkészítésének célja a Hajdú-Bihar-Bihar Eurorégió területfejlesztési lehetőségeinek megalapozása. A stratégia kijelöli azt a fejlesztési irányt, amely a térség adottságait, belső erőforrásait és a kívülről megszerezhető forrásokat leghatékonyabban hasznosítja, illetve a külső környezet által kínált lehetőségeket kihasználja.

A stratégia kiindulópontját a Hajdú-Bihar-Bihar Eurorégió jövőképe jelenti: „A térség földrajzi elhelyezkedésére, valamint történelmi kapcsolataira és meglévő erőforrásaira támaszkodó, az értékek megőrzésével és fenntartható használatával a lakosság számára a minőségi életet, a vállalkozásoknak pedig a versenyképes gazdasági fejlődésbe való bekapcsolódást elősegítő Eurorégió”

A jövőkép legfontosabb elemei tehát a következőkben foglalhatók össze:

- *Minőségi élet*
- *Versenyképes gazdaság*
- *A helyi erőforrások racionális dinamizálása*
- *Földrajzi és történelmi kapcsolatok*
- *Fenntartható fejlesztések*

A jövőképben leírt végső cél a magas életminőség biztosítása a térség lakossága számára. Ennek alapfeltétele az a versenyképes gazdaság, melynek eléréséhez a következő missziót fogalmazhatjuk meg: „A környezet által kínált lehetőségek kihasználására, valamint a térség sajátos előnyei építve közös cselekvések, a társadalmi-gazdasági fejlődés és az esélyegyenlőség biztosítása érdekében”.

A jövőképben és az alapcélban megfogalmazottak továbbgondolásával az alábbi stratégiai célokat jelölték ki, amelyek meghatározzák a térség fejlesztésének irányait:

- A. A térség erőforrásaira támaszkodó vállalkozásorientált, versenyképes gazdaság megteremtéséhez való hozzájárulás
- B. Az életminőség javításához való hozzájárulás
- C. A társadalmi és területi együttműködés javítása az EU tagságból származó előnyök kihasználásával

Javasolt prioritások

- Komplex térség- és településfejlesztés
- Vállalkozásorientált, diverzifikált gazdaságfejlesztés
- A műszaki infrastruktúra összehangolt fejlesztése
- Összehangolt humán erőforrás- és K+F+I- fejlesztés
- Komplex turizmusfejlesztés

Debrecen Megyei Jogú Város 2007-2013 közötti fejlesztésének stratégiai programja

A dokumentum Debrecen Megyei Jogú Város 2007-2013 közötti fejlesztésének koncepciója és programja, eredménye annak a programozási folyamatnak, melynek során kidolgozásra kerültek a megyeszékhely fejlesztésének alapjául szolgáló dokumentumok.

A fejlesztés kiindulópontját Debrecen jövőképe – víziója – jelenti, amely rögzíti a város pozitív jövőbeli állapotának legfontosabb jellemzőit. Debrecen jövőképét az alábbi mondat vázolja fel:

A múlt értékeire támaszkodva a jövő kihívásainak megfelelően Debrecen az Észak-alföldi régió, valamint a határon túli térség kimagasló térszervező erejű regionális központjává, és nemzetközi jelentőségű tudás centrumává válik.

A jövőkép legfontosabb elemei a következőkben foglalhatók össze:

- A múlt értékeire történő támaszkodva megfelelni a jövő kihívásainak
- A város térszervező erejének növelése
- Nemzetközi jelentőségű tudásközpont kialakítása

A jövőképre és a helyzetfeltárás legfontosabb megállapításaira támaszkodva került meghatározásra a fejlesztés alapcélja: A város földrajzi elhelyezkedésre, valamint jól mobilizálható és megújulni képes természeti, gazdasági és humán erőforrásaira támaszkodó magyarországi és nemzetközi szinten is versenyképes gazdaság, amely az értékek megőrzésével és fenntartható használatával hosszú távon biztosítja a minőségi élet feltételeit az itt élők számára.

Stratégiai/specifikus célok/intézkedések:

- I. A város (inter)regionális központi szerepének erősítése
- II. Nemzetközileg versenyképes gazdaság kiépítése
- III. A lakosság számára a magasabb színvonalú élet feltételeinek a megteremtése

Prioritások:

- A., A hatékonyabb gazdaság fejlődéséhez szükséges feltételek megteremtése
- B., A műszaki infrastruktúra fejlesztése
- C., A természeti és épített környezet fejlesztése és védelme
- D., Humán erőforrás fejlesztés
- E., Az intézményhálózat fejlesztése

A felsorolt tervezési dokumentumok mellett az alábbi, elsősorban ágazati tervdokumentumokat szükséges megemlíteni:

- Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégia (18/2013. (III. 28.) OGY határozat);
- Nemzeti Vidékstratégia (1074/2012. (III. 28.) Korm. határozat);

- Nemzeti Környezetvédelmi Program 2009-2014 (96/2009. (XII. 9.) OGY határozat), valamint ennek mellékleteit képező „A biológiai sokféleség megőrzésének stratégiája” (1. melléklet) és a „Nemzeti Természetvédelmi Alapterv–III 2009-2014-et” (2. melléklet);
- „Újraélesztett egészségügy – Gyógyuló Magyarország – Semmelweis Terv az egészségügy megmentésére” – szakmai koncepció

12 A területfejlesztés eszköz- és intézményrendszerének elemzése Hajdú-Bihar megyében

12.1 A területfejlesztés forrásainak elemzése

A rendszerváltást követően – sőt már annak időszaka alatt is – hazánkban megkezdődött több, kimondottan térségi fejlesztési célú támogatási program kidolgozása és a megvalósításukat szolgáló pénzügyi eszköz biztosítása, majd felhasználása. A területfejlesztési célú pénzeszközök a forrás eredete alapján külföldi és hazai pénzalapokra, forrásokra oszthatók. Hazánk külföldről érkező térségfejlesztési forrásainak jelentős része az Európai Unió támogatási rendszeréhez, regionális politikájához kapcsolódik. Hazánk a 2007-2013 közötti időszakban a Közösségtől 22,4 millió euro támogatási forrásban részesül, a 2014-2020 közötti időszakra még nincs pontos információ az egyes források nagyságáról.

2007-től a korábbi négy strukturális alap, a közösségi kezdeményezések és a Kohéziós Alap helyett két strukturális alap: az Európai Regionális Fejlesztési Alap és az Európai Szociális Alap, valamint a Kohéziós Alap maradt fenn. Leválasztásra kerültek a közös agrárpolitikához, illetve a közös halászati politikához kapcsolódó finanszírozási eszközök és létrejött az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap (EMVA, EAFRD), valamint az Európai Halászati Alap (EHA, FEP). Ezek leghívására két program, az Új Magyarország Fejlesztési Terv, majd Új Széchenyi Terv és az Új Magyarország Vidékfejlesztési program szolgál. Az ÚMFT operatív programjait (ágazati és regionális programokat) a környezeti, a makrogazdasági és a társadalmi fenntarthatóság elvének, valamint a területi és társadalmi összetartozás (kohézió) biztosításának elvei szerint alakították ki. A megyét az Észak-alföldi Operatív Program, a Gazdaságfejlesztési Operatív Program, a Környezet és Energia Operatív program, a Közlekedés Operatív Program, a Társadalmi Megújulás Operatív Program, valamint a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program intézkedései érintette. 2011-től az ÚSZT akciótervei hét kitörései ponthoz igazodnak (egészségipar, zöldgazdaságfejlesztés, otthonteremtés, vállalkozásfejlesztés, közlekedésfejlesztés, tudomány-innováció és foglalkoztatás).

2007-12 között a megyében hazai forrásokból is valósultak meg fejlesztések. Ezek a források egy része mára már kimerült. A központi pénzügyi eszközök az éves költségvetési törvényben meghatározott előirányzatok. A központi eszközök felett a kormány, az országgyűlés, illetve az illetékes minisztériumok rendelkeznek. Ilyen források voltak a Nemzeti Beruházás-ösztönzési Célelőirányzat, Turisztikai célú támogatások Regionális Gazdaságépítési Célelőirányzat Önkormányzatok címzett és céltámogatás és a Decentralizált helyi önkormányzati fejlesztési támogatási programok (HÖF).

További hazai források az elkülönített állami pénzalapok, úgymint a Munkaerőpiaci Alap, a Bethlen Gábor Alap, a Központi Nukleáris Pénzügyi Alap, a Wesselényi Miklós Ár –és Belvízvédelmi Kártalanítási Alapok valamint a Kutatási és Technológiai Alap.

12.2 A területfejlesztés intézményrendszere (szervezet, működés, együttműködés)

Jogszabályi háttér

A területi politika alapidokumentumának az 1996. évi XXI. törvény tekinthetjük (teljes nevén: az 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről). Az ország Európai Unióhoz való csatlakozása előkészítésével összefüggésben szükségessé váló területfejlesztési intézményrendszer kialakítása, valamint a kormányzati struktúra átalakítása indokolták a módosításokat, így az 1999. évi XCII. törvény, majd a 2004. évi LXXV. törvény módosították a területfejlesztési törvényt. Ezek feladatokkal ruházták fel a regionális és a kistérségi intézményeket (tanácsokat), melyek 2012. január 1-től megszűntek.

A 2011. évi CLXXXIX törvény Magyarország helyi önkormányzatairól a terület- és településfejlesztést a helyi önkormányzatok feladatai közé sorolta. A megyei önkormányzatok a törvény értelmében területfejlesztési, vidékfejlesztési, területrendezési és koordinációs feladatokat látnak el.

A területfejlesztési politika megújításáról az 1254/2012 (VII.12) Korm. Határozat rendelkezik, kijelölve az új Országos Területfejlesztési és Országos Fejlesztési Koncepció elkészülésének kereteit.

A területfejlesztési koncepció, területfejlesztési program és területrendezési terv követelményeit, illeszkedését, elfogadásának rendjét a 218/2009 (X.6) Korm. Rendelet határozza meg.

A 140/2012 (VII.2) Korm. Rendelet határozott a Nemzeti Fejlesztési Kormánybizottság létrehozásáról.

Területfejlesztés intézményrendszere

Az országos szint kiemelten fontos, hiszen az állami irányítás határozza meg fejlesztések „szabályait”. Az Országgyűlés alkotmányos státuszából következik, hogy ellátja a területfejlesztés legfelsőbb szintű irányítását. Ezek közül kiemelkedik a törvényhozási hatáskör, melynek keretében megalkotta azokat a törvényeket, amelyek a honi térségi fejlesztések jogi alapjai. Határozattal elfogadja az országos területfejlesztési koncepciót, ennek keretében megállapítja a területfejlesztési politikát meghatározó irányelveket, célokat, hosszú távú prioritásokat; beszámoltatja a Kormányt a területfejlesztési politika végrehajtásáról. A Kormány a központi végrehajtó hatalom általános hatáskörű legfőbb szerve, tagjai a miniszterelnök és a miniszterek. A Kormány rendelkezik a regionális politika központi irányításában a legfontosabb eszközrendszerrel, hiszen dönt a fejlesztési pénzeszközök decentralizálásáról, összehangolásáról, a kiemelt térségek fejlesztési programjairól. Emellett előkészíti és az Országgyűlés elé terjeszti az országos területfejlesztési koncepciót, a területfejlesztési politikát meghatározó irányelveket, célokat és hosszú távú prioritásokat, az országos és a kiemelt térségekre vonatkozó területrendezési terveket és azok önkormányzatokra is kötelező elemeit, a területfejlesztési támogatások és a decentralizáció irányelveit, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszerét, az éves költségvetési törvényben a területfejlesztést szolgáló pénzügyi eszközöket és az egyes pénzügyi kedvezményeket; összehangolja a különböző területfejlesztési célokat szolgáló állami pénzeszközöket.

A Nemzeti Fejlesztési Kormánybizottság állás foglal a Kormány számára a fejlesztési és tervezési feladatokról, különösen a 2014-2020 pénzügyi időszakhoz kapcsolódó feladatokról, a támogatások felhasználásához szükséges intézményrendszer kialakításáról és működtetéséről.

Országos szinten a Kormány, illetve a tárcák területfejlesztéssel összefüggő feladatainak végrehajtása mellett az Országos Területfejlesztési Tanács (OTT) tevékenysége meghatározó, melyben az érintett tárcák mellett a területi (megyei, regionális), illetve szakmai képviselő is szerepet kap.

A területfejlesztés a Nemzeti Fejlesztési, a stratégiai tervezés a Nemzetgazdasági Minisztérium hatáskörébe tartozik. A minisztérium feladatai a fejlesztéspolitika körében a hazai és európai uniós fejlesztéspolitika alakítása és végrehajtása, ágazati fejlesztések összehangolása, idegenfogalmi fejlesztések, a kutatás-fejlesztés és a technikai innováció, az úrkutatással kapcsolatos feladatok ellátása. A Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, mint a hazai fejlesztéspolitikáért felelős miniszter munkaszervezete előkészíti a kormányzati támogatási döntések végrehajtását szolgáló szabályozásokat, biztosítja az ágazati és területi szereplői közötti koordinációt. Együttműködik a fejlesztéspolitikában érintett szakmai és civil szervezetekkel, közreműködik a gazdaságstratégia cél-, eszköz- és intézményrendszerének a kidolgozásában.

Az önkormányzati törvény értelmében a megyei önkormányzatok fő feladata a területfejlesztés lett, ezen belül a hosszútávú fejlesztési koncepciók és megyei fejlesztési programok, alprogramok kialakítása, együttműködve a megyei jogú városok önkormányzataival. Ezen kívül előzetesen véleményezi a térségi fejlesztési koncepciókat. A regionális döntésekben a megyei képviselők közül álló testület dönt.

A regionális fejlesztési ügynökségek feladata a régióban működő szereplők közötti kapcsolattartás.

A Területfejlesztési Önkormányzati Társulást a települések képviselőtestületei hozhatnak létre. A települési önkormányzatok képviselőtestületei által a kistérségek összehangolt fejlesztése, közös

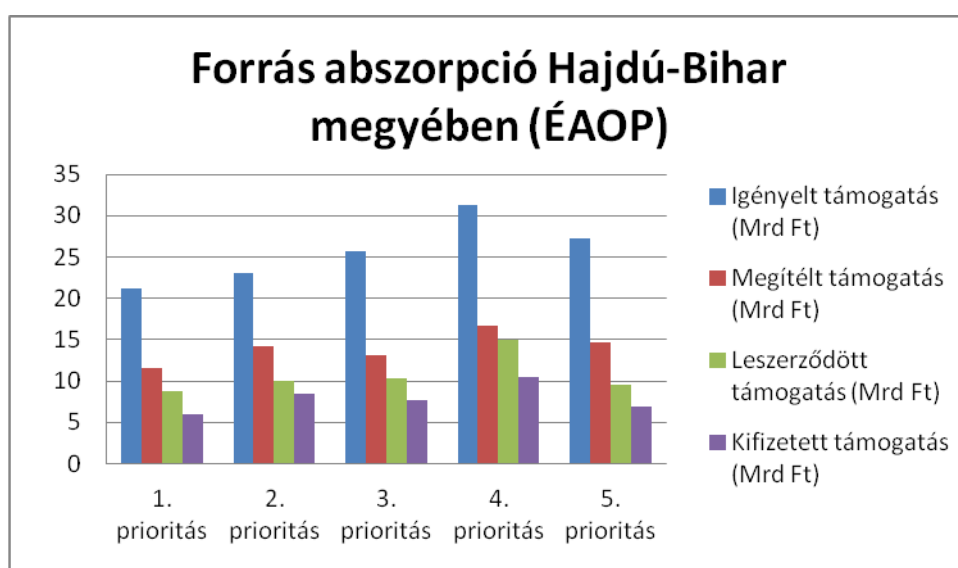
területfejlesztési programok kialakítása, a fejlesztések megvalósítását szolgáló közös pénzalap létrehozása érdekében megállapodással létrehozott, önálló jogi személyiséggel rendelkező társulás.

Emellett a hatékony ösztönzés alapvető formájaként a kormány megalkotta a többcélú kistérségi társulások támogatására vonatkozó 65/2004. (IV.15.) Kormány rendeletét, amely a települési önkormányzatok közszolgáltatási feladatainak egy részét, valamint a kistérségi területfejlesztési feladatok társulásban történő ellátását szolgálja az adott statisztikai kistérségen belül.

A köz-és államigazgatási feladatokat a járások és azok hivatalai veszik át 2013. január 1-től.

12.3 A területfejlesztés hatékonysága

Hajdú-Bihar megye összesen 128,51 milliárd Ft támogatási igénnyel rendelkezett a vizsgált időszakban (2007-12 között), melyből 70,34 milliárd Ft támogatás került megítélésre a pályázók részére³. A leszerződött támogatások értéke 53,64 milliárd Ft, melyből a vizsgált időszakban 39,44 milliárd Ft került kifizetésre.

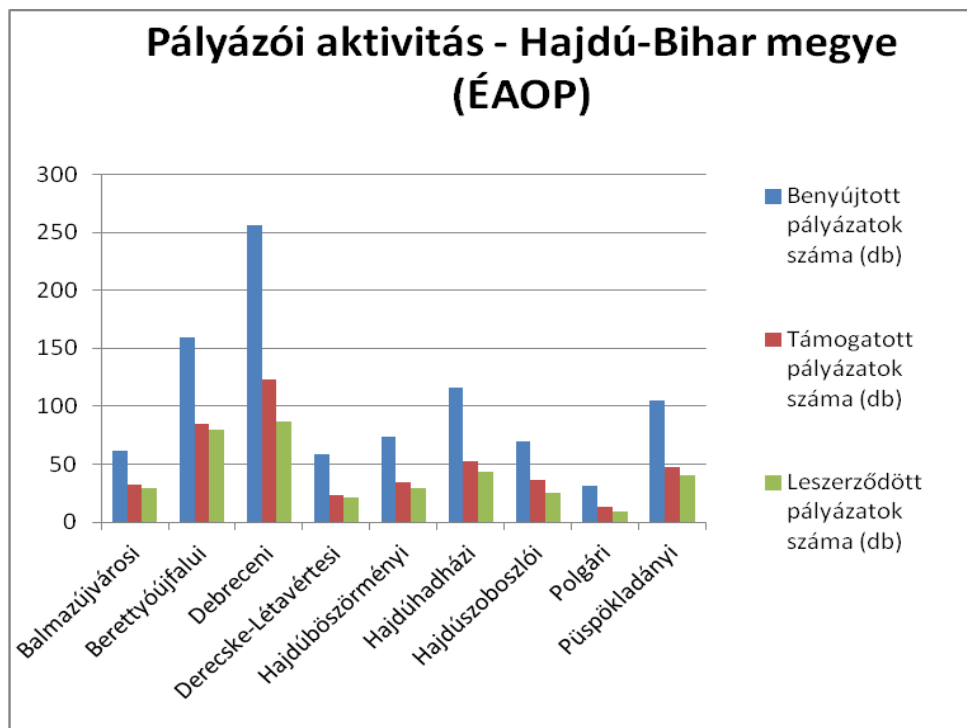

12.1. ábra Az Észak-alföldi Operatív Program főbb eredményei Hajdú-Bihar megyében Forrás: ÉARFÜ Nonprofit Kft. saját szerkesztése

Hajdú-Bihar megyében közel azonos mértékben volt érdeklődés a gazdaságfejlesztési (1. prioritás), illetve humán infrastruktúra fejlesztési (4. prioritás) pályázatok iránt. Pályázói sikeresség tekintetében a humán infrastruktúra fejlesztés teljesített e legjobban 56 %-os sikerességi mutatóval. Ezt az értéket megközelíteni a gazdaságfejlesztési prioritás tudta 49 %-kal, a többi prioritás nem sokkal ugyan, de elmaradt ezektől az értékektől. A legalacsonyabb sikeressége a város- és térségfejlesztés témakörében benyújtott pályázatoknak volt, 39 %-os arányban kerültek benyújtott pályázatok támogatásra.

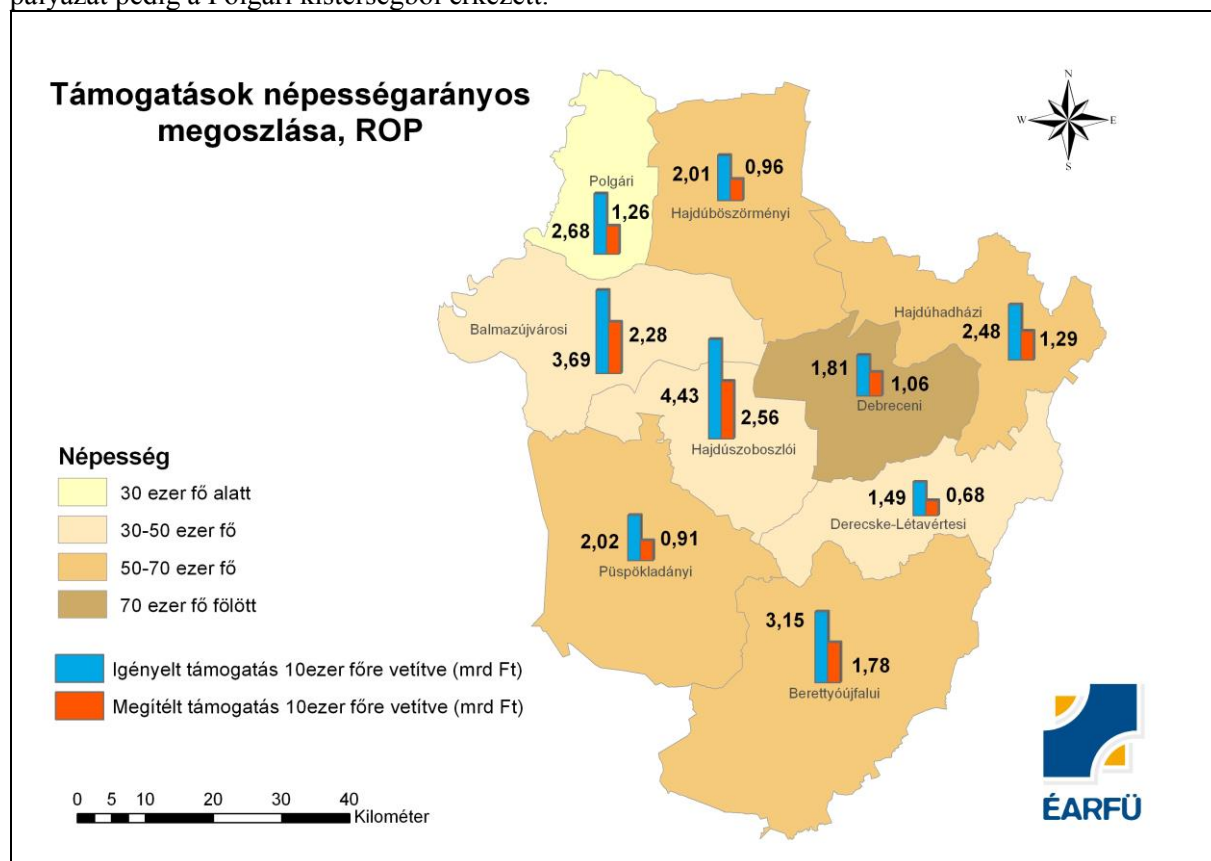
Hajdú-Bihar megye 9 kistérségében összesen 932 db pályázatot nyújtottak be a pályázók, melyből 445 db került támogatásra. A támogatott pályázatokból összesen 363 db esetben került sor szerződéskötésre a vizsgált időszakban.

³ A 12.3. fejezet az Észak-Alföldi Regionális Fejlesztési Ügynökség Nonprofit Kft által készített „A területfejlesztés forrásainak elemzése Hajdú-Bihar megyében (2007-2012)” című tanulmányon alapszik.

12.2. ábra Az Észak-alföldi Operatív Program főbb eredményei kistérségenként Hajdú-Bihar megyében Forrás: ÉARFÜ Nonprofit Kft. saját szerkesztése

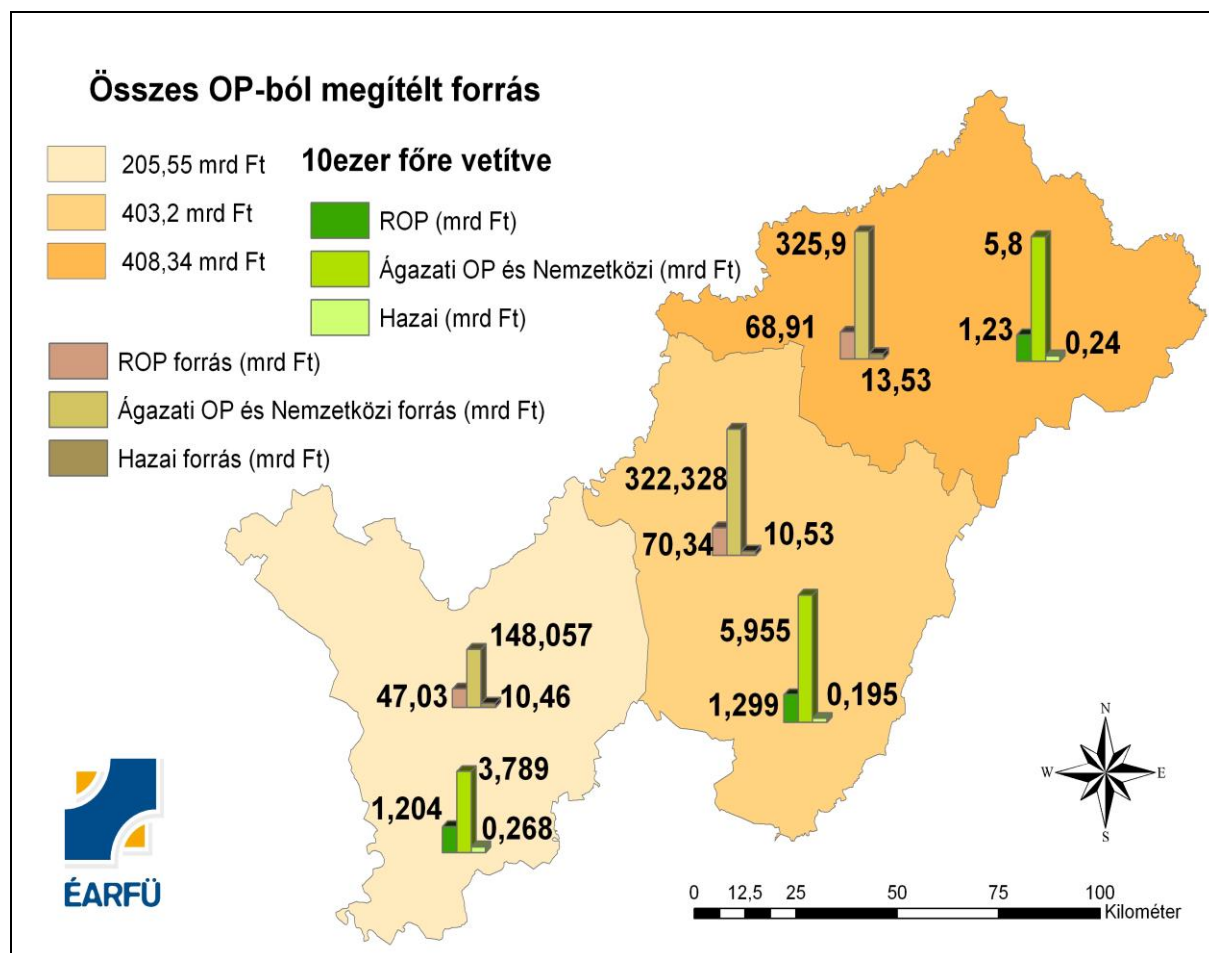
A kistérségek közül a legtöbb pályázat a Debreceni kistérségből (256 db), valamint a Berettyóújfalui kistérségből 159 (db) érkezett. A benyújtott pályázatok száma alapján még a Hajdúhadházi és a Püspökladányi Kistérség emelkedik ki 116 db és 105 db beadott pályázattal. A legkevesebb számú pályázat pedig a Polgári kistérségből érkezett.

12.3. ábra Az Észak-alföldi Operatív Program főbb eredményei kistérségenként népességarányosan Hajdú-Bihar megyében Forrás: ÉARFÜ Nonprofit Kft.

A megye kistérségeinek forrás abszorpciós teljesítményét vizsgálva a Debreceni, illetve a Berettyóújfalui kistérség sikeressége rajzolódik ki a diagramon. A Debreceni kistérség 38 milliárd Ft támogatási igénnyel, Berettyóújfalui pedig 16,94 milliárd Ft igénnyel jelenik meg. A Berettyóújfalui kistérséggel közel azonos igényelt támogatás jelentkezik a Hajdúhadházi kistérségben, valamint a Hajdúszoboszlói kistérségben. A legalacsonyabb igényelt támogatás a Polgári, valamint a Derecske-Létavétesi kistérségben található, mely 4-5 milliárd Ft között alakul.

A Gazdaságfejlesztési Operatív Program keretében az Észak-alföldi régióból 4562 pályázatot nyújtottak be a pályázók, melyből 3034 db került támogatásra. A vizsgált időszakban 2645 db pályázat rendelkezett szerződéssel. A megyei összehasonlítás alapján az látszik, hogy a Hajdú-Bihar megye és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye nyújtotta be a legtöbb pályázatot a GOP-ra, megyénként kb. 1800 db-ot, míg Jász-Nagykun-Szolnok megye 911 db pályázatot adott be. A benyújtott pályázatokból 1191 db pályázat került támogatásra Hajdú-Bihar megyében, melyet kis mértékben meghaladt Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 1217 pályázattal. Jász-Nagykun-Szolnok megye 626 db támogatott pályázattal rendelkezett a vizsgált időszakban. Hajdú-Bihar megyében a GOP legnépszerűbb prioritása a 2. prioritás volt, mely a vállalkozások komplex fejlesztését célozta. Míg a K+F és innováció prioritására 218 db, a modern üzleti környezet erősítésére 16 db pályázat érkezett, addig 1587 db pályázat került benyújtásra a 2. prioritásban.

12.4. ábra Az Észak-alföldi Régió megyéinek szereplői számára megítélt források az II. NFT-ből (2007-2012 közötti)
Forrás: ÉÁRFÜ Nonprofit Kft.

A KEOP forrásaira legnagyobb mértékben a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei pályázók tartottak igényt, mintegy 169,49 milliárd Ft-nyi igény jelentkezett a megyében. Jász-Nagykun-Szolnok megye 126,15 milliárd Ft-tal megelőzi Hajdú-Bihar megyét a benyújtott igények területén, ahonnan 69,4 milliárd Ft igény merült fel. A KEOP kapcsán a legtöbb pályázatot, 180 db-ot a 4. prioritás kapcsán nyújtották be a pályázók, mely elsősorban a megújuló energiaforrás felhasználását, annak növelését

célozza. Kiemelkedő igény jelentkezett még a 6. prioritásban, mely a fenntartható életmód és fogyasztás témakörében 106 db pályázatott fogadott a megyéből. Jelentős igény mutatkozott még az energiahatékonyság javításának területén is, ahol 45 pályázat került benyújtásra. A forrás abszorpciót vizsgálva a KEOP 1. prioritása jelentkezik a legnagyobb támogatási igénnyel, a pályázók összesen 30,55 milliárd Ft támogatási igénnyel nyújtottak be pályázatot szennyvízgyártás, hulladékgazdálkodás, valamint ivóvízminőség-javítás témakörében. Jelentős igény jelentkezik még a 2. prioritási tengely kapcsán, mely árvízvédelem, vízgyűjtőfejlesztés, települési szilárdhulladéklerakók rekultivációja, környezeti kármentesítés, valamint vízgazdálkodási tervezés témakörében fogadott pályázatokat 17,94 milliárd Ft támogatási összeggel.

A TIOP pályázati kiírásai kapcsán a legaktívabb megye Szabolcs-Szatmár-Bereg megye volt, ahonnan a legtöbb pályázatot benyújtották. Összesen 246 db pályázat került benyújtásra ebből a megyéből, majdnem annyi, mint a másik kettőből együttesen. Hajdú-Bihar megyéből 144 db, Jász-Nagykun-Szolnok megyéből 121 db pályázat került benyújtásra. Hajdú-Bihar megyében a benyújtott pályázatok többsége az 1. prioritásra került benyújtásra, mely az oktatási infrastruktúra fejlesztését célozza. E témakörben összesen 106 pályázat érkezett. Az egészségügyi fejlesztéseket célzó 2. prioritás témakörében 12 pályázat található a megyében, míg összesen 26 db pályázat került benyújtásra a munkaerő-piaci részvételt és társadalmi befogadást támogató infrastruktúra fejlesztésekre. Bár az 1. prioritásra került a legtöbb pályázat benyújtásra, mégis az egészségügyi infrastruktúra fejlesztése kapcsán merült fel a legnagyobb támogatási igény, 27,16 milliárd Ft összegben. Az 1. prioritás támogatási igénye 11,16 milliárd Ft körül alakult, míg a 3. prioritás nem érte el a 3 milliárd Ft-ot.

A KÖZOP kapcsán a benyújtott pályázatok száma Hajdú-Bihar megyében a legmagasabb, összesen 29 db pályázat érkezett innen. Jász-Nagykun-Szolnok megyéből és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből ugyanannyi pályázatot nyújtottak be. Bár kevés számú pályázat található a KÖZOP-ban, az igényelt támogatás terén azonban jelentős összegeket lehet látni. A nemzetközi vasúti és vízi elérhetőség javítását célzó 2. prioritásban 1 db projekt 140 milliárd Ft támogatási igénnyel került benyújtásra, azonban nagyon alacsony szinten áll ennek kifizetése. Az 1. prioritásban 4 milliárd Ft támogatási igény jelentkezett, melyet az 5. prioritás fejlesztései haladtak minimális mértékben. A többi prioritásban ennél alacsonyabb támogatási összegek szerepelnek.

A Magyarország-Románia Határon Átnyúló Együttműködési Programban Hajdú-Bihar megye 113 db pályázattal rendelkezik. Az Együttműködési Program keretében a Hajdú-Bihar megyéből és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből érkező partnerek részvételével megvalósuló pályázatok teljes költségvetése összesen 82,95 millió Euró, melyből a magyar partnerekre összesen 32,71 millió Euró támogatási összeg jut.

13 Partnerségi terv és megvalósítása

13.1 Alapvetés

- A Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 27. § (1) bekezdése szerint
 - A megyei önkormányzat területi önkormányzat, amely törvényben meghatározottak szerint területfejlesztési, vidékfejlesztési, területrendezési, valamint koordinációs feladatokat lát el.
- A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény 13. § (2) bekezdés
 - A megyei önkormányzat a megye területén összehangolja a kormányzat, az önkormányzatok és a gazdasági szervezetek fejlesztési elképzeléseit, ennek keretében:
 - a) vizsgálja és értékeli a megye társadalmi és gazdasági helyzetét, környezeti állapotát, adottságait, a vizsgálatok során felhasznált információkat és a vizsgálatok eredményeit a területi információs rendszer rendelkezésére bocsátja;
 - b) a megyei jogú város önkormányzata bevonásával kidolgozza és elfogadja – az országos területfejlesztési koncepcióval összhangban – a megye hosszú távú területfejlesztési koncepcióját (megyei területfejlesztési koncepció), illetve – a megyei területfejlesztési koncepció és területrendezési terv figyelembevételével – a megye fejlesztési programját, és az egyes alprogramokat;
 - c) a tervezés és a végrehajtás során gondoskodik a partnerség elvének érvényesítéséről.
- A területfejlesztési koncepció, a területfejlesztési program és a területrendezési terv tartalmi követelményeiről, valamint illeszkedésük, kidolgozásuk, egyeztetésük, elfogadásuk és közzétételük részletes szabályairól szóló 218/2009. (X.6.) Korm. rendelet
 - 12. § (1) bekezdése szerint „A megye és a kiemelt térség területfejlesztési koncepciója és programja előkészítő és javaslattevő fázisból áll.”
 - 12. § (2) bekezdése szerint „Az előkészítő fázisban megszerezni és értékelni kell a fejlesztésre ható tényezőket, valamint vizsgálni kell a fejlesztés lehetséges irányait. Az előkészítő fázis részét képezi a területfejlesztési partnerségi terv végrehajtása és a helyzetértékelés.”
 - 13. § (1) bekezdése szerint „A területfejlesztési koncepciók és programok kidolgozásának része az állampolgárok, a tervezéssel érintett területen működő érdekképviselők, társadalmi szervezetek és vállalkozások tervezésbe való bevonását részletező partnerségi terv.”

13.2 A partnerség fogalma, célja, rendeltetése, alapelvek

A megyei területfejlesztési koncepció elkészítése tárgykörében a területfejlesztésben érintett megyei szereplők bevonására, érdemi konzultációra épülő kommunikációs folyamat, társadalmi egyeztetés, melynek célja, hogy a szereplők önkéntes részvétellel megismerjék a megye közössége számára fontos területfejlesztési kérdésekben egymás véleményét, álláspontját, és a megyei területfejlesztési koncepció, mint produktum létrehozását szem előtt tartva aktív részesei legyenek az álláspontok, fejlesztési elképzelések megvitatásának, lehetőség szerint közös vélemény kialakításának annak érdekében, hogy Hajdú-Bihar Megye Területfejlesztési Koncepciója illeszkedjen az Országos Területfejlesztési Koncepció, valamint az Országos Fejlesztéspolitikai Koncepció tartalmához.

A partnerségi tevékenység során az alábbi alapelveket vettük figyelembe:

1. Partnerség:

A társadalmi egyeztetési folyamat abban az esetben lehet eredményes és hatékony, amennyiben a partnerek közötti egyenlőség érvényesül, vagyis az érintettek mindegyike számára lehetőség van

az egyeztetésben való aktív részvételre, és a beérkezett vélemények, javaslatok befolyásolják az egyeztetési és a döntéshozatali folyamatot, illetve a produktum tartalmát.

2. Nyilvánosság, átláthatóság:

Az érintettek az egyeztetési folyamat bármely fázisába bekapcsolódhatnak, a folyamatból senkit nem lehet kizárni.

A cél az érintettek lehető legszélesebb körnek elérése, megszólítása, aktivitásuk elősegítése.

3. Közérthetőség, hatékony kommunikáció:

Az egyeztetések közérthető módon kell, hogy történjenek. (érthető nyelvezet, elérhető kommunikációs csatornák)

4. Dokumentáltság:

Követelmény, hogy az egyeztetési folyamat átlátható és követhető legyen az érintettek számára, melynek biztosítása a folyamat dokumentálása és a dokumentáció nyilvánosságának biztosítása.

5. Folyamatos monitoring:

Folyamatosan elemezni, kontrollálni kell, hogy a társadalmi egyeztetés megfelelő volt-e, abba minden érintett véleménye megfelelően bevonásra került-e, az összes elv és az előre rögzített terezés érvényesült-e a megvalósítás során.

Figyelemmel kell kísérni, hogy az érintettek a felvetett kérdéseikre, hozzászólásaikra, véleményeikre, javaslataikra megfelelő és kielégítő, nyilvánosan is elérhető válaszokat kapjanak.

13.3 A társadalmi egyeztetés szereplői, bevonandó célcsoportok

1. Jogszabályi determináció:

A területfejlesztési koncepció, illetve program véleményezésére jogosult szervek, szervezetek listáját a 218/2009. (X.6.) Kormányrendelet 10. sz. melléklete tartalmazza.

2. Kulcsszereplők, érintettek:

a) közzsféra:

- közintézmények /egyetem; főiskola; egészségügyi intézmény/
- állami hivatalok

b) önkormányzatok:

- települési önkormányzatok: községek, városok;
- megyei jogú város kiemelten
- nemzetiségi önkormányzatok

c) érdekképviselői csoportok:

- civil szervezetek
- non-profit szervezetek
- kamarák
- vallási csoportok, gyülekezetek;

d) gazdasági élet szereplői:

- kamarák, szakmai szervezetek; klaszterek;
- kis- és középvállalkozások
- nagyvállalkozások
- munkaadói, munkavállalói szervezetek

13.4 A megyei önkormányzat feladatai a társadalmi egyeztetés folyamatában

1. A területfejlesztési feladatok megjelenítése a megyei önkormányzat szervezeti felépítésében:

A területfejlesztési feladattartalom címzettje a megyei önkormányzat, amely ezen feladatai ellátására egyrészt szaktanácsadást – Fejlesztési, Tervezési és Stratégiai Bizottság – hozott létre a stratégiai feladatok meghatározása céljából, másrészt intézménye, az önkormányzati hivatal szervezetén belül Fejlesztési Osztályt működtet az operatív feladatok realizálására.

2. A megyei önkormányzat feladatai a partnerségi kommunikáció folyamatában:
 - a) A társadalmi egyeztetés megtervezése, előkészítése
 - Határozza meg a társadalmi egyeztetés céljait;
 - Készítse el egy hosszabb /szakértői körnek szánt) és egy rövidebb, közérthető formában és tartalommal a társadalmi konzultációra szánt anyagot;
 - Határozza meg a társadalmi konzultáció egyes fázisainak módszereit;
 - Szervezze és teremtsen meg a társadalmi konzultáció egyes fázisaiban alkalmazott módszereinek szervezeti, technikai hátterét;
 - Tervezze meg a beérkezett vélemények, kérdések, észrevételek megválaszolásának formáját és módját;
 - Azonosítsa a társadalmi egyeztetés szakértőit, felelőseit;
 - Azonosítsa a társadalmi egyeztetés szereplőit; érintettjeit, résztvevőit;
 - Jelölje ki a társadalmi egyeztetés időpontját, helyszínét;
 - Biztosítsa a társadalmi konzultáció nyilvánosságát;
 - Határozza meg a társadalmi egyeztetés költségeit;
 - b) A társadalmi egyeztetés lebonyolítása
 - Válassza ki az adott egyeztetéshez adekvát módszert;
 - Azonosítsa az adott egyeztetés tényleges szereplőit, érintettjeit, résztvevőit;
 - Írjon motivációs levelet az egyeztetésre történő felhívással;
 - Értesítse ki az adott egyeztetés szakértőit, felelőseit, szereplőit, érintettjeit;
 - Rendelkezzen az egyeztetés nyilvánosságának biztosításáról;
 - Készítse elő a konzultáció dokumentációját;
 - Készítse el és kezelje kiemelten azon lényeges kérdések listáját, amelyet indokolt és szükséges megvitatni a társadalmi egyeztetésen;
 - Foglalja össze és válaszolja meg az egyeztetési dokumentumokkal kapcsolatos kérdéseket, felvetéseket, hozzászólásokat;
 - Összegezze a társadalmi konzultáció eredményeit;
 - Töltsen ki a résztvevőkkel válaszadói információs kérdőívet, amely közvetlen visszacsatolás az egyeztetésekről;

13.5 A partnerségi terv végrehajtása során a társadalmi egyeztetés formái, módszerei, eszközei

1. A társadalmi konzultáció formái:
 - a) Formális egyeztetés:
Hivatalosan szervezett egyeztetés, melynek legfőbb jellemzője a strukturáltság, tehát a szabályozott formai és időkeret, résztvevői kör.
 - b) Informális egyeztetés:
Általában nem hivatalosan szervezett konzultáció, amely fontos előkészítő szerepet játszhat a formális egyeztetésre bocsátott anyagok tartalmának véglegesítésében;
2. A társadalmi egyeztetés módszerei
 - a) Zárt társadalmi egyeztetés:
Jellemzője, hogy az egyeztetés a társadalom egy bizonyos reprezentáns csoportjával, csoportjaival zajlik, amely, illetve amelyek meghatározó, súlyponti szerepet töltenek be a társadalom körülhatárolható egységeiben.
 - b) Nyitott társadalmi egyeztetés:
Az érintettek széles köre számára elérhető módszer → elektronikus formában, online elérhetőséget jelent.
Bárki számára lehetővé teszi a hozzászólást, véleményalkotást.

3. A társadalmi egyeztetés eszközszerrendszere

- kommunikációs kampány
- helyi, megyei média
- tájékoztató kiadvány
- állampolgári vélemény gyűjtése
- nyilvános fórumok
- munkacsoport megbeszélés

A Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat a társadalmi egyeztetés során a fent felsorolt kommunikációs formákat, módszereket alkalmazza, eszközszerrendszert vesz igénybe.

13.6 A partnerségi terv végrehajtásának időbeli ütemezése, a társadalmi egyeztetés folyamata

1. Kiindulópont: 2012. szeptember 28.

- partnerségi terv megyei közgyűlés általi elfogadása
- az előkészítő fázis dokumentumának áttekintése a megyei közgyűlés által, felhatalmazás a társadalmi egyeztetés megindítására

2. Társadalmi egyeztetés:

- nyitott egyeztetési módszer indítása 2012. október 3.
- kommunikációs kampány indítása 2012. október 3.
- tájékoztató kiadvány 2012. október
- nyilvános fórumok: járásszékhely városokban 2012. október 17-31. között /zárt egyeztetés/
- munkacsoport megbeszélések 2012. október 17-31. között

3. A megyei területfejlesztési koncepciót megalapozó helyzetfeltáró-értékelő dokumentum tartalmának véglegesítése:

- minőségbiztosítás: ÉARFÜ → 2012. október 31-ig
- javaslatok, eredmények feldolgozás, becsatornázása → 2012. október 31-ig
- egyeztetés a minisztériumokkal: 2012. október – november → NFM; NGM;

4. Elkészült Koncepció megyei közgyűlés általi elfogadása → 2012. november 30.

5. Egyeztetés a szaktárcákkal → 2013. január 31-ig

6. Megyei Területfejlesztési Koncepció véglegesítése 2013. április 30-ig

13.7 A partnerségi terv eddigi eredményei

A megyei társadalmi egyeztetésre 2012. október 17-31. napja között került sor. A társadalmi egyeztetés pilléreit a megyei önkormányzat által szervezett szakmai fórumok alkották, azok helyszínei a jövőbeni járási székhely városok voltak, tekintettel arra, hogy 2013. január 1. napjától kezdődően a járássok lesznek a megye térségi léptékű igazgatási-földrajzi egységei. A 218/2009. (X. 6.) Korm. rendelet 12. §-a és 13. §-a alapján ezen fórumokon megjelenési, egyeztetési, javaslattevési lehetőséget kaptak a megye, illetve az adott járás területfejlesztési feladataiban érintett, érdekelt, részt vevő azon személyek, szervezetek, közösségek, akik, amelyek e tárgykörben meghatározó jelentőséggel, reprezentációval bírnak. A megyei önkormányzat meghívta mindazon személyi kört - kis- és középvállalkozások (mezőgazdaság; ipar; turizmus, szolgáltatások stb.), társadalmi szervezetek, civil szervezetek, egyházak, non-profit szervezetek, egyéb szervezetek (szakmai, munkaadói és munkavállalói szervezetek, szövetségek; érdekképviselések) -, akik vonatkozásában a települési önkormányzatok polgármestereitől javaslatot kapott. A szakmai fórunsorozat célja az volt, hogy a megye területfejlesztésben érintett szereplői megismerjék a megye közössége számára fontos területfejlesztési kérdésekben egymás véleményét, álláspontját, és aktív részesei legyenek a megyei

területfejlesztési koncepciójának létrehozásában annak érdekében, hogy megfogalmazásra kerüljön egy olyan megyei jövőkép, illetve ennek megvalósítását elősegítő fejlesztési irányvonal-rendszer, amely

- reálisan figyelembe veszi Hajdú-Bihar Megye adottságait, lehetőségeit, elért eredményeit;
- hozzájárul a megyei értékek megtartásához, és
- elősegíti a megye lakossága életkörülményeinek javítását, a megye egészének fejlődését.

A szakmai fórunsorozat eredményessége, hasznossága a helyszíneken kitöltött elégedettségi kérdőív alapján kiértékelésre került, így megállapítható, hogy a jelenlévők 56 %-a jelentős mennyiségű információra tett szert, 44 %-ának volt olyan, amit hasznosnak talált, és egyetlen résztvevő sem nyilatkozott úgy, hogy semmi újat nem tudott meg. Összegezve elmondható, hogy a résztvevők elégedettek voltak a találkozót megelőző tájékoztatással, a rendezvény szervezettségével, a helyszínével, az előadók adott témában való felkészültségével, de leginkább a fórumon elhangzott információk hasznosságát emelték ki.

A megyei területfejlesztési koncepciót megalapozó helyzetfeltáró-értékelő dokumentum tartalmának véglegesítése megtörtént, egyrészt az ÉÁRFÜ által elkészített minőségbiztosítás alapján, másrészt a minisztériumokkal történt egyeztetés kapcsán (NFM; NGM), harmadrészt a fórumon elhangzott vélemények, észrevételek, javaslatok feldolgozása és beépítése útján.

14 Helyzetértékelés – összefoglalás

14.1 SWOT-analízis

Erősségek	Gyengeségek
A megye természeti erőforrásai több területen kedvezőek; Érintetlen természeti, táji értékek, a Hortobágy jelentős része a megye területén található; A megye távlati vízigényei a meglévő rendszerekről a minőség fenntartása mellett kielégíthetők; Jelentős elvi megújuló energia potenciál; Történelmi alapokon nyugvó települési együttműködések; Jelentős kulturális hagyományok, értékek erős térségi identitás; Hajdú városok önkormányzati hagyományai; Erős civil szféra; A megye hagyományosan jó és kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezik; A megye határmenti elhelyezkedése; Nemzetközi forgalom számára nyitott határátkelők Románia irányába; Kedvező földrajzi elhelyezkedés: a Tiszántúl közlekedési főútjai átszelik a megyét. Debrecen vasúti hálózattal az egyik legjobban ellátott csomópont az országban; Közlekedési-kommunikációs infrastruktúrája sokat fejlődött; Hagyományosan kiépült teljes funkciójú kisvárosok; Humán erőforrás-ellátottságának mennyiségi oldala erős (magyarországi átlaghoz képest kedvezőbb demográfiai helyzet és régiós átlagnál jobb népességmegtartó képesség); Jó középfokú oktatás intézményi háttér; Fejlett oktatási-képzési intézményrendszere kedvező feltételeket kínál a minőségi fejlődés generálására; Az oktatás, illetve a turizmushoz kötődő tevékenységek viszonylagos felülreprezentáltsága; Országosan is kiemelkedő felsőoktatási, egészségügyi, kutatási régióközpont jelenléte; A Debreceni Egyetem jelenléte, amely nemzetközileg elismert tudományos, oktatási központ; Hajdú-Bihar megye ma is jelentős agrárpotenciállal rendelkezik; Számottevő ipari-építőipari vállalkozások működnek a megye több városában; A gazdaságfejlesztést szolgáló infrastruktúra komoly mértékben bővült az elmúlt években, számottevő ipari parki és inkubációs kapacitások születtek, klaszterszervezetek alakultak; Hajdú-Bihar megye ipara kiegyensúlyozottabb szerkezetet mutat, pozitív a gyógyszeripar markáns helyi jelenléte; A megye iparának exportteljesítménye jelentős mértékben növekedett;	A természeti erőforrásokkal történő gazdálkodás nem minden esetben fenntartható; Részleteiben feltáratlan és még kihasználatlan megújuló energia potenciál; A megyét vándorlási veszteség jellemzi; A humán erőforrás minőségi fejlesztésre szorul, illetve a gazdasági szereplők igényeihez igazítandó; A megyét átszelő közúti tranzitútvonalak nagyobb átbocsátó-képességűre történő átépítése hiányos, a vasúthálózat és a repülőtér kapacitásai kihasználatlanok; Számos másod- és harmadrendű út, valamint a megye több településének belterületi útjai felújításra szorulnak. A mezőgazdaság strukturális átalakulását övező bizonytalanság, a szervezeti-technológiai feltételek két évtizede fennálló kiforratlansága; Hajdú-Bihar megye országos és (főként) vidéki átlagtól elmaradó iparosodottsága; Különösen az ipari parki infrastruktúra és szolgáltatás-kínálat terén nagyok a különbségek; Az ipar dinamikus szegmensei elsősorban a megyeszékhelyen működnek; A szolgáltatások dinamikus elemeinek aránylag kisebb szerepe; A szolgáltató vállalkozások nagy területi koncentrációja; Egyenlőtlen térszerkezet, leszakadó perifériák; Városi, kistérségi központi funkciók fejletlenek; Funkció nélküli vagy részleges funkciókkal rendelkező kisvárosok számának növekedése; Határmenti zárványtelepülések találhatók a megyében; Nem megfelelő a kohézió Debrecen és a megye többi települése között; Turisztikai, térségi marketing és komplex turisztikai termécsomagok hiánya.

A Hajdú-Bihar megyében domináns iparágak kisebb válság-érintettség; Debrecen kelet-magyarországi nagyvárosok körében kimutatható vezető pozíciója, gazdasága az egyik leginkább terciarizálódott nagyvárosi gazdaság; Növekvő vendégforgalom, elsősorban az egészségturizmus területén; Bővülő szennyvízhálózat, folyamatos növekvő kezelt szennyvízmennyiség; A kialakított regionális hulladéklerakók szervezett hulladékgazdálkodást tesznek lehetővé.	
Lehetőségek	Veszélyek
Természetvédelmi területek jelentőségének felértékelődése; Globális és európai piacok stabilizálódása, növekedés; Számos, helyi gazdasági tevékenység (mezőgazdaság, elektronika, gyógyszeripar, egészségturizmus, stb.) globális és európai piacának bővülése, az igények differenciálódása nyomán dinamikus részpiacok; Kvalifikált munkaerő kínálat biztosítható a megye határon átnyúló vonzáskörzetéből; A globális piacok stabilizálódása, illetve bővülése; Működő üzleti infrastruktúrák szerepe felértékelődik; A gazdasági együttműködések szerepének felértékelődése; Autópálya továbbépítése (M35, M4); A közlekedési infrastruktúra nagy kapacitású elemeinek (autópályák, gyorsvasutak) fejlesztése terén jelentős, megyét érintő kormányzati tervek; Az európai integráció keretében, az államhatárok légiesülése és a határon átnyúló együttműködések felhajtóerőt gyakorolhatnak a megye gazdaságára; Gazdaság fejlesztését célzó, Európai Unió politikái keretében rendelkezésre álló többletforrások; A testvértelepülési kapcsolatok erősödése, illetve a gazdasági szférába történő kiterjedése a megyei szereplők fejlődési lehetőségeit javítja; Az eurorégiós kapcsolatok megerősödése hozzájárul a térség hosszú távú fejlődéséhez; Külső tőkebefektetők érdeklődésének növekedése a keleti országrész iránt; Gyógy-, termál-, konferencia és aktív turizmus népszerűségének növekedése; Debrecen nemzetközi versenyképességi pólushént szereplése az EU-s tervekben; A K+F és az innováció szerepe felértékelődik; Növekvő EU támogatások az alternatív energiaforrások hasznosítására.	Természeti-környezeti értékek (élővizek, növény- és vadállomány) károsodása az ökológiai szemlélet hiánya következtében; Időjárási szélsőségek okozta károk a mezőgazdaságban, az épített környezetben; Globális és európai piacok elhúzódo válsága; A verseny erősödése a jelentős potenciált képviselő szomszédos kelet-európai piacokon; Az Európai Unió költségvetéskor termelést lehetővé tevő kelet-közép-európai régiók között a gazdasági szereplőkért folytatott verseny tovább erősödhet; Debrecen hazai és külföldi vetélytársainak erősödése; A piaci feltételek romlása a mezőgazdaságban; Települési és közlekedési kapcsolatokat figyelmen kívül hagyó közigazgatás-szervezés; Az közigazgatási és oktatási reform nem elég átgondolt intézményrationalizálást okoz, a kisebb települések lakóinak életminősége romolhat; Területi szempontok háttérbe szorulása a fejlesztési politikában, mely a megye hátrányos helyzete és a megyén belüli differenciák kezelését megnehezíti; A nem kellően átgondolt fejlesztések felesleges (intézményi) kapacitások kialakulását okozzák; Megerősödő piaci versenytársak a határ túloldalán; Képzett munkaerő elvándorlásának fokozódása a megfelelő minőségű munkahelyek hiánya és az alacsonyabb kereseti lehetőségek következtében; Hátrányos helyzetű társadalmi csoportok fokozódó marginalizációja, növekvő társadalmi feszültségek; A megyén belüli térségi különbségek további növekedése; Romló megyei image; Könnyűipar további leértékelődése, EU források szűkülése.

14.2 Összefoglaló helyzetértékelés

Az elemzés során megvizsgáltuk, hogy melyek a megye azon erősségei, amelyekre építhet és melyek azok a gyengeségei, amelyek kiküszöbölésére kell törekednie. A belső erősségeket és gyengeségeket összevetjük a külső – a stratégia által nem befolyásolható – pozitív és negatív tendenciákkal, tényezőkkel. A megye erősségei önmagukban nem képesek ellensúlyozni a gyengeségeket, azonban a környezet által kínált lehetőségekre építve esély van arra, hogy a megye kitörjön elmaradott

helyzetéből. A lehetőségek egyrészt a megye erősségeinek kihasználását támogatják, másrészt a gyengeségek leküzdését segíthetik. A veszélyek felerősíthetik a megye már meglévő gyengeségeit, ennek esélyét a stratégiaalkotásnál ki kell védeni. Még egyszer hangsúlyoznunk kell, hogy a következő értékelés a helyzetelemzés következtetéseiként tekintendő, az ezekből formálható célok és fejlesztési prioritások meghatározása a tervezés következő fázisának, a fejlesztési koncepció alkotásának feladata.

Hajdú-Bihar megye hazánk keleti határán elhelyezkedve minden típusában mutatja a keleti perifériák jellemzőit, azt az átmeneti állapotot, amely a globális és európai folyamatokba és hálózatokba való bekapcsolódó városhálózat mellett a lemaradó, tartós területi problémákkal terhelt rurális térségek sajátosságait jelenti.

A megye településeinek fejlettsége jelentős differenciákkal jellemezhető. A megyeszékhely, Debrecen fejlettsége kimagasló mind gazdasági, oktatási, társadalmi, kulturális, mind infrastrukturális, közlekedési, szempontból, nemcsak a megyéjének, hanem az Alföld keleti részének központja, amelynek hatása és vonzása jelentős mértékben túlterjed az országhatáron is. A város számára fontos fejlesztések ehhez a szerepkörhöz igazodva elsősorban regionális és kontinentális viszonylatban értelmezendők, illetve a nagy lakosságszámból és népsűrűségből adódnak, amelyeket a korábbi fejlesztéseket csak részben tudtak megoldani. Debrecen és területfejlesztési szereplői számára elsődleges cél egy olyan régióközpont megteremtése, amely a tudás-intenzív gazdasági tevékenységek segítségével, a természeti erőforrásokra és a forgalmi fekvésre alapozva olyan élhető, kikapcsolódást biztosító környezetet, a környéken élők számára központként megjelenő várostérséget jelent, amely nemzetközi összehasonlításban meghatározó szereplője a kelet-kárpáti területi rendszernek.

A megye hagyományos mezővárosai, történelmi okoknál is fogva elsősorban a mezőgazdaság és a feldolgozóipar központjaiként, s a környékük számára ellátó és foglalkoztató szubcentrumként vehetőek figyelembe. Olyan településekként, amelyek Debrecen kisugárzó szerepének továbbvitelével is segítséget nyújthatnak a térségükben lakók számára. Ezen települések közül kiemelendők a megye északi részén elhelyezkedő ún. hajdúvárosok, amelyek a megye többi területénél dinamikusabban fejlődnek is. De a megye nyugati és déli területén elhelyezkedő mezővárosok is a környékeikhez képest kiemelkedő szereppel bírnak. Ezen települések számára a mezőgazdasági és a feldolgozóipari kapacitások fejlesztése, a közlekedési elérhetőség javítása és a települési életkörülmények és intézmények fejlesztése lehet kiemelendő cél, mert ezen fejlesztések a korábbi időszakban csorbát szenvedtek.

Ki kell emelni a határ mentén fekvő városokat, amelyek esetében a korábbi évtizedek elszigeteltsége még érezteti a hatását, –hiszen nagyrésztük funkcióhiányos település–, viszont a határok légiesülése, s majdani megszűnése következtében a lehetőségeik is kitágulnak. Ezen települések esetében a nemzetközi kapcsolatok fejlesztése, a szomszédos ország térségeivel való kapcsolatok erősítése (mind humán, mind műszaki tekintetben) kiemelten fontos, amely területen jelentős előrelépés történt az elmúlt években, de továbbra is fejlesztésre szorul.

A megye kistelepüléseinek lemaradása a nagyobb lélekszámú, jobb ellátással jellemezhető városoktól jelentős. Ugyanakkor a Debrecen előterében és a közlekedési tengelyek mentén fekvő kisebb települések pozíciói ebben az esetben is jobbnak mondhatóak, hiszen a szolgáltatások, munkahelyek, partnerek elérhetősége számukra könnyebb, azonban ezen településeken a civilizációs hatások és az esetleges zsúfoltság miatt sajátos kezelendő – elsősorban környezeti – problémák jelennek meg.

A legrosszabb helyzetben – tradicionálisan – az országhatár mellett, illetve a megye déli részén fekvő, alacsony lélekszámú kistelepülések vannak, ahol a közszolgáltatások biztosítása, s a lakosság életkörülményeinek fenntartása kell, hogy meghatározza a fejlesztések irányait.

A megyében található sajátos adottságokkal rendelkező településeket is – lélekszámtól függetlenül. Az egyik ilyen sajátos probléma a környezetileg érzékeny területű települések köre, amelyek a Hortobágyi Nemzeti Park területei által érintettek, vagy érzékeny vízbázisú térségek. Ezekben az esetekben a fejlesztési akcióknak különleges figyelemmel kell eljárni. Ugyancsak sajátos kezelést igényelnek a nagy területű, elszórt lakott területtel rendelkező települések, ahol a közszolgáltatások fenntartása, fejlesztése is új megoldásokat igényel. De itt kell megemlíteni a turisztikai potenciállal rendelkező településeket – legyen az termál-, kulturális- vagy vallási vonzerő – amelyek fejlesztése szintén speciális beavatkozásokat igényel.

Ezen sajátosságokkal rendelkező települések fejlesztési igényeinek komplex, integrált kezelése – amelyek a korábbi tervezési-fejlesztési időszakokban nem jelentek meg kellőképpen –, a centrum és a

periféria közötti különbségek mérséklése és a belső kohézió erősítése fontos tényezői a megye hosszú távú fejlődésének.

A megye gazdasági helyzetét jellemzi, hogy az egy főre jutó GDP alapján a megyék között évek óta a középmezőny végén szerepel. A GDP-n belül a mezőgazdaság az országos átlagnál magasabb arányú, míg a szolgáltatások alacsonyabb részt képviselnek. Magas a megyében a regisztrált munkanélküliek aránya, a lakosság vásárlóereje alacsony. A megyeszékhely és a kistérségek közötti fejlettségbeli különbségek nagyok. Ez egyrészt a megyéről alkotott összképet negatívan befolyásolja, másrészt a gazdaságon belül egyes területek növekedését (például a turizmus) gátolhatja. A térség fejlődése szempontjából alapvető fontosságú a gazdaság fejlesztése mellett az életkörülményekben, infrastrukturális ellátottságban, szociális ellátásban megnyilvánuló különbségek mérséklése, a hiányosságok kiküszöbölése. Ugyanakkor Debrecen gazdasági és innovációs potenciálja kihasználásra vár.

14.2.1 Lehetséges fejlesztési irányok

Infrastruktúra fejlesztése

A fejlesztési prioritások megvalósulásnak fontos külső feltétele a megye közlekedési infrastruktúrájának fejlesztése, a külső megközelíthetőség növelése, s a jövőendő járási központok elérhetőségének javítása, hiszen ezek közlekedési fejlesztések elmaradása lassítja a gazdasági fejlődést is. A gyorsforgalmi úthálózat kiépítésével egyidejűleg a települési és alsóbbrendű utak fejlesztésével válik teljessé az úthálózat, így nagy fontosságú a meglévő úthálózat fenntartása és fejlesztése is. A kis települések közötti összeköttetés rossz, a határmenti együttműködést is gyengíti a hiányos közúti kapcsolat a határ két oldalán lévő települések között. A Budapest-Szolnok-Debrecen-Záhony vasúti fővonal mellett kiemelt fontosságot kell kapnia a mellékvonalak fenntartásának és fejlesztésének is. Ezért összefoglalóan cél a meglévő kapcsolati hiányok és szűk keresztmetszetek felszámolása Debrecen elérése, valamint a határmenti forgalom zavartalan áthaladásának biztosítása érdekében, s a közösségi közlekedés hatékonyabbá és elérhetőbbé tétele, részben a közigazgatási átszervezéshez is igazodva (a Hajdúnánási és a Nyíradonyi járás esetében).

A települési-térségi infrastruktúra beruházásokkal kapcsolatosan egyre növekvő környezetvédelmi elvárások vannak. A rendszerek kiépítésével kapcsolatos alapvető követelménye a környezetre gyakorolt negatív hatások minimalizálása, a fenntarthatóság, valamint a hagyományos gazdaságossági szempontok. Hajdú-Bihar megye kedvező adottságai és a tudásvezérelt fejlődés a helyi, térségi infrastruktúrafejlesztésekben, közszolgáltatásokban is hasznosítható. A megyében található alternatív energiaforrások hasznosítására a környezetipar fejlesztései egyre több lehetőséget teremtenek.

Gazdasági környezet fejlesztése

Ezen fejlesztések célja nyitott, egészséges, fejlődésre képes gazdasági struktúra megteremtése, innovatív húzóágazatok kialakítása és a logisztikai potenciál fejlesztése. Az egyensúly megteremtése a térség adottságain alapuló tradicionális agrár-feldolgozóiparban és a modern tudásintenzív ágakban, a gazdasági társaságok növekedése, azok egyenletes, kiegyensúlyozott fejlődése, valamint a mikro- és kisvállalkozások megerősödése (cél a természeti erőforrások hatékony és fenntartható módon történő kiaknázása). Ez a diverzifikáció, a megye gazdaságának több lábra állítását, sérülékenységének csökkenését eredményezheti. A gazdasági fejlődés az életminőség fejlődésének legfontosabb alappillére, ezáltal a megye átfogó fejlődésének is kulcsa, amely új munkahelyek megteremtésében a települések népességmegtartó erejének növekedésében fejeződik ki. Cél a gazdaság fejlődésétől remélt pozitív hatások területi dekoncentrációja és a hozzáadott érték növelése a megye gazdaságában.

Itt kell szólni a turizmus fejlesztésének szükségességéről. A megye turisztikai fejlesztése kapcsán felmerülő feladatok két részre oszthatóak, amelyek szervesen összekapcsolódnak. Egyrészt a egészségturizmus fejlesztése, ahol az integrált fejlesztések révén a meglévő kapacitásokat lehet összehangolni, másrészt az egészség-, kulturális-, öko- és aktív turizmus adottságaira alapozva fejleszteni a kapacitásokat.

A gazdasági környezet fejlesztésének fő célja foglalkoztatás és a jövedelmek szintjének növelése. A foglalkoztatási szint növelése nélkülözhetetlen eleme a megye a fejlettebb régiókhoz való felzárkózásának, és alapvető eszköze a versenyképesség növelésének.

A megindult klaszteresedési folyamat pozitív tapasztalatainak segítségével a húzóágazatokon „keresztül”, a versenyelőnyök kihasználása révén van lehetősége a megyének a foglalkoztatási szint növelésére. Mindez kihat a gazdasági, társadalmi integráció erősödésére, a települések népességmegtartó képességének növekedésére.

Környezeti rendszer fejlesztése

A megye adottságai a megújuló energiák hasznosítására nagyon kedvezőek. A geotermikus energiára alapozva növelhetjük a mezőgazdasági termelés értékét is, kertészetek, üvegházak, halastavak, szárítók, baromfifelkeltők, stb. hőigényének biztosításával. Ezek nagy hozzáadott értékű, munkaerő-igényes termékeket állítanak elő. A helyi energiatermelés és -ellátás ösztönzése, pedig a gyengébb minőségű talajokon az energetikai célú növények termesztése révén nemcsak a megye energia importtól való függése csökkenthető, de mindez hozzájárul a helyi gazdaság élénkítéséhez, a munkahelyteremtéshez, és a környezettudatos életmód, szemlélet elterjedéséhez is. A megújuló energiaforrások termelése, környezetbarát technológiák kialakítása, fejlesztése és alkalmazása a termelésben, a melléktermékek környezettudatos kezelési feltételeinek biztosítása, újrahasznosítása, és az ezekhez szükséges szolgáltatások fejlesztése a feladat.

Ezzel párhuzamosan a megye vízgazdálkodásának –térlegileg integrált– komplex átalakítása annak érdekében, hogy a mezőgazdaságban az időjárási szélsőségeket (bel- és árvízveszélyt, illetve az aszályt) hatékonyabban lehessen kezelni, ami szolgálhat komplex ökológiai és idegenforgalmi célokat is.

Humán kapacitások helyzetének javítása

Az infrastruktúra és a gazdasági környezet fejlesztése is megköveteli a humán kapacitások bővítését és kiaknázását az oktatás, az innováció és a technológia-transzfer fejlesztésével. Ez egyrészt jelentheti a szakképzés és felsőoktatás piaci igényeknek megfelelő fejlesztését, a közoktatás szociális dimenziójú fejlesztését, informatikai és nyelvi oktatási programok elősegítését, s a kutatási infrastruktúra fejlesztését és a megyére specifikusan jellemző kutatási programok támogatását. Másrészt a megye népességmegtartó erejének növelését (különösen a bihari és Tisza menti területeken), elsősorban a vidéki területek foglalkoztatási központjaira fókuszáló munkahelyteremtés segítségével.

A megye halmozottan hátrányos helyzetű lakosainak aránya az országos átlagnál magasabb, ahogy az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők arányai is. Éppen ezért a szociális ellátó rendszerek fejlesztése, az alternatív, helyi jövedelmet jelentő foglalkoztatási formák elterjesztése, a környezeti fenntarthatóságot figyelembe vevő környezetkímélő termelési módok elterjesztése egyszerre lehet a vidékfejlesztés és a szociális felzárkóztatás záloga. Ehhez elsősorban a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok integrációjának erősítése az oktatásba és munkaerőpiacra való hatékonyabb bevonásán keresztül elengedhetetlen.

Határon átnyúló és határmenti együttműködés

A határon átnyúló együttműködés egy olyan terület a megye számára, aminek a lehetőségeit még nem sikerült olyan mértékben kiaknázni, mint amennyi potenciál rejlik benne. Az együttműködés már megkezdődött, a partnerek is folyamatos egyeztetéseket folytatnak, de a gazdasági aktivitás messze alulmarad a lehetőségekhez képest. Ezt olyan programokkal lehetne fejleszteni, mint például vásárok szervezése, helyi termékek megismerését szolgáló piacok létrehozása.

A határmenti együttműködés erősítését szolgálhatja újabb EGTC létrehozása, működtetése is.

Továbbra is cél az EU-bővítés során létrejött új gazdasági tér és a határmentiség adta előnyökre épülő térlegileg integrált, komplex fejlesztési programok előtérbe helyezése, a szerkezetváltás elősegítése, a szakképzésnek a fejlesztésekhez, illetve a gazdasági kereslethez igazodó orientációja és fejlesztése.

14.1 táblázat Az egyes fejlesztési javaslatcsoportok és a sajátos kezelést igénylő területi típusok vázlatos összefüggésrendszere

	Debrecen	Hagyományos mezővárosok	Kisvárosi központok	Agglomerálódó települések	Határmenti perifériák	Belső perifériák
Közlekedési infrastruktúra fejlesztése	XX	XXX	X	XXX	XXX	XXX
Települési- infrastruktúra fejlesztése	XX	XXX	XXX	X	XXX	XXX
Intézményi infrastruktúra fejlesztése	XXX	XX	XX	XX	XX	XX
Az oktatás színvonalának javítása a szakképzés és felsőoktatás piaci igényeknek megfelelő, valamint a közoktatás szociális dimenziójú fejlesztésével.	XXX	XX	XX	XXX	XX	XX
A K+F+I ösztönzése a kis- és középvállalkozók bevonásával.	XXX	XX	X	X	X	X
A vállalkozási környezet fejlesztése ipari parkok létrehozásával és a meglévők továbbfejlesztésével, klaszteresedési folyamat erősítésével, valamint az üzleti, logisztikai, közlekedési és szolgáltatási háttér fejlesztésével.	XXX	XXX	XX	XX	X	X
A mezőgazdaság versenyképességének erősítése a biotermelés ösztönzésével, az agrármarketing tevékenység fejlesztésével és a helyi termékek támogatásával	X	XX	XXX	X	XXX	XXX
A centrum és periféria közötti különbségek mérséklése a belső kohézió erősítésével és a határ menti együttműködések segítésével.	XX	XX	X	X	XXX	XXX
Vidéki környezetminőség javítása a megújuló energiaforrások arányának növelésével, helyi energiatermelés és - ellátás ösztönzésével, szociális ellátó-hálózat fejlesztésével és otthonteremtési kezdeményezések elősegítésével.	X	XX	XXX	X	XXX	XXX

	Debrecen	Hagyományos mezővárosok	Kisvárosi központok	Agglomerálódó települések	Határmenti perifériák	Belső perifériák
Az idegenforgalom fejlesztése komplex programcsomagok kialakításával, illetve a turisztikai infrastruktúra és marketing tevékenység erősítésével.	XXX	XX	XX	XX	XX	XX
Debrecen fejlesztése, különös tekintettel az egészségiparra.	XXX	X	X	XXX	X	XX
A hátrányos helyzetű társadalmi csoportok integrációjának erősítése	XX	XX	XXX	X	XXX	XXX

Jelmagyarázat: XXX – erős kapcsolat, domináns cél, XX – közepes kapcsolat fontos cél, X – gyengébb kapcsolat, kiegészítő cél

A fentebb vázolt fejlesztések sikerességéhez törekedni kell a gazdasági, politikai, az épített és természeti környezetet úgy alakítani, hogy akár nagytérégi tekintetben is –a szomszédos megyékkel való együttműködésben– olyan kiemelt, integrált projektek jöjjenek létre, amelyek egyszerre több területi típus fejlődését generálják. A megyei önkormányzat koordinatív szerepköre ezeknél a fejlesztéseknél teljesebben kiigazán. A Hajdú-Bihar megyei Önkormányzatnak együttműködve a megye területén lévő települési önkormányzatokkal, kiemelten Debrecen Megyei Jogú Várossal arra kell törekednie, hogy a megyét tudatosan pozicionálja, egységesítse a megjelenést, s proaktív tevékenységén keresztül segítse a megyébe a területfejlesztésben érdekelt szereplők lehetőségeinek kibontakoztatását, céljainak teljesítését. Az ehhez szükséges célok és tevékenységek, akciók kibontása és rendszerezése azonban a javaslattevő

15 Felhasznált irodalmak

Belvíz-Infó 2008: A magyarországi belvíz-veszélyeztetettségi térkép elkészítésének szakmai, kutatási megalapozása. – Belvíz-Infó, 2008, 79 p. (<http://www.belvizinfo.hu>)

Csatári B. 2001: Gravitációs modellszámítási kísérletek a magyar területfejlesztési régiókra. – Comitatus: önkormányzati szemle 4. pp. 5-15

Dobi Ildikó (2006): Széltérképek összehasonlítása. – in: Dobi Ildikó (szerk.) (2006): Magyarországi szél- és napenergia kutatás eredményei. – OMSZ, Budapest pp 113-126

Dusek T. 2005: Térbeli egymásrahatások, szociálfizikai modellek. In: Regionális elemzési módszerek. Regionális Tudományi tanulmányok 11. (szerk. Nemes Nagy J.) – ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. pp. 237-245.

Hablicsek L. 2007a: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. – Demográfia, 1. pp. 7-54.

Hablicsek L. 2007b: Néességünk következő évtizedei – különös tekintettel a területi különbségekre. – Demográfia, 4. pp. 392-429.

Hajdú-Bihar Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság 2012: Hajdú-Bihar megye veszélyeztetettsége. – <http://hajdu.katasztrofavedelem.hu>

Hajdú-Bihar Megye Területrendezési Terv – előkészítő vizsgálatok. – Cívisterv, 2007. 509 p.

Környezeti Állapot 2010: A Tiszántúli Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség illetékességi területének környezeti állapota 2010. évben. I. kötet, Észak-alföldi régió, 2011. 60 p.

Pálóczi G. – Péntes J. 2012: Térinformatikai módszerek Debrecen autóbusszal való elérhetőségének vizsgálatában. – Az elmélet és a gyakorlat találkozása a térinformatikában III. (szerk. Lóki J.). Konferenciakötet, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. pp. 287-294.

Pálfai I. 2011: Aszályos évek az Alföldön 1931–2010 között. – In: Rakoczi J. (szerk.) Környezeti változások és az Alföld, Nagyalföld Alapítvány Kötetei 7. Békéscsaba. pp. 87-96.

Pásztor István Zoltán – Péntes János 2012: Foglalkoztatási krízis és jövedelmi periferezálódás Északkelet-Magyarországon a roma népességi arányok tükrében. – Területi Statisztika, 4. pp. 353-371.

Szele A. 2010: A Magyarországot érintő közúti tranzitforgalom fő áramlatai. – Közlekedéscsop. Szemle. 60. évf. 9. pp. 36-40.

Tisza-vidék kutatás-fejlesztési program 2000: A Tisza-vidék fejlesztését befolyásoló vízrajzi kockázatok, erőforrások és lehetőségek. 7. részprogram, MTA RKK

<http://internet.kozut.hu>

<http://teir.vati.hu>

www.ksh.hu

www.nepszamlalas.hu